

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**IRMAK ZİLELİ’NİN EŞİK ROMANINDAKİ BABA KIZ
İLİŞKİSİ İLE MARGARET ATWOOD’UN ANTİLOP VE
FLURYA ROMANINDAKİ ANNE OĞUL İLİŞKİSİNİN
SOSYO-POLİTİK VE PSİKOLOJİK AÇIDAN
KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ**

FERHAN ÖZTÜRK
2520160104

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. NEJDET NEYDİM

İSTANBUL - 2021

ÖZ

IRMAK ZİLELİ’NİN EŞİK ROMANINDAKİ BABA KIZ İLİŞKİSİ İLE MARGARET ATWOOD’UN ANTİLOP VE FLURYA ROMANINDAKİ ANNE OĞUL İLİŞKİSİNİN SOSYO-POLİTİK VE PSİKOLOJİK AÇIDAN KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

FERHAN ÖZTÜRK

Bu çalışmanın amacı Türk romancı Irmak Zileli’nin **Eşik** (2011) adlı eserindeki baba-kız ilişkisiyle Kanadalı yazar Margaret Atwood’un **Antilop ve Flurya** (2003) adlı romanındaki anne-oğul ilişkisini psikolojik ve sosyo-politik bağlamda karşılaştırmalı incelemektir. Bu doğrultuda başvurulmuş kuramlar psikolojinin Psikanaliz/Nesne İlişkileri yaklaşımı ile sosyolojinin gündelik ilişkilere odaklanan Sembolik Etkileşimcilik teorisidir. Birbirini destekleyen açıklamalarıyla çalışmanın bütünselliğine zenginlik katan bu yaklaşımlar üzerinden yapılan bir okuma ile her iki romandaki kahramanların farklı cinsiyet özelliklerine rağmen yaşadıkları duygusal ve psişik süreçlerin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Söz konusu roman kahramanlarının yetersiz ebeveynlik pratikleri ekseninde şekillenen travmatik çocukluk dönemi anılarının birer içsel yolculuk anlatısı olan metinler bağlamında anlamlı yaşanmışlıklara dönüşümü incelenmiştir. Birer oluşum romanı olarak da tanımlanabilecek bu anlatılar kahramanların fallik dönem anılarından başlayarak yetişkinlik dönemine kadar uzanan yaşantılarına mercek tutar. Özne olabilmenin zorlu ama dönüştürücü tecrübesine odaklanan söz konusu yazarlar sayesinde bireyleşmenin ve toplumsallaşmanın girift ilişkisine ışık tutulmuş olunur. Bu minvaldeki bireyin özne olma sürecinde nesne ilişkilerinin, psikolojik ve toplumsal etkenlerin önemli rol oynadığı aile, toplumsallaşma ve yetkinleşme dinamikleri temelinde ele alınan metinsel referanslar üzerinden yapılan derinlikli okumalar sonucunda görülmüştür. Böylece Irmak Zileli ve Margaret Atwood’un bireyin sosyo-psikolojik gelişim sürecine odaklanan yazınlarıyla sağlıklı bireyleşmenin yolunun sevgi, korunma ve bakım ahlaki ilkelerinin benimsenmesi ve uygulanmasından geçişine vurgu yaptıkları söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Psikanaliz, Nesne ilişkileri, Sembolik Etkileşimcilik, Darbe anlatısı, Distopya.

ABSTRACT

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE FATHER-DAUGHTER RELATIONSHIP IN IRMAK ZİLELİ'S EŞİK AND THE MOTHER-SON RELATIONSHIP IN MARGARET ATWOOD'S ORYX AND CRAKE IN LIGHT OF SOCIO-POLITICAL AND PSYCHOLOGICAL ISSUES

FERHAN ÖZTÜRK

The aim of this thesis is to comparatively study the father-daughter relationship in **Eşik** (2011) by Turkish novelist Irmak Zileli with the mother-son relationship as depicted by Canadian writer Margaret Atwood, **Oryx and Crake** (2003) in a psychological and socio-political context. The theories used in this light are **Psychoanalysis / Object Relations Theory** and **Symbolic Interactionism** which both focus on daily interaction. It has been observed that these approaches reveal the undifferentiation of the emotional and psychic experiences that the heroes in both novels undergo despite their gender differences. It has been examined how the traumatic childhood memories of the aforementioned novel characters, shaped in the axis of inadequate parenting practices, are utilized by the writers to create narratives of inner journeys and meaningful personal outcomes. These narratives, which can be defined as Bildungromans, focus on the memories of protagonists starting from their phallic period right into adulthood. The writers, who by doing so shed light on the challenging but transformative experience of becoming a subject, successfully deal with the intricate relationship between individuation and socialization. As result of an in-depth study based around textual references, the dynamics of family, socialization and empowerment of such individuals show that what constitutes the subject is based on both psychological and social processes. In this context, it has been noticed that object relations within and outside the family are of crucial importance. By highlighting the psycho-social developmental processes of the individual Irmak Zileli and Margaret Atwood seem to be emphasizing that the way to healthy individuation is through the adoption and application of the principles of love, protection and care ethics.

Key Words: Psychoanalysis, Object Relations, Symbolic Interactionism, Coup Narrative, Dystopia.

ÖNSÖZ

Bu tez ile Irmak Zileli'nin **Eşik** romanındaki baba-kız ilişkisi ile Margaret Atwood'un **Antilop ve Flurya** romanındaki anne-oğul ilişkisi psikolojik ve sosyo-politik bağlamda karşılaştırmalı olarak ele alınmak istenmiştir. Yapılan bu çalışma üzerinden toplumsallıkta önemli kıstaslar olan ataerkillik ile eril ve dişil konumların öznellik konusundaki belirleyici dinamikleri irdelenerek özne olmanın sınırlarını belirleyen kırılan unsurların ayırdına varılmasına edebiyat üzerinden katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Nitekim edebiyat üzerinden sağlanacak bir farkındalık ve devamında geleceği umulan değişim ve dönüşüm birey için daha etkili ve derinlikli bir katkı ortaya çıkaracaktır. Bu amaç doğrultusunda yola çıkarken tezin doğal olarak beraberinde getirdiği çift yönlü bakış açısı başlangıçta oldukça zorlayıcı olsa da zaman içerisinde fark edilmiştir ki takip edilen iki yol da aynı kapıya çıkmaktadır. İnsanı anlamak adına takip edilen güzergâh eril ve dişil olanın bir bütünlük içerisinde incelenmesini zaten gerektirmiştir. Bu nedenle kuramsal çerçeve olarak benimsenen Psikanaliz / Nesne İlişkileri ve Sembolik Etkileşimcilik yaklaşımları her iki cinsiyetten öznenin olmaya olan etki ve katkısını oldukça geniş bir bakış açısı ile ele almayı mümkün hale getirmiştir. Bu sayede ataerkilliğin hem dişil hem de eril olanı yaralayan yönüne parmak basılırken bununla mayalanan toplumlarda yaşayan bireylerin sonraki nesilleri ebeveynlik pratikleri üzerinden nasıl zehirleyebildiği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ebeveynlik pratiklerinin iyileştirilerek çözüm olarak bir toplumsal dönüşümü ortaya çıkaracağı da mümkün görünmektedir.

Bu vesileyle çıkılan bu yolda her tür katkısını, ilgisini ve anlayışını sabırla sunan değerli danışmanım Prof. Dr. Necdet Neydim'e teşekkürlerimi borç bilirim. Bu tezin ortaya çıkabilmesi adına kendisinin verdiği destek ve yardım benim kişisel hayatım açısından da anlamlı bir çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Teşekkür etmem gereken diğer değerli hocalarım da Prof. Dr. Tatiana Golban ve Doç. Dr. Canan Şavkay'dır. Yaptıkları derin okumalar ve verdikleri değerli fikirlerle yazdıklarım arasında kaybolmamamı ve yönümü bulabilmemi sağladıkları için kendilerine müteşekkirim.

Aslında doktora eğitimi süresince dersini aldığım her hoca bu çalışmanın ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur zira bu oldukça kolektif bir eylem olarak bende farklı nesne ilişkileri geliştirmeme ve kendime dair yeni öznellikler ortaya çıkarmama sebep oldu.

O nedenle Dr.Öğr. Üyesi Ferah İncesu, Doç. Dr. Canan Şavkay, Prof. Dr. Esra Melikoğlu, Prof. Dr. Necdet Neydim, Doç.Dr. Yıldız Kılıç, Prof.Dr. Alev Bulut ve Prof.Dr. Arsun Uras Yılmaz hocalarıma da teşekkür ederim. Akademik dünyamıza daha nice değerli katkılar sunabilmek kendilerine mümkün olabilsin.

Son olarak teşekkür etmem gerekenler de kendi çekirdek ve geniş ailem olacak. Her anlamda bana destek olan değerli eşim Okan Öztürk ve kızlarım Asude Zehra Öztürk ve Ayşe Nuran Öztürk'e en derin teşekkürlerimi ve gönül borcumu sunmak isterim. Onların varlığı sayesinde ayakları yere basan bir çalışma konusu ortaya çıkmış oldu zira bu süreçte öğrendiğim her şey daha iyi bir aile ortamı sağlamamı da mümkün kıldı. Aynı zamanda annem Perihan Aydın ve babam Dursun Aydın'a da içten bir teşekkür etmek isterim çünkü onların sağladığı destekleyici ve sevgi dolu aile ortamı beni bugün olduğum kişi haline getirdi.

FERHAN ÖZTÜRK

İSTANBUL, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PSİKANALİZ TEMELLİ KURAMSAL ÇERÇEVE	13
1.1 Klasik Psikanalizde Temel Kavramlar.....	15
1.2 Nesne İlişkileri Ekolü	19
1.3 Lacan'cı Psikanaliz ve Öznenin Oluşumu	23
1.4 Baba İşlevi ve Bakım Etiği Yaklaşımı	32
1.5 Anne İşlevi ve Özne Oluşumundaki Etkileri	38

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZNEİN OLUŞUMUNDA SOSYO-POLİTİK VE SOSYO-PSİKOLOJİK DİNAMİKLER	56
2.1 Gündelik Yaşamın Sosyolojisi	59
2.2 Aile, Kimlik ve Nesne Benlik	68
2.3 Geçmiş ve Geleceğiyle Aile Kurumu	75
2.4 Kadın Yazını ve Darbe Anlatısının Odağında Özne	89
2.5 'Başka Dünyalar'ın Bilindik Öznesi	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZNE'NİN SEYİR DEFTERİ: DARBE ANLATISI VE DİSTOPYANIN KESİŞİM KÜMESİNDE VAR OLMAK.....	117
3.1 Eşik Romanında Psikolojik Dinamikler	119
3.2 Antilop ve Flurya 'da Psikolojik Dinamikler	140
3.3 Eşik Romanında Toplumsallık	154
3.4 Antilop ve Flurya'da Toplumsallık	167
3.5 Yaralı Özneye Etik Dokunuş	178
SONUÇ:.....	183
KAYNAKÇA:.....	192
ÖZGEÇMİŞ:	210

GİRİŞ

Irmak Zileli'nin kendi yazarlık serüveni hakkında kullandığı şu ifadeler bu tez çalışmasının da amaçlanan çıkış noktasını oluşturmaktadır; “bilinçdışının keşfi... kendimi ve dünyayı anlamak... kendin(m)i görmek için aynalara ihtiyaç duyma”¹. Aslında bireyin her çabası kendini ve yaşadığı çevreyi anlamak ve anlamlandırmak üzerine kuruludur. Bu nedenle anlama ve anlamlandırmanın en önemli vasıtalarından biri olan yazma eylemi de düşünsel ve varoluşsal bir edincin sonucudur ve sözlü tarihin kendini yazılı tarihin eline bırakışından beri kültür ve medeniyetleri şekillendirmeye devam etmektedir. Düşüncenin çeşitli yazı türlerinde kayda geçirilmesi bireyin bilinçli bir uğraşı olarak gözüktüğü de modern çağın psikanaliz bilimine göre bu önkabul aslında muğlak bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bilinçli olarak başlanılan bir anlama ve anlamlandırma eylemi kısa bir süre sonra bilinçdışının kontrolüne geçerek bireyi beklenmeyen ve hedeflenmeyen ifade biçim ve içeriklerine götürebilmektedir. Klasik Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud'un tanımlamasına göre insan olarak davranışlarımızı yönlendiren unsurların çoğu çocukluk dönemimizin kaygı ve dürtüleriyle şekillenmiş ve yetişkinlik yıllarımızı da etkisine alarak bilinçdışımızı oluşturmuştur. Tabi kendilik bilincimizi oluşturan bu süreçler zamanla “bilinçli belleğimizden silinmişlerdir”². Kendilik bilincimizi veya diğer bir ifadeyle öznelliğimizi oluşturan etmenler modern psikanalizin klasik ve sonraki farklı ekollerince tanımlanmaya çalışılmış ve çalışılmaktadır. Birey kendilik bilincini iki farklı ama aslında birbirini tamamlayan bakış açısı üzerinden anlamlandırmaya çalışır yani dişil ve eril öznellikler üzerinden. İnsan tüm varoluşu temelde bu iki konuma göre algılamakta ve tecrübe etmektedir. Bu bağlamda bu tez çalışması ile kendiliğin iki kutbu olan dişil ve eril konumun öznenin oluşum sürecine olan etkileri incelenecektir. Bu sürecin kızları ve oğulları olarak (nihayetinde her birimiz bu dünyada ya birilerinin oğulları veya birilerinin kızlarıyız) öteki ile kurulan imgesel ayna ilişkilerinde beliren dinamiklerin izi örneklem olarak seçilen Irmak Zileli'nin **Eşik** ve Margaret Atwood'un **Antilop ve Flurya** adlı romanlarında sürülecektir. Aynı zamanda ruhsal gelişim sürecindeki ben-sen ilişkilerinin yazarlarca işleniş şekli günümüzün psikolojik ve sosyo-politik bakış açıları üzerinden araştırılarak bulgularının tespit edilmesi hedeflenmektedir.

¹ Büşra Küçük, "Metaforik Olarak Yazar Kendi Kendinin Psikanalistidir" (çevrimiçi), www.m.bianet.org 20/5/2019

² Anthony Giddens, **Sosyoloji**, yay. haz. Hüseyin Özel, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000, s.31.

Bu iki romanın seçiminde bazı kıstaslar belirleyici olmuştur. Bu kıstasların oluşumunda karşılaştırmalı edebiyatın sağladığı çerçeve de ölçü alınmıştır. Gürsel Aytaç **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi** adlı önemli çalışmasında karşılaştırmalı bir inceleme için ulusal edebiyatın kendi eserleri arasında olduğu kadar farklı ulusların edebiyatları arasında da çalışılabileceğini belirtir. Hatta eşzamanlı ürünler kadar farklı zamanlara ait eserlerin de karşılaştırılabileceğini ve farklı dillere uygulanacak bu mukayesenin karşılaştırmalı edebiyat biliminin alanına gireceğini ifade etmektedir.³ Buna dayanarak söz konusu romanlar farklı toplumlara, kültürlere ve hatta farklı yazın türlerine ait özelliklere sahip olsalar da karşılaştırma yapabilmek için gereken benzerliklere sahiptirler. Karşılaştırma için benzerlik kadar benzeşmezlik da işe yaramaktadır çünkü bir olgu ya bir şeye benzediği ya da benzemediği üzerinden tanımlanabilir. Bu noktadan hareketle bu eserlerde tespit edilen farklılıklar kadar benzerlikler de mevcuttur. Farklar yazın türü ve toplum yapısında belirginleşirken benzerlikler de özellikle eserlerdeki izleklerde ve yazarların dışıl ya da eril bireye yaklaşım şekillerinde saklıdır. Bu farklar ve benzerlikler ilişkilendirilmiş psikolojik ve sosyo-politik kuramlar çerçevesince ilerleyen bölümlerde ayrıntısıyla sunulmuştur.

Psikanalitik edebiyat kuramının bu tezin yöntembiliminde kullanılacak olması bu yaklaşıma ait bazı eleştirileri⁴ doğal olarak beraberinde getirebileceği öngörülmüştür. Fakat yine de psikanaliz yapıtların gizil ve bilinçdışına ait yönlerini ortaya çıkarmada en başarılı vasıta. Psikanaliz ve edebiyat zihni temel aldıklarından birbirini destekleyen ve birbirini gerektiren bir ortak alan oluştururlar adeta.⁵ Bu sebeptendir ki bu tezde psikanaliz farkındalıklı bir edebi eleştiri yöntemi ve yaklaşımı benimsenmiştir. Psikanalitik yöntem yazarın eserinde kurguladığı geçmişin ya da olay örgüsünün otobiyografik görünmekle birlikte öyle olmadığını ama bu kurguda bir zihin gerçekliği aranabileceğini salıklar. Bu arayışı da psikanalizin sistematiği içerisinde yeni fikirlerin üretilmesiyle sürdürür ve edebiyat araştırmaları için bu yöntem bir model konumuna gelebilir. Brooks'a göre psikanaliz edebiyatı tümüyle açıklayamasa bile kurmacayı insan özneler olma yolunda nasıl kullandığımızı anlamaya yarar.

³ Gürsel Aytaç, **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2016, s. 22.

⁴ Psikanalizin edebiyat açısından “indirgemeci ve tek tip hikâyeler” sunan bir yönünün olabildiği Peter Brooks tarafından eleştirilir. Feminist çıkışlı eleştirinin de özellikle bu tarz (oidipal üçgenler, anne-kız sorunsalı, vs.) konular üzerinden kurgular oluşturduğunu ve edebiyatın onlarca amaca giden yolda sadece bir araç olarak kullanılmasının yadsındığını ifade eder. Bkz. **Psikanaliz ve Hikâye Anlatıcılığı**, çev. Hivren Demir Atay ve Hakan Atay, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1994, s.31-32.

⁵ A.e. , s. 36-38.

Hatta anlatıcı ile okur arasındaki ilişkiyi de analist (danışman) ve analizan (danışan) arasındaki ilişkiye benzetir. Söz konusu ilişki tıpkı analizanın kendi gerçekliğini parçalı bir ifade biçimiyle aktarmasıyla analistin bu kargaşa içerisinde bir mana ve anlam çıkarma çabasına benzetilebilir. Bu aktarım anlatıcı (analizan) için geçmiş çatışma ve kaygıların tekrar sahneye konularak deneyimlenmesini sağlarken, okuyucu (analist) için de anlatının içerisinde arzu nesnelerini çeşitli semboller ve simgeler üzerinden okuyabilme imkânı tanımaktadır. Brooks, Lacan’dan alıntılarla, bu okuyabilmeye yorum yapılmadan sadece o boyutta bile kalırsa bu söyleme “diyalog boyutu” nun katılmış olduğunu belirtir. Her ne kadar Lacan’ı eleştirse⁶ de Lacan’ın psikanalizdeki temel meselenin öznenin arzusunu ortaya çıkartmak olduğu savına tümüyle hak vermekte olduğunu ifade eder.⁷ Bu nedenledir ki bu tez çalışmasında romanlardaki karakterlerin arzuları tespit edilmeye ve bu arzuların karakterleri bilinçli ya da bilinçdışı nasıl eyleme geçirdiği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu nedenle psikanalitik yaklaşımın söz konusu iki romandaki tüm anlam katmanlarını tümüyle açığa çıkaramayabileceği göz önüne alındıysa da zihne ve onun eylemlerine odaklanan psikanalizin çözümlemeye ilişkin soruların birçoğunu cevaplayabildiği görülmüştür.

Edebiyat eserinin oluşumunda kurgu ve gerçeğin birbirine karışmış halde bulunduğu hatırdan çıkarılmamalıdır. Yazarın ruh dünyası eserinde kendini hissettirebilir ve bu nedendendir ki edebiyat araştırmacılarının ilk başvuru kaynakları yazarın biyografisi olagelmıştır. Yılmaz Özbek⁸ edebiyat ile psikanalizin ilişkisini irdelediği eserinde benzer şekilde bir yazarın *ruh biyografisi*’nden söz eder ve bunun da eser incelemesi içerisine dâhil edilmesi gerektiğini ifade eder. Aksi halde bir şeyler eksik kalmış olacaktır. Özbek, E.D. Hirsch’ten alıntılarla edebi bir çözümlemeye sadece biyografik içeriğin göz önüne alınmasının yetersiz bir çaba olacağını fakat yine de bu malzemenin kimi zaman yazarın düşünsel seyrini aydınatabileceğini iddia eder. Özbek’in vurguladığı bu ölçüye göre eser ile yazar arasındaki biyografik iz düşünüm arayışı sınırlı tutulmalı ve yazar odaklı olmaktan çıkarak evrensel insana dair bir söyleme ulaşılmaya çalışılmalıdır.⁹ Bu tez çalışması da edebiyatın hayata ve insana temas edebildiğinin iddiasındadır. Hayatı gerçek ile kurgu arasındaki bir uzamda tekrar var edebilmesinden dolayı da seçilen romanlardaki karakterlerin, yazarlarının ruhsal biyografilerini ne ölçüde yansıttıkları incelenmiş ve kişisel olarak önemsenen unsurların karakterler üzerinden açığa çıktığı gözlemlenmiştir.

⁶ Brooks Lacan’ı “Freud’a bir dizi parlak dipnot düşmüş parlak bir okur” olarak tanımlar. Bkz. a. e, s.122.

⁷ A.e. , s. 57-66.

⁸ Yılmaz Özbek, **Edebiyat ve Psikanaliz**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2007, s. viii-109.

⁹ A.e. , s. 13-17.

Yazarların bilinçdışını oluşturan ruhsal biyografiye dair unsurların belli anlarda ortaya çıktığı belirlenmiştir. Yazarların bilinçdışında küçükken eksik deneyimledikleri ebeveynlik hallerinin yazınlarına ilham olduğu fark edilmiştir. Belirlenen bu durum tikelden tümele giden bir refleks ile hareket edilerek kurgusal karakterlerin şahıslarında deneyimlenmiş yaşantılar olarak psikolojik ve sosyo-politik boyutlar çerçevesinde sunulmuştur. Bir diğer ifadeyle, dışıl ve eril özne oluşumunun dinamikleri yazarlarca olası bir dünyada irdelenmeye ve çözümlenmeye çalışılarak gerçek dünyadaki iz düşümleri hakkında aydınlatıcı bir perspektif geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu tezin bireysel çabası üzerinden de akademik bir merakın gerçek hayata dair olanı ortaya çıkarabileceği gözlemlenmiştir.

İnsanın fiziksel ve ruhsal gelişiminin aşamaları ve ona ilişkin boyutları çeşitli bilimlerin araştırma konusu olagelmıştır. Bu çalışmanın ana konusu edebiyat ve onunla ilintili olarak kurmaca bir çerçevede anne-oğul ve baba-kız ilişkilerinin karşılaştırmalı incelenmesi olduğundan sadece insanın ruhsal gelişim yönü odak noktası olarak ele alınmıştır. İnsan kadar girift bir varlığın ruhsal gelişim yönünü inceleyen ve her boyutuyla açıklamalar getiren tek bir teori olamayacağı da psikoloji bilimi ile temas eden herkesin kısa bir sürede fark edeceği bir olgudur. İnsanın ruhsal ve benlik gelişimine dair birçok teori, bakış açısı, yaklaşım hatta aynı teori çatısı altında dahi birçok ekol vardır. Tüm yaklaşımları ele almak bu çalışmanın sınırlarını fazlasıyla aşacağından amaçlanan hedefe ulaşmada bir katkı sağlamayacağı düşünülmüştür. Bu nedenle Freud sonrası süreçte şekillenen Nesne İlişkileri ekolü seçilen romanlardaki ilişki biçimlerini daha kapsayıcı bir içerikte açıklayacağı düşünüldüğünden tercih edilmiştir. Selami Gökçen Ezber'in doktora çalışmasının başlarında ifade ettiği gibi nesne ilişkileri kuramı bireyin zihninin, yani ruhsal ve kimlik gelişiminin, kendi çevresindeki başkaları ile girdiği ilişkiler üzerinden gelişimini savunmaktadır. Nesne kavramı ile hem dış dünyadaki yaşayan öteki bireyler hem de bireyin kendisi tarafından içselleştirilmiş ötekine ait imgeler kast edilmektedir. Bu kuramın savunucularına göre nesne ilişkileri çok erken yaşlardan itibaren temel bakım verenler ile girilen yakın temastan oluşmakta ve tüm yaşam boyunca bu temasın izleri bireyin üzerinde gözlemlenmeye devam edilmektedir.¹⁰ Temel bakım verenler ile oluşturulan ilişkilerde dil edinimi öncesi ve sonrası gelişim dönemleri de nesne ilişkileri kapsamına girmekte ve kişinin kendiliğinin doğumdan itibaren şekillendiği öngörülmektedir. Özellikle dil edinimi ile birlikte kişinin konuşan özne olma süreci hızlanmakta ve bu oluşan uzamda birey bir konum edinmektedir.¹¹

¹⁰ Selami Gökçen Ezber, "Fatherless Men and Homeless Love: Search for Community in Alan Hollinghurst's Novels", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı**, Doktora Tezi, 2012, s. 12.

¹¹ A.e. , s. 13.

Zileli ve Atwood'un incelenen romanlarında da kahramanların küçük yaşlardan itibaren kendi aileleri ve sosyal ortamları içerisinde deneyimledikleri yakın ilişkilerde kendiliklerinin şekillenışı ele alınmış ve bu süreçte dilin önemli bir işleve sahip olduğu görülmüştür. Bu kahramanlar içselleştirdikleri kişiler üzerinden yetişkin hayatlarını devam ettirmişler ve sonraki yaşamlarını da bu ilişki modelleri üzerinden sürdürmeye devam etmişlerdir.

Dil üzerinden konumlanan bireyin durumuna edebiyat eleştirisi kapsamında özgün bir açıklama getiren Jacques Lacan bu çalışma içerisinde kendine sıkça yer bulmuştur. Lacan psikanalize dilbilim ve edebiyat üzerinden yaklaşmıştır. Freud'u daha güncel bir anlayışla okumaya çalışmış ve bunu Ferdinand Saussure, Claude Lévi-Strausse ve Roman Jakobson'un katkıları üzerinden yapmıştır. Lacan'a göre bireyin yaşantısını belirleyen boyut dilden kaynaklanmaktadır. Bireyin konuştukları ve yazdıkları dilin muğlak yapısı nedeniyle gerçeği örten perdeli bir yapıdadır ve bu nedenle yapı söküme uğratılıp çözümlenmeye çalışılmalıdır. Bir başka ifadeyle psikanaliz "kast edilmeyen anlamların yorumlanmasıdır".¹² Bizlerin dil ile konuştuğu değil de dilin bizi konuştuğu anlayışı ortaya çıkmaktadır. Dilde anlam sözcüklerin işaret ettiklerinde değil de sözcüklerin birbiriyle olan ilişkisinde bulunur çünkü bir gösteren ile gösterilen arasındaki var sayılan ilişki Lacan'a göre belirsizdir. Dilin insanı kendine yabancılaştırdığı durumdaki birey de zaten daha evvelden Gerçek düzendeki (0-6 aylık bebek) anneden ve bütünsellikten kopuşun ağırlığı altındadır. Bu kopuş ve öznenin kendi beden ve zihnine olan dağınık yaşantıyı kaçınılmaz olarak öznenin bölünmesini beraberinde getirir. Bu bölünmüş özne arzusunun doyurulamaz gerçekliğinde varlık sürdürür. Anne için fallus olma arzusuna sahiptir. Yani annesinin arzusunun nesnesi olmak ister. Fakat baba veya Babanın Adı (Lacan'ın ifadesiyle) bu fallus olma arzusunu engeller veya şekillendirir ve bunu da sembolik düzen içerisinde yapar. Artık dil ile birlikte çocuk yasalarla dolu olan toplumsal (sembolik) düzene girmiş ve onun yasalarına tabi olmuş olur. Bu ayrışma ve yabancılaşma sürecinin farkına varmak bireyi özgürleştirmese de arzusunun varlığını ve niteliğini kabullenme ve onunla kucaklaşma konusunda fayda sağlar.¹³ Bu yaklaşım **Eşik** ve **Antilop ve Flurya**'daki başkahramanların sürekli dile sığındıkları halde ilişkilerinde neden istenilen duygusal mesafeyi alamadıklarını açıklar niteliktedir. Kahramanların arzuları Baba'nın Yasası tarafından sekteye uğratılmış olarak yetişkinliklerinde zorunlu bir toplumsal kabul aşamasına ulaştırmıştır onları. Böylece her iki romanın başkahramanı ruhen özgürleşemeseler de anlatı boyunca yaşadıkları üzerinden duygusal bir kabulleniş deneyimlemiş olurlar.

¹² Mitchell, Stephen.A. & Margaret J.Black, **Freud ve Sonrası: Modern Psikanalitik Düşüncenin Tarihi**, çev. Ayhan Eğrilmez, 2.baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s.220.

¹³ A.e. , s. 221-222.

Dilin belirleyici konumda olduğu imgesel aşamada karşımıza ayna evresi çıkar. Kendi benliği hakkında farkındalığı artmaya başlayan ve öznelleşme yolunda seyreden özne için ayna evresi tıpkı aynadaki yansımanın oluşturduğu hayali kendilik veya ötekilik gibi kendi ego oluşumuna destek verir¹⁴. Gerçek dönem içinde anne ile bütünsellik içerisinde olan çocuk imgesel döneme geçişi ile beraber kendi varlığını parçalanmış ve bütünlükten yoksun olarak algılamaya başlar. Aynada fark ettiği varlığı tekrar kısmi bir bütünlük hissettirse de tam doluluk yaşamak için ayna işlevi gören ötekine ihtiyacı vardır. Her bir öteki (kendilik algısına farkında olmadan hizmet eden diğerleri/ötekiler) kendi varlığı ile ilintili bir ego meydana getirir. Bu sebepten olsa gerek Lacan için “ben bir ötekidir.”¹⁵ Ötekinin bakışı üzerinden özne kendisine bakabilir ve bu bakış sağlıklı ise olumlu bir ego gelişimi meydana gelir. Olumsuz bir bakış veya anlamlandırma çabası öznenin kendindeki ötekileşmiş olan Ben’i yok etme isteği uyandırmış olur. Bu ben-sen alışverişi esnasında özne ötekini tartışılmaz bir gerçeklik olarak benimserse ve kendi kültür, yaşam felsefesi ve varlığına olumsuz anlam katmanları eklenirse sağlıklı bir kendilik oluşamaz. Sağlıklı bir kendiliğin oluşma zemini ortak bir evren olan Simgesel dönemdir. Bu dönem içerisinde her bir öznenin kendi varlığını sağlıklı konumlandığı bir yeri vardır. Her öznenin diğer öznelerin karşısında bir değeri vardır. Bu konum öznenin arzusunu doyurabilecek niteliklere sahipse özne simgesel dönemde varlık sürdürebilir ama doyum sağlanamıyorsa sürekli imgeselin dairesi içerisine girip yeni egolar oluşturma (Ayna işlevi) çabasına girecektir. Nitekim roman kahramanlarından Eylül ve Jimmy de hayatlarında sürekli olarak ötekilere ihtiyaç duyarak onların sağladığı ayna işlevi üzerinden yetişkin kendiliklerini oluşturmaya çabalamışlar ve akabinde simgeselde tatmin edici konumlar edinmeye yeltenmişlerdir.

Bu doyum getirmeyen var olma hali dile geldiği zaman da sonu gelmeyen eksiklik söylemi öznenin bilinçdışını meşgul etmeye devam edecektir.¹⁶ Bu tez içerisinde imgesel dönemde sağlıklı bir kendilik algısını bilinçli ya da bilinçsiz oluşturmaya çabalayan roman kahramanlarının psikolojik biyografileri ve ötekiler ile olan ikili sen-ben diyalektikleri seçilen kuramsal çerçeve bağlamınca incelenmiştir. Çıkan sonuç itibarıyla ebeveyn ve karşıt cinsiyetli çocuk ilişkisinde önemli olanın imgesel düzendeki ikili ilişkilerin kimlik oluşumunda kilit rol oynadığı gerçeğidir.

¹⁴ Mutluhan İzmir, **Lacancı Psikanaliz ve Karakter Çözümleme**, Ankara, İmge Kitabevi, 2015, s. 105.

¹⁵ A.e. , s. 100.

¹⁶ A.e. , s. 101.

Her ne kadar kendisi için öteki konumunda olan ebeveyni ile yansıtımlı bir ayna ilişkisi içerisine giren çocuk için öteki cinsten ebeveyni üzerinden kendisine yansıyan bir yanılısma olsa da burada bir “geçişlilik”ten¹⁷ söz edilebilir pekâlâ. Tabii Lacan’a göre bu yansımış benlik psikanaliz açısından ölçüt alınamazsa da simgesel düzende var olabilmek ve narsisistik bir yapılanma açısından gerekli bir aşamadır.

Öteki ile ilişkiler üzerinden oluşturulmaya çalışılan bir benlik hakkında düşünürken Julia Kristeva’nın temellendirdiği *yabancı* kavramı da bu çalışmada ele alınmıştır. **Kendimize Yabancı**¹⁸ adlı çalışmasında Kristeva yabancı kavramına iki açıdan yaklaşır. İlk olarak akıl almaz bir hızla ilerleyen modernite içerisinde bireylerin kendilerine yabancılaşmasından bahseder ve psikanalitik bir yaklaşımla bu eksiklik duygusundan mustarip daimi bir arayış içinde olan bireyi anlatır. İkinci olarak da bu süreç ile beraber ortaya çıkan milliyetçi ve ulus temelli yapılanmaların bireyin zaten var olan kendi benlik sınırlarını daha da katılaştırırken aslında Freud’un tanımladığı şekliyle “tekinsizlik”¹⁹ fikri bağlamında kendi Ben’imizin içindeki öteki ’ye vurgu yaptığından bahsedilir. Bu yaklaşıma göre özneyi oluşturan süreç anneye ait olandan yabancılaşma ile oluşur. Birey babanın yasasına katılabilmek için anneyi terk etmelidir. Bu süreçte babaya ait gerçeklikteki yabancı olabilmek için birey anneliğe ait varlığını baskılar. Kristeva için baskılama ve yabancılaşma süreci mükemmeli yakalayamaz ve nihayetinde bireyin sembolik düzende her konumlandırmasında tekrarlanır.²⁰ Bu kısır döngü olarak gözüken durumun aslında basit fakat bir o kadar da gerçekleştirmesi zor bir çözümü vardır Kristeva’ ya göre ki o da bireyin kendi içindeki yabancıyı kabul etmeyi öğrenmesidir. Birey bu şekilde dıştaki yabancıyı daha kolay kabullenecektir. Bu kabul Kristeva’ ya göre psikanalitik etiğin temelini oluşturur çünkü dıştaki yabancı bireyin yaşam alanındaki sorunlarının sebebi değildir. Bunun nedeni ise dışsal yabancıların bireyin içindeki zaten bölünmüş olan özneyi harekete geçiremeyeceğidir. Özne zaten bölünmüş ve parçalı bir varlıktır. Kristeva için yabancı bir anlamda da bilinçdışıdır ve bu manaya Freud’un tekinsiz kavramına da atıfta bulunarak ulaşır.²¹

¹⁷ Hervé Castanet, **Lacan’ı Anlamak**, çev. Baturalp Aslan, İstanbul, Encore Yayınları, 2017, s.19-22.

¹⁸ Julia Kristeva, **Strangers To Ourselves**, çev. Leon S. Roudiez, New York, Columbia Press, 1991, b.a.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için ünlü “das Unheimlich” (Tekinsizlik) makalesine bkz. Sigmund Freud, “das Unheimlich, The Uncanny”, çev. A. Strachey, **On Creativity and the Unconscious; Papers on the Psychology of Art, Literature, Love, Religion**, önsöz B. Nelson, yay. haz. B. Nelson, New York, Harper and Row Publishers, 1919.

²⁰ Sylvie Andrea Gambaudo, “Subjectivity in the Work of Julia Kristeva: The Crisis of Identity in Contemporary Society”, **University of Durham**, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology and Social Policy, Doktora Tezi, 2003, s.105.

²¹ Rudi Visker, “The Strange(r) Within Me”, **Ethical Perspectives, Journal of the European Ethics Network** 12, European Centre for Ethics, K.U.Leuven, No. 4, 2005, s. 427- 428.

Bundan yola çıkarak **Eşik** ile **Antilop ve Flurya** romanlarındaki başkahramanların kendi cinsiyetlerinin özelliklerine göre benlik gelişimlerini deneyimledikleri ortadadır. Bu süreçte kendi içlerindeki bölünmüşlük nedeniyle içselleştirilmiş öteki olan karşı cinsiyetten ebeveyn Kristeva'nın bahsettiği anlamdaki yabancı statüsünde düşünülmüştür. Roman kahramanlarının asıl kendi iç kabullerinden sonra inişli ve çıkışlı bir seyir gösteren karşıt-dışsal ebeveyn ile olan ilişkilerini düzeltbildikleri veya acı veren anılarıyla yüzleşebildikleri tespit edilmiştir.

İç dünyalarındaki parçalanmışlık ile yüzleşen ve kendiliklerini kendi imkân ve çabalarıyla düzeltmeye çalışan roman kahramanları bir sonraki aşamada aslında Carol Gilligan'ın kuramsallaştırdığı bakım etiği kavramına doğru bir yönelim gerçekleştirirler. Doktorasını Harvard Üniversitesinde toplumsal psikoloji alanında yapan Gilligan, feminist psikoloji, etik ilişkiler, özne-nesne ilişkileri alanındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. Psikoloji alanında hüküm süren eril bakış açısından farklı bir yaklaşım sergilemesi Gilligan'ı bu tez çalışması açısından da değerli kılmaktadır. Kadınların yazarlık yoluyla dile gelmesi gibi Gilligan'a göre kadınların farklı bir sesi olmalıdır zira "Bir sese sahip olmak, insan olmaktır. Söyleyecek bir şeyinin olması ise kişi olmak demektir".²² Kadınların kendi seslerinin yine kendileri tarafından fazlaca kısılması kadınların kendilerine karşı sergiledikleri bir hak ihlali olarak vurgulanmaktadır.²³ Bu sesin veya bir anlamda bireysel temsilin oluşumunda kız çocukları erkek çocuklarından farklı bir gelişim çizgisi çizmektedirler. Erkek çocuğu cinsel kimliğine bağlı olarak anneden (dişil olandan) ayrışma ve bireyleşmeyi daha keskin yaşarken, kız çocuğu için sağlıklı bir dişil gelişim bağlanma ile sağlanır. Kız çocukları bağlantı içerisinde oldukları ilişkileri ön plana çıkartırlar hatta kendilerine bu bağlantılar üzerinden kimlik tanımlaması yaparlar. Bu sebeptendir ki ileriki yaşantılarında erkekler ilişkiler nedeniyle zorluk yaşarken kızlar bireyleşme üzerinden sorun yaşar.²⁴ Kız çocuklarının başkalarına karşı daha çok sorumluluk duyması hem kendi seslerinin fazlaca kısılmasına hem de erkeklerden farklı olarak ilişkilerinde hakkaniyeti, bakım ve merhameti daha çok öncelemelerine sebep olmaktadır. Öte yandan erkek de zaten toplumsal yapı içerisinde yeterince güçlü çıkan sesinden gelen gücü kurduğu ilişkilerde hak arama, bireyleşme ve ayrışma sağlamak için kullanmaktadır.

²² Carol Gilligan, **Kadının Farklı Sesi: Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi**, çev. Duygu Dinçer, Fulden Arisan, Merve Elma, İstanbul, Pinhan Yayınları, 2017, s.19-20.

²³ Bu hak ihlalinin kendi içinde bir mantığı oluşuna değinilmektedir. Buna göre başkaları ile bağlantıda ve iletişim içinde olmanın kadınlar için hayati öneme sahip olduğu fakat buna karşın yalnızlaştırılıp şiddete maruz kaldıklarını hissettiklerinde kendilerini susturup iletişim kurmadıkları tespit edilmiştir. Bkz. Lyn Mikel Brown & Carol Gilligan, **Meeting at the Crossroads: Women's Psychology And Girls' Development**, Harvard University Press, 1992, s. 3.

²⁴ A.e. , s. 52-59.

Daha kısa bir ifadeyle söylenecek olursa, Gilligan “kadın ve erkeklerin farklı diller kullandığını” ortaya koymaktadır.²⁵ Bu çıkış noktasından hareketle erkeklerin belki de farklı bir dil öğrenmeleri gereklidir çünkü toplumun merkezinde yer alan baba ve onun ortaya koyduğu işlev sağlıklı bir dişil işlevin oluşabilmesi açısından gereklidir. Melis Tanık Sivri makalesinde²⁶ yeterince iyi babadan bahseder ve bu işlevin sağlanabildiğinde birçok başka faydasının yanında ergenlik çağındaki kız çocuğunun dişiliğinin tanınması ve gelişimine büyük katkı yaptığını ifade eder. Öte taraftan Guignard da baba işlevinin anne işlevi kadar önemli olduğunu belirtir. Hatta anne işleviyle özdeşleşemeyen bir babanın eksik kalacağı gibi gerektiğinde baba işlevi üstlenemeyen bir annenin de tamamlanmış bir anne sayılamayacağını ifade eder.²⁷ Bu bağlamda bu çalışmada önerilen çözümlerden biri eril özne ve kendiliğin anne işlevini ve bakım etiği yaklaşımını benimsemeyi öğrenebileceğidir. Bu tez farklı bir sese ihtiyacı olan dişil özneyi desteklemek gerektiğine inandığı gibi farklı bir dili öğrenebilecek erkeği de romanlar ve dahi edebiyat üzerinden ön plana çıkararak umulan bir toplumsal dönüşüme katkıda bulunmaktadır.

Kadın’a ait farklı bir sesin oluşturulması konusuna benzer açılardan yaklaşan ikinci dalga feminist eleştirinin öncüleri olan Julia Kristeva, Luce Irigaray ve Helene Cixous dişil ve eril özneleri sadece tek bir işleve indirgeyici ve yalnızlaştırıcı söylemi eleştirmektedirler. Söz konusu söylemin varlığı dil yapısı üzerinden sağlandığından post-yapısalcı psikiyatr Jacques Lacan’ın dil kuramına başvuruyor olmaları bahsi geçen feministler açısından kaçınılmazdır. Lacan’ın dil kuramına göre çocuk oidipal öncesi dönemde anneye bütünleşik ve eksiksiz bir varoluş yaşamaktayken 5-6 yaşlarında gerçekleşen oidipal gelişim bu kusursuz birlikteliği kesintiye uğratarak eksiklik duygusunu ortaya çıkarır. Ayrı bir benlik olarak var olmaya doğru yol alan özne bu aşamada dil edincini geliştirir ve hissedilmeye başlanan bu eksiklik duygusunu bu yolla telafi etmeye çalışır. Lakin bir taraftan da bu beyhude bir çabadır çünkü bu eksiklik Lacan’a göre hiçbir zaman yok olmayacak bir durumdur. Hem kız hem de erkek özne bu dil üzerinden ya egemenlik kurmaya çalışır (babanın dilini konuşan erkek) ya da erkek egemen söyleme ulaşmaya çalışırken (babanın dilini konuşan kadın) farkına varmadan cinsiyet farklılığının tekrardan üretilmesine hizmet ederler. Bu erkek egemen söylemin bir vakit kaybı olduğunu ifade eden Cixous ve Irigaray’ a göre dişil özelliklere sahip bir dilin oluşturulması gereklidir.

²⁵ A.e. , s. 275.

²⁶ Melis Tanık Sivri, “Yeminli Bakireler: Dişilin Reddi ve Baba İşlevi”, **Baba İşlevi**, der. M.İşıl Ertüzün, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s.128. Ayrıca babanın ruhsal ebeveynliği tam yapamayıp oluşun ruhsal ebeveyn boşluğunun annenin yükünü artırması hakkında bkz. Nihan Kaya, **İyi Toplum Yoktur: Günlük Hayatta Toplumun Bireyi İstismar Biçimleri**, İthaki Yayınları, 2019, s. 74.

²⁷ Florence Guignard, “Baba, Kimsin Sen? Baba İşlevi ve Ötekinin Keşfi”, **Baba İşlevi**, der. M.İşıl Ertüzün, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 46.

Bu şekilde Jacques Derrida'nın yapı sökümlü yöntemi kullanılarak erkek egemen bu dilin etkisinin azaltılması hedeflenebilir.²⁸ Dil edinimi ve imgesel dönem (anne ile hissedilen bütünlüğün kaybedildiği evrenin adı) ile birlikte özne bölünme yaşar ve birden fazla egoya sahip olur. Bölünme bu egolar arasındaki ayrışmadan oluşur. Dil bu farklı egoların oluşumunda öncü rol oynar ve baskın olan gücün belirlediği ego ön plana çıkarken yadsınan ego bilinçdışına itilir. Bu sebeptendir ki Lacan'a göre dil olmadan bilinçdışı olmaz.²⁹ Bu bağlamda Zileli ve Atwood'un romanlarında kullandıkları dişil dil ve söylemin hâkim olan bu indirgeyici söylemi incinmiş ve baskılanmış eril ve dişil karakterler üzerinden nasıl yapı söküme uğrattığı incelenmiştir. **Eşik** romanındaki Eylül ile **Antilop ve Flurya** distopyasındaki Jimmy / Kar Adam'ın aslında ataerkil düzenden ve beraberindeki söylemden dolayı yaralandıkları ve yalnızlaştırıldıkları gözlemlenmiştir. Başkahramanlar dışında her iki romandaki ikincil karakterler üzerinden de benzer anne-oğul ve baba-kız ilişkilerinin betimlendiği görülmüştür. Eylül'ün babasıyla olan ilişkisini kurtarmak adına kendi sesini kısması sonrasında bireyleşme sorunu yaşamasına, Jimmy'nin de ilk etapta eril düzene yakın durmaya çalışarak dişil olandan uzaklaşmasının ötekiler ile yakınlık kuramama sorunlarına neden olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenledir ki her manada dişil bir dilin ya da iletişim şeklinin benimsenmesi gerektiği tezin vardıgı bir sonuç olmuştur.

Psikanalizin bu tezin yöntembiliminde kullanılmasının yanında sosyolojik yaklaşım da hedeflenmiştir. Sosyoloji iki açıdan bu çalışmanın içeriğine hitap etmektedir. İlki edebiyat sosyolojisi aracılığıylaadır. Edebiyat sosyolojisi edebiyatın toplum içerisinde şekillenen doğasının bir yansımasıdır zira bireyler bir toplum içerisinde yer alan ilişkiler ağına bağlı yaşamaktadırlar. Bu ilişkiler ağını örgütleyen, şekillendiren, anlamlandıran ve aktarımını sağlayan bir vasıta oluşu nedeniyle dil edebiyatın ana malzemesinden sayılmaktadır. Köksal Alver'e göre burada önemli bir ayrıntı vardır. Edebiyat içinden çıktığı toplumu birebir yansıtmaya becerisine sahipken yine de yazarın kendi toplumsal gerçeklik algısı veya toplumu eserinde kurgulama biçimi ile eserin içindeki ilişkiler ağını gerçek ötesi bir konuma oturtabilir. Bu öznel yaklaşım söz konusu olsa bile edebiyat yine de toplumsal gerçekliği yansıtmaya gücüne sahiptir çünkü insanların düşüncelerini, duygularını, umut ve korkularını yansıtabilen etkili bir araçtır.

²⁸ Sibel Irzık & Jale Parla (derleyenler), "Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi", **Kadınlar Dile Düşünce**, İstanbul, 2004, s.31.

²⁹ Mutluhan İzmir, **Lacancı Psikanaliz ve Karakter Çözümleme**, Ankara, İmge Kitabevi, 2015, s.33.

Alver, Ertuğrul Aydın'dan alıntı yaparak edebiyatın fark edilen bu özelliğinden dolayı da 1900'lerden başlayarak edebiyatın sosyolojinin ilgi alanına metin boyutuyla girdiğini ifade eder.³⁰ Yöntemleri, alanları ve kavramları farklı da olsa edebiyat ve sosyolojinin dertleri ortaktır. Bu ortak dert evrensel insanı tek bir insanda görebilmeyi mümkün kılar çünkü Ahmet İnam, “Edebiyat çağın, kültürün, o çağ ve kültürdeki insanın, o insandaki evrensel insanın tanığıdır” demektedir.³¹ Tespit edilebilen bu çıkarsamaların yine insanlığın sağlıklı yapılanmasında kullanılması gereklidir zira bireyin şahsında ilim bizleri tüm insanlığa karşı o sorumluluk duygusu ile baş başa bırakmaktadır.³² Sosyoloji üzerinden ikinci bir bağlantı da Güler Okman Fişek'in³³ bahsettiği bütüncül bakış açısı üzerinden olgulara yaklaşmakla ilgilidir. Kendisi psikanalizi sistemik bir yaklaşım olarak farklı bilimsel araştırma alanlarına uygulamayı uygun bulmaktadır. İlginçtir ki evrensel olduğu iddia edilen Batı dünyasının kuramları yerel manada uygunluğu test edilmeden kullanılmaktadır. Bu durumu eleştiren Fişek için bütüncül bir bakış geliştirebilmek için buna uygun hareket etmek “aile kurumu(nun) sosyo-kültürel düzeyle bireysel düzey arasındaki geçişin ve etkileşimin aracı olarak önemli...”dır.³⁴ Diğer bir ifadeyle birey, aile ve toplum iç içe geçmiş halkalar misali birbirine bağlıdırlar ve birbirlerine etkileri vardır. Dolayısıyla her iki romanda kurgunun temelde aile ortamında geçmesi nedeniyle mevcut ilişkileri psikolojik boyut kadar sosyo-politik boyutu ile de ele almak daha sağlıklı bir sonuca ulaşmak adına gereklidir. Bu bağlamda bu tez çalışması, romanlardaki kurguyu bizi biz yapan yani bireyi/özneyi meydana getiren psikolojik ve sosyo-politik unsurlar üzerinden incelediğinde temelde toplumun şekillendirdiği yapının aile olduğu ve aile içi dinamiklerin de bireyi fazlasıyla etkilediğini tespit etmiştir. Her iki romanda başkahramanların farklı sosyo-kültürel yapıya sahip toplumlarda ve tarihsel dönemlerde yaşıyor olmalarına rağmen sembolik düzenin ataerkil yapısı nedeniyle ebeveynleriyle çeşitli sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Hatta denilebilir ki mevcut toplumsal yapının aileye dayattığı belli zorunluluklar ve bireyleri maruz bıraktığı şartlar farklı olsaydı ebeveyn-çocuk ilişkilerinin niteliği de oldukça farklı şekillenmiş olacaktı. Bu olgu nedeniyle ki karşılaştırmalı bir edebiyat incelemesinin içeriğinde psikolojik açılımlar kadar sosyolojik perspektiflerin varlığı gerekli görülmüş ve bu araştırmanın yöntembilminde benimsenerek kullanılmıştır.

³⁰ Köksal Alver, “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı”, **Edebiyat Sosyolojisi**, ed. Köksal Alver, 3.basım, Hece Yayınları, 2012, s.189.

³¹ A.e. , s. 256.

³² Canan Şavkay, **Ethics, Self and the Other: A Levinasian Reading of the Postmodern Novel**, USA, Authorhouse, 2011, b.a.

³³ Güler Okman Fişek, **İlişki İçinde “Ben: Kültür, Aile, Bireyselleşme ve Psikanalitik Arayışlar**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s.7.

³⁴ A.e. , s.8.

Kurucusu Amerikalı George Herbert Mead olup yaklaşım itibariyle sosyal psikolojiye yakın olan Sembolik Etkileşimcilik kuramı da toplumun bireylerden bağımsız bir sistem olmadığını iddia etmektedir. Hatta toplumun bireyin içinde yaşadığı çevreye yönelik ürettiği anlamlardan ve bunun kalıplaştırdığı sembollerden oluştuğunu iddia etmektedir. Bu sembollerden en gelişmiş dildir ve bireyler bu yapı üzerinden sonsuz bir anlam üretme uğraşındadırlar. Lakin üretilen anlam sabit değildir çünkü anlam nesnelere içkin ve bağlı değildir. Bu durum Saussure'ün gösteren ve gösterilen³⁵ arasındaki keyfi ilişkiyi anımsatmaktadır. Mead' e göre kendi benliğimiz sayesinde ötekini tanır ve tanınırız. Benlik aracı ile kendimize bir nesne olarak bakabiliriz. Sosyoloji teorilerinin birçoğu toplumu büyük yapılar bağlamında anlamaya çalışırken sembolik etkileşimcilik bireylerin gündelik etkileşimlerinden ve bunun sonucunda oluşan sembollerden anlamlı bir toplumsal düzenin nasıl oluştuğu ile ilgilenir ve bireyi toplumu şekillendirmede aktif rol alan bir aktör olarak tanımlar.³⁶

Özetlenecek olursa, bu çalışmada odak noktası insandır. İnsanın farklı yönleriyle inceleme konusu olarak ele alındığı birçok bilim türü olmasına rağmen edebiyat apayrı bir konumda bulunur. Bir gerçeklik benzetimi olarak kabul edilebilecek bir uzamda bilinçdışının ve bilincin girift birlikteliği içerisinde meydana getirilen eserde kurmaca haliyle bile insan etten kemikten bir varlık olarak okurun karşısında durabilmektedir. İnsanın bireysel ve toplumsal yönüyle ele alındığı bu çalışmada her iki roman kurgusunun satır aralarında bu insanı meydana getiren içsel ve dışsal, ailesel ve toplumsal nitelikler nesne ilişkileri, yabancı kavramı, ayna-öteki ilişkisi, bakım etiği ve sembolik etkileşimcilik kuramları çerçevesince ele alınmıştır.

Aynı zamanda bu çalışma kapsamında incelenen romanlarda başkahramanların mevcut kurgu içerisinde zamanda geriye gidişleri ve anıları üzerinden o anlara dair algıları, düşünüş ve değerlendirişleri çerçevesinde deneyimledikleri yaşanmışlıklar okuyucuya sunulmuş ve bu anıların anı etkileme ve dönüştürme gücüne işaret edilmek istenmiştir. Çoğunlukla rahatsız edici duygusal içeriğe sahip bu anıların kahramanlar üzerinden bilinç düzeyine getirilerek roman kurgusunun özünü oluşturmalarının izi sürülmüş ve ebeveyn çocuk ilişkilerinin sunulma biçimi ana izlek olarak takip edilmiştir. Roman kahramanlarının kendi geçmişleriyle barışabilmeleri için kendi bilinçdışlarına attıkları bu duygusal malzemenin tekrar ele alınarak anlamlandırılması gerekmiş ve okuyucu da bu süreçte yazara yoldaşlık etmiştir. Bu manada bu tez çalışması da aslında bir okur alımlaması olması bakımından benzer bir edincin sonucudur.

³⁵ Bu konu hakkında ayrıntı için bkz. Roland Barthes, **Mythologies**, haz. ve çev. Anette Lavers, USA, The Noonday Press, 1972, s.111-115.

³⁶ Margaret Poloma, **Contemporary Sociological Theory**, Macmillan Publishing, 1979, s.147.

BİRİNCİ BÖLÜM

PSİKANALİZ TEMELLİ KURAMSAL ÇERÇEVE

Edebiyat ve Psikanaliz¹ adlı eserinde Yılmaz Özbek edebi bir yapıtı incelerken psikanalizin ve dahi sosyolojinin temel kavramları ekseninde eserin derinliklerine nüfuz etmenin gerekli olduğunu ifade eder. Sadece yazarın biyografisine dayanacak bir incelemenin oldukça yetersiz kalacağından dolayı disiplinler arası kuramsal bütünsellik içeren bir yaklaşımı önerdiğini belirtir. Benzer bir vurguyu Jale Parla da “Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi?” adlı makalesinde yapmaktadır. Feminist eleştiri ortaya çıktığı dönemdeki

‘...metin okuma ve değerlendirme yöntemlerinin aksine metni tarihsel ve toplumsal boyutuyla da harmanlayarak bilinçaltında şekillenmiş kültürel cinsiyet kuramını yapısalcılığın da ekseninde ortaya koymuş ve bir anlamda mevcut metin okuma yöntemlerini derinlemesine sorgulamıştır.’²

Daha kapsamlı bir değerlendirme ortaya çıkaracağı inancıyla bu çalışma içerisinde hedeflenen de bu bütünselliği yakalamak ve incelenecek roman kahramanlarının aile içi etkileşimlerinde göze çarpan unsurları seçilen psikolojik ve sosyo-politik kuram ve yaklaşımlardan yola çıkarak değerlendirmektir. Bu bölümde önemli alt başlıklar halinde, fazla ayrıntıya girmeden ama bütüncül bir okuma için gerekli olan kuram, yaklaşım ve fikirlerin aşamalı olarak sunulmasına gayret edilmiştir. Psikoloji bilimi son yüzyıl içerisinde oldukça hızlı bir ivme kazanarak insanoğlunun temel sorunlarına çözüm sunmaya çalışmaktadır. Birçok değerli ve ufuk açıcı kuram teorisyenler tarafından ortaya atılmakta ve bu girift varlığın varlık gizemlerine dair isabetli yaklaşımlar ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Tabi konunun çetrefilli ve derin olması tüm soru ve sorunların tek bir psikolojik kuramca cevaplanmasını zorlaştırmaktadır. Öte taraftan sahanın tüm kuramlarını değerlendirerek metin okuması yapmak da işi içinden çıkılmaz bir boyuta taşıyacaktır. O nedenle bu çalışma içerisinde roman incelemeleri belli psikolojik kuramlar çerçevesinde ele alınacak ve belli bir perspektif üzerinden kurgu incelemesi yapılacaktır. Sosyoloji sahasının edebiyat eleştirisi adına faydalı olacağı düşünülen bazı fikirleri de psikolojik boyuta destekleyici mahiyette yer alacaktır.

¹ Yılmaz Özbek, **Edebiyat ve Psikanaliz**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2007, b.a.

² Sibel Irzık, Jale Parla, **Kadınlar Dile Düşünce**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.19.

Sosyolojiden yararlanma nedeni seçilen romanlardaki toplumsal arka planın romanlardaki bireyleri doğrudan etkileyen niteliklere sahip olmasıdır. **Eşik** romanı bir 12 Eylül darbe romanı olarak kısmi bir otobiyografi niteliğindedir. **Antilop ve Flurya** da her ne kadar distopya türü içerisinde yazılmış olsa da yazarı Margaret Atwood'un bir başka distopik romanı bağlamında söyledikleri benzer bir yaklaşımı bu romanında da ortaya koymuş olabileceğini düşündürmektedir. Atwood şöyle ifade eder bu durumu, “**Damızlık Kızın Öyküsü**’nü yazdığımda gerçek hayatta, herhangi bir yer veya zamanda daha önce meydana gelmemiş hiçbir şeyi kitaba koymadım... Bunları ben uydurmadım.”³ Her iki romandaki toplumsal yapı da ataerkil bir nitelikte olup içine kattığı bireyleri sınırlandırmakta ve farklı özellikte baskılar uygulamaktadır. Bu sosyal atmosfer içerisinde toplum kendi özünü oluşturan aile yapılarını ve fertleri derinden etkilemekte ve bu etkiler mevcut anı şekillendirdiği gibi roman kahramanlarının metin içindeki geleceğini de dönüştürmektedir.

Psikanaliz ve onun özelinde nesne ilişkileri kuramı örneklem için seçilen romanlardaki ebeveyn-çocuk ilişkilerinin incelenmesi adına işlevsel bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bu kurama göre çocuğun doğduğu ilk üç yıl içinde benliğinin temeli şekillenmekte ve bu şekillenmede temel bakım veren yakın çevresindeki birkaç kişi çok önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda, “benlik”, bireyin beden ve zihnini, “benlik-nesnesi” ise çevredeki diğer önemli kişi ve şeyleri ifade etmektedir.⁴ Bu kuramı bu çalışma için gerekli kılan unsur benliğin oluşumunda dil ve beraberindeki söylem kadar insan ilişkilerinin de oldukça önemli olmasıdır. Oğuz Cebeci’ye göre dil birey için oldukça önemlidir çünkü sosyal yapı gerçeklik ile ilgili her tür olguyu dil üzerinden bireye dayatmaktadır.⁵ Bununla beraber kişiler arası ilişkiler de bireyi şekillendirir ve hatta bu süreç doğum ile beraber başlar ve ilk bakım verenler ile girilen ilk temaslarda etkisini gösterir. Küçük çocuk ilk bakım verenleriyle yaşadığı olumlu ya da olumsuz deneyimleri kendi içgüdüleri ile beraber çevresindeki diğer nesnelere yansıtmakta yani bir nevi üzerindeki ilişkisel tesirleri dışarı atmaktadır.⁶ **Eşik** romanında anlatım daha çok Eylül adlı başkahramanın çekirdek ailesini kapsamakta olduğundan nesne ilişkileri kuramının bakış açısını yansıtmada oldukça bağlantılı bir zemin sunmaktadır. Öte taraftan **Antilop ve Flurya**’da yine başkahraman Jimmy/Kar Adamı’nın kendi küçük aile çevresi ekseninde dönen çıkmazlar üzerinden hayatı betimlenmektedir.

³ İfadenin çevirisi bana ait olup aslı için bkz. Becca Longmire, “‘**Handmaid’s Tale**’ Author Margaret Atwood Insists Everything In The Book ‘Happened In Real Life’”, **ET Canada**, 11 Jul 2018, (çevrimiçi), <http://www.etcandada.com/news>, 8 Kasım 2019.

⁴ Oğuz Cebeci, **Psikanalitik Edebiyat Kuramı: Tarih, Toplum, Kuram**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2004, s.427.

⁵ A.e. , s. 109.

⁶ A.e. , s. 244.

Temel bakım verenler içerisinde en çok anneye vurgu yapan Jacques Lacan da romanlardaki bireylerin kendiliklerinin oluşumunda işleyen dinamikleri açıklamak bakımından başvurulan önemli bir kaynak olacaktır. Lacan psikanaliz içerisinde kendine has ağır felsefi dil kullanımı ve yaklaşımıyla önemli yer edinmiş bir Fransız psikiyatr olarak psikoloji ve edebiyatın kesiştiği noktada sıkça başvurulan bir otorite olarak kabul edilmektedir. Terminoloji olarak farklı bir yapıya sahip olsa da Lacan'ın yaklaşım ve bulguları nesne ilişkileri ekolünün bulguları ile benzerlikler göstermektedir.⁷ Hem edebiyat açısından hem de nesne ilişkileri ekolü ile ortak noktalarının çokça oluşu nedeniyle bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Lacan ve kuramsal yaklaşımı daha ayrıntılı olarak ele alınacak ve fikirleri romanlarda betimlenen ilişkilerin çözülmesinde kullanılacaktır. Bu bölüm içerisinde daha ayrıntılı yer alacak olan nesne ilişkileri ekolü psikanalizin birçok ekolünden biridir. Kendi bünyesinde kullandığı birçok kavramı tabi olarak klasik psikanalizden ödünç almakta ve katkı sunan kuramcılarının da etkisiyle yeni açılımlar getirmektedir. O nedenle klasik psikanalize ait temel bazı kavramların Freud'un yaklaşım şekliyle sunulması daha derli toplu ve aşamalı bir inceleme için fayda sağlayacaktır.

1.1 Klasik Psikanalizde Temel Kavramlar

Freud ve arkadaşı Breuer'in histerik hastalar üzerinde yaptıkları çalışmalar sonucunda ulaştıkları sonuç oldukça dikkat çekicidir; bu kişiler "...temelde anıları nedeniyle acı..."¹ çekmektedirler. Fiziksel rahatsızlık belirtileri göstermekle birlikte tespit edilebilir fiziksel bulguların olmayışı geçmişteki çeşitli anılarından dolayı ileri dönem yaşantılarında rahatsızlık yaşıyor olmaları bu hastaları sağlıklı bir yaşam sürebilmeleri konusunda çıkmaza düşürmektedir. Söz konusu anılar ve onlara eşlik eden duygular vaktinde kişi tarafından aşılamadıkları için bölük pörçük yaşanmışlıklar şeklinde zihinde yer tutmakta ve kimi zaman şaşırtıcı bir sebep veya durum sonrasında biliş düzeyine çıkarak eşlik eden fizyolojik belirtilerle beraber kişiye maddi manevi rahatsızlık vermektedir.²

⁷ A.e. , s. 275.

¹ Mitchell, Stephen. A. & Margaret J.Black, **Freud ve Sonrası: Modern Psikanalitik Düşüncenin Tarihi**, çev. Ayhan Eğrilmez, 2.bs. , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s.4.

² Rahatsızlık veren durumların bilinç düzeyine çıkarılması Freud'un etkilendiği Joseph Breuer'in yürüttüğü bir tedavi şekli ile de örneklendirilebilir. Breuer histeri rahatsızlığı yaşayan hastalarını hipnoz kullanarak bir nevi arınma, duygu boşalımı ya da **katarsis** yaşamlarına olanak sağlamaya çalışıyordu. Engin Geçtan, **Psikanaliz ve Sonrası**, İstanbul, Metis Yayınları, 2011, s.16.

Hipnoz kullanılarak histeri hastalığını tedavi etmeye bir süre sonra son veren Freud hastalarını uyanık kalarak özgürce ve çekincesiz konuşmaya teşvik eder. Bu şekilde hastalar kendilerini rahatsız eden duygu, düşünce ve çoğunlukla geçmiş yaşantılarını dillendirerek bilinç düzeyine çıkarabilmekte ve farkındalık kazanabilmektedirler. Bu süreçte hasta ile konuşmanın seyrini ustaca yönlendiren ve ortaya çıkan bulgu ve tekrarlanan unsurları/motifleri değerlendiren analist hastayı rahatsız eden içsel birikimlerden onu kurtarmaya çalışmaktadır. Daha sonradan *serbest çağrışım* adı verilen bu iletişim biçimine ve onu olanaklı kılan ilgili ilkelere de *psikanaliz* adı verilmiştir.³ Her ne kadar Marcia Cavell çalışmasında⁴ beden maddi varlığının ruhsalın açığa çıkması açısından önemli olduğunu vurgulasa da insanın daha çok ruhsal yapısının incelenmesine katkı yapmıştır psikoloji. Bu alana çok büyük katkılarda bulunmuş olan psikanaliz de son bir yüzyılı aşkın bir süredir zihin ve ruh yapısına dair muazzam bir iç görü sağlamış ve sağlamaya da devam etmektedir.

Saffet Murat Tura'nın⁵ bu alana dair çalışmasından bazı kısımları özet halinde sunmak şu aşamada faydalı olacaktır. Her ne kadar Freud öncesinde de bilinçdışı zihinsel süreçler üzerine bazı çalışmalar yapılmışsa da Freud psikanalizin babası sayılmaktadır. Freud kendi şahsi tecrübelerini ve vakalarını genelleştirip teoriye dönüştürmek ile eleştirilse de⁶ onun yaklaşımının temeli ruhun biyolojik bir anlayışla ele alınması ve dürtülerin bu sistemi şekillendirdiği kabulüdür. Hatta bu manada "...zamanının Darwin(ci) metaforlarını..." temel almıştır denilmektedir.⁷ Buna göre dürtülerin kaynağı bedensel uyarılmalardır ve ortaya çıkan gerilimin giderilmesi yani tatmini de *dürtünün nesnesi* üzerindendir. Dürtü nesnesi herhangi bir şey olabildiği gibi bir kişi de olabilir. Tura bu noktada önemli bir vurgu yapar ve Freud'un bu yaklaşımını sıkıntılı bulduğunu belirtir çünkü Freud için dürtü nesnesi ile bireyin ilişkisi rastlantısalıdır. Bu tez de Tura'ya hak vererek dürtü nesnesinin rastlantısal seçilmeyip birincil bakım verenler ile bağlantılı olduğunu savunmaktadır. Öte taraftan Freud'un anlayışının tam zıddı olarak nesne ilişkileri kuramına göre bireyi yönlendiren dürtü ve tatmini değil asıl ötekiler ile olan ilişkileridir. Bu ilişkiler de rastlantısal kişilerle değil, doğumdan itibaren bireyin en yakınındaki ilk bakım verenlerden oluşmaktadır. Dürtü daha çok bedensel çıkışlı bir tür enerji olmasıyla ruhsal olana tam olarak denk gelmez. Bu nedenle bazı duygu ve düşüncelerle temsil edilir ve cinsel dürtüler ve ben dürtüleri olarak ikiye ayrılmış olur.

³ A.e. , s.19.

⁴ Marcia Cavell, **Becoming a Subject: Reflections in Philosophy and Psychoanalysis**, New York, Oxford University Press, 2006, s.1.

⁵ Saffet Murat Tura, **Günümüzde Psikoterapi**, İstanbul, Metis Yayınları, 2005, s. 13-22.

⁶ Nancy J. Chodorow, **Duyguların Gücü: Psikanalizde, Cinsiyette ve Kültürde Kişisel Anlam**, İstanbul, Metis Yayınları, 2019, s. 49. Öte taraftan k.g. için bkz. Cavell, 2006, s.4.

⁷ Mitchell ve Black, a.g.e. , s. 22.

Dürtünün henüz nesnesini bulmadığı erken gelişim döneminde çocuk için haz merkezi kendi bedenidir ve bu *oto-erotizm* bireyin psiko-seksüel gelişiminin ilk basamağını oluşturur.

Bu ilk dönemde çocukta narsisizmin geliştiği ve ben imgesinin oluşmaya başladığı bir ara dönem vardır. Bu ara dönemi tanımlayan ise oral hazlardan (emme davranışı gibi) oluşması ve çocuğun arzusunun meme ya da anne gibi belli bir nesneye bağlanma eğilimi göstermesidir. Bu sürecin devamındaki nesne ilişkisine dönüşümde de nesne olarak bedensel içe alma değil de fantezi (hayalen) olarak içe almak ister. Bir diğer ifadeyle nesnenin (mesela anne) özelliklerini içselleştirmeye⁸ çalışmaktadır. İkinci gelişim dönemi *anal dönem*dir ve iki ile dört yaş arasında çocuğun biseksüel özelliklerle tanımlandığı bir safhadır. Çocuk bu dönemde ne etkin (Freud’a göre erkeksi özellik) ne de edilgen (kadınsı özellik) dürtü durumunda bulunur. Psiko-seksüel gelişimin üçüncü dönemi *fallik safhası*dır. Genital organların egemenliğindeki dürtülerin belirli nesnelere bağlandığı bir süreçtir. Bu dönem aynı zamanda Oidipus karmaşasının de görüldüğü bir zaman dilimidir. Hem kız hem de erkek çocuğu karşı cinsiyetten ebeveyne yönelik aşk, aynı cinsiyetten ebeveyne de kin ve rekabet duyguları geliştirirler. Erkek çocukları hadım edilecekleri korkusu yaşarken kız çocukları da bir penise sahip olmamanın hasedini yaşarlar. Her iki cins de fallik dönem öncesinde erken dönem sevgi nesneleri olan annelerinden vaz geçmek zorundadırlar ve bu durum kız çocuk için fazladan sorun oluşturur. Bu karmaşa klasik kuramın bütününe hâkim bir anlayıştır ve nevrotik çatışmanın kaynağını oluşturur. Erkek çocuk penisi kesileceği korkusuyla anneden vaz geçer, Kız çocuk da annesinin sevgisini kaybedeceği için babaya olan ilksel arzularına ket vurur.

Fallik dönemin sonuna doğru her iki cinsiyet de bu arzularını bastırmış olarak üstben gelişimlerini sağlamış sayılırlar. Bir sonraki dönem *gizlilik dönem*dir ve ahlaki ve estetik kaygıların ön planda olduğu ve cinsel dürtülerin kısmen geri planda olduğu altı yaş dönemidir. *Genital dönem* de buluş çağıyla beraber psiko-seksüel gelişimin temelde tamamlandığı dönemdir. Freud’un öngörüsünde psiko-seksüel gelişim üstte anlatıldığı gibi beş dönemde gelişirken kişilik kuramını da 1920’lerden sonra dile getirdiği *yapısal kuram* üzerinden tanımlamıştır. Buna göre ruhsal yapı üç düzeyden oluşur; *id*, *ego* (ben) ve *süperego* (üstben). Dürtü merkezi olarak işlev gören *id* aynı zamanda libidinal enerjinin de kaynağı konumundadır. Bilinçdışının da beslendiği bir kaynak olan *id*’i sadece bu seviyeye ait gibi görülmemesi gerekir çünkü ben ve üstben’e dair de kimi işlevleri vardır.

⁸ İçselleştirme hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Taymur ve Rıza Cumhur Boratav, “İçselleştirme, İçealim, İçeatım ve Özdeşim”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(3), 2013, s.330-342.

İd'den gelen talepler ile dış dünyanın koşullarını orta noktada buluşturmaya yarayan da *egodur*. Her iki tarafın taleplerini karşılamaya çalışır. Üstben yani süperego da ebeveynin talep ve yasaklarıyla oluşmuştur. Ahlaki değerler ve vicdanın temsilcisi hüviyetindedir. İçselleştirilen yasaklar bireyin toplum içerisinde varlığını kolaylaştırır ve Oidipus karmaşasının de başarılı bir şekilde tamamlanmış olduğunun delili olur. Üstben ile yakın ilişkili bir kavram da *ben idealidir*. Freud'un üstben ile eş anlamlı olarak kullandığı fakat yakın dönem kuramcılarının çoğunun *olunmak istenen şey* bağlamında kullandığı bir kavramdır. Bireye üstbenin yapılmamasını söylediği şeylerin aksine neyin yapılması gerektiğini salık verendir.

Bu kuramın anlayışına göre egonun, dürtüyü bastırma ve savunma gibi işlevlerinin büyük bir çoğunluğu bilinçdışıdır, yani bu işlevler bireyin kontrolü dışında gerçekleşir. Bilinç ve bilinçdışını anlatmak için Engin Geçtan **Psikanaliz ve Sonrası** adlı kitabında ruhsal yapıyı bir buzdağı metaforu ile anlatır. Bir buzdağının suyun üstünde kalan küçük kısmı bilinci oluştururken suyun altında kalan büyük bölümü de bilinçdışını temsil etmektedir.⁹ Hatta Cavell'e göre günümüz araştırmalarının vardığı sonuçlara göre çocukluk döneminde bilinçdışına atılmış anı, düşünce ve duygular yetişkin zihninde yankılanmaya devam eden travmalar olup hastalıklı düşünce ve davranışlara yol açmaktadır.¹⁰ Cavell'in çalışmalarından bahsettiği Neisser'e göre çocukluğumuzda zihne acı veren durumlar zihne ulaştığında hissettirdikleri duyguya göre zihinde bilgi olarak işlenir ve daha ileriki yaşamımızda benzer ama aslında farklı olan tecrübelerde bile benzer tepkileri vermemize neden olurlar. Bu bilişsel süreç zihin içerisinde farkında olunmayan bir işleyiş olarak sürdürülür ve bilinçdışı üzerinden yetişkin yaşantımızı derinden etkiler ve hatta bildiğimizden bile haberimizin olmadığı yaşanmışlıklara sahip olmuş oluruz.¹¹

Bilinçdışı kavramını şekillendirmeye başladığı dönemde Freud kendi iç dünyasına inebilmek adına kendi rüyalarını kullanmıştır. Kendisi ve hastaları özelinde rüya konusunu inceledikçe rüyaların belli anlamlara sahip olup gerçeği maskeleyerek zihne görünür hale geldiklerini fark etmiştir. Diğer bir ifadeyle rüyalar bilinçdışında saklı kalmış istek ve arzuların bir tür bilinç seviyesindeki ifade şeklidir. Uyanıkken bilinçdışında bastırılan yaşanmışlıklar ve fanteziler belli imgeler vasıtasıyla zihin yüzeyine çıkmaktadırlar. Çocukluk dönemi içgüdüsel kalıntılar olan rüyaların doyum sağlama görevi olduğunu varsaymaktadır Freud. Belli mekanizmalarla rüyalardaki gizil içeriğe ulaşılabilceği düşünülür.

⁹ Geçtan, a.g.e. , s. 22.

¹⁰ Cavell, a.g.e. s. 10.

¹¹ A.e. , s. 19-21.

Simgeleştirme ile kişiyi oldukça rahatsız edebilecek olan bastırılmış içeriğin belli sembol ve simgelerle rüyada görülebilmesi kast edilir. *Yön değiştirmede* rüyada açığa çıkan ruhsal enerjinin A nesnesine ait iken B nesnesi olarak ortaya çıkmasıdır. *Daraltma* mekanizmasında tüm istekler ve dürtülerin tek bir imge olarak görünür hale gelmesiyle *yansıtma* ile dürtülerin asıl yönlendirilmek istenen kişi üzerinden kendisine geliyormuş gibi görülmesidir.¹² Rüya vasıtasıyla arzuların farklı görüngülerle ortaya çıkması uykunun kesintiye uğramaması açısından faydalı bir bedensel işleyiştir zira arzuların maskelenmeden görünmesi kişiyi aniden rüyasından uyandıracak güçtedir.¹³ Kısacası, bilinçdışında kalmış arzu ve istekler rüyadaki sembolik halleriyle bile birey için rahatsız edicidir.

Psikanalizin temel bazı yaklaşımlarının bu satırlar içerisinde ele alınmasının sağlayacağı işlevler toparlanıp kısaca ifade edilecek olursa denebilir ki **Eşik** ile **Antilop ve Flurya** birer anı anlatısı olarak da tanımlanabilecektir zira anıların kahramanlar üzerindeki derin etkileri nedeniyle hikâyeye dâhil olmuşlardır. Romanların bu anlamda birer serbest çağrışım metodu olarak şekillendiği anlaşılabılır. Kahramanların içsel yıkıcılıklarını yönelttikleri dürtü nesneleri olarak karşı cinsiyetteki ebeveynleri aynı zamanda ben ideallerinin de oluşmasında etkin olmuştur. Kahramanların gelişim dönemleri içerisinde özellikle fallik döneme denk gelen yaş aralığının her iki romanda ilk ele alınan konu olması oidipus sürecinin önemini gözler önüne sermektedir. Kahramanların bu döneme ait nevrotik çatışmalarının romanlardaki anlatıyı yönlendirdiği görüldüğünden anıların anlatı açısından zengin bir kaynak olarak ortaya çıktığı iddia edilebilir. Söz konusu anılar içerisinde etkin olan bilinçdışının da özellikle **Eşik** romanında Eylül'ün çoklu rüyalarını analiz etmede önemli bir köprü görevi göreceği anlaşılmıştır. Diğer yandan da **Antilop ve Flurya**'da ise gündüz düşlerinin ve ses imgelerinin başkahramanın bilinçdışını etkisi altına alan unsurlar içerisinde olduğu fark edilmiştir.

1.2 Nesne İlişkileri Ekolü

Nesne ilişkileri kavramı Freud'un cinsel içgüdünün (libido) kendini tatmin etmesi için bir nesne ya da kişi arayışına girmesi durumu düşüncesi ile ortaya çıkmıştır ve bu alanın en önemli teorisyenleri Ronald Fairbairn, Melanie Klein ve Donald W. Winnicott sayılmaktadır.

¹² Geçtan, a.g.e. s. 22-25.

¹³ Mitchell ve Black, a.g.e. , s. 9.

Klein'in bu alana kattığı ayrıntılı gözlemleri, Fairbairn'in felsefe ve bilimsel bilgiyi harmanlayan düşünce ve yaklaşımları ile Winnicott'un özellikle çocuk, anne ve aile eksenli gözlemsel çalışmaları psikanalizin bu ekolüne büyük katkılar sağlamıştır.¹⁴ Nesne ilişkileri daha çok Melanie Klein öncülüğünde şekillenmiş ve klasik psikanalizden önemli noktalarda fark yaratan yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu yaklaşımlardan bir tanesi psikanalizi çocuklarda oldukça erken döneme indirmiş olmasıdır. Freud'un yaklaşımına göre 5-6 yaşlarındaki çocuklarda Oidipal çatışma kişiliğin oluşma dönemidir fakat Klein çocuklar üzerine yaptığı gözlemler sonucu onların oyunları üzerinden ulaşılabilecek psikanalitik çıkarımların tıpkı yetişkinlerdeki gibi sağlıklı sonuçlar verebileceğini öngörmüştür.¹⁵ Freud'a oldukça bağlı kaldığını ifade etmesine rağmen asıl erken dönem ilişkilerin ruhsal gelişimi şekillendirdiğini iddia etmektedir. Freud'a göre kişi dürtülerinin kontrolündedir ve tatmin sağlamak için herhangi bir nesne arayışındadır. Hâlbuki Klein kişinin aslında belli bazı nesnelerin arayışında olduğunu belirtir. Hatta hem çocuğun hem de erişkinin iç dünyası içselleştirilmiş nesne ilişkileri ekseninde şekillenir. Bu bağlamda *içe yansıtma* ve *özdeşleşme* kavramları önemli açılımlar getirmektedir. Freud'a göre içsel nesneler oidipal dönemde vazgeçilen sevgi nesnelerinin (çocuğun cinsiyetine göre baba veya anne) iç temsilleridir ve çocuk bu şekilde bir üstben geliştirir yani onların varlığını ve etkisini içinde hissederek davranış geliştirir.¹⁶

Klein ise bu anlayışı da kapsayan bir şekilde *içe yansıtılmış* nesnelerden bahseder. İçe yansıtma da çocuk (ya da herhangi bir kişi) bilinçdışı bir şekilde kendi içinden bir nesne ya da kişinin bir özelliğini ya da yönünü alır ve onu ilişkide olduğu bir kişiye yansıtır. Yani kendi içsel yönü ile dıştaki kişiyi benzer şekilde özdeşleştirir. Bu sürece bilinçdışı bir iletişim içerisinde yüz ve beden hareketleri, bağlam ve ses vurgusu eşlik eder. Yansıtmanın yapıldığı öteki kişi de bu unsurlar ile kendini özdeşleştirir ve farkında olmadan bu unsurların gerektirdiği şekilde davranış geliştirir. Bu döngü içerisinde bu ikinci kişi tekrardan kendisi ile ilgili belli yönleri karşıya yansıtır ve çocuk (ya da kişi) da bunu/bunları içselleştirir. Bu döngü dilsiz iletişimin temelidir. Fakat kötü nesne ilişkileri geliştirildiğinde çocuk bu yansıtma döngüsü içerisinde kendisi ile ilgili acı veren yönleri karşıya yansıtır fakat karşı taraf bu talebe olumlu cevap vermezse çocuk kendiliği ile alakalı olumsuz bir içselleştirme deneyimler.

¹⁴ David E. Scharff, **Object Relations Theory and Practice: An Introduction**, Maryland USA, Rowman & Littlefield Publishers, 1996, s. 3. Nesne İlişkilerinin hareket noktasından birinin de "çocuğun... yasak olmayan hazlarıyla... Freud'un cinsellik ve yasak olanla ilgili teorilerini... bağlantılı ve uyumlu hale getirmek" oluşu hakkında bkz. Adam Phillips, **Yasak Olmayan Hazlar**, çev. Saliha Nilüfer, Metis Yayınları, 2016, s. 119.

¹⁵ Mitchell ve Black, a.g.e. , s. 94.

¹⁶ Tura, a.g.e. , 2005, s. 37.

Saffet Murat Tura bebeğin daha doğmadan anneden (temeldeki ilk sevgi nesnesi olması yönüyle) içgüdüsel olarak haberdar olduğunu ifade etmektedir. Bebek kendi içindeki doğuştan getirdiği yıkıcılık (açlık gibi) ve diğer içgüdüsel ihtiyaçları nedeniyle bu duygularını dışarı yeni evvela anneye yansıtır ve ondan gelecek karşı duygulara göre de kendini iyi veya kötü deneyimler.¹⁷ Çocuk kendi dışındaki dünyayı iyi ya da kötü nesne olarak deneyimlerken bunu kısmi nesneler üzerinden yapar. Bu *kısmi nesneler*¹⁸ oral haz döneminde iyi meme, kötü meme ve penis gibi imgelerden oluşur ve fantezi olarak bebeğin zihninde var olurlar. Çocuk yaşamının ilk yılında sevgi nesnesi olan anneye ait bu parçalı nesneleri yine bir yaş civarında zihninde birleştirip tek bir nesne olarak algılamaya başlar. İhtiyaçları tam olarak veya zamanında karşılanmadığında hissettiği saldırganlık yine aynı nesnenin kendisince seviliyor olmasının farkındalığı çocuğu *depresif* kaygı konumuna sokar. Bu konuma suçluluk duyguları da eşlik etmektedir çünkü sevilen bu nesnenin tahrip edilebileceğinden korkulmaktadır.¹⁹

Klein aynı zamanda Freud'un Oidipus karmaşasına da farklı bir açılım getirir. Erkek çocuk babasıyla rekabetten ve annesine dair libidinal arzularından hadım edilmekten korktuğu (paranoid konum) için değil aksine babasını aynı zamanda sevdiği ve ilişkilerini korumak istediği için vazgeçer. Bu anlamdaki suçluluk duyguları ve vicdan, saldırganlık duygularının yöneldiği kişinin/nesnenin aynı zamanda bir sevgi nesnesi olmasındandır. Bu aşamada ya da diğer bir ifadeyle şizoid konumda çocuk bir savunma şekli olan *bölmeyi* (splitting) geliştirir yani kendi içindeki iyi nesne ile kötü nesneyi birbirinden ayırır.²⁰ Nesne ilişkileri kuramında *paranoid-şizoid konum* olarak adlandırılan bu durum Klein'a göre insan yaşamının ilk örgütlenmesidir.²¹

Klein çocuğun içindeki bu etkileşimi vurgularken dışsal veya çevresel faktörlere çok fazla vurgu yapmamıştır.²² O nedenle kişilik/ruhsal gelişim sürecinde çevresel faktörlere de eğilebilmek bakımından yine aynı ekol içerisinde Donald W. Winnicott'un kuramsal katkısına bakmakta fayda görülmektedir. Onun yaklaşımında annenin sağladığı çevre ve kucaklayıcılık merkezi bir önem taşır çünkü çocuk burada kendilik geliştirmeye başlamaktadır.

¹⁷ Tura, a.g.e. , 2005, s. 38-39.

¹⁸ **Kısmi nesneler** bebeğin zihninde ya tam iyi ya da tam kötü olarak algılanırlar çünkü bebek daha tam olarak bütüncül bir bakış açısına sahip olamamıştır. Büyüme ile birlikte **bütünsel nesne** safhasına geçilir ve içsel duyguların dışsal deneyimlerle olgunlaşıp çift değerli yani bütüncül bir bakış açısının kazanılmasını netice verir. Bkz. Tura, a.g.e. , 2005, s.39.

¹⁹ Scharff, a.g.e. , s. 14-17.

²⁰ A.e. , s. 40-41.

²¹ Mitchell ve Black, a.g.e. , s. 101.

²² Scharff, a.g.e. , s. 15.

Çocuk dünyaya gelişi ile beraber parçalı deneyimlerini annenin tutumu sayesinde bir bütünlüğe kavuşturup kendiliğe katar. Çocuk ilk etapta tümgüçlü bir duyguya sahiptir yani bizzat kendi ihtiyacının annenin bakımı ve ilgisini sağladığını düşünür. Bu konuda kendini sınırsız güç sahibi hissetmektedir. Bu duygunun²³ gelişimsel süreç içerisinde bir müddet hissedilmesi önemlidir çünkü daha sonra bu yanılsama hali, sağlıklı atlatılırsa, yerini gerçekliğe bırakacaktır. Gerçeklik safhasına doğru çocuk annesi veya çevresi üzerinde artık daha az kontrol sahibi olduğunu duyumsamaya başlar. Bu aşamada daha önceden yaşanan tümgüçlülük duygularının tatmin edilmiş olması bu acı gerçek ile daha kolay yüzleşmesini sağlayacaktır. Bu geçiş döneminde çocuk anneden aşamalı olarak uzaklaşır ve ben işlevlerini geliştirir. Bu sürecin erken bitirilmesi (annenin engelleyici veya ilgisiz yaklaşımı sayesinde) *sahte kendiliğin* oluşumuna sebep olur ve çocuk annenin beklentilerine göre şekillenen, asıl kendiliğini askıya alan bir kişiliğe bürünür.

Yukarıda bahsedilen anneden ayrılma/ayrışma sürecinde çocuk bir geçiş nesnesi geliştirir. Geçiş nesnesi çocuğun yanından ayırmak istemediği, üzerinde kendini söz sahibi hissettiği ve yetişkinlerin de bu nesne üzerindeki tasarruflarına karşı çıktığı bir durumdur. Bu nesnenin varlığı çocuk için önemlidir çünkü annesi üzerindeki tümgüçlülük duygusunu bu nesne üzerinden deneyimlemeye çalışmaktadır. Çocuğun sağlıklı bir kendilik geliştirebilmesi için gereken şey iyi ya da yeterince iyi annedir. Bu bağlamda Winnicott annenin sunduğu çevreye daha çok önem atfetmiştir.²⁴ Winnicott'un anneye dair önemli bir yaklaşımını da Mitchell ve Black dile getirirler. Buna göre annenin duyarlılığı ve ihtiyaç anında hazır olabilmesi kadar gerektiği zaman geri çekilebilmesi yani ihtiyaç olmadığında uzak durabilmesi de önemlidir. *Kucaklayıcı çevre* olarak da tanımlanan bu bilinçli duruş çocuğun ihtiyaç hissedeceği bağımsızlık kazanabilme alanlarını doğal olarak meydana çıkaracaktır.²⁵ Dolayısıyla annenin konumu ne erken ayrışmadan dolayı kaygı yaratmalı ne de çocuğun kendilik duygusunu gölgelemelidir.

Nesne ilişkilerine dair vurgulanmak istenen birkaç ayrıntı da yine Ronald Fairbairn'in yaklaşımları üzerinden verilecektir. Fairbairn açısından insan doğumundan itibaren haz değil ilişki peşindedir. İnsan bu çabasına uygun olarak o donanımla dünyaya gelmiştir ve gelişim denince de akla ilişkilerin gelişmesi gelmelidir Çocuk bu süreçte hangi temas biçimleri ile karşılaştıysa o biçimleri bir model olarak başkalarıyla temas için kullanır.

²³ Anne burada aynalama (mirroring) yaparak çocuğa güçlü olduğu duygusunu vermektedir. Bkz. Tura, a.g.e. , 2005, s. 46.

²⁴ Tura, a.g.e. , 2005, s. 45-47.

²⁵ Mitchell ve Black, a.g.e. , s. 138.

Diğer bir deyişle, benzer ilişki modelleri ile hem kendi ebeveynine bağlanır hem de diğer ötekiler ile bu modeli yaşıntılar. İster olumlu ve kabullenici ister olumsuz ve acı verici olsun çocuk ebeveyni ile aynı bağlanma şekli ile iletişim kurar. Kişi yetişkin yaşantısında da doyum sağlamayan eski nesne ilişkisini yeni nesne ile iletişime geçerken tekrardan üretir. Bir kısır döngü halinde gidip gelen bu durum sebebiyledir ki kişilik ve kişilerarası ilişkilerdeki bozuklukların değişmesi oldukça zordur.²⁶

Kısaca ele almaya çalışılan nesne ilişkileri, yaklaşımındaki bu isabetten dolayı ilk ortaya çıktığı andan itibaren dalga dalga yayılarak küresel bir tanınırlık ve kabul görmüştür. Özellikle edebiyat çalışmaları için vadettikleri ile oldukça faydalı bir eleştirel bakış açısı sağlamıştır. Fakat bu yaklaşımın temeli, David Scharff'ın da belirttiği üzere, daha çok anneyi merkezi konuma oturtmuş ve babanın konumunu daha ikincil ele almıştır. Babanın ruhsal gelişimdeki varlığı daha çok Oidipus karmaşası bağlamında ele alınmış, doğumdan itibaren altı yaşlarına kadar olan süreçte gelişime katkıları üzerine çok değinilmemiştir. Her ne kadar 1970'lerde çocuğun gelişiminde babanın varlığı ve işlevi göz önüne alınmaya başlandıysa da babanın etkisi ikincil öneme sahip olarak aktarılmaktadır.²⁷ Bu durum hakkındaki farkındalığın artması adına bu tez çalışmasının sonraki bölümlerinde sağlıklı bir dişil ve eril kişilik gelişimi adına baba işlevinin önemi ve hususiyetleri de ele alınmıştır. Ayrıca her iki romandaki ilişki örüntülerini ortaya çıkarmada, modellenen ilişki örüntülerinin kahramanların hayatlarını nasıl etkilediğini anlamada, özellikle anne ile fallik dönem öncesi yaşanan birlikteliğin ruhsallıktaki etkisini irdelemede ve erkek çocuğun da duygusal bağ kurma ihtiyacı içerisinde olduğunu ispat edebilme adına nesne ilişkileri ekolünün yaklaşımları temel ölçütler olmaları bakımından önemli hale gelmektedir.

1.3 Lacan'cı Psikanaliz ve Öznenin Oluşumu

Bundan önceki iki bölümde klasik psikanaliz ve ona bağlı önemli ekollerden biri olan nesne ilişkileri yaklaşımı bu karşılaştırmalı çalışmanın gerektirdiği kuramsal çerçeve bağlamında tanıtılmış oldu. Bu bölümde ise edebiyat çalışmaları açısından oldukça önemli açılımlar sağlamış olan bir başka ekol mercek altına alınmıştır. Bahsedilen ekolün öncüsü 1901-1981 yılları arasında yaşamış olan ünlü Fransız psikanalist Jacques Lacan'dır.

²⁶ Mitchell ve Black, a.g.e. , s. 126-133.

²⁷ Scharff, a.g.e. , s. 11.

Kendisi Freud’a genel manada bağılı kaldığını ifade etmiştir fakat yaptığı derinlikli okumalarla temel psikanalitik kavramlara önemli açılımlar getirmiştir. Yaklaşımındaki felsefi unsurlar ise kendisini zor okunur ve anlaşılır biri yapmıştır. Bu zorluğun bir sebebi de zaten tam olarak anlaşılacak istememesi olmuştur. Anlatım ve yazılarında kullandığı katmanlı ve örtük dil de okurlarının zihnini meşgul edegelmiştir. Oğuz Cebeci bu konu hakkında görüş bildirirken bu muğlak dil kullanımına yol açan bir başka etkenin de Lacan’ın önerdiği belli kavramları net açıklamaması kadar farklı zaman dilimlerinde aynı kavrama farklı açılımlar yapmış olmasını gösterir.¹ Lacan’ın zor anlaşılır olmasına dair bir başka neden de Mitchell ve Black tarafından dile getirilir. Buna göre Lacan psikanaliz hakkında öne sürdüğü meseleler paralelinde bir aktarım biçimi benimsemiştir. Öyle ki bu muğlaklığının altında yatan sebep bilinçdışının etkisini kelime ve söz oyunları üzerinden bizlere hissettirmesidir.² Bu gerçek nedeniyledir ki bu çalışma içerisinde Lacan’a ait kuramsal içerik ikincil eserler üzerinden karşılaştırmalı olarak ve daha net anlatım biçimleri tercih edilerek sunulmuştur. Lacan’ı bu çalışma açısından önemli kılan temel mesele, fikirlerinin bu tezin sorunsalı açısından açıklayıcı oluşu kadar aynı zamanda bazı noktalarda nesne ilişkileri ekolü ile de örtüşmesidir. Tezin temel sorunsalı olan hem anne hem de baba işlevlerinin öznenin psişik gelişimine beraberce önemli katkı sunduğu yaklaşımını destekleyen bu iki ekol farklılıklar kadar benzerlikler de içermektedir. Kullanılan terminoloji farklı olsa da bu iki ekolün özde paylaştıkları benzerlik ve farklılıkların bir yapboz gibi örtüştüğü belli noktalar Deborah Anna Luepnitz’in “Lacan ve Winnicott Arasındaki Uzamda Düşünmek”³ adlı makalesinden bazı başlıklar halinde derlenerek sunulmuştur.

Jacques Lacan ve D.W. Winnicott psikanalize farklı iki açıdan ama nihayetinde tamamlayıcı bir yaklaşımla katkıda bulunmuşlardır. Zaten Winnicott da bu çalışmanın bir önceki bölümünde nesne ilişkileri ekolünün önde gelenlerinden biri olarak değerlendirilmiş ve yaklaşımlarının incelenecek romanlardaki kahramanların kendilik analizinde kullanılacağı belirtilmişti. Sözkonusu iki teorisyenin yaklaşımlarının bir ‘potansiyel uzam’da⁴ buluşabilecek nitelikte olduğu söylenebilir zira Lacan’da eksik kalan Winnicott’ta tamamlanmıştır. Winnicott’un oedipal öncesi dönemde anneye fazlaca vurgu yapması, çocuğun psişik gelişimi konusundaki iyimser tavrı ve annenin ayna işlevi görmesinin olumlu sonuçlar doğurduğunu ifade etmesi Lacan’da eksik olduğu düşünülen yönlerdir.

¹ Cebeci, a.g.e. , 2004, s. 275.

² Mitchell ve Black, a.g.e. , s.215.

³ Makale adı çevirisi bana ait olup aslı için bkz. Deborah Anna Luepnitz, “Thinking in the Space between Winnicott and Lacan.”, **International Journal of Psychoanalysis**, Oct. , 2009, b.a.

⁴ Orijinali ‘**potential space**’ olan kavram aslen Winnicott’ a ait olup iki kişi ya da yapının konumca bir araya gelip aynı zamanda ayrışabildikleri bir ortak alan durumudur.

Diğer taraftan Lacan'ın simgesel sistem içindeki dil vurgusu, annenin ayna evresindeki öznenin bölünmesine yaptığı etki (Winnicott'a göre olumsuz gözükse de oidipal süreci başlatan ve özne olma yolunu açan annedir) ve öznenin hep eksik kaldığına dair karamsar bakış açısı da Winnicott'ta olmayan özelliklerdir. Kısaca ele alınan bu konu başlıkları incelendiğinde görülür ki aslında her iki şahsın açılımları birbirini bütünlemekte ve psikanalitik kapsamı genişleterek daha rahat bir çalışma alanı sunmaktadır.

Lacan, İngilizce konuşan psikanalistler üzerinde daha az etkiye sebep olduysa da özellikle edebiyat eleştirisi alanına çok büyük katkılar yapmıştır. Onun özellikle dil konusundaki açılımları çığır açıcı özelliktedir. Ona göre insan yaşantısını belirleyici kılan ne kendilik ne de başkalarıyla ilişkilerdir. Bu belirleyicilik tamamen dil kaynaklıdır.⁵ Dil bireysel yaşantıyı öncelikli kılar ve şekillendirir. Bu anlayış yapısalcı, yapı sökümcü ve postmodern yaklaşımlarla örtüşmektedir. Bu anlayış bireyin dili kullanarak kendini ifade etmesinde bilinçdışının etkin olduğunu savunur. Psikanalizden maksat da örtük kalmış asıl anlamların açığa çıkarılmasıdır. Birey dili kullanmaz da asıl dil bireyi konuşturur zira dil Lacan'a göre zaten bireyden önce var olan bir yapıdır. Dildeki sözcükler kast ettikleri şeyler üzerinden değil de sözcüklerin birbirleriyle olan ilişkileri bağlamında bir anlama sahiptirler.⁶ Bu bağlamda bireyin bilinçdışının bir dil gibi yapılandığını ve bu yapının bir gösterenler ağı şeklinde olduğunu ifade eder Lacan.⁷ Bu gösterenler ağını şekillendiren de toplumdur ya da Lacan'ın ifadesiyle simgesel düzendir. Bu düzen içerisinde tutunmaya çalışan birey (ilerleyen satırlarda *özne* olarak tanımlanacak olan kişi) hep toplumun yücelttiği gösterenlerden oluşan dili konuşmaya ve hatta sağladıklarıyla özdeşim kurmaya çabalar. Bireyin amacı bu dili benimsemekse de aslında ne dediğinin bilincinde değildir ve tam o anda da kaybolan anlam bireyin bilinçdışını oluşturur.⁸

Anlamanın kaçması meselesi Saffet Murat Tura'nın dil hakkında vurguladığı ilginç bir özelliği hatırlatır. Genel kabul gören bu anlayışa göre dil düşünceyi doğrudan yansıtan bir araçtır. Hâlbuki bunun tam tersi geçerlidir ve asıl dil kendini düşünceye kabul ettirir ve anlam belirleyici konuma yükselir. Saussure'ün yaklaşımını hatırlatan bu özellikteki dil kendisini kullanan insanlardan bağımsız ve yapısal bir sistemdir. Dil “ dilin bireysel kullanımı olan söze kendini kabul ettiren toplumsal bir kurumdur”.⁹

⁵ Mitchell ve Black, a.g.e. , s. 216.

⁶ A.e. , s. 219-221.

⁷ Kamil Tuzgöl, “Lacanyen Psikanalitik Kuram ve Öznenin Konumu” , **Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi**, C. 1, No:1, Ocak 2018, s.52.

⁸ İzmir, a.g.e. , s. 27.

⁹ Saffet Murat Tura, **Freud'dan Lacan'a Psikanaliz**, İstanbul, Kanat Yayınları, 2004, s.110.

Bu toplumsal kurum bireye kendi varoluş gerçeğini değil de şekillendirdiği söylem üzerinden bir oluş dayatır. Bu dayatma neticesinde de bireyin kendi gerçeğini bilinçdışına hapsetmesine neden olur. Buna benzer bir yaklaşımı Oğuz Cebeci de dile getirir ve dil sisteminin gerçeği “empoze”¹⁰ ettiğini çünkü bireylerin doğuştan gerçekliğe dair bir bilgi donanımlarının olmadığını belirtir. Bu işlevdeki dil toplumun tüm fertlerine bu gerçekliğin ulaştırılmasında aracı olur. Dilin insanı şekillendirmesine dair en özlü mana Lacan’ın şu kelimeleri içerisinde yer alır, “bilinçdışı Öteki’nin söylemidir”.¹¹ Buradaki öteki bireysel kişileri değil de onların ötesindeki sembolik düzeni işaret etmektedir. Bu düzen geliştirdiği söylem ile sürekli bireyleri kendilerinden başka bir şey olmaya doğru harekete sevk etmektedir. Bu dur durak bilmeyen olmaya çalışma hali içerisinde birey, olmaya çalışmanın gayreti olamamanın eksikliğiyle didinir durur. *Öteki*’nin bireyi konumlandığı noktada ortaya çıkan bilinçdışı aslında bireyin gerçek kendiliğinin olduğu yerdir. Bilinçdışının varlığı rüyalarda, dil sürçmelerinde, şakalarda ve kelime oyunlarında belirebilir. Buccino’nun “Lacan ve Aile Terapisi”¹² adlı makalesinde belirttiği üzere asıl mesele bilinçdışının ve gösterenlerin birey üzerindeki tesirlerini ortaya çıkarmaktır. Kendini bu gösterenler üzerinden tanımlamaya çalışan birey asıl kendiliğini bilinçdışına atarak sembolik düzen içerisinde var olmaya çalışmaktadır. Bu varoluşun yanıltıcı doğası kendiliğe yabancılaşmış olma ve öteki ile özdeşleşmeden kaynaklanmaktadır. Dil tam olarak bilinçdışı demek değildir fakat ikisinin arasındaki bağ tıpkı gösteren (ses görüngüsü) ile gösterilenin (zihinsel temsil, suret) ilişkisi gibidir. Her ikisi bir madalyonun iki yüzü gibi birbirine bağlı olsa da aynı şey değildirler. Bilinçdışı tıpkı dil gibi gösterenler zincirinden oluşan bir sistem olarak bireyi sürekli bir niteleme edinci içindedir. Hiçbir niteleme bireyi kendiliği kadar gösteremeyeceği içindir ki bu özde bir boşluk ve yanıltıcılıktır.¹³

Dil sistemine giren birey konuşan özne olma sürecine girmiş ve sembolik düzen içerisinde konumlanmaya çalışıyor sayılmaktadır. Bu aşamada Lacan’ın *özne* olarak tanımladığı bireyi bazı özellikleriyle ele almak gerekmektedir. Marcia Cavell özneyi kendini ‘ben’ olarak tanımlayabilen, özgün bakış açısına sahip, özyansıtımlı ve eylemleriyle kendisi için sorumluluk alabilen kişi olarak tanımlamaktadır.¹⁴

¹⁰ Cebeci, a.g.e. , s.109.

¹¹ John P.Muller ve William J. Richardson, **Lacan and Language: A Reader’s Guide to *Écrits***, New York, International Universities Press, 2.bs. , 1985, s. 173.

¹² Makale adı çevirisi bana ait olup ayrıntı için bkz. Daniel L. Buccino, “Lacan and Family Therapy?! Opening a Space for Lacan in American Clinical Practice”, **The Subject of Lacan: A Lacanian Reader for Psychologists**, ed.Kareen Ror Malone ve Stephen R. Friedlander New York, State University of New York Press, 2000, s. 234.

¹³ Hervé Castanet, **Lacan’ı Anlamak**, çev. Baturalp Aslan, İstanbul, Encore Yayınları, 2017, s. 27-32.

¹⁴ Marcia Cavell, **Becoming a Subject: Reflections in Philosophy and Psychoanalysis**, New York, Oxford University Press, 2006, s.1.

Sözlükteki anlamsal karşılığı göz önüne alındığında *subject* (özne) kelimesinin sosyo-politik bakımdan “vatandaş, uyruk, kul, teba” gibi anlamlara geldiği görülür.¹⁵ Özne kavramı özelindeki bu nüansların Lacan’ın metinlerinde bolca yer aldığı görülür. Onun kullandığı şekliyle *özne* kişi, benlik ya da birey anlamına gelmez. Özne dil tarafından belirlenir ve simgesel düzen içerisinde yer aldığı anda kendini farklı gösterenler ile temsil etmekte olmaktadır. Kendiliği ve bilinçdışı arasında kalan özne artık bölünmüş bir yapıdadır. Kendisini tam anlamıyla temsil eden göstereni bulamadığından da daima eksik kalacaktır. Özne kendine hem yabancılaşmış hem de kendisinden ayrılmıştır. Kendi konumuna dair sorgulamaları hiç bitmez bir devrim içerisinde.¹⁶ Hatta özne dil, fallus ve Öteki’nin arzusunu kesişim noktasında bulunur da denilebilir ve bu konum zaten bir anlamda da “travmatik”tir.¹⁷ Ötekinin alanında, yani simgesel düzen içerisinde yer alan bu özne (tabi olma bakımından) geçirdiği her sosyal süreçte sembolik bir kimlik oluşumu içerisindedir. Aile de bir sosyal süreçtir ve burada şekillenmeye başlayan özne dil kullanımı ile birlikte geçiş yaptığı simgesel düzende türlü sembolik öznellikler oluşturur.¹⁸ Tura’ya göre bunun nedeni öznenin simgesel-toplumsal düzen içerisinde dil ile konumlanmış olması nedeniyle aslında anlam arayışı içerisinde olduğudur.¹⁹ Özne dil aracını kullanarak ve dil tarafından kullanılarak bir mana aramaktadır. Tura da bu mana arayışını ortaya çıkaracak psikanalizin bunu yapmaya ehil olduğunu zira bu bilimin temelde konuşma üzerinden şekillenen bir tedavi ve yaklaşım yöntemi olduğunu hatırlatmaktadır.

Öznenin oluşumunu tam olarak anlayabilmek için onun önemli üç düzenin kesişim alanında olduğu hatırlanmalıdır. Bu düzenler Lacan tarafından Gerçek, İmgesel ve Simgesel düzenler olarak adlandırılmıştır. Saffet Murat Tura’nın “dilden arınmış tam bir fenomenolojik tekbencilik durumu”²⁰ olarak adlandırdığı *Gerçek* düzen gerçeklik anlamına gelmez. İnsanlar dış dünyaya ait olgu ve olaylar ile bunların nasıl ölçülüp değerlendirileceği konusunda ortak bir gerçeklik algısı geliştirmişlerdir. Diğer bir ifadeyle, gerçeklik zaten daha önceden oluşturulmuştur. Lacan’ın tanımladığı şekliyle *gerçek* düzen imgesel ve simgesel düzenin dışında kalan ve onlar üzerinden erişilemez bir uzamda yer almaktadır. Özne imgesel ve simgeselin içerisinde dilin şekillendirdiği bir ara alanda bulunur.

¹⁵ Bkz. (çevrimiçi), http://www.dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/subject_1, 28 Kasım 2019.

¹⁶ Cavell, a.g.e. , s. 35-42.

¹⁷ Buccino, a.g.e. , s. 232.

¹⁸ Nick Mansfield, **Subjectivity: Theories of the Self from Freud to Haraway**, Malaysia, Allen-Unwin, 2000, s. 49.

¹⁹ Tura, a.g.e. , 2004, s. 168.

²⁰ A.e. , s. 172.

Gerçek düzenin aksine bu iki düzende özne kendiliği ile alakalı yanılsamalar yaşar çünkü ona yansıtılan ya ikili ilişkilerdeki ya da toplumsal-simgesel düzendeki roller ve kimliklerdir.²¹ Hâlbuki gerçek düzen ‘dolayumsuz’²² yani yaşamın daha ilk başlarında yer alan ve yeni doğanın genelde ilk bakım veren olarak anneyle yaşadığı bütünlüklü bir ilişkinin olduğu yerdir. Bu dönemdeki çocuk narsistik ve tümgüçlü bir halde bulunur. Dil hecelemeye başlayıp imgesel ve simgesel düzenlere girişi ile beraber de bu konumdan ebediyen ayrılmak zorunda kalır. Özne yaşamı boyunca bu bütünlüklü hale geri dönmeye çalışsa da artık bu düzenden çıkmıştır fakat Gerçek imgesel ve simgeseli saran ve onda gedikler açan bir özelliğe de sahiptir.²³ Mitchell ve Black’in²⁴ vurguladığı önemli bir diğer mesele de Lacan’ın diğer ekollere getirdiği eleştirinin bahsidir. Bu kabule göre gerçek düzen imgeselin ta kendisidir. Lacan’a göre ise bu mümkün değildir çünkü imgesel düzen gösterenlerin şekillendirdiği bir özneyi işaret ederken gerçek düzendeki özne (tanım gereği bu aşamadaki özneye *gerçek benlik*²⁵ denilebilir) bu parçalanmaya uğramamış tam bütünlüklü bir varlık deneyimlemektedir. Hatta Cebeci’ye göre özne anne ile bir zamanlar yakalamış olduğu bu eksiksizlik duygusuna yetişkin yaşantısında da dönebilmek için cinselliği yaşar ve böylece bir anlamda bütünlük hissini zamanın durduğunun hissedildiği bir uzamda deneyimler.²⁶

Öznenin dil kullanmaya başladığı gelişimsel dönemde psişik olarak geçiş yaptığı bir sonraki boyut *imgesel* düzendir. Bu düzen öncesinde kendisini bütün olarak algılayan çocuk artık kendini fark etmekte ve etrafındaki diğer kişilerden ya da eşyalardan ayrı bir varlık olduğunu tecrübe etmektedir. Kendinde fark ettiği bu farklılık ile özne olma yolunda mesafe kat etmeye başlar. Bu dönemi tanımlamak için Lacan *Ayna Evresi* kavramını kullanır. Bu evrede 6. ve 18. aylar arasında olan çocuk kendi görüntüsünü aynada görüp tanımaya ve annesinin de aslında kendinden ayrı bir varlık olduğunu fark etmeye başlar. Çocuğun kendi gözü kendi bedenini parçalı algılamasına rağmen aynadaki yansımasına aldanarak bütünlük hissine sahip olduğunu zanneder. Kendi gözüne takılan yansıma ile özdeşim kurar ve bir kendilik imgesi geliştirir. Bu imgeyi aynı zamanda ilk bakım vereni/öteki olarak annesinin gözlerinde ve sırasıyla diğer ötekilerin gözlerinde ve muhataplıklarında da bulur.²⁷

²¹ Mansfield, a.g.e. , s. 44-45.

²² Tura, a.g.e. , s. 172.

²³ Tuzgöl, a.g.e. , s. 47. Alıntı kaynağı için bkz. Bernstein, W. B., “Jacques Lacan”, **Psikanaliz Temel Kitabı**, ed. G. O. Gabbard, B. E. Litowitz ve P. Williams, , 1.bs. , İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü, 2015.

²⁴ Mitchell ve Black, a.g.e. , s. 218.

²⁵ Cebeci, a.g.e. , s. 448. Alıntının asıl kaynağı için bkz. Volkan Vamık, **The Need to Have Enemies and Allies From Clinical Practice to International Relationships**, Northvale, Jason Aronson, 1988, s.199-203.

²⁶ Cebeci a.g.e. , s. 80.

²⁷ A.e. , s. 277.

Kendine ait farkındalık ötekiler üzerinden kendisine ulaştığından zamanla sahip olacağı statü ve konum da dış kaynaklı olacaktır. Bu dışsal konumu (bütünlüklü hissettirdiği için) korumak adına büyük çaba sarf eden çocuk zaman içerisinde bu imgeler zincirini korumak adına savunmacı ve asıl kendiliğini bastırıcı çabalara girecektir. Lacan’a göre bu narsisistik yani özsever bir tutumdur.²⁸

Bu durumdaki özne kendini tanımlayan değil de ötekilerce tanımlanan bir konumdadır. Özne ayna evresinde anneden ayrılarak bağımsızlaşmaya çalıştığı anda tekrar bir bağımlılık ilişkisine girer ve kendiliğine dair çelişkiler yaşar. Dilin önemli ve temel bir gösterenler zinciri oluşturduğu bu düzen içerisinde özne zamanla ona sağlanan özdeşimler üzerinde kontrol sahibi olmadığını ve kendisiyle beraber öteki öznelerin de çevrelendiği bir başka düzen olan simgesel düzenin etkisini hisseder. Bu düzende özne ‘ben’ diyerek kendini tanımlamakta ama bu ben’lerin içini dolduran da simgesel düzenin çok sayıdaki göstergeleri olmaktadır.²⁹ Olmadığımız kişiler olmaya çabaladığımız bu imgesel düzen Lacan’a göre aslında gündelik yaşamın geçtiği yerdir ve kendimiz gibi olmayan diğer kişiler ile de çeşitli ihtiyaçlarımızdan dolayı birtakım ilişkiler geliştiririz. Çeşitli kültürel oluşumlar içerisinde yasaların çevrelediği sınırlar içerisinde yaşamaktayızdır.³⁰ Tüm bunların ışığında denilebilir ki ayna evresi kimlik oluşumunun ilk safhasıdır. Bu oluşumda annenin ayna işlevi gören yüzü (kabullenici, destekleyici ama kimi zaman da dışlayan olumsuz ifadesiyle) simgesel düzenin ideolojik özelliklerini de barındıran bir yaklaşımla bu aynalama işlevini gerçekleştirecektir.³¹

Annenin öznenin oluşumundaki tartışılmaz yerinin yanında arzuyu ortaya çıkarması bakımından da önemi büyüktür.³² Gerçek düzende anne-bebek birlikteliği cennet misal bir yapıya sahiptir. Eksiksizliğin ve bütünlüğün bebek açısından çok şey vaat ettiği bir konumdan imgelele geçiş yapan özne artık annenin ayrı bir varlık olduğunu fark etmeye başlar. Bu ilk ayrılık büyük bir boşluk olarak hissedilerek öznenin kalan yaşantısında tam manasıyla doldurulamayacaktır. İşte Lacan’a göre bu boşluk *arzu*’yu ortaya çıkaracaktır. Anne ile yaşanmış bu birliktelik haline dönmek isteyen özne bunu hiçbir zaman gerçekleştiremeyecektir. İnsanın ilk arzusu anne için fallus olma özlemidir. Fallus burada sadece penis değil annenin arzusunun nesnesine denk gelen bir gösteren veya imgesel nesne olabilir. Çocuk bu çaba ile annesinin arzusunun nesnesi olmaya çalışır fakat bu yolda babasının engeli ile karşılaşır.

²⁸ A.e. , s. 279.

²⁹ Mansfield, a.g.e. , s.43-44.

³⁰ Mitchell ve Black, a.g.e. , s. 218-220.

³¹ Patricia Waugh, **Feminine Fictions: Revisiting the Postmodern**, New York, Routledge, 1989, s. 57.

³² Cebeci a.g.e. , s. 280.

Baba, annenin arzusunun nesnesi olan fallusa sahip olduğundan anne ile çocuk arasına girer ve ayrışmayı hızlandırır. Çocuk bu aşamada iğdiş edilmiş ve devre dışı bırakılmıştır. Kısaca *Oidipus karmaşası* olarak adlandırılan bu kimlik yapılanmasını Lacan Freud'dan farklı ele alır. Freud'a göre bu karmaşanın kökeninde çocuksu cinsel itkiler devredeyken, Lacan bunun çıkış noktasını “varoluşsal onarım için duyulan özlem”³³ olarak açıklar. Ne erkek çocuğu penis kaybından dolayı korkmakta ne de kız çocuğu penis hasedi yaşamaktadır. Aksine baba (*babanın adı* kavramı da bu kapsamda olup baba işlevi gören simgesel düzendeki çeşitli yasa koyucu yapılar olarak da düşünülebilir) düzenleyici, örgütleyici ve sembolize dil işlevleriyle donanmış olduğundan anne-çocuk ayrışmasını başlatır. Babanın bu konumunu çocuğa aktaran da anne olduğundan oidipus süreci çocuğun özne olma yolunda atması gereken önemli bir adım olarak ortaya çıkar.³⁴ Bu minvalde görüş bildiren Patricia Waugh da yeni doğana insan olma yolunu açanın eksiklik ve arzu duygu durumları olduğunu belirtir. Gerçek düzenden çıkan öznenin kaybettiği ilk nesnesinden sonra onun yerine geçecek telafi nesneleri peşinde koştuğunu ama bu edincin asıl nesnenin yerini hiçbir zaman tutamayacağını söyler. Arzu duyulan nesnenin var olabilmesi de özne için yok olmasına bağlıdır. Bunun akabinde gelecek her kısmi tatmin duygusu da bu kayıp hissini beraberinde getirecektir. Dil ve simgeleşme süreci de zaten çocuğun gerçek düzenden çıktıktan sonra hissettiği kaybı duyumsayarak kelimelerin bu durumu telafi edebileceğini fark etmesi ile başlar.³⁵ Kısacası, Lacan için arzu gereksinimden veya Freud'un bahsettiği istek'ten farklı olarak daha kapsamlı ve ulaşılamaz bir haldir. Arzu bir eksiklik dışavurumu olarak insanın özü statüsünde konumlandırılmıştır.³⁶ Bu çalışmada incelenmiş romanların kurgusunun temelinde aile dinamiğinin oluşu nedeniyle Lacan'ın bizzat aile kurumunun kültürel ve simgesel yapıyı oluşturduğunu vurgulaması bağlantılı bir durum olarak değerlendirilmiştir. Dil öğreniminin aile içerisinde başlaması da dil edinimi ile simgesel düzene geçişin paralel oluşumlar olduğu ve ailenin çok önemli ve işlevsel bir konumda bulunduğu savını güçlendirmektedir. Aile aynı zamanda imgesel ilişkilerin ilk şekillendiği yer olması bakımından romanların incelenmesinde de işlevsel bir perspektif kazandırmaktadır. Roman kahramanlarının gündelik yaşamlarının ayrıntıları imgesel ilişki örüntüleri ile betimlenmiştir. Bu nedenle de bu tezin ilerleyen bölümlerinde romanların analizinde kullanılacak teorik alt yapının ayrıntıları bu bölüm içerisinde sunularak dilin ve imgeselin etkisine maruz kalmış roman kahramanlarının özne olma süreci ayrıntısıyla ele alınmıştır.

³³ Mitchell ve Black, a.g.e. , s. 222.

³⁴ A.e. , s. 221-222.

³⁵ Waugh, a.g.e. , s. 55-60.

³⁶ Tuzgöl, a.g.e. , s. 48.

Hatırlanacak olursa annenin arzuyu ortaya çıkarma işlevinden daha önce bahsedilmişti. Bu konuya tekrar değinme nedeni annenin varlığının kilit noktada yer aldığını vurgulamaktır zira bizzat anne kendi söylemi sayesinde çocuğu Oidipal Üçgen'e (baba-anne-çocuk üçlüsü) bağlamakta ve de babaya yönlendirmiş olmaktadır. Hatta Saffet Murat Tura, Lacan'dan alıntılarla bu durumu şöyle ifade etmektedir; "Baba sadece sözden ibaret olan yasası sayesinde mevcuttur ve bu da sözü anne tarafından tanındığı ölçüde yasa değerini kazanır. Eğer babanın durumu kesinlik kazanmazsa, çocuk anneye tabi kalır".³⁷ Tura psikozun temelini de imgesel ilişkide takılıp kalmak olduğunu ve bu döngüyü kırarak olanın da bizzat yine anne olduğunu belirtmektedir.³⁸ Bununla beraber, annenin konumu önemli olmakla birlikte simgesel düzen baba ve Babanın Adı'nca yönetilmektedir. Lacan, Freud'dan farklı olarak öznellik yani özne olma sürecini biyolojik kaynaklı değil dil kaynaklı olarak tanımlasa da simgesel düzenin yönetiminde, kimlik kazandırma, düzen ve anlam oluşturma süreçlerinde eril anlayışın baskın olduğunu iddia etmektedir. Gerçek manadaki penis değilse de simgesel fallustur simgeselin düzenleyicisi, yani babanın göstereni olarak işlev görendir.³⁹ Bu eril düzen içerisinde öznenin karşısına çıkan her nesne (kişi ya da şey) de gelip geçiciliğiyle öteki işlevi görür. Küçük harfle yazılan *öteki* kavramı imgesel düzenin ilişki biçimini ifade eder. Diğer yandan büyük harfle yazılan *Öteki* de öznenin karşısına çıkarak simgesel düzende insanı şekillendiren yasadır. Bu yasa içerisinde sürekli bir *a nesnesi* (arzunun nedeni olan nesne) peşinde koşan özne de aslında Lacan'ın meşhur ifadesini kanıtlar niteliktedir; "Bilinçdışı Ötekinin söylemdir".⁴⁰ Bu nedenle eril yapıdaki bilinçdışının sağlıklı bir anne işlevi ile buluşup harmanlanması öznenin yanıltıcı benlik arayışına olumlu bir katkı yapabilecek özellikteki bir fırsat olarak karşımızda durmaktadır. Bu bağlamda her iki romanda betimlenen anne figürlerinin çocuklarını simgesele hazırlama konusundaki katkıları tartışma götürmez niteliktedir. Her iki başkahraman anlatı içerisinde arzularının nedeni olan a nesneleri peşinde koşsalar da tam bir bütünlüğe eremezler. Onları kısmen daha tatmin edici bir varoluşsal hale getirenin de yine anne söylemi olması **Eşik** ile **Antilop ve Flurya**'da dişil olanın önemli oluşuna yazarların oldukça büyük bir anlam yüklediğini ispat etmiş olmaktadır.

³⁷ Tura, a.g.e. , 2004, s. 186.

³⁸ Tura, a.g.e. , s. 187.

³⁹ Mansfield, a.g.e. , s. 48.

⁴⁰ Tuzgöl, a.g.e. , s. 48. Alıntının asıl yeri için bkz. Talat Parman, "Jacques Lacan (1901-1981), Çağdaş Psikanalizin Avrupalı Yorumcusu", ed. A. A. Köşkdere, **Psikanalitik Psikoterapiler**, 1.bs. , Ankara, Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, 2011.

1.4 Baba İşlevi ve Bakım Etiği Yaklaşımı

Bella Habip ‘Babanın Yeri’¹ konusunda yaptığı kısa konuşmada baba işlevinin tanımını yapar. Psikanalizin kapsamı içerisinde babanın bir toplumsal rol olarak değil de, ruhsal manada sağladığı işlev anlamında kullanıldığını belirtir. Bu anlamdaki bir baba bireylerde ruhsal bir temsildir ve bu temsiller veya iç görüngüler davranışlarımıza yön verirler. Hatta bu iç temsiller bireyin yaşamının farklı dönemlerinde farklı algılanır. Doğumu takip eden ilk aylarda baba, anne-olmayandır ve bir manada olumsuz bir algılanışı vardır yeni doğan tarafından. Fiziksel ve ruhsal gelişim sürdükçe baba bu sefer anneden farklı olan aşamaya geçer ve hatta çocuğun ayrı bir kişilik ve kendiliğe ulaşabilmesi için oldukça önemli bir statüye sahip olmaya başlar. Çocuğun anne ve babasıyla gireceği özdeşleşme ilişkilerinde baba onu aynı zamanda toplumsal olana da hazırlayan bir aracı konumuna yükselir. Baba Freud açısından da önemli bir kavramdır zira en önemli kuramı olan oidipus karmaşasını babayı temel alarak kuramsallaştırmıştır. Benzer şekilde baba daha önceden fikirlerine değindiğimiz Klein, Winnicott ve Lacan açısından da önemlidir. Özellikle Lacan’da merkezi konumdadır. Baba erken dönem nesne ilişkileri açısından ve daha sonrasında çocuğu anneden ayırıştırarak onu toplumsal yaşama (simgesel düzene) hazırlayandır. O nedenle babayı çağdaş psikanalizin perspektifinden iz sürerek anne olmayan, oidipus sürecinde yok edilen, ergenlikte gözden düşen, sonrasında tamir edilen ve hatta daha ilerde kaybolan şeklinde bir dizi temsil ile ele almak bu çalışma için temel iki izlekten biri olacaktır. Kısaca hatırlatmak gerekirse bu çalışmadaki iki izlekten biri babanın kız çocuğunun gelişimdeki yerinin önemli oluşundan yola çıkarak mevcut işlevine bakım etiği yaklaşımının da katılmasının etki alanını daha da arttıracığı düşüncesidir. İkinci izlek de annenin, ilk temel bakımı veren birincil kişi olarak, oğlan çocuğu (ve dahi kız çocuğu) ile ilişkisindeki yakınlığın ve olumlu aynalama sürecinin topyekûn bir toplumsal yaşama olan yapıcı etkisi ve katkısının önemini yapılacak roman okumaları üzerinden ortaya çıkarmaktır.

Babanın işlevi veya çocuğun- özellikle de kız çocuğunun- gelişimindeki yerini² daha ayrıntılı ele almadan önce bakış açımıza zenginlik katacak birkaç meseleyi ele almakta fayda vardır. Bunlardan bazılarını Florence Guignard “Baba, Kimsin Sen? Baba İşlevi ve Ötekinin Keşfi”³ adlı makalesinde dile getirir.

¹ M. Işıl Ertüzün (haz.), **Baba İşlevi**, 2.bs. , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 3.

² Her iki bağlanma türü beraber ele alındığında babanın kızı ile bağlanma ilişkisinin anne ile kızı arasındakinden çok daha fazla önem kazandığının bulgulanışı hakkında bkz. Courtney Dianne Pearce, “Daughter-To-Father Attachment, Daughter-To-Mother Attachment And Emotion Regulation In College Females”, **Auburn University**, YL Tezi, 2009, s. v.

³ A.e. , s.40.

Buna göre baba her şeyden önce bir yetişkindir fakat kendi tecrübe sahası içerisinde gözlemlendiği gibi henüz yetişkin olmayı dahi başaramamış çokça erkek ebeveyn de vardır. Bir sonraki kabul aşaması da baba olmayı kabul etmiş olan yetişkin erkeğin varlığıdır. Bu önemli ayrıntı ileriki bölümlerde incelenecek olan **Eşik** anlatısındaki baba-kız ilişkisinin niteliğine yerinde bir yaklaşım sağlayacaktır zira Eylül’ün babası Hasan’ın bazı anlarda yeterince yetişkin olmayla ilgili sorunları olduğu görülecektir. Bu bağlamda ebeveynlik kavramı da mercek altına alınacak ve bu konunun aslında cinsiyet ötesi kapsayıcılığına dikkat çekilecektir. “*Birincil ebeveynlik tasası*”⁴ olarak da adlandırılabilir bu durum özünde çocuğa gereken bakımı vermeyi ön plana çıkarır. Cinsiyet bağlamından ayrılmış bu konum ileriki satırlarda değinilecek bakım etiği kavramını da çağrıştırmaktadır. Anneden farklı olarak babanın ebeveynliği öğrenmesi gerekmektedir çünkü bebek annenin bedeninde aylara yayılan bir zaman diliminde vücut bulurken doğal olarak bedende ve dolayısıyla da duyguda iz bırakmış olmaktadır.

Baba için ise çocuk kendi bedeni dışında deneyimlediği bir varlıktır ve ona karşı babalık duygusunu geliştirmeyi ancak çocuğun bakımına katılarak tam anlamıyla öğrenmesi mümkündür. Kendi rolüne (toplumun tanımladığı şekliyle) uygun hareket eden bir baba aynı zamanda anne rolünün (bedensel farklılıkların getirdiği şartlar hariç) belli işlevlerini de yerine getirebilir. Buna delil olarak da Freud’un ruhsal biseksüellik yaklaşımı gösterilebilir. Buna göre her birimiz olmadığımız cinsin özellikleriyle özdeşleşme kapasitesine zaten sahibizdir. Fakat bir kadının anne olmasıyla derin dürtüsel ve özdeşimsel dönüşüm geçirebildiğini vurgulayan Freud benzer bir dönüşüm ihtimalini babalar için öngörmez. Hâlbuki bu anlamda bir değişim ve dönüşüm baba olan erkek için de mümkündür.⁵ Freud kendi bakış açısından babanın “...en önemli işlevinin çocuğu anneye olan füzyonel ilişkinin tehlikelerinden uzaklaştırmak olduğunu vurgular”.⁶ Bu kısır döngüsel ilişki içerisinden çıkacak çocuk bir anlamda ruhen doğmuş olacaktır. Baba, anne-olmayan öteki olarak çocuğu simgeleştirme sürecinin baş aktörü konumundadır. Çocuğun bu ruhsal doğumunun gerçekleşeceği yaş döneminin dört yaş civarı olduğu hatırlanacak olursa bunun öncesi dönemde babanın oynadığı bir rol olup olmadığı pek irdelenmez Freud tarafından.

Klasik psikanalizdeki bu boşluklar sonraki kuramcılar tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Örneğin, Winnicott babanın varlığının olumlu katkılarını özellikle vurgulamıştır.

⁴ Ertüzün, a.g.e. , s. 41.

⁵ A.e. , s. 41-45.

⁶ A.e. , s. 18.

Anneye hem bedensel (cinsellik bakımından) hem de ruhsal olarak destek olmak hem de dışarıdan gelecek müdahalelerden anne ve çocuğu korumak en temel katkılar olarak dillendirilir. Anneden sonra çocuğun tanıyacağı ikinci öteki olan baba çocuk için adeta taze bir soluk gibidir. Yine çocuğun yıkıcı dürtüselliğine sınır koyan bir kişidir o. Baba güvenli bir çerçeve sağlar ve bu anlamda çocuğun doğduğu andan itibaren aslında o da sahnededir, çoktan “kulis”⁷ ten çıkmıştır. Annenin babaya ihtiyacı olduğu kadar babanın da anneye ihtiyacı vardır çünkü anneden ayrılık veya uzaklık babalık işlevini yerine getirmesini zorlaştıracaktır. Ebeveyn olmak noktasında öteki yarısının desteğini kaybeden baba çocukla iletişimde hep evet diyen, çocuğu şımartan ve arkadaş misal baba olacaktır. Ebeveynliğin ortak alanına dair şu alıntı durumu yerli yerince özetlemektedir;

‘... baba işlevinin, anne işlevi kadar, biseksüalite, Oidipus ve özdeşleşmeler (yansıtmacı ya da içe atmacı) taşıdığını söyleyeceğim. Çocuğuyla kişilerarası ilişkide anne işlevleriyle özdeşleşemeyen bir baba, henüz tamamlanmış bir baba değildir; diğer taraftan gerektiğinde baba işlevi üstlenemeyen anne de, mesela otorite olması gerektiğinde, karar vermesi gerektiğinde bunu yapamıyorsa tamamlanmış bir anne değildir.’⁸

Tamamlanmış bir babanın her iki cinsiyetten çocuk için özgüven kazanma bağlamında çok önemli bir katkısı vardır. Söz konusu olan kız çocuk olduğunda bu ayrıca önemlidir çünkü babanın olumlu katkısı aynı zamanda kız çocuğunun şekillendireceği cinsel rolü bakımından da önemlidir. Naina Jain baba kız bağlanma şeklinin kız çocuğunun gelişimine olan katkısı üzerine yaptığı çalışmasında önemli bulgulara ulaşır. Buna göre erken dönem ebeveyn çocuk ilişkileri kadar sonraki dönem ilişkilerin kalitesi de bu ikili yapı arasındaki bağlanmayı etkilemektedir ve etkinin sadece ilk gelişimsel dönem içerisinde oluşmadığının bilinmesi önemli bir konudur. Bu sürenin erken döneminde öğrenilen bağlanma şeklinin de sonraki ilişkilere bir model oluşturduğu ayrıca önemlidir. Ayrıca baba kız ilişkilerinin daha kırılgan ve istikrarsız olma eğilimi gösterdiği gözlemlenmiş ve kızlar büyüdükçe de babaların kızlarıyla daha az ilgilenmeye başladıkları görülmüştür.⁹ Aydan Özdağlar da bir yakarış nev’inden “Çocukluk Çağında Baba Tarafından Korunma İhtiyacının Şiddetine Benzer Şiddette Başka Bir İhtiyaç Tespit Edemiyorum”¹⁰ olarak adlandırdığı makalesinde babanın kız çocuğu açısından önemini anlatmaya devam eder.

⁷ A.e. , s. 37.

⁸ Ertüzün, a.g.e. , s. 46.

⁹ Naina Jain, “Father-Daughter Attachment Pattern and its Influence on Daughter’s Development”, **The International Journal of Indian Psychology**, Volume 2, Issue 2, Jan-March 2015, s. 75-77.

¹⁰ Ertüzün, a.g.e. , s. 135-136.

Buna göre babanın kızı ile muhatap olması ve onun arzusunu dikkate alması çocuğun ileride kendisini aktif cinsel özne olarak görebilmesi açısından önem teşkil eder. Hatta Jessica Benjamin'den alıntılanarak kız çocuğunun kısmen muğlak bırakılmış oidipus karmaşası deneyimi ve onda yaşantıladığı iddia edilen penis hasedi de farklı bir açıklama ile ifade edilir. Buna göre kız çocuk asıl erkek çocuk gibi babası tarafından özerk ve aktif kabul edilmek istemektedir. Hasedin varlığı ancak babanın onu muhatap almaması durumunda olabilir ki bu şekilde çocuk kendine özgü bir güce sahip olamadığı için kıskanmaktadır. Bu yoksunluk ile büyümüş olan kız çocuğunun erken değersizleşme yüzünden güçlü dış görünüşü olan erkeklerle yakınlık hissetmelerine ve anne olduklarında da kendi ideallerini oğullarına yansıttıkları görülecektir. Bu tarz anneler kendilerini iyi hissetmek için oğullarının başarısına ihtiyaç duyarlar. Refhan Balkan annenin bu bilinçdışı aynalama refleksini ve narsistik ilişkiyi oluşturma konusundaki tavrını annenin yeni doğan çocuğunun yüzünü sürekli kendine dönük tutması ile örneklendirirken belki de annelerin bu doğal içgüdülerine bilinçdışı bir eksiklik halinin etki etmiş olabileceği ihtimalini dillendirmektedir. Öte yandan baba da farklı bir refleks içerisinde. O da yeni doğan yavrusunu daha çok yüzü kendinden ziyade dünyaya dönük olarak tutmaktadır. Bununla babanın çocuğu anneye olan narsistik ilişki boyutundan zaman içerisinde çıkararak çocuğu anneden ayırma ve bireyleşmesine yardım etme konusunda etkin rol oynadığı gerçeği de ifade edilmiş olmaktadır.¹¹

Çocukluk döneminde kendi yaşamını sürdürme konusunda güçsüzlük duygusu oluştuğundan babanın otoritesine ve gücüne meyiletme hatta âşık olma halinden bahseder Freud. Baba düşleminde güçlü baba ile olma ve onun tarafından korunup kollanma fantezisi sadece çocukluk döneminin değil yetişkinlikte de aynı işleve ihtiyaç duyduğumuzda kendimizi içerisinde bulabildiğimiz bir duygulanımdır.¹² Bu nedenle anneden ayrılmanın başladığı ve babanın gücünün cazibesine kapıldığımız bu çocukluk döneminde utanç ve suçluluk duyguları gelişmeye başlar ve bu duygular da üstbenliğe ait haller olarak açıklanır. Özellikle başkası tarafından beğenilmediğini ve dolayısıyla narsistik ihtiyaçlarının tatmin edilmediğini fark eden çocuğun görülüp takdir edilme arzuları yenilgiye uğrar. Çocuk kendini özgüveni zedelenmiş ve örselenmiş olarak deneyimler. Kendi benliği ve üstbenlik arasındaki çatışma hali hem ötekine karşı kendini suçlu hissetmesine hem de iç hallerinden utanmaya dönüşürken bu gelgitli duygu durumu içerisinde zayıflığını ve yetersizliğini iliklerine kadar duyumsar.¹³

¹¹ A.e. , s. 152.

¹² A.e. , s. 158-159.

¹³ A.e. , s. 162.

Şu ana kadar baba işlevinin çocuğun yetişmesindeki katkıları ve ruhsal kimlik kazanma sürecine olan etkilerine dair bir dizi yaklaşım sunulmuş oldu. Bu bölümde yer bulan tüm yaklaşımlar **Eşik** romanındaki baba-kız ilişkisinin dinamiklerini açıklamada ve başkahramanın benliğinde bunları nasıl deneyimlediğini örneklendirmede kullanılacak teorik yaklaşımlardır. Özellikle bu çalışmanın sonuç bölümünde ulaşılabilecek sonuçlar ve önerilecek çözümlerin daha iyi anlaşılabilmesi için baba işlevi çerçevesi ile bağlantılı olarak ele alınması gereken diğer bir yaklaşım da Carol Gilligan'ın *bakım etiği* kavramı üzerine şekillendirdiği fikirlerinin bahsidir. Bu nedenle bu bölüm içerisinde Gilligan'ın önerdiği bakım etiği kavramına yer verilmiş ve mevcut baba işlevine bu yaklaşımın katabilecekleri üzerine bir inceleme yapılması gerekli görülmüştür. Öte taraftan Gilligan'ın kitabının belkemiğini oluşturan kadınların gelişim özelliklerine dair kendi gözlem ve bulguları da anne işlevi eksenli ileriki bir bölüme bırakılmıştır.

İlk basımı 1982 yılında yapılan fakat Türkçeye ancak Mart 2017'de tercüme edilen önemli çalışmasının “Okurlara Mektup” bölümü altında Carol Gilligan okurlarına seslenirken çalışmasının amacını “... kadın seslerini psikoloji kuramına kazandırmak ve kadınlarla erkekler arasındaki iletişimi yeni bir çerçeveye oturtmak için...”¹⁴ olarak belirtir. Temel psikoloji kuramları daha çok erkekleri temel almalarına rağmen bu kapsama kadınları da dâhil ettiklerini var sayarak evrensellik iddiasına girişirler. Hâlbuki farklı bir gelişim ve kendilik özelliği olan kadınlar erkeklerin ölçüldüğü kıstaslar üzerinden hep yetersiz ve eksik olan taraf statüsünde konumlandırılmışlardır.¹⁵ Gilligan'ın çalışmasında önemli bir soru göze çarpar o da “...önemli olduğunu düşündüğün her şeyin bakımını üstleniyor musun?”¹⁶ Görünürde oldukça basit ama aslında verilecek cevaba göre konumlandığımız noktayı doğrudan ele verecek bir sorudur bu. Bu soruya annelerin daha doyurucu ve kapsamlı bir cevap vermeleri doğal kabul edilmekle beraber babaların da bakım ahlakı konusunda yapabilecekleri katkılarının olması gerekmektedir. Her ne kadar doğum ve ilk bakım veren olarak anne bedeni önemli bir konumda bulunsa da baba da destekleyici bir bakım sunarak anne işlevinin bazı özelliklerini yeni doğana sunabilir. Bu katkı biyolojik doğumu yaşamış yeni doğanın çok uzak olmayan gelecekte yaşayacağı ruhsal doğum açısından kilit öneme sahip olacaktır.

¹⁴ Carol Gilligan, **Kadının Farklı Sesi: Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi**, çev. D. Dinçer, F. Arısan, . Elma, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2017, s. 34.

¹⁵ C. Gilligan bu haksızlığı kitabındaki “Erkeğin Yaşam Döngüsünde Kadının Yeri” adlı bölümde ayrıntısıyla ele alır. Kendisinin araştırma asistanı olduğu dönemde hocası Lawrence Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı ve aşamaları konusundaki çalışmasında, kadınların erkeklerden ahlaki etik olarak eksik ve erkeklerden birkaç adım geride tanımlanmış olmalarını delilleriyle eleştirir ve ölçütlerin kadınların gelişim ve kendilik özelliklerini dikkate almayan toptancı bir yaklaşımla oluşturulduğunu ifade eder. Ayrıntılar için bkz. Gilligan, a.g.e. , s. 47-73.

¹⁶ A.e. , s. 177.

Zaten insan biyolojik olarak ortaya çıkmasına sebep olan kadın ve erkeğin ortak eylem alanında bulunurken bakım ve görünümünün daha çok annesi tarafından yerine getirilmesi akla tuhaf ve yetersiz gözükmektedir.

Diğer yandan annenin sağladığı bakım konusuna farklı bir açılım getiren George Vaillant'tan bahisle şöyle söylediğini aktarır Gilligan, "...dünyanın, çocuklarını iki yaşına kadar sevmek ve yetiştirmekte çok başarılı olup sonrasını getiremeyen sorumsuz annelerle dolu olduğu..." ve asıl meselenin "...kişinin kendi hemcinslerinin gelişimi, önderliği ve iyiliğinden duyduğu sorumluluk" olması gerektiğidir.¹⁷ Sorumluluk kavramı burada kilit noktada yer almaktadır. Fiziksel olarak bizi çocuk bakımına mecbur edecek bir konum değildir arzu edilen. Hissedilen sorumluluk üzerinden sağlanacak bir bakım sadece anneyi değil babayı da işin içine katacak bir yaklaşım olacaktır. Zira sorumluluk duygusu her iki cinsin de deneyimleyebileceği ortak bir alan sağlayacaktır. Bu ortak alan adına Gilligan'ın kavramsallaştırdığı fikir *bakım etiği*'dir. Kadın ve erkek arasındaki gelişimsel farklar vurgulanırken bundaki amacın gelişimsel anlayışı genişletmek olduğu belirtilir. Kadınlar gelişimsel süreç içindeki kimlik oluştururken yakın ilişkilerinde bağlanmayı öne çıkarırlarken erkekler ise bu süreçte ilişkilerdeki ayrışmayı önemserler. Kadınların kendilerinde güçlü yön olarak tanımladıkları özellikler bağlanabilme, bakım sunabilme (bakım etiği), sorumluluk ve özen¹⁸ iken erkekler ise yakın ilişkilerden ayrışmayı hak etiği kapsamında görürler. Her iki anlayışın bir bütünlük içerisinde bir araya gelebileceğini iddia eden Gilligan şöyle söylemektedir;

'Hak ahlâkı, eşitlik ilkesine dayandırılır ve adalet anlayışının merkezine konur, sorumluluk etiği ise hakkaniyet kavramına, ihtiyaçlardaki farklılıkların kabulüne dayanır. Hak etiği eşit derecedeki saygıyı, başkası ile kendinin talepleri arasındaki dengeyi kurmanın beyanı iken, sorumluluk etiği şefkat ve bakıma önem veren bir anlayışta yatar. Yani çocukluk ve yetişkinlik arasında geçen zamanı belirleyen kimlik ve yakınlık kutupları, birbirinin tamamlayıcısı olan ki farklı ahlakla ifade edilir ki bu aynı zamanda olgunluğun keşfi anlamına gelir.'¹⁹

Bakım etiği ortak paydasında buluşmayı her iki cinsiyet için tavsiye eden Gilligan'ın bu yaklaşımını aynı zamanda baba işlevinin dinamikleri içerisine katmak daha kapsayıcı ve nitelikli bir ebeveynlik ortaya çıkaracaktır. Kadınlar söz konusu etiği pratiğe dökmekte en "ideal nokta"²⁰ da bulunsalar da erkekler de bu etikten pekâlâ nasiplenebilirler.

¹⁷ A.e. , s. 250.

¹⁸ A.e. , s. 258.

¹⁹ A.e. , s. 264.

²⁰ A.e. , s. 269.

Bakım etiği yaklaşımını (ilişkilerde bağlanmayı) batı dünyasının mevcut ideal kimlik tanımlamasına katarak zenginleşme ihtimalini vurgulayan Gilligan'ın bu birleşmenin insanın ahlaka bakışını daha isabetli bir hale getireceğini salıklaması bu tezin de hemfikir olduğu bir meseledir. Bu ahlakın kişide hâkim olmasıyla erkekler daha duyarlı ebeveynler olup bunu gelecek nesillere modellenecek bir davranış olarak aktarırken, kadınlar da zaten mevcut olan bağlanma özelliklerini kendilerini de içine alacak şekilde genişletebileceklerdir. Böylece kadınlar bakım sunarken kendilerinin de buna hakları olduğunu bilip kendi kimlik gelişimlerini de daha güçlü çıkan bir ses olarak var edeceklerdir çünkü temelde insan olmak zaten “bir sese sahip olmak” tır.²¹ Özetle denilebilir ki ötekine karşı duyarlılık, yakın ilişkilerde bağlanma, duygu ve düşüncelere karşı özen ve duygudaşlık bakım etiği yaklaşımının özüdür ve her iki ebeveynin ortak noktası olan çocuk bakımı sürecinde işin içine dâhil edilmelidir. Bakım etiğinin zengin katkısı ile daha kapsayıcı bir baba işlevi ve daha donanımlı bir anne işlevinin ortaya çıkacağı muhakkaktır.

1.5 Anne İşlevi ve Özne Oluşumundaki Etkileri

Bir önceki bölümde baba işlevine dair birtakım temel kavramlar ve bu kavramların çağrıştırdıkları üzerine bir çalışma ortaya konmuş oldu. Aynı zamanda baba işlevinin etkisinin ve işlevselliğinin canlandırılıp geliştirilmesi adına da bazı öneriler değerlendirildi. Bu tez çalışmasında daha bütüncül bir yaklaşım sergileyebilmek ve varoluşsal karşı konumun incelenmesi ile sağlanacağı umulan nesnel bakış açısını metnin içine katabilmek adına baba işlevinden sonra anne işlevinin ve dinamiklerinin de ayrıca ele alınması gerekli hale gelmektedir. Dişil veya eril öznenin oluşumunda etkin olduğu düşünülen birçok gelişimsel ve psikanalitik yaklaşım olmakla birlikte bu çalışmada odak noktası olarak belirlenen çerçeve yakın dönem psikanalitik yaklaşımlardır. Zira Marcia Cavell'in de çalışmasında belirttiği üzere Freud'un bilim dünyasına kazandırdığı bilinçdışı muamması ve tam olarak kavranamaz oluşuna dair düşünceye rağmen yine de öznelliğe ve onu şekillendiren etmenlere dair bilgi ve farkındalığımız artmıştır.¹ İnsan varlığının ve beraberinde gelişen öznelliğin eril konum ve baba işlevi bağlamında ele alınmış olması meseleyi dişil konum ve anne işlevi bakımından da ele alma gerekliliğini ortaya çıkararak Cavell'in öne sürdüğü yaklaşım ile de uyumlu görünmektedir.

²¹ A.e. , s. 19.

¹ Cavell, a.g.e. , s. 154.

Kendisi, kendi gözlemlerimiz ve algılarımız üzerinden deneyimlediğimiz öznellik durumu ve başkalarının benzer çabaları sonucu deneyimlediği nesnellik durumunu benzer bir çerçeveye oturtmaktadır. Ona göre her iki konumun birleştirilmesi sağlıklı bir kendilik bilgisi için gerekli bir aşamadır ve sorulması gereken sorunun da “Duygumun nesnesi hakkında (neyi) nasıl düşünürüm?” olması gerektiğini ifade etmektedir.² Hatta zihinsel oluşumun “kendiliği keş(fı)” sürecinde hem erkek hem kadın birbirlerinin nesnesi konumunda olduklarından anne işlevine de benzer bakımdan “öteki” olan baba işlevi üzerinden yaklaşılabileceği anlaşılr. Bir önceki cümlede sorulan soruya yanıt aranırken öteki üzerinden yanıt aramayı da Cavell “kendiliği keşif”³ olarak isimlendirir. *Kendilik*, *benlik* veya *ego* kavramları irdelenirken tanımlar arasında ince ayrımlara rağmen ötekine olan bakış açısı her zaman birinci tekil şahıs çıkışıdır.⁴ Birinci tekil şahsın ortaya çıkışına “öteki”nin kaynaklık ettiği gerçeğini göz ardı etmeden dişil konum ve anne işlevinin dinamiklerini eril konum ve baba işlevi karşıtlığı üzerinden incelemek tezin inceleme amacında olduğu roman kahramanlarının eril ve dişil konumlarını irdelemede faydalı olacaktır. Bu şekilde özne oluşumuna dair bütüncül bir bakış açısına sahip olunabilecektir.

Oğuz Cebeci, öznellik konusunu ele alırken psikanalist Otto Kernberg’in cinsel kimliğin oluşumuna dair yaşamın ilk 2-4 yılı içerisinde temel bakım verenlerin oynadığı önemli role değinir. Bu duruma göre çocuk kendini biyolojik olarak belli bir cinsiyette konumlandırmaz. Kendisine sunulduğu şekliyle cinselliğini oluşturur.⁵ Bundan yola çıkarak yapılacak bir çıkarım ile de her çocuğun öznelliğinde her iki cinsiyet biçimine dair özlerin bulunabileceği, bazı özlerin ön plana çıkarken bazılarının örtük kalabileceği ve anne / baba işlevlerinin de bu oluşumu derinden şekillendireceği öngörülebilir. Bu bağlamda Julia Kristeva da **Kendimize Yabancı**⁶ adlı kitabında Freud’un “öteki” kavramını her bireyin içinde zaten var olan bir unsur olarak ortaya koyduğunu ve bireyin kendi içindeki yıkıcılık, eksiklik ve korku duygusunu da bundan hareketle dıştaki ötekine yansıttığını belirtir. Zararlı ve tehlikeli olanı hep dışarda arayan bireyin bu psikolojisinden yola çıkan Kristeva da kendi içimizdeki yabancıyı kabullenip bir içsel diyaloga girmeyi başardığımızda, dışa yansıtılmış duygularımızın hedef tahtası olan dış ötekilerle huzur içinde yaşayabileceğimizi iddia etmektedir.

² A.e. , s.153.

³ A.e. , s.138.

⁴ A.e. , s. 84.

⁵ Cebeci, a.g.e. , s. 100.

⁶ Kitap adı çevirisi bana ait olup aslı için bkz. Julia Kristeva, **Strangers to Ourselves**, çev. Leon S. Roudiez, Columbia University Press, 1991, s. 170. Ayrıca yabancı kavramının çeşitli roman ve öykülerdeki izdüşümü hakkında ayrıntı için bkz. Şima Begüm İmşir, Aslı Erdoğan’ın Roman Ve Öykülerinin Julia Kristeva Teorileri Çerçevesinde İncelenmesi, **İstanbul Üniversitesi**, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2012, b.a.

Ona göre birey için dıştaki yabancı bir savunma sistemi gibidir ve bu sayede yıkıcı dürtülerini karşıya yöneltip kendi iç gerilimini yatıştırabilir.⁷ Birey dış öteki veya yabancı olarak tanımladığı birey ile karşıt bir ilişkiye girer. Bu karşıtlık çekinilen ve korkulan bir ilişki biçimi olsa da özne bu konumu kendisini oluşturmak ve tanımlamak adına gerekli hisseder. Ötekilik konumu üzerinden kendi öznelliğini ve kimliğini oluşturur.⁸ Julia Kristeva bahsi geçen eserinde yabancı / öteki kavramını hem bireysel hem de ulusal / etnik anlamda ele almaktadır. Buna karşın ilerleyen satırlarda Kristeva'nın daha çok bireysel çerçevedeki yabancılık anlayışını anne işlevi ile ilintili olarak ele alışı ve bireyi öznelliğe ulaştıran bu süreçteki rolüne odaklanılacaktır.

Önceki bölümlerde psikanaliz ve onun en önemli fikir babası olan Sigmund Freud'un öznenin psişik gelişimine dair temel kuramları ele alınmıştı. Oidipal dinamiklerin devrede olduğu bu gelişim modelinde kişi karşı cinsiyetteki ebeveyninden ayrışarak bireyleşme sürecine girmekteydi. Öte taraftan kendi cinsiyetindeki ebeveyni ile de özdeşim kurup sağlıklı bir öznellik ortaya çıkartmaya çalışmaktaydı. Öznellik gelişiminin odak noktasında penise sahip olmak veya olmayanın da ona göre konumlanmış olan varlığı vardı. Benzer şekilde Jacques Lacan da öznelliğin merkezinde fallusu⁹ görmekteydi. Aralarındaki farktan bahsedilecek olursa Freud'un yaklaşımının daha çok biyoloji temelli olması ile Lacan'ın meseleyi daha simgesel boyutta ele almış olmasıdır.¹⁰ Her ikisi de kuramlaştırdıkları aşamalar sonucunda bireyin bu süreçten (Lacan'ın sonsuz eksiklik/arzu halinin var olmaya devam edeceğini saymazsak) sağlam çıkıp bir anlamda bir bütünlük haline ulaşacağını düşünmeleridir. Bu noktada Julia Kristeva'nın yaklaşımı farklılık arz etmektedir çünkü o öznenin bu sürecinin hayat boyunca tamamlanmadığı düşüncesindedir. Öznellik bilinçdışından sızanlar ile sürekli uyarılır ve bir durağanlığa ulaşamaz.¹¹ Zaten Kristeva'nın özellikle ön plana çıkardığı "öznellik" kavramı da bu yaklaşımını desteklemektedir çünkü "kendilik/ego" kavramlarından farklı olarak o öznelliği yetkinlikten uzak, mantık ve zihnin şekillendirdiği yönelimlerinin bilincinde olmayan bir oluş olarak tanımlamaktadır.¹²

Şimdi bahsi geçen bu öznelliğin kaynağına yani ilk oluşum sürecine değinmek gerekecektir. Öncelikle Kristeva, Lacan'dan farklı olarak yeni doğanın anneden psişik olarak ayrışmasının ayna evresinden (06-18 ay arası dönem) çok daha önce meydana geldiğini ve baba

⁷ A.e. , s. 184.

⁸ A.e. , s. 188-189.

⁹ McAfee fallusu simgesel düzende temsil değeri olan gösteren olarak tanımlamaktadır. Ayrıntı için bkz. Noëlle McAfee, **Julia Kristeva - Routledge Critical Thinkers**, Routledge Taylor & Francis Group, 2004, s. 33.

¹⁰ Mansfield, a.g.e. , s. 93-95.

¹¹ A.e. , s. 81.

¹² McAfee, a.g.e. , s. 1.

(ya da Babanın Yasası) kadar annenin de simgesel düzene dair öğretici olduğunu savunmaktadır. Kristeva, Freud'un belirttiği birincil narsisizmin (anneyle bütünleşik hissetme durumu) bir süreç veya aşama değil de bir yapı olduğuna inanır. Bu yapı içerisinde yol alan yeni doğan simgesel düzenin yapı taşları konumunda olan dil ve kültürü kendine katarak özne olma yolunda hareket eder. Ayna evresi sonrasında Gerçek düzenden yani anneyle olan bir olma halinden ayrı düştüğüne inanılan çocuğun durumu Kristeva'ya göre kaybedilmiş bir konum değildir ve çocuğa hayatı boyunca kendini hissettirecek niteliktedir.¹³ Anne ile bütünleşmiş hisseden yeni doğan aslında ayna evresinden çok daha önce anne bedenine karşı yavaşça dışlama refleksi geliştirmiştir ve bu durum kendi öznelliğini geliştirebilmesi için oldukça önemli bir aşamadır. Anne bedeni yeni doğan için önemlidir ama aynı zamanda ona hissettiği bağımlılık duygusu onu rahatsız etmektedir. Yani hem anneye bir dönüş ihtiyacı ve özlemi hissedilir hem de ayrı bir varlık olarak ortaya çıkabilmek için bu özlemin gereğini yapmaktan vaz geçmeye çabalar. Çocuk hem fiziksel hem de zihinsel olarak anneyi dışlamalıdır ki kendiliği ortaya çıkabilsin.¹⁴ Anneyi dışarı atma refleksi Kristeva için *abject*¹⁵ kavramıyla ifade edilir.

Yeni doğan abjekt olarak konumlandığı anneyi yani ilk sevgi nesnesini reddetmeye ve bu şekilde sınırları belirsiz bir kendiliğe ulaşmaya çalışır. Bu kendinden dışarı atma hali tıpkı çeşitli vücut ifrazatının dışarı atımı gibidir. Yeni doğanın bedeninde üretilen ama rahatsız edici olduklarından dolayı vücut dışına çıkarılan beden sıvıları ve unsurları da bu kapsama girer. Anne bedeni de ne tam ayrı olunabilen ne de ayrı kalınabilen bir itim ve çekim duygu durumu gibidir. O nedenle de birey olmaya doğru yol alan çocuğun varlık sınırlarını zorlar ve sürekli bir sızma hali yaşatır.¹⁶ Anne bedeninin çocuk (özellikle de erkek çocuk) açısından abjekt olarak görülmesi anne bedeninin bölünmüş olarak algılanmasına bağlanır. Bir tarafta abjekt olan öte tarafta da yüceltilen bir anne vardır. Eğer erkek çocuk anneyi daha çok yüceltiyorsa ondan ayrışıp kendi yetkinliğini ve öznelliğini inşa etmesi zorlaşacaktır.¹⁷ Zaten anneye karşı takınılan bu ikircikli tavır hem doğum öncesi hem de doğum sonrası sınırların fiziksel olarak belirsiz olmasıyla da desteklenmiş olmaktadır.

¹³ A.e. , s.35-37.

¹⁴ A.e. , s. 48.

¹⁵ Bu kavram için Julia Kristeva, **Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme**, çev. Nilgün Tatal, 3.b.s. , İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2018, s.14. adlı kitaptan faydalanılmıştır. Tatal, *abject* kavramını *iğrenç* olarak tanımlamış, ne nesne ne özne olan ama ikisinden de unsurlar barındıran, öznenin sınırlarını delip aşan ve bu nedenle tikslenme uyandırıp rahatsız eden şeyler bütünü olarak anlaşılacak şekilde çevirmiştir. Bu çalışmada bir anlam kaybı olmaması için bu kavram Türkçe harflerle uyumu temel alınarak **abjekt** olarak kullanılacaktır.

¹⁶ McAfee, a.g.e., s. 45.

¹⁷ Nephie J. Christodoulides, "Out of the Cradle Endlessly Rocking: Sylvia Plath as Mother-Creator in Light of Julia Kristeva's Theory of Subject Formation", **University of Stirling**, doktora tezi, 2001, s. 69.

Bu ilişkiyi bölecek olan üçüncü şahıs da aslında babadır. Bu anlamda ayna evresi de gerekli görülmektedir çünkü tıpkı babanın varlığı gibi imgesel ilişki modellerinin de devreye girmesiyle çocuk bağımsız olmaya doğru yol alabilecektir.¹⁸

Abjeksiyon ediminin sadece anne ile yaşantılanan bir durum olmadığı belirtilir. Ona göre abjeksiyon kişinin kendisini içindeki bir parçadan ayıştırdığı, dışarı attığı ve bunu yaparak kendi olarak var olmak istediği zihinsel bir tecrübe olarak da düşünülebilir.¹⁹ Bir başka ifade ile ilk kez anne ile tecrübe edilen dışarı atma kişinin yaşamı içerisinde başka kişi ve psişik haller için de geçerliliğini korumaktadır. Bireyin öznelliğini tehdit edip onun sınırlarını zorlayan kişi veya durumlar ancak birey onu/onları yasaklayıp kendinden ayrı tutarsa katlanılabilir olmaktadır.²⁰ Kendinden ayrı tutulabilen sevgi nesnesi katlanılabilir hatta kutsallaştırılabilir hale gelir. Özne bir taraftan bu ayrılık çabasını sürdürürken öte taraftan da ömür boyu hissettiği eksikliğin telafisi peşinde koşar.²¹ Bu sebeptendir ki özne abjeksiyon refleksi ile kendinden dışarı atmaya çalıştığı ile tekrar karşı karşıya kalabilir. Her ne kadar Lacan'ın önerdiği şekliyle özne simgesel içerisinde bir konuma ulaşırsa da Gerçek dönemin gölgesi onu takip edecektir.²² Oidipal öncesi dönemdeki çocuğun anne bedenini ayrı bir nesne olarak algılamaya başlaması abjekt halinin devrede olduğunu gösterir ve bu süreçte yol aldıkça da simgesel düzenin önemli bir belirleyicisi olan dil kullanımını gerçekleştirmeye başlar.²³ Alison Stone da Kristeva'nın yaklaşımı olan çocuğun anne bedeninden bağımsızlaşması gerektiği fikri üzerine değerlendirmelerde bulunduğu makalesinde anne çocuk arasındaki bağın baba figürünün devreye girmesi ile bozulması gerektiği savını konu edinir. Buna göre bu sürecin işlemesi ile çocuk dil ve toplumsal hayata katılabilmektedir.²⁴ Böylece Kristeva'nın dile dair vurgusunda Lacan'ın dil ve baba işlevi ile Melanie Klein'in beden, dürtüler ve annelik âlemi kavramları bir araya getirilmiş olunur.²⁵

¹⁸ A.e., s. 171-181.

¹⁹ Amir Andwari, "The Return of the Abject: A Psychoanalytic Analysis of a Selection of William Shakespeare's Plays in the Light of Julia Kristeva's Theories of the Mind", **Loughborough University**, doktora tezi, 2018, s. 22-23.

²⁰ Hatta Rosemary Balsam abjekt olan ile karşı karşıya kalmanın travmatik oluşundan bahseder. Bkz. Rosemary Balsam, H. "The Embodied Mother: Commentary on Kristeva." **Journal of the American Psychoanalytic Association**, vol. 62, no. 1, 2014, s. 94.

²¹ Andwari, a.g.e., s. 27.

²² A.e., s. 36.

²³ Barclay, Fiona. "Kristeva's Stranger within: The Question of the Foreigner in Daniel Prévost's Le Passé Sous Silence." **Paragraph**, vol. 33, no. 1, 2010, s. 9.

²⁴ Stone bağımsızlaşma sürecinde Kristeva'nın önerisine kıyasla daha yumuşak bir geçiş önermektedir. Bkz. Stone, Alison. "Against Matricide: Rethinking Subjectivity and the Maternal Body." **Hypatia**, vol. 27, no. 1, 2012, s.1.

²⁵ A.e. , s. 4.

Anneden bağımsızlaşmanın getirdiği eksiklik duygusu dile dönmeyi gerektirmekteyken yine anne bedeninin sebep olduğu çocuğun yıkıcı iç dürtülerini yansıtabilen bir araç olmasından dolayı da önemli bir işleve sahip olduğu görülür.

Dil konusunda Kristeva'nın önerdiği ikili bir yapı vardır. Semiyotik ve sembolik olarak isimlendirilen bu yaklaşım ile hem öznenin hem de mananın oluşumu ifade edilir. Dilin semiyotik yapısı ile oedipal öncesi dönem vurgulanır ve anne çocuk ilişkisindeki bedensel dürtüler, vücut hareket ve ritimleri, sessizlik ve zamandan soyutlaşmış bir nitelik ile zor bir iletişime işaret edilir. Öte taraftan sembolik dil de sentaks ve dilin kurallarının etrafında şekillenmiş daha anlaşılır bir iletişim yapısıdır. Semiyotik olan her daim sembolik olanı etkilemekte olduğundan anlamlandırma asla sabit ve değişmez değildir. Dildeki bu ikili yapıdan dolayı mana sürekli bir oluş içerisinde ve bundan etkilenen özne de o nedenle sürekli bir devinim içerisinde.²⁶ Çocuğun gövdesinde dağınık biçimde dolaşan itkiler ritmik bir kalıp olarak görülmekte ve bundan dolayı bu durumun bir dil biçimi olarak düşünülebileceği belirtilmektedir. Buna göre semiyotik olan dilin “ötekisi” olarak anne bedenine işaret etse de sadece kadına özgü görülmez çünkü oedipal öncesi bu dönem cinsiyet ayrımı tanımamaktadır.²⁷ Bu ikili yapının semiyotik kısmı ise *khora*²⁸ adlı bir ara uzamda bulunur. Bu uzamın psikik bir zaman ve mekâna vurgu yaptığı, anne-çocuk arasındaki bağın bu alanda ortaya çıkıp devam ettiği, ortaya çıkan narsisistik kişilik yapısının çocuğun öznelliğinin oluşumu ve devamındaki abjekt yani dışarı atma süreci için bir havuz olarak işlev gördüğü iddia edilmektedir.²⁹ *Khora* kavramı “kucaklayıcı çevre”³⁰ kavramıyla da benzerlik göstermektedir ki *khora*'nın devamı niteliğinde bir işlevi vardır.³¹ Kısaca ifade edilecek olursa, Kristeva oedipal öncesi öznellik oluşum döneminde çocuğun abjekt edimi ile anne bedeninden ayrışma çabasıyla semiyotik dil yapısının etkisini sürdürdüğü kucaklayıcı ve sarmalayıcı *khora* uzamı kavramını kullanarak anne-çocuk ilişkisinin önemli dinamiklerini kuramsallaştırmakta ve yakın dönem nesne ilişkileri ekolü ile klasik psikanalizi ortak noktada buluşturmuş olmaktadır.

²⁶ Gill Rye, “Reading Identities with Kristeva and Cixous in Christiane Baroque's L'Hiver de Beauté .” **Paragraph**, vol. 19, no. 2, 1996, s. 99.

²⁷ Terry Eagleton, **Edebiyat Kuramı: Giriş**, çev. Tuncay Birkan, 5.b.s. , İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996, s. 216-217.

²⁸ Bu kavram ilk defa Platon'un **Timaios** eserinde kullanılmış ve Kristeva tarafından öznenin üretildiği ve yapılandırıldığı bir uzam olarak düşünüldükten yeniden ele alınmıştır. Bkz. Kristeva, a.g.e, 1991, s. 26.

²⁹ Janet L. McCabe and Dave Holmes. “Reversing Kristeva's First Instance of Abjection: The Formation of Self Reconsidered.” **Nursing Inquiry**, vol. 18, no. 1, 2011, s. 78.

³⁰ D.W. Winnicott'un *kucaklayıcı çevre* kavramı annenin çocuğun deneyimler edinmesi adına sağladığı fiziksel ve ruhsal alana verdiği addır. Burada anne yeterli mesafeyi koruyarak ne fazla yakın ne de fazla uzak bir uzamda desteğini ve ilgisini sürdürür. Bkz. Mitchell ve Black, a.g.e. , s. 138.

³¹ Stone, a.g.e. , s. 11.

Annelik konumunun sevgi ve nefret gibi iki zıt duygu durumunu içermesi Kristeva'nın abjekt kavramını destekler nitelikte görünmektedir. Anne bedeninin ve işlevinin doldurduğu bu iki zıt duygu durumu Luce Irigaray'ın **Ben Sen Biz** adlı kitabında plasenta örneği üzerinden anlatılır. Plasenta anne karnındaki embriyo tarafından oluşturulan ve anneden gelen yaşamsal sıvı ve besinleri düzenleyerek embriyoya aktaran bir aracı doku işlevindedir. Yapısı gereği ne tam anneye ait ne de tam embriyoya aittir. Hatta plasantanın dil edimi sürecinden çok daha önce anne ve çocuk arasındaki ayrışmayı temsil ettiği iddia edilmekte ve birbiri içine kaynaşmış ve tek vücut görünen bu ikili ilişkiyi daha başlangıçtan itibaren doğal bir ayrışma sürecine yönlendirdiği iddia edilmektedir.³² Ayrışmanın daha yumuşak bir geçişle sağlanması adına D.W.Winnicott'un "yeterince iyi anne" ölçüsü temel alınabilir. Bu ölçüye göre annenin tutarlı ve öngörülebilir olması önemli bir kıstas olarak ortaya çıkmaktadır.³³ Önerilen kavram içerisindeki *yeterince* ifadesi de zaten ortada buluşulan bir denge konumunu çağrıştırmaktadır.

Kristeva'nın bahsi edilen açıklamalarının bu tez bağlamında önemi hem **Eşik** hem de **Antilop ve Flurya** romanlarında yer alan başkahramanların kendi anneleriyle olan karmaşık ilişkilerine ışık tutuyor olmasıdır. Zileli'nin anlatısında Eylül için annesi ilk etapta uzak durduğu bir kişi iken Atwood'un kurgusunda da Jimmy için annesi abjekt bir varlık olarak deneyimlenir. Her ikisi de karşı cinsiyetteki ebeveyni ile öncelikli bağ kurmaya çalışsa da anneleriyle olan bir yakın bir uzak iletişimlerinden bağımsızlaşamazlar. Eylül ve Jimmy ayrışmaya çabaladıkları anneleri ile aynı zamanda derin bir bağ içerisinde olduklarını anladıkları an kendi içlerindeki yabancının farkına vardıkları ve onunla barışık olarak simgeselde tutunmaya çalıştıkları andır da aynı zamanda. Ayrıca anneleriyle olan iletişimin khora özellikli semiyotik doğasının onları yaşamları boyunca etkilediği ve özneliklerinin oluşumuna katkı sunmaya devam ettiği anlaşılmıştır. Bu nedenledir ki Kristeva'nın tanımladığı ara yol üzerinden anne ve baba işlevinin gerekli ve etkin yönlerine ışık tutulmuş olmaktadır.

Anne işlevinin önemini ortaya koyan kişilerden birisi de Wilfred Bion'dur. Kendisi önemli bir psikanalist olarak anne- bebek ilişkisine dair önemli açıklamalarda bulunmuştur. Bion annenin alfa işlevine dair tanımlamalarda bulunur. Buna göre anne bebeğin fiziksel ihtiyaçlarını giderdiği gibi duygusal ihtiyaçlarını da karşılamaktadır. Bu süreçte bebek içsel rahatsız edici dürtü ve duygularını anneye yansıtmaktadır.

³² Luce Irigaray, **Ben Sen Biz: Farklılık Kültürüne Doğru**, çev. Sabri Büyükdüvenci ve Nilgün Tural, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, s. 40-44.

³³ D.W. Winnicott, **Ebeveynlerle Sohbet**, 2. b.s., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 94.

Buna karşılık anne de kendisine yansıtılan bu halleri kendine alıp daha yumuşatılmış ve etkisi kırılmış olarak bebeğe geri göndermektedir. Çocuk büyüdükçe ve başka nesne ilişkileri geliştirdikçe bu ilişki biçimini diğerleri ile de devam ettirmekte ve bu şekilde duygusal deneyimlerinin farkında olmayı öğrenmektedir. Öte taraftan alfa işlevinin sağlıklı sürdürülmesi çocuğun ilişkilerini anlamlandıramaması ve gerçekliğin talepleri ile mücadele edememesine neden olmaktadır. Alfa işlevinin önemli bir dinamiği de anneden öğrenilen yoksunluğa tahammül yetisidir. Doğumu takip eden aylarda anne tüm ihtiyaçların hızlı bir gidericisi konumundadır fakat bebek büyüdükçe ihtiyaçlara cevap verme hızı ve etkisi azalır. Anne ihtiyaçları erteler veya engeller. Bu süreç çocuğa yaşadıklarını anlamlandırmaya yani düşünceye sevk eder. Bu nedenle Sezai Halifeoğlu annenin baba ile birlikte hareket ederek ihtiyaçların dengeli giderilmesini önermektedir. Özellikle annenin çocuğun ruhsal yeteneklerini doğal bir yakınlıkta ele almasının çocuğun “duygu fabrikalarını”³⁴ harekete geçireceğini iddia etmektedir.

Yeni doğanın ihtiyaç duyduğu fiziksel bakımın yanında annenin sağladığı duygusal destek de kısaca ele alınması gereken bir konudur. Annelik konumuna dair önemli çalışmaları olan Nancy J. Chodorow bireylerin öznelliğinde kültürden çok duyguların önemli bir temel oluşturduğu görüşündedir. Çocuğun nesne ilişkilerinde duyguların belirleyici olduğunu belirtir. Bu süreci etkileyen önemli bir unsur olarak anne sesini ön plana çıkarır ve duygusal malzeme içerdiğinden bahseder. Chodorow dil öncesi dönemde duyguların anlam oluşturmada etkin olduğunu ve çocuğa temel bakım verenin cinsiyetinin de duyguların niteliğini etkilediğini ifade etmektedir.³⁵ Duyguları ön plana çıkaran bir başka yaklaşımda da bebeği iyi hissettiren anneliğe vurgu yapılmış ve yaşantının öznel olduğundan iyi hissettiren her nesnenin de öznel bir konumda algılanacağı iddia edilmiştir.³⁶ Duyguları besleyen bir anne işlevinin olumsuz toplumsal kabulüne işaret edilirken bu ilişki örüntüsü ile özneleşen bireyde ortaya çıkabilecek duygusallık, ilişkisel dürtüler, fevrlilikler, bağlı olma halleri ve bakım etiği yaklaşımının ataerkil toplumsal yapı tarafından zayıf karakter özellikleri olarak ele alındığı hatırlatması bu aşamada oldukça önemlidir. Bu anlayışın her iki cinsiyette dışıl olana karşı bir öfkeye sebep oluşu nedeniyle erkeklerin sadistçe davranış modelleri benimsemesi ve kadınların da anneleri ile bağlarını gevşettikleri gerçeği ile karşılaşılacağı hatırd tutulmalıdır.³⁷

³⁴ Ertüzün, a.g.e. , s. 23-29.

³⁵ Chodorow, 2019, a.g.e., s. 16-115.

³⁶ Mitchell ve Black, a.g.e., s. 54.

³⁷ Waugh, a.g.e., s. 62-78.

Anne işlevinin sağladığı duygusal miras daha önce bahsedilen sevgi ve nefret konumlarının anne varlığında ortaya çıkmasından dolayı zor bir yaşantılamaya sebep olsa da hayatı anlamlandırmada önemli bir rol üstendiği tartışma götürmez niteliktedir. Anne işlevinin sağlıklı oluşunun hakiki bir kendilik geliştirmeye uygun donanımdaki çocuğun gelişimine önemli katkı yapacağı aşîkârdır.³⁸ Temel bakımı verenin özellikle dişi olması gerektiğini savunan nesne ilişkileri ekolü savunucuları ile çocuğun özellikle belli bir nesne değil de tatmin giderici herhangi bir nesne arayışında olduğunu belirten Freud'un aksine orta yolu savunarak her iki yaklaşımın da önemli olduğunu hatırlatmak gerekmektedir. Çocuk için içsel rahatsız edici dürtülerin varlığı bir gerçeklikse de tatmini konusunda özellikle anneye yönelmesinin duygusal ve bedensel sebepleri aslında belli olguları ön plana çıkarmaktadır.³⁹ Bunlar sırasıyla dişil olanın duyguların gelişimine daha çok yatırım yapıyor oluşu, ataerkilliğin dişil olanı ikincil konumda görmesi ve dişil yaklaşımın hayatı anlamlandırmaya zenginlik katışıdır. Bu tez bu yaklaşımın Irmak Zileli ve Margaret Atwood'un söz konusu romanlarının satır aralarında izi sürülen temalardan olduğu iddiasındadır. Her iki romanın metin bağlamında dişil olan ikincil gözüксе de günün sonunda başkahramanlar kendiliklerine yaptıkları olumlu katkıyı önerilen orta yol formülünü yerinde bir yaklaşım olarak konumlandırabildiklerinden ötürü yaşantılamışlardır. Bu romanlar duyguların sadece dişi olana ait olmayan cinsiyet ötesi bir konu olarak eril ve dişil olanın kesişim alanında var edilebileceği fikrini pekiştirmektedirler.

Anne işlevini kendi içinde temel unsurlarıyla irdeledikten sonra baba işlevine yönelik açıklamalarıyla da ele almak gerekmektedir. Annenin beden ve ruhsallığının çocuğun dünyasındaki etkileri tartışma götürmez bir olgudur. Anne işlevinin babanın yasasına dair etkileri de önemlidir. Klasik oidipal evrede babanın kendisinin veya babanın yasasının anne ile çocuğun ilişkisini kastre ederek çocuğun kültür dünyasına bağlanmasını yani özneleşmesini düşünürken çocuğu babaya yönlendirenin aslında anne olduğu hatırlanmalıdır. Babanın yasasını değerli kılan bizzat annedir ve anne bu süreçte katkıda bulunmazsa çocuk imgesel evrede takılı kalıp psikotik (kişilik problemleri, gerçeklik algı sorunları vs.) sorunlar geliştirecektir.⁴⁰ Annenin bu katkısı dile getirilirken annenin kendi zihnindeki baba temsilini çocuğa aktardığı ve dolayısıyla hem çocuğun simgeleştirme sürecine hem de otoerotizmine fayda sağladığı iddia edilmektedir.⁴¹

³⁸ Chodorow, 2019, a.g.e., s. 268.

³⁹ Juliet Mitchell, **Psychoanalysis and Feminism: A Radical Reassessment of Freudian Psychoanalysis**, Basic Books, 1974, s. xxiv.

⁴⁰ Tura, 2004, a.g.e. , s. 186-187.

⁴¹ Nilüfer Erdem, "Freud'un Kuramında Baba İşlevi", **Baba İşlevi**, der. M.İşıl Ertüzün, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s.20.

Anne işlevinin baba kavramına açılımlarda bulunduğu bir başka durum da J. Kristeva'nın *hayali baba* kavramında görülebilir. Buna göre öznenin hayatına etki eden ilksel nesnenin ne olduğunu tespit etmek yerine tamamlanmışlık hissettirecek anne bağlantılı tatminlerle baba çıkışlı yasakları içeren anne gibi sevecek hayali bir baba kavramı önerilir. Bu seven ve fakat sert olmayan baba figürü simgesel düzende var olacak öznenin oluşumunda önemli bir rol oynayacaktır. Hayali baba ile özdeşleşmek aynı zamanda çocuğu abjekt olarak görülen annenin kendisini boğup tüketmesinden de koruyacaktır. Bu kavrama ihtiyacın nedeni babanın ebeveynliğinde bir sevgi krizi olduğunun düşünülmesidir. Seven bir babanın olmayışı ile çocuk kendini annenin abjekt varlığından ayırıp bağımsızlaşamaz. Hatta seven baba (bağımsızlaşmak için gerekli üçüncü şahıs olarak da tanımlanabilir) olmadığında dile yas tutularak ve melankoli duyguları içerisinde girilir. Her daim kaybolan anne aranır. Her ne kadar anneyle yaşanması gereken bu ayrılık zaten özne olabilmek için gerekli bir adım olsa da hayali babanın zihinsel temsili bu süreci kolaylaştıracaktır. Hayali bir baba aslında kılık değiştirmiş anne sevgisidir ve bu aracılık ile tekrar seven anne işlevi ile buluşarak otonom, bağımsız bir kimlik kazanırız. Anne işlevinin çocuk açısından sağlıklı olabilmesi için anne de çocuğunu bu üçüncü şahıs üzerinden sevmelidir ki çocuk da bu hissi yaşasın. Üçüncü bir şahsın aracılığı olmadan çocuğu sevmek aslında annenin kendisini sevmesidir ve bu da çocuğun aslında kendisinin sevilmediği duygusuna kapılmasına sebep olur. Sadece çocuğu seven anne, çocuğun sevgisini talep eder ve çocuğa bağımlı gibi yapışır çünkü çocuğu kendi gibi sevmekte yani başkasını sevmemektedir. Kısacası, annenin sevgisi hayali baba işlevi ile öznenin simgesele doğru yol almasını teşvik edecektir.⁴² Bu kavrama ihtiyaç aslında günümüz dünyasında anne ve baba işlevleri arasındaki ayrımın ortadan kalkmakta oluşu ile açıklanabilir. Ebeveynlik konumu bir kriz içerisinde olduğundan kadınlar hayali baba işlevini üstlenecek durumda kalabilirler.⁴³

Üçüncü şahıs üzerinden çocuğu sevmeye dinamiğine Alison Stone bir açılımla getirerek herhangi bir şeyin bu konumu doldurabileceğini iddia etmektedir. Annenin arzuladığı herhangi bir şey (iş, erkekler, sosyal çevre, konum vs.) çocuğun kendini özdeşleştireceği simgesel bir özdeşim olarak deneyimlenebilir.

⁴² Sylvie Gambaudo hayali baba kavramı ile bir çocuğun annesinin dikkatini çeken ve ilgi uyandıran herhangi bir şeyin onun gözüyle de kayda değer bulunmasını beraberinde getirdiğini belirtir. Bu yolla annenin dikkatini kendi üzerine çekebileceğini düşünen çocuk böylece gelecek özdeşimler için de bir davranış alışkanlığı oluşturmuş olacaktır. Bkz. Sylvie Gambaudo, "Is There Such A Thing As "Woman Writing"?", *Angelaki*, 22:1, 2017, s. 23-33.

⁴³ Kelly, Oliver, "Review : Kristeva's Imaginary Father and the Crisis in the Paternal Function", *Diacritics*, Vol. 21, No. 2/3, The Johns Hopkins University Press, 1991, s. 55-57.

Bu anlamda anne-çocuk ilişkisinin kendisi, gerçek baba hariç, zaten bir ilişki üçgeni dinamiğini kendi içinde barındırmaktadır. Hayali baba kavramı sınırsız anlamda başka ihtiyaç nesnelerini işaret etmektedir. Yani annenin yöneleceği herhangi bir nesne oidipal üçgenleşmeyi oluşturup çocuğun anneden ayrışıp kendini o arzu nesnesi üzerinden tanımlamasına neden olabilir.⁴⁴ Bu noktada önemli bir ayrıntı hatırlanmalıdır. Baba, anne-çocuk ikili yapısı içerisinde yer alırsa ancak anneden ayrışma sürecinin aktörü olabilir. Bu ilişkiye uzak bir babanın çocuğun bağımsızlaşması adına kazandıracağı şeyler sınırlı olacaktır. O nedenledir ki hayali baba kavramı önemlidir çünkü babaları çocuk bakımına daha çok dâhil etmenin gerekliliğini delillendirmiş olur. Baba çocuk bakımına katıldığında çocuk onun bedenselliğini (anne bedeninden farklı oluşu manasında) daha doğal algılar ve bu yakınlık çocuğu cinsiyet üzerinden toplumsallaştırmak yerine ona keşfetme, eğlenme ve farklılıkları anlamlandırmayı öğretir. Yani çocuk annesiyle olan ilişki modelini kullanarak baba ile özdeşleşirken aynı zamanda toplumsal cinsiyetin ikili yapısı yerine çoğulculuğu ve geçişkenliği deneyimleyecek ve simgeselde kullanacağı dil de anne ve baba âlemine ait çoğulculuğu içerecektir.⁴⁵ Bu bağlamda **Eşik** ile **Antilop ve Flurya**'da başkahramanları simgesele hazırlayanın bir anlamda anne işlevi olduğu tespit edilmiş ve annenin söyleminin kahramanların arzularının nesnesi olduğu anlaşılmıştır. Her iki romandaki anne figürünün çocuklarına olan yaklaşımlarında hayali bir baba kavramına yer verdikleri ve bu nedenle de işlevsiz gerçek baba figürlerinin eksikliğini bir anlamda doldurdukları fark edilmiştir. Zaten bu nedenledir ki başkahramanlar romanların sonunda kaybolan annelerinin yasını farkındalıklı bir yaşam pratiğinde deneyimlemeyi başarmışlardır. Buna rağmen yine de etkin bir baba işlevinin olmayışı başkahramanların ilişki modellerinde boşluklara sebep olmuş ve sadece hayali baba kavramının tek başına yeterli olmadığını göstermekle birlikte yaşanan duygusal hasarın aza indirildiği görülmüştür.

Anne işlevinin özellikle oğlan çocuğun hayatında hayati öneme sahip oluşu saha araştırmalarıyla da desteklenmiştir. Ortaya konan çalışmalara göre karşı cinsiyetten ebeveyn çocuk ilişkileri konusunda bilgi eksikliğinin hala devam ettiği ve özellikle anne-oğul ilişkisinin diğerlerine (anne-kız, baba-oğul, baba-kız) nazaran daha az çalışılmış konulardan olduğu bulgulanmıştır. Buna göre annelerin çocukları ile sağladıkları yakın ilişkilerin erkek çocuğun yetişkin hayatındaki birçok sorunun daha baştan oluşmamasında etkili olduğu ve genel olarak annelerin babalara nazaran çocukları ile daha yakın ilişki içerisinde olduklarının tespit edildiği ifade edilmiştir.

⁴⁴ Stone, a.g.e. , s. 7.

⁴⁵ A.e. , s. 17.

Annenin yaklaşım şeklinin oğlan çocuğun duygusal karşılıklılığına ve yetişkinlikteki tutumlarına önemli oranda etki ettiği hatta yetişkin erkek çocuğunun daha çok anne ile çatışmakta olduğu araştırma bulgularında kanıtlanmıştır. Oğlan çocuğun kadınlara yönelik sergilediği düşmanca tavırlar ve öfke ifade biçimleri de bu ilişkinin niteliğine göre şekillenmektedir. Erkek çocuğun eril kimliğinin oluşumunda özellikle annenin tavrının fiziksel, duygusal ve ahlaki konularda belirleyici olduğu belirtilmiştir.⁴⁶ Anneler ile kurulan ilişkilerde yakın nesne ilişkilerinin ve sosyal desteğin en önemli göstergeler arasında olduğu ve annelerin oğullarının olgunlaşmalarına yardımcı olduğu yüz yılı aşan bir psikanalitik geçmişin kayıtları içerisindedir.⁴⁷

Annenin erkek çocuğu üzerindeki etkisi aslında nesne ilişkilerinin özne gelişimini yönlendirdiği ve şekillendirdiği gerçeğine işaret etmektedir. Nesne ilişkileri erkek çocukları için o kadar etkilidir ki 5-6 yaşlarında dahi toplumsal cinsiyet algısının etkisine maruz kalmaktadırlar. Judy Y. Chu saha çalışmasına dayandırdığı kitabında⁴⁸ önemli bir bulgu olarak çocukların eril özellikte tanımlanan davranışlarının aslında çoğunlukla ataerkilliğin yansıması olan toplumsal cinsiyetin getirisi olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Chu çalışmasında erkek çocuklarının aslında insani doğaları gereği ilişki kurmaya ihtiyaç duyduklarını, bunu önemsedikleri fakat erilleşme normlarına bağlı kalma adına bu özelliklerden kaçındıklarını ortaya koymuştur. Chu buna etki eden faktör olarak da erkek çocukların gelişimine dair literatürde ağırlıklı olarak nesne ilişkileri becerilerinin yeterince temsil edilememiş olmasını delil gösterir. Erkek çocukların başkaları ile iletişim kurabilme yetileri dile getirildiğinde ise daha çok kız çocuklarına oranla verdikleri mücadele ve yetersizlikleri ön plana çıkarılmıştır. Hâlbuki iletişim kurma yetisi insani bir özelliktir ve bu nedenle ataerkilliğin etkisi altındaki erkeklerde de görülebileceği ihtimali genelde göz ardı edilmiştir.

Ataerkilliğin anne işlevini sürdüren kadınlar üzerindeki sınırlayıcı ve yıkıcı etkisi⁴⁹ kadar aslında babalık işlevini yalpalayarak sürdürmeye çalışan erkeklerin üzerinde de olumsuz etkileri vardır. Adrienne Rich'in şu sözü meseleye genel anlamda yaklaşıp da biraz esnek bir okuma yapıldığında hem annenin hem de erkek çocuğun farklı anlamda baskılandıklarını basitçe betimlemektedir,

⁴⁶ Mark T. Morman ve Marianna Whitely. "An Exploratory Analysis of Critical Incidents of Closeness in the Mother/Son Relationship." **Journal of Family Communication**, vol. 12, no. 1, 2012, s. 22-23.

⁴⁷ A.e. , s. 28-36.

⁴⁸ Judy y.Chu, **When Boys Become Boys, Development, Relationships, Masculinity**, New York University Press, 2014, s. 200-202.

⁴⁹ Kadınlığın biyolojik gerçeğini yadsımadan ve dahi kabullenerek buradan üretilecek anlam ile mevcut kültürel değersizleştirmenin dönüştürülmesinin önerilişi hakkında bkz. Carol P. Christ, "Margaret Atwood: The Surfacing of Women's Spiritual Quest and Vision", **Signs**, Vol. 2, No. 2, 1976, s. 330.

“Ataerkillik tarafından varlığı ihlal edilmiş ilk ilişki biçiminin anne-çocuk arasındaki ilişki olduğu söylenebilir”.⁵⁰ Ataerkilliğin aslında güçsüz olan için oluşturulmuş bir kalkan olduğu ve zannedilenin aksine erkeklerin aslında daha bağımlı olan cinsiyet olduğu iddiası önemli bir noktayı işaret etmektedir. Annesi ile olan ilişkisi zedelenmiş erkek çocuğunun ömrü boyunca çocuksu örüntüler içerisinde bir hayat yaşadığı belirtilirken bu çocuksu örüntülerden birinin de anne yarası ve kadın düşmanlığı arasındaki bağlantıda gizli olduğu söylenebilir. Bu iddiaya göre erkeklerin kadın korkusu ve düşmanlığı annelerinin onları bakımdan ve ilgiden hariç tuttukları gerçeği ya da tutacakları endişesidir. Anneden bağımsızlaşmanın getireceği bilinçdışı korku ile özne yaralı bir erkekliğe veya kadın düşmanlığına yönelebilir. Bu çocuksu endişe duygusunun kadına karşı sevgi adı altında yüceltilmesi ve kutsallaştırılması da ilişkilerde sorunlara neden olmaktadır.⁵¹ Benzer şekilde *yaralı erkeklik* kavramını doktora çalışmasında kuramsallaştıran Çimen Günay Erkol da erkeklerin nasıl eril hale getirildiğini sorgulamakta,⁵² erkeklik kavramının erkekleri nasıl etkilediğinin araştırılması gerektiğini savunmakta⁵³ ve söz konusu etkinin kaynağının değişen toplumsal dinamiklerde yattığını ifade etmektedir.⁵⁴ Bu manadaki yaralı bir erkeği benzer özelliklerle romanında işleyen Margaret Atwood başkahraman Jimmy’nin annesinin onda bıraktığı boşluğu çocuksu bir erkeklik geliştirerek deneyimlemesini anlatısının merkezine koymuştur. Jimmy’nin bu durumu onun Chu’nun bahsettiği manada ilişki ihtiyacı içindeyken ataerkil toplumun etkisinden dolayı bu isteğini bastırmasına ve farklı bir erkeklik görünümüne bürünmesine sebep oluşunu da kanıtlar niteliktedir.

Toplumsal dinamiklerin etki alanındaki erkekliğin her nesilde tekrardan üretimi aslında anne ile olan ilişkide yatmaktadır.⁵⁵ Dilek Şirvanlı Özen yaptığı saha çalışmasında annenin temel bakım veren ebeveyn olarak çocuk üzerindeki etkisini ve babanın da bu sürece nasıl katkı sağladığını incelemiştir. Şirvanlı bulgularını şu sözlerle dile getirir;

⁵⁰ Alıntı çevirisi bana ait olup aslı için bkz. Bethany Webster, “What’s Going On with Men? Mother Wound as Missing Link in Understanding Misogyny.” **Discharge Planning Update**, vol. 7, no. 1, 1986, s. 23.

⁵¹ A.e. , s. 24-25.

⁵² Çimen Günay Erkol, **Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke**, Ankara, Ayizi Kitap, 2019, s. 44.

⁵³ A.e. , s. 17.

⁵⁴ A.e. , s. 33.

⁵⁵ Her ne kadar Juliet Mitchell’a göre Freud’un anne-çocuk ilişkisine ilişkin yetersiz yaklaşımlarının kendi ataerkil anlayışından değil de psikanalizin doğasına ilişkin saydığı anlayışından kaynaklandığını, psikanalizin fallus merkezli olsa da aslında insanın toplumsal olarak baba merkezli olduğunu ve psikanalizin de bu durumu yansıttığını ve anne-çocuk ilişkisinin babanın konumunun şekillendirdiği yapıdan bağımsız düşünülmemeyeceğini belirtse de (Juliet Mitchell & Jacqueline Rose ed., **Feminine Sexuality: Jacques Lacan & The Ecole Freudienne**, trans. J. Rose, Macmillan Press, 1983, s. 23) yaralı bir anneliği de yaralı bir toplumsallığın meydana çıkardığı hatırdan tutulmalıdır.

‘Elde edilen bulgular toplu olarak değerlendirildiğinde, gerek kız gerekse erkek ergenlerin benlik algıları üzerinde, anneden algılanan kabul/ilginin anlamlı olduğu; öte yandan, **erkek ergenler açısından** kısmi olmakla birlikte, babadan algılanan kabul/ ilginin de eklendiği koşulda, ergenlerin **annelerinden algıladıkları kabul/ilgi ile benlik algıları arasındaki ilişkinin daha da güçlendiği** görülmektedir. Bir başka deyişle, sadece anneler değil, babayla birlikte annenin yaratacağı olumlu tutumun, ergenin uyumu üzerinde daha anlamlı olacağı söylenebilir.’⁵⁶

Annenin yeterince iyi annelik sergileyemediği durumlarda toplumsal dayatmalar zaten kendisini daha çok hissettirmektedir. Judy Y. Chu’nun okul öncesi yaş dönemindeki erkek çocuklarıyla yaptığı görüşmelerde toplumsal eril normlara uyum sağlama isteklerinin oldukça gözlemlenir olduğu ve bu nedenle kendilerine bir dış kabuk inşa ettiklerini ve bu görünüm yüzünden nesne ilişkilerini istenildiği gibi geliştiremediklerini belirtir.⁵⁷ Buna rağmen, bu çocukların davranışları ile sergiledikleri kayıtsızlık ile iç dünyalarında yaşadıkları yakınlaşma isteği öznelliklerinde bir bölünmeye sebep olmuşsa da bu iki zıt duygu durumunu birbirinden ayrı tutmayı öğrendikleri de gözlemlenmiştir.⁵⁸ Bundan yola çıkarak Chu eril olarak tanımlanan davranışları sergileyen çocukların bunları doğaları gereği değil de ataerkilliğin yansıması olan toplumsallaşmanın getirisi olarak dışa yansıttıklarını ifade etmektedir.⁵⁹ Bu sebeptendir ki 5-6 yaşlarındaki erkek çocukların toplumsal cinsiyet farkındalığı geliştirmiş olduklarından hareketle erken bir müdahale ile erilleşmenin olumlu seyri adına adımlar atılabileceği iddia edilebilir.⁶⁰

Toplumsal cinsiyet bağlamında erkeklik ve kadınlığın istenmeyen hallerine dair girilen kısır döngünün anne işlevi aracılığıyla yeniden üretiliyor oluşu ilginç olduğu kadar düşündürücüdür de. Anneliğin üretilir olduğu yaklaşımı bu konuda çok önemli çalışmalara imza atmış olan ünlü sosyolog ve psikanalist Nancy Chodorow’un çığır açıcı eseri **Anneliğin Yeniden Üretimi** adlı kitabında anlatılmaktadır. Anneliğin dinamiklerinin psikolojik ve sosyolojik çerçevedeki yansımalarının incelendiği bu eserde çocuğun anne ile ilişkisinin kendi biyolojik varlığına hizmet etmesinden çok kimlik gelişimine yaptığı derin katkıdan bahsedilir. Yaşanılan ilişkinin niteliğinin kimlik veya kendilik sınırlarımızın köşe taşlarını oluşturduğu gerçeği ısrarla vurgulanır.⁶¹

⁵⁶ Dilek Şirvanlı Özen, “Ergenlerde Anneden Algılanan Kabul / İlgi ile Benlik Algısı Arasındaki İlişki: Babadan Algılanan Kabul / İlginin Aracı Rolü”, **Türk Psikoloji Yazıları**, vol. 12, no. 24, 2009, s. 35.

⁵⁷ Chu, a.g.e. , s. 206.

⁵⁸ A.e. , s. 209.

⁵⁹ A.e. , s. 202.

⁶⁰ A.e. , s. 199.

⁶¹ Nancy Chodorow, **The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender**, University of California Press, 1978, s. 78.

İyi anneliğin katkısının önemi ele alınırken iyi annelik kıstaslarının belirsiz oluşu ve ancak kötü annelik sergilendiğinde durumun anlaşılabilirdiği yaklaşımı çarpıcı bir gerçeği ifade eder. Yani iyi annenin katkısı ve önemi yetersiz kaldığında ya da olmadığında anlaşılır.⁶² Bedensel olarak çocuğunu dünyaya getiren anne aynı zamanda bu ilişkinin doğal bir uzantısı olan ilk ve temel bakımı vererek merkezi konumunu korumuş olmaktadır. Bakım ve ilgi gibi işlevlerin anne tarafından ele alınması onların daha çok evde konumlanmalarına, öte taraftan erkeklerin de yetkinlik alanlarını (modern sanayi toplumunun gerçekleriyle örtüşür şekilde) ev dışında şekillendirmelerine sebep olmuştur. Bu şekillendirme sürecinde erkekler kendi konumlarını yüceltip bağlantılı kurumları da bu anlayış doğrultusunda kurumsallaştırmışlardır. Eşzamanlı olarak bu düzeni koruyacak hamleleri de yaptıklarından dolayı ataerkillik toplumsal dinamikleri belirlemiş olur.⁶³ Evde kalan anne ise dışarıyı etkinlik alanı olarak belirlemiş olan erkeği ve ona dair eril sistemi idealize ederken erkek de kadının ev içi alanını tanımlayıp düzenlemekte ve anneliğin kutsallığına dair anlamlandırmalarda bulunmaktadır. Bu döngü her aile yapısı içerisinde işlerlik kazandıkça da kadın anneliği üzerinden ataerkil normlara sahip erkek ve toplumsal cinsiyet özelliklerine uyan bireylerin yetişmesine aracılık etmekte ve toplumsal annelik işlevi aracılığıyla ataerkil yapıdaki aileyi tekrardan üretmiş olmaktadır.⁶⁴

Tekrar üretilen bu aile yapılarında çocukların toplumsal cinsiyet özelliklerini sergilemeleri bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yapı içerisinde kadınların sadece annelik işlevi ve ataerkillik üzerinden tanımlanmış olmaları kadın ve erkeklerin ilişki ve bağ kurma ihtiyaçları açısından uyumsuzluklar oluşturmaktadır. Kadınlar erkeklerle olan ikili ilişkilerinde duygusal tatmine ulaşamazken erkekler de ev içi alanda, özellikle ebeveynlikte, az katılım göstererek bu dengesizliği devam ettirmiş olmaktadır.⁶⁵ Bu dengesizliğin nedeni erkeklerdeki duygusal altyapı eksikliğinin anne ile olan iletişim şekline bağlı olarak oluştuğudur. Erkek çocuk annesi tarafından ilişki modeli olarak oidipal öncesi süreçte tutulup bedensel olarak daha çok sevildiğinde yetişkinlikte erkekliğini narsistik bir savunma aracı olarak kullanıp duygusal iletişim konusunda geri planda kalınan bir ilişki modelini benimsemektedir.⁶⁶ Oldukça önemli bir başka boyut da çocuğun duygusal ve ilişki yönelimli ihtiyaçlarını sadece anne üzerinden sağlamak durumunda olmasıdır. Anne-oğul veya anne-kız ilişki dinamiklerinde yoğun yakınlık anlamlı dış yani simgesel roller ile desteklenmediğinde hem erkek hem de kız çocukta güvensiz bağlanma ve bireyleşememeye sebep olmaktadır.

⁶² A.e. , s. 84.

⁶³ A.e. , s. 185.

⁶⁴ A.e. , s. 208-209.

⁶⁵ A.e. , s. 199.

⁶⁶ A.e. , s. 196.

Annenin sosyal çevresinin, geniş aile dayanışmasının olmaması veya simgesel düzende anlamlı dış konumlarının yokluğu annenin çocukları ile fazlaca bağlanmasına sebep olmaktadır. Günümüz çekirdek aile yapısı ve kapitalizm temelli ekonomik sistem ailedeki iç tezatı daha da çok ortaya çıkarmıştır.⁶⁷ Bu iç tezat bir başka eleştiri üzerinden daha açılanmaktadır. Buna göre feminist hareket öncesi döneme hâkim sosyal ve psikolojik yaklaşımların sorunun kaynağı olarak kadınları ve sergiledikleri anneliği ön plana çıkarmış olmalarıdır. Neyse ki psikanalitik temelli bir gözlem içerisindeki uzmanlar sorunun cinsiyet farklılığından kaynaklanan görev veya işlev farklılıklarından değil de (ki cinsiyet kaynaklı farklı rol ve işlevlerin olması normaldir) eşit olmayan tutumlar ve göreceli değer biçme anlayışından kaynaklandığını tespit etmişlerdir. Tarihsel ve kültürel anlamda cinsiyete dayalı iş bölümü ve cinsiyete dayalı eşitsizliği birbirinden ayırmak oldukça zor olsa da ebeveynlik pratikleri üzerine eğilmenin bir çıkış yolu sağlayabileceği savunulabilir. Diğer bir ifadeyle çocuğa bakım verme işlevinin her iki cinsiyetten ebeveyn arasında paylaştırılması gerektiği ifade edilebilir.⁶⁸

Anne işlevinin yeniden üretmek karşımıza çıkardığı ataerkil yapının simgesel düzeni şekillendirmesi ve babanın yasasının her şey olduğu kabulü oldukça rahatsız edici bir yaklaşımdır.⁶⁹ J. Kristeva'nın 1980 sonrası yapıtlarından olup da ortak bir bakış açısını yansıtan üçlemesi **Korkunun Güçleri** (1980), **Aşk Hikâyeleri** (1983), ve **Kara Güneş** (1987)'te öznenin öznelleşmek için ihtiyaç duyduğu sevgi, ayrışma ve kayıp söylemlerinden mahrum oluşundan bahsedilir. Bu mahrumiyetin sunduğu olanaksızlıklar öznenin (özelde Batılı özne) oluşumuna ya da oluşamamasına tesir etmektedir. Günümüz psikanalizi önceki dönem klasik oidipal çatışmalar yerine daha çok sevgide yaşanan başarısızlık tecrübelerini, anlam ve anlamlandırma kayıplarını ve depresyon olgularına odaklanarak görmezden gelinen ayrışma, bağıllık ve yakın ilişkiler dinamiklerine odaklanmakta ve özne oluşumunda semiyotik olana yatırım yapılmasının önemini gözler önüne sermektedir. Benzer şekilde Kristeva'nın önerisi de söylemde ve simgesel düzen içerisinde semiyotiğin alanı olan anne işlevinin kendisine yer açması gerektiğidir.⁷⁰

⁶⁷ A.e. , s. 213.

⁶⁸ A.e. , s. 214-215.

⁶⁹ Sara Beardsworth, **Julia Kristeva: Psychoanalysis and Modernity**, USA, State University of New York Press, 2004, s. 271.

⁷⁰ Kristeva bunun sanat yapıtları üzerinden sağlanabileceğinden bahseder. Bkz. a.e. , s. 57. Şahsi bir açıklama yaparak edebiyatın sanatın önemli bir kolu olarak bu çözüme katkı sağlayabileceğini düşünüyorum ve bu tez çalışmasını da bu anlayıştan hareketle oluşturmaya çabaladım.

Anne işlevinin kendine simgeselde yer açması ve varlık göstermesi için kadının biyolojik varlığı⁷¹ yerine simgeselde yeniden tanımlanıp ele alınmasının gerekli olduğu düşünülür. Modern zamanların öznesinin temel sorunu anneye olan fazlaca yatkınlığı,⁷² onunla olan bağın giderek artması veya baba işlevi başarısızlığının verdiği bağ kuramamadan kaynaklanmaktadır.⁷³ Anneye olan yatkınlığın azalması için önerilen kastrasyon etkisinin yeterli olmadığını savunanlara göre asıl annenin simgesele dair arzularının çocuğu babaya yönlendireceği iddia edilmektedir.⁷⁴ Çocuk asıl ebeveynlerinin ilgilerine göre öznelleşip simgeselde yer edinmeye çalışır ve bu nedenledir ki toplumsallaşmanın alt zeminini ebeveynin arzusunun nesnesi olmaya çalışmak oluşturur.⁷⁵ Annenin gördüğü işlev üzerinden eklemelenen bir hayali baba⁷⁶ yaklaşımı ve onun kuramsallaştırılmış hali çocuğun dış dünyayı anlamlandırması için önemli bir görev görmüş olacaktır. Annenin kendisi veya işi ile olan ilişkisi ve arzusu annenin simgeseldeki yerini öteki konumunda etkilemektedir. Annenin arzusunun odak noktası olmak isteyen çocuk hayali baba konumunu doldurmayı amaçlamaktadır. Kendinden öte bir başkasının yerinde olmayı hedefleyen özne için bu durum baba işlevi ile özdeşleşmektir. Anne içindeki baba durumu oidipal öncesi süreçte oidipal bir dinamiği harekete geçirerek kimlik oluşumuna katkıda bulunmaktadır.⁷⁷

Kısaca özetlenecek olursa anne işlevi de baba işlevi kadar hatta artan bir anlayışla kimi durumlarda baba işlevinden de önemli dinamikleri içerisinde barındırmaktadır. Öznenin şekillendiği ilk aşama oidipal dönem değil ondan da önce gelen oral dönemdir ve annenin varlığının doldurduğu khora uzamında semiyotik özelliklerin şekillendirdiği bir yapıdadır. Özne için anne bir anlamda yabancı ve ötekidir. Abjekt olarak anlamlandırmaya başladığı annesini hem istemekte hem de ondan ayrılmaya çalışmaktadır. Anne işlevinin yeterince iyi seviyede sürdürülmesi çocuğun aşamalı olarak anneden ayrışmasını beraberinde getirmektedir.

⁷¹ Cinselliğin ve toplumsal cinsiyetin psikanalitik perspektif üzerinden ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Nancy J. Chodorow, **Femininities Masculinities Sexualities - Freud and Beyond**, The University Press Of Kentucky, 1994, b.a.

⁷² Mutluhan İzmir de öznenin kapitalist toplum içerisinde başkaldıramamasını öznenin annesiyle olan gelgitli durumuna benzetmekte ve annenin hem kendine bağlayıcı hem de ayrışma isteği uyandırıcılığı üzerinden örnek vererek kapitalizmin modern bireyi yutmakta oluşundan bahseder. Ona göre modern toplumda anne işlevi sermaye ve baba işlevi de hukuk tarafından temsil edilmektedir. Bkz, İzmir, a.g.e. , s. 14.

⁷³ Gambaudo, a.g.e. , s. 16.

⁷⁴ A.e. , s. 136.

⁷⁵ A.e. , s. 161.

⁷⁶ A.e. , s. 26. “Hayali Baba” kavramı Kristeva’nın Freud ve Lacan’dan farklı olarak anne içerisinde konumlanmış baba işlevinin seven özelliğine odaklanan bir imgedir. Bu yaklaşım anne işlevini koruyup gözetken dengeleyici bir kaynak görevi görür.

⁷⁷ A.e. , s. 26-27.

Annenin de bu süreçte çocuktan başka arzularının olması çocuğun hayali baba imgesini benimsemesine ve simgeselde yer edinmeye başlamasına hizmet etmektedir. Babanın yasası simgeselde yer edinmek adına önemlidir fakat özneyi bu seviyeye hazır hale asıl annenin yasası getirmektedir. Annenin duygusal yapısına olumlu katkı sağladığı erkek öznellesmesine olan yatırımı erilliği toplumsal anlamda bir kısır döngüden kurtararak bakım etiğinin baba işlevi tarafından benimsenmesine ve nihayetinde toplumsal cinsiyet kalıplarının dönüştürülmesine hizmet etmiş olacaktır. Bu çalışma içerisinde incelenen **Eşik** ile **Antilop ve Flurya** özelinde ise bu yaklaşımlar oldukça önemlidir. Her iki ebeveynin öznenin psişik gelişiminde önemli oluşuna vurgu yapılmakla beraber anne işlevinin sağlıklı bir zemine oturması birincil öneme haizdir. Anneliğin toplumu tekrardan üreten dinamiklere sahip olmasından dolayı öncelikli olarak ele alınması gerektiği her iki romanın da üzerinde durduğu bir husustur. Her ne kadar romanlardaki karşıt cinsiyetten ebeveyn kahramanların öznelliklerini yaralayıcı katkılara sebep olmuş olsa da anne işlevinin derin etkisine de şahit olunmuştur. Bu nedenledir ki anne işlevinin özünü oluşturan bakım etiğinin baba işlevindeki eksikliği I. Zileli ve M. Atwood tarafından başarılı bir şekilde resmedilerek eril ahlakın dengelenmesinde temel bir unsur olarak anlatıya dâhil edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZNENİN OLUŞUMUNDA SOSYOPOLİTİK VE SOSYOPSİKOLOJİK DİNAMİKLER

Bir önceki bölümde çeşitli alt başlıklar halinde öznenin psişik temelli gelişim sürecine etki eden dinamikler psikanalizin klasik ve ileri dönem ekollerinden olan nesne ilişkileri ekolü çerçevesince ele alınmıştır. Aynı zamanda her iki cinsiyetten çocuğun gelişiminde anne ve baba işlevlerinin önemi bağlamında bakım etiğinin olası katkıları tartışılarak abjekt olarak deneyimlenen annenin varlığının ve kucaklayıcılığının çocuğu simgesel düzende sağlıklı yer almaya hazır hale getirip mevcut toplumsal cinsiyet kalıplarını dönüştürebilme ihtimalinden de bahsedilmiştir. Bu ihtimal ile birlikte mevcut haliyle muhafaza edilen ve dönüştürülmeyip sonraki kuşaklara aktararak tekrardan üretilen ataerkil yapıya ait ebeveynlik becerileri de sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Bireylerin özne oluşumunda bahsi geçen süreçlerin irdelenmesinde psikolojik yaklaşımlar kadar sosyolojik etmenler de önemlidir. O nedenledir ki bireyi şekillendiren sosyal dinamikler bu bölüm içerisinde çeşitli alt başlıklar halinde ele alınarak kişilik ve kimlik edinme sürecinde devrede olan toplumsal süreçler irdelenecektir. Bunu yapmadaki amaç salt olarak sosyolojinin sahasına girerek çeşitli kuramları aktarmak değildir. Söz konusu romanları inceledikten sonra bireylerin öznelleşmesinde psikolojik süreçler kadar sosyal etkenlerin de olduğunun fark edilmesi bazı olguları açıklayabilmek adına sosyolojinin kimi yaklaşımlarını kullanmayı gerekli hale getirmiştir. Hem **Eşik** hem de **Antilop ve Flurya** ataerkil yapıdaki baskıcı toplumları arka plan olarak kullanmış romanlar olarak ön plana çıkarlar. Başkahramanların da bu toplumsal yapı içerisinde yaşıyor olmaları onların düşünme ve eylem biçimlerini etkilemektedir. O nedenledir ki bireyin gündelik yaşantısını etkileyen sosyal olgular sosyolojinin mikro özellikteki kuramlarının bu çalışmaya dâhil edilmesi bütüncül bir değerlendirme yapabilmek için gerekli bir adım olarak görülmektedir. Bu bağlamda ele alınması gerekli hale gelen konular arasında Sembolik Etkileşimcilik, aile kavramı ve dinamikleri ile darbe anlatısı ve distopya konuları bu bölümün alt başlıklarını oluşturacak konular arasında sayılmaktadır. Gündelik yaşamın sosyolojisi olarak tanımlanan sembolik etkileşimcilik bireylerin sosyal yaşantısını anlamlandırmada önemli bir perspektif oluşturacaktır. Aile de bireylerin toplumsal anlamda şekillendiği ilk ortam olması dolayısıyla önemli hale gelmektedir.

¹ Kath Woodward, **Psychosocial Studies: An Introduction**, New York, Routledge Taylor & Francis Group, 2015, s. 76.

Romanlardan birinin darbe anlatısı diğerrinin de distopya oluşu roman okumalarının sosyal bir bakışla da ele alınmasını gerektirdiğinden bu bölüm adına kapsamlı bir çerçeve oluşturmaktadır. Romandaki kahramanlar her ne kadar ya anne ya da babaları nedeniyle yaralı hayatlar yaşasalar da o anne ve babaların ebeveynliklerini şekillendirenin toplum oluşu toplumsal süreçlerin incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bireyin gelişimindeki psikolojik süreç incelenirken gözlemlenebilir klinik veriler kadar gözlemlenemeyen veya daha doğrusu deneysel kesinlikte veriye dönüştürülemeyen teorilerin de olması klasik psikanalizin kurucusu Sigmund Freud'un eleştirilme sebepleri arasında yer almıştı.² Freud her ne kadar bilimin desteklediği bir psikanaliz yöntemine daha yakın durmuş olsa da mitlerden de yararlanarak teorilerini oluşturmuştur.³ Bu teorilerin gözlemlenebilir sosyal boyutu olduğu fark edilmiştir. Bu nedenle Freud'un psikolojiye dair açıklamalarının sosyal boyutu vurgulanarak fikirlerinin sadece bireysel düzeyde ele alınmasının yetersiz ve yanlış bir değerlendirme olacağı düşünülmektedir. Freud'un sosyoloji bilimine *uygulamalı psikoloji* tanımını uygun gördüğü belirtilmektedir.⁴ Birbirine yakın disiplinler olmalarına rağmen kimi benzer olguları kendi inceleme sahalarına ait kuram dili ve anlam haritalarınca açıklamaya çalışan psikoloji ve sosyoloji bilimlerinin arasındaki ilişkiyi irdelemek bu tez çalışmasının bütüncül bir bakış açısına sahip olabilmesi adına gereklidir çünkü bireyi şekillendiren süreçte hem bireysel psikolojik boyut hem de kişilerarası toplumsal boyut önemli iki başlık halinde ortaya çıkmaktadır.

Modern çağın pozitif bilimlerde uzmanlaşma ve işbölümü pratiklerini zorunlu hale getiren yaklaşımı birbiri ile yakın duran kimi alanlarda bütüncül bakışın kısmen zarar görmesine sebep olmuştur. Sosyoloji bilimine önemli katkı yapmış tüm düşünürlerin biyoloji, psikoloji ve sosyoloji bilimlerinin insanın özünü oluşturan unsurlara ve belli sistemler içerisindeki yerinin anlaşılmasına dair birçok ortak dertlerinin olması hakkında fikir birliği içerisinde olunduğu vurgulanır.⁵ İlk dönem sosyologları bireyin konumunu psikolojik ve biyolojik bağlamda toplumsal sistemler içerisinde açıklamayı ön plana çıkarmış olsalar da yakın dönem davranış bilimcileri psikoloji, biyoloji ve sosyolojiyi birleştiren daha öznel bir bakış açısını geliştirerek modern çıkmazları daha iyi irdeleyecek bir orta yol benimsemişlerdir.⁶

² Robert Bocoock, **Freud and Modern Society: An Outline and Analysis of Freud's Sociology**, Springer Science + Business Media Dordrecht, 1976, s. 14.

³ A.e. , s. 26-29.

⁴ A.e. , s. 14-19.

⁵ A.e. , s. vii.

⁶ A.e. , s. xi.

Buna rağmen birçok sosyoloğun özellikle Aydınlanma dönemindeki insan anlayışı fikrinden hareket edip gözlemlenebilir ve bilinç kapsamındaki davranış modellerine odaklanmalarından dolayı Freud'un yaklaşımlarıyla ters düştükleri belirtilir.⁷ İlk dönem sosyolojinin ilgi alanının daha çok bilinç ve ön bilinç eksenli zihinsel durumların ortaya koyduğu toplumsal olgular olduğu ortadadır. Hâlbuki modern sosyolojik yaklaşım toplumsal kurumlarda şekillenen normal ve norm dışı insan eylemlerini inceleme sahasına alarak bilinçdışı zihinsel sürecin sonucundaki toplumsal eylemlerin hedeflenmemiş sonuçlarını, bu eylemlerin toplumsal grup ve kurumlardaki diğer bireylerce bilinçli davranışlar olarak yanlış algılanıp yorumlanmasını ve yine bu eylemlerin öngörülemeyen sonuçlarını anlamayı kolaylaştırmıştır.⁸ Freud'un psikanaliz yaklaşımını sosyoloji ile buluşturan unsur öncelikle insanın biyolojik bir varlık oluşu kabulünden kaynaklanmaktadır.⁹ Freud'un anlayışında insan doğuştan toplumsal olana yatkın değildir yani uyum gösterme eğiliminde değildir. Öte taraftan ise onu işbirliği yapmaya ve sosyal olmaya yönelten bir cinsellik yönü vardır.¹⁰ Sosyolojik yaklaşımda da doğuştan gelen dürtüler ve bilinç dışının yönlendirdiği bir birey ile yine doğumdan itibaren öğrenmeye başlayan bireyin şekillendirdiği toplumsal olguların incelenmesi söz konusudur.¹¹ Bu sebeptendir ki Freud'un teorileri ile sosyoloji arasındaki bağlantıyı gören sosyolojinin Frankfurt ekolü mensupları¹² bu bağlantıyı kurmayı başarak modern toplumunu ve bireylerini daha bütüncül bir metotlar silsilesi içerisinde ele alabilmişlerdir.

Tüm bunların ışığında bu çalışmanın ilerleyen alt bölümlerinde bireyin psikanalitik ve sosyolojik etkenler ışığında şekillenen özünü vurgulayan argümandaki amaç bireyi daha bütüncül bir yaklaşım ile ele almak ve hangi toplum modeli ve zaman diliminde olursa olsun benzer psikolojik ve çevresel etkenlerin benzer toplumsal sonuçlar doğurma ihtimalini vurgulamaktır. Bireyin geliştirdiği üst benlik yapısı sadece bireysel bir oluşum olmayıp içerisinde yer aldığı kültürel çevrenin özelliklerini de taşımaktadır. Benlik teorisinin içsel arzu ve dürtülerin sosyal çevrenin etkileriyle içselleştirilmesinin kesişim kümesinde bulunmasından dolayı Freud'un insan anlayışının özde sosyolojik bir bakış açısına sahip olduğu iddia edilebilir.¹³

⁷ A.e. , s. xiii.

⁸ A.e. , s. 5-8.

⁹ A.e. , s. xv.

¹⁰ A.e. , s. 39.

¹¹ A.e. , s. xii.

¹² Frankfurt Ekolünün mensupları arasında Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Erich Fromm, Herbert Marcuse, gibi isimler bu bağlantıyı vurgulamışlar, Wilhelm Reich Freud ve Marx'ın fikirlerini ortada buluşturmaya denemiş, Talcott Parsons ise kendi sosyolojik anlayışını Freud'un kişilik gelişimi teorisi ile ilişkilendirmeyi denemiştir. Ayrıntı için bkz. Bocock, 1976, s. 20.

¹³ A.e. , s. 176.

Bu nedenledir ki varılan sonuç, ideolojik bakış açısı ile bilinçdışı zihinsel süreçlerin modern toplumun ve kurumlarının oluşumunda eşdeğer paylara sahip olduğudur. Bu nedenledir ki sosyolojik bir çalışmada bu durum dikkate alınmalıdır¹⁴ anlayışı bu tez çalışmasında da benimsenerek roman okumalarında pratiğe dökülmüştür. Bu bağlamda, bireyi anlamayı içinde yaşadığı toplum ile birlikte ele alan *Sembolik Etkileşimcilik* teorisinin insanı ve eyleminin dinamiklerini irdeleyen yaklaşımı tartışılarak bu çalışmanın hedefindeki özne ve oluşumu kendi psikolojik bağlamı ve sosyolojik çevresi içerisinde incelenerek bulguları ortaya konmuştur.

2.1 Gündelik Yaşamın Sosyolojisi

Alan Swingewood, kitabının ‘Toplumsal Benlik: Mead ve Sembolik Etkileşimcilik’ adlı bölümünde “yeterli bir benlik nosyonu”nun¹ yirminci yüzyılın başındaki sosyolojik çalışmalarda ortaya konamadığından bahseder. Ona göre bu kapsamdaki insan toplumsal kuralları benimseyen veya toplum karşısında anlam üreten yarı belirsiz bir aktör konumunda betimlenmiştir. Bu aktör sadece ideolojik veya kültürel varlığı ile tanımlanırken sahip olduğu içsel zenginlik veya eylemlerinin bilinç veya bilinçdışı kökenlerine dair yeterli bakış açısı ile tanımlanamamıştır. Tam da bu noktada daha yeterli bir benlik kavrayışının George Herbert Mead tarafından *Sembolik Etkileşimcilik*² adı altında bireyin her tür eyleminde sosyal etkileşimin etkisini öne çıkaran bir anlayış üzerinden ortaya konulduğu vurgulanabilir. Mead’ın kuramsal yaklaşımının farkları ve üstünlükleri anlatılırken birkaç önemli noktaya dikkat çekilir. Buna göre insanın zihni ve benliği gündelik yaşamın ayrıntılarında gizlidir. Bu ayrıntılarda insanlar arasındaki etkileşim modelleri ön plana çıkmakta ve bu etkileşim nedeniyle de toplumsal olgular şekillenmektedir. Hatta bu olgulardan hareketle benliğin özünün bu toplumsallıkta yattığı ve bireyin sadece ve sadece bu toplumsal ilişkiler içerisinde var olduğu iddia edilmektedir.³ İlginçtir ki kendisinden önce veya çağdaşı olan birçok sosyoloğa göre birbiriyle iletişim içerisinde olan insanların toplumları oluşturduğu bilinse de bu iletişim biçiminin doğasını irdeleme konusunda fazlaca gayret edilmemiştir.⁴

¹⁴ A.e. , s. 187.

¹ Alan Swingewood, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, çev. Osman Akınhay, 4. bs. , İstanbul, agorakitaplığı, 2014, s. 283.

² *Sembolik Etkileşimcilik* kavramı ilgili literatüre G.H. Mead’ın öğrencisi olan Herbert Blumer tarafından kazandırılmıştır. Ayrıntı için bkz. Herbert Blumer, **George Herbert Mead and Human Conduct**, edited and introduced by Thomas J. Morriane, AltaMira Press, 2004, s. 4.

³ Swingewood, a.g.e. , s. 286.

⁴ Blumer, a.g.e. , s. 17.

G. H. Mead’i diğerlerinden ayıran şey de tam olarak budur yani sosyal iletişimi/etkileşimi anlama konusundaki derin ilgisi.

Sosyal etkileşim en basit haliyle bir canlının eyleminin diğer canlının karşı eylemi için bir uyarıcı işlevi görerek bir davranışa neden olması ve bu davranışın da tekrar eylemi başlatana karşı bir eylem olarak geri dönmesidir. Her bir canlının ötekinde gözlemlediği davranışa karşılık vermesine *jest* adı verilmektedir. *Jest* bir eylem olmakla birlikte asıl hedeflenen şey o eylemin kendisi değil de diğer aşamalardaki davranış zincirini harekete geçirmesidir. Jest eylemi asıl eylemden sonra ve onunla bağlantılı diğer eylemlere bir ima, bir ön hazırlayıcı işlevi görmektedir. Yapılan jesti öteki organizma anlamlandırmazsa etkileşimin olmadığına hükmedilir. Yani yapılan bir jeste anlam yükleme veya önemli sembolleri kullanma burada oldukça önemlidir çünkü bu eylem çoklu seçenek içerdiğinden insan etkileşiminin özelliklerini akla getirmektedir. Anlamalı bir jestin ortaya çıkışı kendini belirtme iken yorum da jestin anlamının belirlenmesidir. Bir jestin anlamı da kişinin kendi zihin ya da bilincinde değil de gözlemlenen karşı nesne veya davranışın getireceği olası bir karşı eylemde yatmaktadır. Ortak mana veya sembol kelimelerin kendisinde değil tarafların ortak kabul ve karşılıklı sosyal eylemlerinde aranmalıdır. Yani jesti sergileyen ile algılayan aynı sembol/mana etrafında birleşip birbirlerinin konumunu veya rolünü alıp anlamlandırırorsa etkili bir etkileşim ve iletişim gerçekleştirilmiş olur.⁵ Etkili bir iletişime neden olamayan jestlerin varlığına **Eşik** romanında Eylül’ün babası Hasan ile olan mektuplaşma süreci örnek olarak verilebilir. Eylül her mektup hamlesiyle babasına ulaşmaya, onun ilgisini kendine yönelterek onaylanma ihtiyacını ortaya çıkarmaya çalışsa da Hasan bu jestler dizisine ortak bir anlam yükleyemez ve mektupların her biri ilişkilerinin daha da kopmasına neden olur. Benzer şekilde **Antilop ve Flurya**’da da Jimmy annesine yönelik belli jestlerle karşısına çıksa da anne Sharon oğlunun bu jestlere yüklediği anlamı karşı jest ile cevaplayamadığından sağlıklı bir iletişim sağlanamaz.

İnsanlar arası etkileşimin sağlıklı olmasını gerektiren belli başlı nedenler vardır. Buna göre toplumsal hayatta karşımıza çıkan kanunlar, değerler, sosyal rol ve konumlar, sosyal etkileşim olgusunun doğal yansımalarıdır. Yani toplum insanı değil ama insanların etkileşimi toplumu dönüştürmektedir.⁶ Bundan dolayıdır ki toplumsal dinamikler oldukça esnek ve değişime açıktır. Mevcut bir toplumsal sistem durağan bir özellik taşımaz, bireylerin etkileşimine göre hareketli bir seyir izler. Bireylerin eylemlerinin doğru yorumlanmasının bir şartı da etkileşimin yaşandığı ortamla beraber değerlendirilmesi gerektiğidir. Bir diğer ifadeyle, etkileşim olgusu bağlamından ayrı ele alınmamalıdır.

⁵ A.e. , s. 17-28.

⁶ A.e. , s. 32.

İnsan etkileşimi önemli semboller üzerinden tanımlanınca da insanın eylemini, zihni sürecini, benliğini ve içinde yer aldığı toplumu analiz etmek için kullanılabilir kıvama gelmiş olur.⁷ Bu doğrultuda toplum ve birey ikilisinden hangisinin önce geldiği sorunsalı tartışılırken bunu sağlıklı cevaplamanın kolay bir yolunun olmayacağı rahatlıkla söylenebilir. Soruyu cevaplamaktansa oluşturulmuş olan psikoloji ve sosyoloji ayrışmasının bu sorunsalın kökeninde yattığı ve buna odaklanmak yerine sembolik etkileşimcilik formülünde buluşarak daha bütüncül bir sosyal teori anlayışının benimsenmesi salıklanabilir.⁸ Birey ve toplum birbirini tamamlayan bir bütün olarak ele alındığında⁹ bireyin sosyal yönelimlerinin güdümündeki gündelik yaşam pratikleri de sosyolojik analizin merkezine alınmış olur.¹⁰ Bundan dolayıdır ki ne Eylül babasının toplumsal kimliğinden ayrılmış bir ebeveynlik ile karşı karşıya kalır ne de Jimmy annesinin toplumsal sorumluluk duygusunun sonuçlarından bağımsız bir hayatın sonuçlarını deneyimleyebilir.

Birey ve toplumun içi içe geçtiği bu anlayışta biraz da günümüz şartlarında ve anlayışında toplumsallaşma kavramı üzerine eğilmek gerekmektedir. Bugünün toplumsallaşma çabası iki yaklaşım üzerinden sürdürülür. Birincisi sosyal rollerin öğrenilmesidir ki bu noktada statü ve rol kavramları önemli hale gelir. Birey toplum içerisinde edindiği konumsal statüye uygun belli davranışları sergileyerek rolüne uygun davranış göstermiş olur. Rol ve statüsünü benimseyen bireyin de zaten toplum ile uyumlu bir ilişki sürdürmesi beklenir. Birey rolüne uygun davrandığında aynı zamanda toplumsal beklentilere de hitap ederek çeşitli toplumsal değer ve duyguların kültür yapısını etkilemiş olmaktadır.¹¹ Kath Woodward, **Psychosocial Studies** adlı çalışmasında bu durumu biraz daha genelleştirerek hayatımız süresince yaşadığımız tüm yakın ilişki tecrübeleri üzerinde toplumsal, kültürel, tarihsel ve kişisel izdüşümlerin var olduğunu belirtmektedir.¹² Bu anlamda Judith Butler'ın kendi çevresel koşullarından bağımsız bir benin olamayacağını vurgulaması önemli bir olgunun tespitidir.¹³

⁷ A.e. , s. 37-38.

⁸ Emre Öztürk, "George Herbert Mead'in Sosyal Davranışçılık Devrimi: Sosyolojizm ve Psikolojizm Kısacasında Bir "İlişisel Faillik" Denemesi, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, vol. 21, no. 2, 2018, s. 277.

⁹ A.e. , s. 260.

¹⁰ Polat S. Alpman, "Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım", **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, vol. 21, no. 2, 2018, s. 15.

¹¹ Yakup Çoştu, "Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik bir Değerlendirme", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, vol: IX. no:3, 2009, s. 124-126. Toplumsal rol ve statü bağlamında önemli bir isim olan çağdaş sosyolog Erving Goffman'dan kısaca bahsetmek gerekmektedir. Kendisi, bireyin rolünü sergilerken ortaya koyduğu *performansa* vurgu yapar ve diğer kişileri etkilemeye ve izlenimlerini denetim altına almaya yönelik tüm eylemsel etkinliklerin kişinin benlik kurgusunu oluşturduğunu iddia etmektedir. Ayrıntı için bkz. Erving Goffman, **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu**, çev. Barış Cezar, 3.bs. , Metis Yayınları, 2014, b.a.

¹² Woodward, a.g.e, s. 94.

¹³ A.e. , s. 58.

Toplumsallaşma çabasının ikinci yaklaşımı da benlik/öz benlik oluşumudur ve toplumsallaşma yolunda atılan bir ilk adım olarak sembolik etkileşimcilik kuramı ile yakından bağlantılıdır. Sembolik Etkileşimcilik ekolünün tanımladığı şekliyle bireyin benlik oluşumundaki süreçlere geçmeden önce *benlik* (kendilik), *özne* ve *kimlik* kavramlarına değinmek gerekmektedir. Bu kavramlar kimi zaman birbirlerinin yerine kullanılıyor gibi gözükse de aslında aralarında önemli anlam ve bağlam farklılıkları vardır. Ünlü filozof René Descartes'ın *cogito* olarak dile getirdiği ve William James'in de vurguladığı gibi kendi düşüncesinin ve düşünen kendiliğin farkında bir oluş hali olarak nitelendirilen bu durum benliğin özdüşünümsel yönüne parmak basmaktadır. Birey düşündüğünün bilincindedir. Bu farkındalık halini daha iletişimsel ve faydacı bir anlayışta ele alan önemli bir başka sembolik etkileşimci de Charles Horton Cooley'dir. Kendisi William James'ten yola çıkarak *ayna benlik* kavramını öne çıkarmış ve sosyal etkileşim süreci içinde ortaya çıkan ve çıkmaya devam eden benliği bir kendilik hali olarak düşünmüştür. Kişi günlük yaşam pratikleri ile görünür olmakta ve gözlemlenebilir davranışları üzerinden tanımlanmaktadır. Başkalarının bizi nasıl gördüğü ile ilgili farkındalığı olan ve bunu kendinde kabul eden bir kendilik olarak günlük hayatta ve başkaları ile iletişimde benlik merkezi bir rol oynamaktadır.¹⁴

Benliğin *özne* olarak nitelendirilen varlığı psikanaliz ile olan bağlantısına işaret etmektedir. Çeşitli arzuların ve kaygıların güdümündeki benliğin içsel ve dışsal etkenlerin etkisiyle tabiiyetini vurgulamaktadır ve bu anlayış psikosoyal alandaki çalışmalarda önemli açıklamalar getirmiştir. Bireyin çeşitli toplumsal kurumların veya güçlerin yönetimine girmesi ve şekillenmesi olarak algılandığında dışsal etmenlerin benliğin oluşumuna yaptığı vurgu öne çıkmaktadır. Son olarak *kimlik* kavramı da özellikle yirminci yüzyılın son dönem toplumsal gelişmeleri ve kimlik politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan bir sözcük olarak belirginleşmektedir. Bu kavram ile biraz daha orta yolu tutmuş bir kendilik ortaya çıkmaktadır. Kimlik ile bireysel ve toplumsal olanın kesişim alanında kalan bir konum kast edilmekte ve bireyin ister kendi başına ister bir toplumsal grup içerisinde yer alarak eylemlerinin farkında bir kendilik şekillendirip toplumsal yaşama aktif olarak katılmasını çağrıştırmaktadır. Hatta *kendini inşa eden kendiliğin* yakın dönem modernitenin dini ve kültürel normları üzerinden şekillenmesini vurgulayan sosyologlar kimlik kavramının artan önemine dikkat çekerler.¹⁵

¹⁴ A.e. , s. 64.

¹⁵ A.e. , s. 62. Sembolik Etkileşimci ekol içerisinde kimlik kavramı yerine benlik ifadesi ön plana çıkarılmıştır fakat yakın dönem kuramcılardan Erving Goffman kimlik kavramını tekrar gündeme sokmaya çalışmış ve bir anlamda modern toplum, sosyal ve ulus devlet rejimlerindeki kimlik olgusunun önemini ortaya koyan bir açılım yapmıştır. Bkz. Alpman, a.g.e. , s. 3-8. Birey için kimlik sosyolog Zygmunt Bauman tarafından, "...tamamen icat edilmesi gereken... bir amaç... uğrunda mücadele edip... sonunda daha fazla çaba ile koruyacağı şey..." olarak tanımlanmıştır. Bkz., Zygmunt Bauman, **Kimlik**, çev. Mesut Hazır, Heretik Yayınları, 2017, s. 25.

Benlik eksenli kavramlara göz attıktan sonra benliği oluşturan dinamiklere yer vermek gerekmektedir. Bu konuda Mead'ın yaklaşımı temel alındığından, benliğin öteki üzerinden kendini tanıması ve ben olmayan her şeyin de *genelleştirilmiş öteki* olarak içselleştirilmesi durumuna denk geldiği söylenebilir.¹⁶ Benlikte asıl mesele bireyin kendi eylemlerinin ve davranışlarının nesnesi olabilmesidir. Bu eylemler hem kendisine hem de başkasına yönelebilir. Bu aşamada *özne* (I) ve *nesne* (me) benlik tanımlarını ele almak gerekmektedir. Buna göre bireyin eylemi kendine yönlendiğinde yani özne olarak hareket ettiğinde özne benlik, eylem başkalarının yönlendirdiği şekliyle kendine yönlendiğinde de nesne benlik olmaktadır.¹⁷ Mustafa Kınağ bu konuyu şu şekilde ifade etmektedir;

“Özne benlik, bireyin bilinç deneyiminde bulunmayan, nesne olmayan dolayumsuz benliği olarak düşünülmelidir. Benliğin bilinç deneyimine dâhil olan, dolayımı ve nesne yönü ise nesne benliğe işaret eder. Bununla birlikte özne benlik olmaksızın nesne benliğin var olduğunu söylemek de olanaksızdır.”¹⁸

Bu alıntıdan yola çıkarak şu çıkarımda bulunulabilir, özne benlik toplumsal varlığımız için bir temel/öz konumundadır. Öte taraftan nesne benlik de toplum içindeki görünür yüzümüzdür. Bu iki konum şu örnekle açıklığa kavuşturulabilir. Birey kendi davranışını kendi kınadığı zaman özne benlik ile hareket etmekte, başkaları kendi davranışını kınadığı ve o da bunu kendine aldığı zaman nesne benlik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada önemli bir ayrıntıya dikkat çekilmektedir. Birey kendi eylemlerinin farkında olma pratiğini diğerleri ile etkileşimdeyken kazanır.¹⁹ Yani kendini nesne benlik olarak ortaya koymayı başkaları ile girdiği nesne ilişkileri üzerinden sağlamış olur. Başkalarının yargıları üzerinden gelen farkındalıktır asıl bireydeki eylem bilincini ortaya çıkaran.²⁰ Bu nedenledir ki bireyin tüm eylemleri sosyal bir niteliğe sahiptir.²¹ Benlik ile ilgili bu önemli vurgu nedeniyledir ki Filipa Carreira da Silva'nın eserinin “Günümüzde Mead Neden Okunmalı?” adlı bölümünde Mead'ın duruşunu çok önemli bir referans sebebi sayıp, fikirlerinin geçmişini yirminci yüzyılın başına kadar uzandırarak güncel tartışmalara uygun bir isim olarak konumlandırmasında²² haklılık payı olduğu düşünülmektedir.

¹⁶ Alpman, a.g.e. , s. 12. Umberto Eco da benlik içinde ötekine sahip olmanın insan olmanın temel koşulu olduğunu belirtir, bkz. Umberto Eco, **Beş Ahlak Yazısı**, çev. Kemal Atakay, 12. bs. , İstanbul, Can Yayınları, 2020, s. 82.

¹⁷ Çoştı, a.g.e. , s. 127.

¹⁸ Mustafa Kınağ, “George Herbert Mead Düşüncesinde Sosyal Benliğin Oluşumu”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı, doktora tezi, 2018, s. 207.

¹⁹ A.e. , s. 222.

²⁰ A.e. , s. 223.

²¹ A.e. , s. 80.

²² Filipa Carreira da Silva, ed., **G. H. Mead: A Reader**, Routledge Taylor & Francis Group, 2011, s. xiii.

Eylemin sosyal niteliğinin önemli olması ve bu eyleme anlam katanın sosyal nitelikli yapısı eylemin kendisinin içinde bulunulan bağlam ile değerlendirilmesinden ileri gelmektedir.²³ Benimsenen bu yaklaşım sebebiyle ve öznelerarasılık yaklaşımına yaptığı vurguyu romanların okumasında temel alışından ötürü bu tez çalışması da benlik ve nesne konusuyla ilgili biraz daha açımlayıcı olmanın gereğine inanmaktadır.

Kişi bebekliğinde veya küçük yaşlarda kendini nesne olarak görmez. Bunu yapabilir olmak için kişinin yaş aldıkça fizyolojik gelişim göstermesi yeterli değildir. Asıl sosyal etkileşim gereklidir çünkü kişi kendisine dışarıdan bakabilmeyi öğrenmelidir. Çocuk kendini ötekinin yerine koyup onların beklentilerini üzerine rol olarak alabildiği ölçüde kendini nesne olarak algılayabilecektir. Bu noktada iki aşama karşımıza çıkmaktadır. Bu durum *play* ve *game* aşamaları olarak tanımlanırken Türkçeye çeviri sonrasında tek bir anlam ile karşılaşılır ki o da *oyun* kavramıdır. Aradaki fark *play* ile küçük çocukların oynadığı oyunlarda aldıkları farklı rollerin kast edildiğidir. Çocuk bu oyunlarda farklı toplumsal rolleri deneyimlemeyi veya içsel olarak o role göre kendisine yaklaşır. Yani ya evcilik oynarken baba rolünü oynar veya oyun oynamasa da bir babanın takınacağı tavrı takınır. Çocuğun hayatının ilk yılları bu pratik üzerinden şekillenir ve nesne işlevindeki benlik oluşumu başlamış olur.

Öte taraftan ikinci aşamadaki *game* kavramı ile nesne benlik oluşumu devam eder. Bu kavram daha organize, sistemli ve süreklilik arz eden bir takım oyunları ortamını örneklemektedir. Bu duruma erişen kişi artık bir takımında kendi konumu kadar başkalarının rollerini de göz önüne almayı ve gereken hamleleri sergilemeyi öğrenecektir. Benzer şekilde hayatta farklı grup ortamlarında bulunan birey bu konumun gerektirdiği görevleri, beklentileri, hamleleri yönetmeyi öğrenmeye devam etmekte ve kendiliğine dair nesne olma hallerini tecrübe etmektedir.²⁴ Yani bir takım oyununda belli bir görevde iken öteki görevdeki oyuncuları dikkate almaya ve onların ihtiyaç ve beklentilerine göre davranmaya çalışır. Bu aşamada devreye *genelleştirilmiş öteki* kavramı girmektedir. Bu kavram ile belli bir topluluk veya grubun ortak özelliklerinin cisimleşmesi ve soyutlaşmış bir öteki konumunda ortaya çıkması anlaşılmalıdır. Dar dairede annelik veya babalık rolünü temsil etmeyi veya bu rolün temsil ettiği özellikleri kabullenmeyi ve ona göre davranışta bulunmayı işaret ederken daha geniş dairede tüm babalar topluluğu ve ona dair dinamikler *genelleştirilmiş öteki* konumunu temsil etmiş olur. Birey genelleştirilmiş ötekinin işlevini kendi benliğinde temsil edebilir ve bu durumda belli bir sosyal konumun gerektirdiği tavrı (bir nevi rol de denilebilir) takınmış olur. Genelleştirilmiş öteki ile doğrudan temas içerisinde olan nesne benliktir.

²³ Blumer, a.g.e. , s. 33.

²⁴ A.e. , s. 58-59.

Bu benlik yapısı devreye girdiğinde bireye otokontrol ve özeleştirme imkânı tanımaktadır. Yine de özne benliğin hesaplanmayan çıkışları olabileceği ve genelleştirilmiş ötekinin beklentilerini devreye almadığı durumlar olabileceği de bilinmelidir. Bu yaklaşım insan ve eylemi arasında her zaman öngörülebilir nedenselliklerin olmayabileceğini ve dolayısıyla da toplumsal olguların dolaylı olarak etkileneceğini hesaba katmayı gerektirir.²⁵ Eylemlerin önemi toplumu incelemek adına doğru bir veri zenginliği katabilmesi nedeniyledir. Eylemin çıkış noktası sosyal etkileşim olduğundan etki-tepki veya güdülenme benzeri dışsal belirleyiciler söz konusu değildir. Bu anlamda birey eylemlerinde aktif bir rol üstlenmektedir.²⁶ Bireyin eylem özelliklerini bu denli önemli hale getiren şey arzu edilen toplumsal eylem halini dönüştürebilmek için mevcut nesne ilişkilerinin tekrardan incelenerek yeni ve arzu edilir ilişki modellerinin önerilebilme ihtimalidir ve bu durum zaten vurgulanmaktadır.²⁷ Bu ihtimal ile birlikte aynı zamanda eylemlerin bilinçdışı tarafından şekillendirilebilme olasılığını da hesaba katarak sosyal etkileşimin ve dolayısıyla toplumsallaşmanın her zaman kontrol altında tutulamayabileceğini de hatırlamak gerekmektedir. O nedenle bir anlamda sosyolojik bir inceleme de sayılabilecek bu çalışma ideolojik etkenler kadar bilinçdışı süreçlere de bakış açısı içerisinde yer vererek tavsiyelere uymuş olmaktadır.²⁸

Toplumsal/sosyal etkileşim eksenli özne ve nesne benlik konumları önceki satırlarda ele alınarak bireyin benlik gelişimindeki yeri kısaca incelenmiş oldu. Önemli bir başka konu da dile getirilen dışsal nesne olgusudur. Kendini nesne konumunda algılayan benlik aynı zamanda kendi dışındaki her tür şeyi de yine nesne olarak algılar. Bu duruma göre nesne tanımına insan, eşya, fikir, kısacası soyut veya somut her şey girebilmektedir. Nesneler bireyin varlık evrenini oluştururken birey tarafından gözlemlenemeyip fark edilmeyen her şey de o birey için yok hükmünde sayılmaktadır. Bireyin hayatındaki nesnelerin bilinmesi o kişinin hayatının ve davranış tarzının anlaşılabilmesini öngörmektedir. Her nesnenin kendine has bir anlamı veya özelliği vardır ve diğer nesnelerden kişisel anlam yönüyle de ayrılmaktadır. Birey nesneye kendindeki anlama göre yaklaşır. Nesnenin anlamı içkin bir özellikten kaynaklanmamaktadır her zaman. Bireyin nesneye yaklaşımı kendisinin verdiği anlam tarafından belirlense de bireyin etkileşim ve iletişim içerisinde olduğu diğer kişiler de onun nesne algısını şekillendirmektedirler. Toplumlar arası kültürel farklılıklar da aslında manaca üzerinde anlaşmaya varılmış nesnelerin varlığı veya yokluğu olarak açıklanabilmektedir.

²⁵ A.e. , s. 62-63.

²⁶ A.e. , s. 69-74.

²⁷ A.e. , s. 102.

²⁸ Bocock, a.g.e. , s. 187.

Nesnedeki anlam farklılığı durağan olmayan nesne konumlarına işaret etmekte ve nesnedeki anlam değişimi sosyal değişimi beraberinde getirmektedir. Bireyin eyleminin nesne kaynaklı ve odaklı doğası kişilerle olan nesne ilişkilerindeki dinamiği açığa çıkartmak için kullanışlı bir zemin oluşturur. Sağlıklı bir psikososyal inceleme kişilerin birbirlerini hangi nesne konumunda anlamlandırdıkları üzerinden sağlanabilir.²⁹ Benzer şekilde sosyal etkileşimin doğal bir getirisi olarak bireylerin karşılıklı olarak birbirlerini nesne konumunda anlamlandırarak davranış yorumunda bulunduklarını ve buna dayanarak karşı eylemde/jestlerde bulundukları ifade edilmektedir.³⁰

Tüm bu kavram haritası içerisinde dilin etkisi de kısaca ele alınmalıdır. Dil bireyin düşüncesine ve bilincine farkındalık katan önemli bir araçtır. Lakin dilin ikircikli yapısı nedeniyle mananın sosyal etkileşim içerisinde şekillenmeden sadece kavramsal tanımlar üzerinden işlev görmesi yeterli olmamaktadır. Soyut veya somut bir nesnenin salt tanımlanması kısır bir manaya işaret etmektedir. O nedenle bir nesnenin anlamı için sosyal etkileşim sürecinin sonucunda belirlenmiş olan manaya odaklanılmalıdır.³¹ Sağlıklı bir iletişim için aynı sembollere taraflarca aynı mananın yüklenmesi gerekliliğinden bahsedilir. Eğer bireyler aynı sembole dair farklı anlamlandırmalar yapmışlarsa ortaya ciddi manada bir iletişim bozukluğu çıkar. Hayattaki şeylere dair anlam diğer insanlar ile olan etkileşimde üretilir fakat bu durum sabit de değildir. Yeni anlamlandırmalar yeni ilişkiler sonucunda yapılabilir. Burada kast edilen sembol bir anlamın taşıyıcısı olarak herhangi bir jest (davranış), işaret veya nesnenin ortaya çıkmasıdır.³² Sembol kavramına bir açıklık getirmek adına sesli jestten bahsedilebilir. Sesli bir jest (dil) bir başkasında belli bir karşı davranışa sebep olmakta ise buna o eylemin *sembolü* denir. Eğer aynı jest hep aynı davranışa sebep oluyorsa buna da *anamlı sembol* denilebileceği ifade edilir.³³

Peki, sosyolojinin kimi kavramlarını bu satırlar içerisinde ele almanın söz konusu romanların incelenmesinde nasıl bir karşılığı vardır? Ayrıntılı örneklemeler 3. bölüme bırakılmakla birlikte bazı bağlantı ve tespit örnekleri kısaca ele alınmıştır. Buna göre her iki romanda kahramanların gündelik yaşamlarındaki sosyal etkileşimlerin önemli toplumsal değişimlere neden olduğu görülmüştür.

²⁹ A.e. , s. 39-48.

³⁰ Alpman, a.g.e. , s. 13.

³¹ Kınağ, a.g.e. , s. 74.

³² Mustafa Tatar, “Aziz Nesin’in ‘‘Bizim Hemşeri’’ İsimli Hikâyesinin Sembolik Etkileşim Kuramı Açısından Değerlendirilmesi”, **YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, vol.15, no.1, 2018, s. 1422-1424.

³³ Da Silva, a.g.e. , s. 82.

Özellikle **Antilop ve Flurya**'da Jimmy'nin kendi ailesi ve yakın çevresi ile olan etkileşiminin romanın sonuna doğru ortaya çıkan küresel yıkımın geleceğinde belirleyici olduğu söylenebilir. Benzer şekilde sosyal bağlam içerisinde şekillenen kişilerarası ilişkilerin niteliğinin yine aynı bireylerin gündelik yaşamları içerisinde belirleyici olduğu **Eşik**'te Eylül ve ailesinin anlatı ilerledikçe tutundukları ideolojik ve duygusal bağlardan ayrı düştükleri anlaşılır. Her iki kahramanın kendi sosyal rol ve statülerini özellikle aile içerisinde deneyimlemeleri romanların toplumsallaşma çabalarını betimlemesi bağlamında ele alınabilecekken Eylül ve Jimmy'nin psiko-sosyal gelişimlerinde genelleştirilmiş ötekilerin varlığını ön plana çıkarmakta ve özne benliklerinin nesne benliğe dönüşümündeki etkileri rahatlıkla görülebilmektedir. Zaten Eylül ve Jimmy'nin kendi yaşamlarında belirleyici bir ana ulaşmalarında nesne benlik konumuna gelmeleri önemli rol alacaktır. Diğer yandan ele alınan *oyun* kavramının izdüşümleri özellikle Jimmy'nin anlatısında ortaya çıkar. Yakın arkadaşı Flurya ile beraber oynadıkları sanal oyunların kişilikleri üzerindeki etkileri muazzamdır. Ebeveynlerinin etkisinden uzak adeta birbirlerinin gözetiminine bırakılmış bu iki çocuğun kişiliklerini yansıtan oyunları tercih ettikleri ve ilerde yetişkin olduklarında da eskiden oynadıkları oyunların yaşamlarının dönüm noktasındaki paralelliklere gönderme yaptığı anlaşılmaktadır. Özellikle oyunun rol deneyimleme kısmının eksik olması kendini tam anlayamadan başkalarını anlamayı zorlaştırdığı hatta imkânsız kılabilirdiği Flurya'nın oyun seçimlerinden anlaşılabilir. Öte yandan Eylül'ün anlatısında ise daha çok sosyal rol öğrenmeye dair oyunların bahsi Eylül'ün içgörü kazanmasının ardında yatan sebeplerden biri olarak düşünülebilir.

Toplumsallaşmanın sosyal etkileşimden beslendiği kadar özne benlik etkilerine maruz kalabilmesinin örneklerine romanlarda rastlanabilir. Jimmy'nin özne benliğini oluşturan bilinçdışı etkileri (annesi ile olan iletişimi bağlamında) güdümündeki eylemlerini iyi okuyan Flurya'nın küresel bir felaket sonrası kontrolü Jimmy'e bırakması mantıksal şartlarda tercih edilmeyecek bir yöntem olarak gözükmese rağmen haklı nedenlere dayanmaktadır. Bireyin eylemlerinin nedenleri iyi okunmadığında romanın sosyal şartlarının sağlıklı bir okumasının mümkün olmadığı düşünülmektedir. Yine **Eşik**'te Hasan'ın özne benliğinin baskın hale gelmesiyle reddettiği babalık yönü üst perdeden bir roman incelemesi yapıldığında nedenselliğe uymayan bir toplumsallaşmanın sonucu olarak gözükmekle normdan neden sapıldığı konusunda bir fikir vermeyecektir. Hasan'ın bu eğiliminde üzerinde toplumsal bir mutakabat olan babalık nesnesine aynı anlamı ver(e)meyişi de bir etkidir. Kahramanların kendilerinin ve yakın çevresindekilerin tecrübe ettikleri nesne anlamı değişimlerinin sosyal boyutları da zaten üçüncü bölümde ayrıntısıyla ele alınmıştır. Son olarak dil konusunun sosyolojik manada ele alınmasının roman incelemesinde çağrıştırdıklarına bakıldığında ilginç noktalara ulaşıldığı

görülür. Dilin sosyal boyutunun oluşu ve insani etkileşim sonunda gelişmesine en güzel örnek belki de **Antilop ve Flurya**'da karşımıza çıkan Flurya'nın Çocukları'dır. Bilinen anlamıyla insan neslinden farklı olarak daha donanımlı tasarlanan bu varlıkların dil konusunda kısır bir bilgi dağarcıkları vardır. Küçük yaştaki bir çocuğun dil seviyesine sahip olmaları ve soyut kavramları anlamamaları onlarla iletişim kurmayı da zorlaştırmaktadır. Sosyal bir etkileşim sonucu oluşmamış ve oluşmasına da Flurya tarafından engel konulmuş dil yetkinlikleri onları gerçek bir iletişimde bulunabilme konusunda yetersiz kılmaktadır. Diğer yandan **Eşik**'te de baba kavramının bir sembol olarak Eylül ve Hasan'da aynı içeriğe sahip olmayışı nedeniyle anlamlı bir sembol olarak işlev yapamamaktadır. Eylül için baba kavramı ile Hasan için baba kavramı aynı dilsel yüke sahip olmadığından baba kız iletişimlerinin başarısız bir seyri ile karşılaşırız.

İletişime ve benliğe dair anlamın sosyal etkileşim içerisinde ortaya çıkmasının bireyin hayatını derinden etkileyen başka yönleri de vardır. Özellikle toplumsal kurumların bireyin yaşantısını düzenleyen, şekil veren ve sınırlayan boyutları konusundaki dinamiklere göz atmak gerekmektedir. Toplumsal kurumlar içerisinde özellikle aile kurumuna dair söylenecekler bu çalışma içerisinde önemli bir sorunsalı ortaya koymak bakımından elzemdir. Son bölümde ayrıntıyla ele alınan romanlar bağlamında bireylerin şekillenmesinde nesne ilişkilerinin öneminden daha önceden bahsedilmişti. Sosyolojik bir yaklaşım içerisinde aile kurumu önemli bir çıkış noktası oluşturmaktadır çünkü bireyi ilk elden toplumsal hayata hazırlayan veya hazırlayamayan kurum ailedir. Örneklem bakımından seçilen iki romanda da kurgunun daha çok aile ortamında geçmesi roman yazarlarının bu kurumun işlevleri konusunda söyleyecek sözlerinin ve paylaşılacak dertlerinin olduğunu düşündürmektedir. Bu nedenledir ki aile kurumu üzerinden toplumsal kimlik ve benlik sorunsalı hakkındaki tartışma bir sonraki bölümün ana izleği olarak temellendirilmiştir.

2.2 Aile, Kimlik ve Nesne Benlik

Bir önceki bölümde sembolik etkileşimcilik bağlamında nesne benlik ve hayattaki her şeyin nesne konumunda ele alınabileceği ile ilgili yaklaşıma yer verilmişti. Bundan yolda çıkarak tüm toplumsal kurumların da birer nesne konumunda olduğu ve bireylerin örgütlenmiş sosyal eylemlerinin toplamından ibaret bir yapıları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı toplum içerisinde yaşayan bireyler ortak eylemlerinin sonucunda belli bir toplumsal kurumu sosyal etkileşimleri sürecinde nesnelere verdikleri anlam üzerinden şekillendirmiş

olurlar. Asıl ilginç olan şey topluca katkıda bulunulan bu inşa eyleminin kendisinin nihayetinde katkıda bulunan her bir bireyi kontrol etmesidir. Tüm insanlık tarihi süresince benzer bir kontrolden söz edilebilse de özellikle modern çağın karmaşık yaşam biçimleri içerisinde bu kontrolün farklı hususiyetleri olduğu görülmektedir. Modern yaşam bireylere kontrolden uzak bir hareket alanı sunuyor gibi gözükse de aslında kontrol ve iktidar adına daha yetkin özelliklere sahiptir. Nitekim sosyal kontrol modern zamanların en ayırt edici özelliği olarak tanımlanabilir. İnsan toplulukları aynı zamanda benlik toplumlarıdır. Birey ötekinin davranışını kendi üzerine alabildiği oranda benlik olur. Birey daha çok sayıdaki ötekinin davranışını kendine aldığı anda zaten genelleştirilmiş ötekini benimsemiş sayılmaktadır. Bu aşamaya gelen birey o topluluğun belli bir nesne üzerindeki eylem biçimini ve ona yönelik anlamı de benimsemiş olduğundan sosyal kontrol doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Belki de bu gerçekten hareketle kısıtları daha az bir toplum ortaya çıkarabilmek adına zaman, mekân, dil, gelenek ve statülerin (benliklerin oluştuğu yerler olmaları nedeniyle) arasındaki sınırların ortadan kaldırılarak veya geçirgenleştirilerek insanların daha geniş bir perspektif üzerinden sosyal eylem geliştirmeleri salık verilmektedir. İnsanların dâhil oldukları grupların davranışlarını benimsemelerinin bir getirisi olan bu kısır toplumsal alan böylece tekrardan üretilmemiş olacaktır.¹

Bireylerin etkileşimlerinin ortaya çıkardığı bir başka anlam ve eylem sahası da toplumsal cinsiyet konusudur. Toplumsal cinsiyet konusu sembolik etkileşimcilikte yoğun olarak ele alınmaktadır. Toplumun bireyler üzerinden ürettiği kültürel kodlarla yanlış cinsiyet algılarını ortaya çıkararak toplumsal eşitsizliğe hizmet ettiği ve sembolik etkileşimciliğin bu yanlışlığın giderilmesinde etkili olabileceği belirtilir.² *Toplumsal nesne* kavramı üretilen bu kültürel kodlara olan yaklaşımımızı ortaya koymakta ve anlamına katkı yaptığımız nesnelerin zamanla bizi sınırlandıran toplumsal çıkmazlara dönüşmesine işaret etmektedir.³ Bir bakıma kültürel kodlarla toplumsal değer ürettiğimiz gerçeği de aslında aşikâr olan ama günlük hayatta göz ardı edilen bu gerçeğe işaret etmiş olmaktadır.⁴ Biyolojik ve toplumsal cinsiyet bireyin benliğini şekillendiren iki önemli olgu olarak nesne anlamı oluşturma sürecinden en büyük yarayı alan bir konumda bulunur. Cinsiyetimiz ve cinselliği yaşama biçimimiz, ötekilerle bu iki olgu üzerinden nasıl ilişki kurduğumuz oldukça önemlidir ve temelleri çoğunlukla ilk dönem tecrübelerimiz içerisinde şekillenmektedir.⁵

¹ Da Silva, a.g.e. , s. 84-85.

² Mutalipu Yikebali, “Sembolik Etkileşimcilik ve Çağdaş Sosyal Teori: Topluma Yeni Bakışlar”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı**, doktora tezi, 2018, s. 210-212.

³ A.e. , s. 230.

⁴ Kınağ, a.g.e. , s. 247.

⁵ Woodward, a.g.e. , s. 98.

İlk dönem tecrübesi süresince anne nesnesine dair anlam oluşturmada sorun teşkil eden bir ayrıntıyı Luce Irigaray ortaya koymaktadır. Buna göre bir toplumda anneyi dışarda tutarak bireylerin özdeşim kurmaya çalışması sıkıntılıdır zira kadınların görünmez kılındığı ve "gölgede bırakıldığı bir sosyal ortamda anlam oluşturmak mümkün gözükmemektedir."⁶ Kadınların geride bırakıldığı bir sosyal ortamda kültürel dayatmaların kadınlarca neden içselleştirildiğini anlamaya çalışan Juliet Mitchell önemli kitabı **Psikanaliz ve Feminizm**'de, Lacan'ın yaklaşımını kullanarak psikanalizin biyolojik indirgemeci tavrından uzaklaşılabileceğini ve ataerkilliğin sebeplerini anlama konusunda araç işlevi görebileceğini iddia eder. Lacan'ın yaklaşımı bir anlamda sembolik etkileşimcilik çizgisine yakındır. Buna göre kimlik ve kendilik hakkındaki fikrimiz bizim dışımızdaki dinamiklere bağlı bir oluşumdur. Simgesel düzende zaten var olan özne konumlarını (bir nevi rol olarak da düşünülebilir) üzerimize alır ve Gerçek evrede kaybedilen bütünlük konum ve hissini geri kazanmaya çalışırız. Bu özne konumları cinsiyet etkin konumlardır ve Lacan'a göre simgesel düzeni şekillendiren eril ve ataerkil güdümlüdür.⁷

Sembolik etkileşimcilik'i psikanalize yaklaştıran şey de tam olarak budur. Psikanalitik kavram veya yaklaşımların toplum ve kültür açısından merkezi bir önemi vardır. Bireyin psişesindeki içsel süreçlerin davranışlarına etki ettiği gerçeği ile beraber özdeşim sürecinde ötekinin bir yönünü veya özelliğini kendine mal etmesi veya etkilenmesi ve bunun devamında şekillenen etkileşime göre de bir role bürünerek nesnelere dair sosyal anlam oluşturmalarıdır. Yani özne/birey bir anlamda bu özdeşimler zinciri sonucunda ortaya çıkar ve toplumsal cinsiyet kavramına etki etmiş olur.⁸ Özdeşim ile beraber toplumsal beklentilere uyan rollerin bireylerce devralınması Erving Goffman'ın fikirlerini günümüz gerçekleriyle örtüştürmüştür. Buna göre sosyal hayatın etkisi oluşturulan benlik üzerinde oldukça güçlüdür. Birey sadece çocuklukta değil tüm hayatı boyunca çeşitli rollere bürünür ve bu rollerin getirdiklerini yönlendirir ve kontrol eder. Aynı zamanda bu rollerin getirdiği belli davranış kalıplarını sergilemek kadar kendi seçimlerini, yorumlarını ve hatta doğaçlamasını da işin içine katar. Buna verilen *izlenim yönetimi*⁹ adı üzerinden kişinin kendiliği hakkındaki bilinçli ve doğrudan performansına işaret edilmiş olmaktadır.

⁶ A.e. , s. 73-74.

⁷ A.e. , s. 71-72.

⁸ A.e. , s. 69.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Erving Goffman, **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu**, çev. Barış Cezar, 3.bs. , İstanbul, Metis Yayınları, 2014.

Bununla bağlantılı olarak *performativite* kavramından bahsedilebilir. Buna göre benliği anlamak adına öznenin karmaşası ve bölünmüşlüğü psikanaliz ve söylemsel eleştirilerle birleştirilerek içsel ve dışsal dünyayı harmanlayan bir yaklaşım sergilenir.¹⁰ Cinsiyet (anatomik bir gerçek olarak) ve toplumsal cinsiyet *performatif* yani performansa dayalı olarak açıklanır. Belli cinsiyetçi normların ön plana çıkarılmasına dayanmaktadır aslında cinsiyet.¹¹ Psikososyal yaklaşım bu noktada önemli hale gelmektedir. Çünkü bu yaklaşım neden insanların toplumsal dayatmaların güdümünde yol alarak belli rolleri kabullendiklerini ve bu rollerin sosyal anlamını dar bir çevrede tutmaya devam ederek kendi çıkarlarının aksine davrandıklarını açıklayabilir.¹² Zaten feminist kuramcılar da bu nedenle ataerkil gücün toplumdaki belirgin düzen olmasını eleştirir ve babanın yasasından daha öncelikli olarak annenin yasasını ön plana çıkarıp nesnenin farklı bir anlamlandırmasının mümkün olabileceğini iddia etmektedirler.¹³

Toplumsal cinsiyet konusu kadar önemli bir başka mesele de aile kurumudur. Sembolik etkileşimcilik bireyler arasındaki etkileşimi birincil bir dikkat ile takip etmekten birincil ilişkilerin şekillendiği aile kurumu ve ona dair dinamikler de onun araştırma sahasına girmektedir. Gündelik yaşamın önemli bir bölümünün seyrettiği uzam olması bakımından aile hakkında birkaç önemli nokta dile getirilecektir. Erken dönem ilişki biçimlerimizin sonraki süreçte yakın dairedaki ilişkilerimize ayna tuttuğu ve bu tecrübelerin üzerinde toplumsal, kültürel, tarihsel ve kişisel izdüşümlerin varlığından bahsedilebilir. Çocuklukta iyi gitmeyen ilişkiler yetişkinlikte sürekli denenen ama sonuç alınamayan ilişki örüntülerine temel oluşturmaktadır.¹⁴ Aile bu erken dönem ilişkilerimize ortam sağlayan yer olması bakımından birey için son derece önemlidir. Birey doğum ile beraber ilişkilerin yoğun ve kaçınılmaz olduğu aile gibi küçük sosyal gruplarda yer alır ve buradaki nesne ilişkileri sayesinde toplumsallaşır ve sosyal normları benimsemeyi öğrenir.¹⁵ Psikanalitik yaklaşımda aile aynı zamanda psişik ve gelişimsel sürecin de şekillendiği yerdir. Nitekim toplumsal yaşamda aile kurumu ön planda olmaya devam ettiği sürece oidipal dinamikler bu sosyal yapı içerisinde işlevsel olmaya devam edecektir.¹⁶ Zira modern toplumun ataerkil yapısı oidipus karmaşasının bu toplumlarda şekillenen öznel/bireyler için geçerli ve etkin olacağını salıqlamaktadır.

¹⁰ Woodward, a.g.e. , s. 66-67.

¹¹ A.e. , s. 25.

¹² A.e. , s. 36.

¹³ A.e. , s. 16.

¹⁴ A.e. , s. 99-101.

¹⁵ A.e. , s. 142.

¹⁶ Bocock, a.g.e. , s. 170.

Anaerkil toplumlarda mutluluk, güven, kişiliğin dengeli gelişimi ön plandayken ataerkil toplumlarda mantıksal yaklaşım, rekabet, çok çalışma gibi değerler ön plana çıkmaktadır.¹⁷

Birey için bu denli önemli olan aile aynı zamanda sosyal kısıtlamaların da uygulandığı bir yerdir. Freud **Uygarlığın Huzursuzluğu** adlı kitabında aileyi “uygarlığın tohumu”¹⁸ olarak tanımlarken bu kurumun önemini ortaya koyar. Önemli olmakla beraber bu kurum aynı zamanda bireyin öznel dünyasında birinci derecede kimlik sorunu yaşadığı merkezî yerdir de.¹⁹ Birey aile içerisinde kendine yer açmaya çalışırken diğer aile bireylerine karşı zaman zaman hissettiği saldırganlığını veya yıkıcı duygularını yansıtamadığından içselleştirir, kendine yöneltir ve suçluluk duyguları geliştirir.²⁰ Yakın ilişkiler bu yıkıcı duyguların ortaya çıkmasına fırsat vermediğinden bu duyguların varlığı yokmuş gibi görünür.²¹ Bu nedendir ki insanın mutsuzluğunun üç sebebinden birinin bireyin aile, devlet veya toplum gibi kurumlarda deneyimlenen yetersiz insan ilişkilerinden kaynaklandığı belirtilmektedir.²² Bu duruma örnek olarak ailede üst benlik geliştirmeye çabalayan çocuğun ebeveyni (ki genellikle babadır bu) ile arasındaki ilişkiden bahsedilir. Ebeveyn çocuktan kimi dürtülerinden vaz geçmesini talep ederken bunun karşılığında sevgisini veya fiziksel yakınlığını kıstas olarak ortaya koyar. Gelişen üst benliğin derecesi, yani içselleştirilen ebeveyn figürü, ebeveynin çocuğa yaklaşımı ile şekillenir. Hatta hoşgörülü ebeveynlere sahip çocukların üst benliğinin daha katı kıstaslara sahip olması çocuğun hoşgörü nedeniyle ebeveynlerine karşı kızgınlığını gösterememesine bağlanır. Böylece yansıtilamayan kızgınlık ve saldırganlık kendi benliğine yönelmiş olur.²³

Bireysel psikoloji ile toplum psikolojisinin farklı görülmemesi²⁴ yukarıdaki duruma benzer yetersiz ilişkilerin toplum bazında da deneyimlendiği olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Hatta modern aile yapısının sanayi toplumları ile olan doğrudan ilişkisi öne sürülürken çekirdek aile yapısının oidipal ilişkilerin ilk elden deneyimlendiği yer olması bakımından toplumun ihtiyaç hissettiği kişilik tiplerini ortaya çıkardığı belirtilir. Bu kişilik tiplerinin ortak noktası duygu ve dürtülerini bastırmış, cinsel ihtiyaçlarını ertelemeyi başarmış ve bastırdıkları enerjiyi yüceltme yoluyla daha kutsal toplumsal ürünler ortaya koymaya harcamış olmalarıdır.²⁵

¹⁷ A.e. , s. 148-149.

¹⁸ Sigmund Freud, **Uygarlığın Huzursuzluğu**, çev. Haluk Barışcan, Metis Ötekini Dinlemek, 2011, s. 140.

¹⁹ Bocock, a.g.e. , s. 33.

²⁰ A.e. , s. 122-124.

²¹ A.e. , s. 60.

²² A.e. , s. 116.

²³ A.e. , s. 121.

²⁴ A.e. , s. 56.

²⁵ A.e. , s. 47.

Bastırmanın ön planda oluşu nedeniyle özellikle gelişmiş toplumlar ve üst sosyal sınıflarda medeniyetin ilerlemesi mutluluğa sebep olmamaktadır. Hoşnutsuzluk daha yaygın bir durum olarak ortaya çıkmaktadır çünkü bastırılan iç enerjiler bireylerin tatmin olmalarına engel olmaktadır. Bastırma ve onunla ilgili dinamiklerin öngörüldüğü toplum yapısının ataerkil otoriter toplumlar olması bu nedenle şaşılacak bir durum değildir. Eril olanın ön planda tutulduğu ve dişil olanın yadsındığı bu sistemde simgesel düzenin bireydeki baskısı makro planda toplumun ataerkil dinamiklere uygun şekillenmesini beraberinde getirmektedir. Bu sebepten temel sav teknolojik anlamda gelişmiş toplumların hepsinde ataerkil otoriter toplum yapısının varlığının tesadüf olmamasıdır. Bu durumun psikanalitik teori ile açıklanabileceğini Wilhelm Reich **Cinsel Devrim** adlı kitabında öne sürmektedir.²⁶ Bu iddiayı destekler özellikle Yakup Çoştı da yazdığı makalede çeşitli toplumsal kurumları *aygıt* olarak nitelerken her birinin kendi usullerince bireyi benzer bir işlev görerek toplumsallaştırdıklarını belirtir. Diğer bir ifadeyle, en başta aile olmak üzere aile, “eğitim (okul), toplumsal çevre (akran grupları; iş ve mahalle arkadaşları; sosyal, kültürel ve dînî organizasyonlar, gibi) ve medya (kitle iletişim araçları)”²⁷ ayrı aygıtlar olarak bireyin karşısına çıksa da benzer bir işlevle toplumsallaşmaya²⁸ hizmet etmektedirler. Çoştı bireyin evrensel bir vatandaş olarak toplumsallaşamayacağını ve içerisinde yer aldığı toplumun değer yargılarına ve nesne anlayışına uygun olarak şekil aldığını ifade eder.²⁹ Ataerkil bir yapının hüküm sürdüğü toplumda birey bu etkileşim içerisinde şekillenir ve yine öznel etkileşim pratikleriyle destek verdiği toplumu benzer bir erillige dönüştürmüş olur.³⁰

Bireyin bireysel ve toplumsal olarak iç içe geçen hayat daireleri içerisinde bulunduğu konum çağdaş sosyal etkileşimcilikte daha çok kimlik kavramı ile ön plana çıkmaya başlamıştır. Kişi bireysel ve toplumsal manada yine kendisini var etmeye çabaladığından sosyolojinin çalışma alanına da dâhil olmuştur. Klasik sosyoloji için bireyin kolektif varlığı odak noktasıyken sembolik etkileşimcilikte etkileşim, kültür ve dil ön plana çıkmaktadır. Yakın dönem itibarıyla etkileşimcilik yaklaşımının benlik konumundan kimlik konumuna kayışı aynı zamanda bireyde durağan bir inşa sürecine işaret etmektedir.

²⁶ A.e. , s. 10-12.

²⁷ Çoştı, a.g.e. , s. 136.

²⁸ Bu noktada Yakup Çoştı’nun oluşturduğu güzel bir *toplumsallaşma* tanımı karşımıza çıkmaktadır. “Buna göre toplumsallaşma, her bir toplumun kendine özgü değer yargıları ve normlarının gözetiminde, kişinin objelere yönelik nasıl tutum geliştirmesi gerektiğinin öğretildiği ve bunun sonucunda da kişinin içerisinde bulunduğu toplumun alışkanlıklarına ve beklentilerine uygun davranışlar göstermesi süreci olarak tanımlanabilir.” A.e. , s. 133.

²⁹ A.e. , s. 130.

³⁰ Sigmund Freud **Uygarlığın Huzursuzluğu** adlı eserinde erkeğin kocalık ve babalık görevine (dikkat edilirse her ikisi de dişil olan ile temas halindeki bir konuma işaret eder) yabancılaşmasını “...sürekli olarak erkeklerle bir arada bulunma, onlarla olan ilişkilere bağımlı olma...” olarak açıklamaktadır, Freud, a.g.e. , s. 110.

Bireyler toplumdaki ötekiler ile üstlendikleri roller üzerinden iletişim halinde olduklarından bu konumlarının değişkenlik ve belirsizlik içermesi kimliklerinin yanıltıcılığı anlamına gelmektedir.³¹ Modern çağın toplumsal yapısının ve iktidar dinamiklerinin bireylerin toplum içerisindeki rollerine dair yaptığı olumsuz katkı da sayılırsa kimlik konusunun varoluşsal bir krize dönüşmüş olduğu görülecektir. Hâlbuki bu kriz ancak kimliklerin arzu edilir nesnel ve anlamsal gerçekliği toplumdaki artan görünürlükleri üzerinden sağlandığında toplumsal bir uzlaşma ve dönüşümden bahsedilebilecektir.³² Böylece gündelik hayatın sosyolojisinin çağrıştırdıkları üzerinden benlik özellikleri, nesne anlamlandırması, sosyal etkileşim dinamikleri, toplumsallaşma, aile kurumu ve özne/benlik/kimlik kavramları tartışması tamamlanmış oldu.

Bu alt bölüm altında sunulan kavramlar ilgili romanlar bağlamında değerlendirildiğinde çıkarımlar sırasıyla şu şekilde olacaktır. Her iki romanda toplumsal cinsiyet sınırları ekseninde yaşayan kadın kahramanların eylem ve düşünce biçimlerinin toplumsallığa kurban gittiği açıkça gözlemlenmektedir. Daha ayrıntılı incelemenin üçüncü bölüme bırakıldığı bu konu hakkında kısaca birkaç cümle ifade edilmesi bu aşamada yeterli görülmüştür. Toplumsal cinsiyet anlamlandırmaları nedeniyle bireylerin nesne anlamları oluşmakta ve bu oluşumun aile içerisinde ilk elden tecrübe edilmesi hem Eylül'ün hem de Jimmy'nin deneyimleriyle sabittir. Kendi aileleri içerisinde öğrenmeye teşne oldukları sosyal konumlarını şekillendirirken karşı cinsiyetten ebeveynlerinin yeterli aynalama yapmamaları nedeniyle benliklerini oluşturmakta zorlandıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle kimi zaman izlenim yönetimi yaptıkları ve içsel yönlerini performansa dayalı olarak farklılaştırdıkları görülür. Kimi zaman da olmaları beklenen kişiler olarak ortaya çıkmaktadırlar. Kahramanların toplumsal cinsiyetçi rollerini performatif olarak yani eril anlayış ile uzlaşımçı ve dişil olanı dışlayıcı bir eğilim içerisinde geliştirmeye zorlandıkları fark edimiştir. Hem Eylül hem de Jimmy'nin geçmişlerinin kendi aile hayatları üzerinden okuyuca aktarılması yazarların bu kurumun bireylerdeki önemli etkisini vurgulama amacıyla olmaları nedeniyledir. Ayrıca her iki romandaki toplum modelinin farklı derecelerde de olsa modern toplumu yansıtmaları öngörülen bastırma ve içsel yıkıcılık dürtülerinin yüceltilerek toplumsal temalı davranış modellerine dönüşmesine de sahne olmaktadır. Kahramanlar iç yıkıcılıklarını sorumluluk yansıtan eylemlerle dönüştürmektedirler.

³¹ Kimlik konusundaki yanıltıcılık ve belirsizlik durumuna katkı yapan bir unsur da *duygusal emek* kavramıdır. Buna göre birey, “diğerleriyle olan ilişkisini sürdürmek ya da belli bir amaca ulaşmak için duygularını bastırma yoluna gitmekte ve bu da ortaya farklı türden bir emek olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyin içerisinde yer aldığı sosyal ortamın gerektirdiği rol ve beklentiler adına kendi doğal haline yabancılaşması olarak ifade edilebilir. Bkz. Yikebali, a.g.e. , s. 205.

³² Alpman, a.e.g. , b.a.

Kendiliğın bastırılmasının modern ve ataerkil toplumun ortak niteliği olarak ortaya çıkması **Eşik** ile **Antilop ve Flurya**'yı toplumsal kurumların bireyleri baskılamasını dile getiren anlatılar olarak ortaya çıkarmaktadır. **Eşik**'te aile, okul ve devlet aygıtlarının sınırlayıcı etkisi görülürken **Antilop ve Flurya**'da da bunlara ek olarak iş yeri ortamının da katıldığı tespit edilmiştir. Bir sonraki bölümde ise aile kurumu, dinamikleri ve işlevi konuları açınılanarak incelenerek ve romanlar bağlamındaki paralellikler ortaya konacaktır.

2.3 Geçmiş ve Geleceğiyle Aile Kurumu

Bir önceki bölümde bu tez çalışmasının sosyolojik sacayağını oluşturacak kavramlara sembolik etkileşimcilik perspektifi üzerinden bir bakış atılarak aile, toplumsallaşma ve kimlik konularının sembolik etkileşimcilik ile ilintisine ve çağrıştırdıklarına değinildi. Bu bölümde de aile kurumunun tanımı yapılarak ailenin Batı ve Türk toplumu içerisindeki oluşumu, seyri, üstlendiği işlevler ve kendi kurumsal yapısı içerisinde şekillenen dinamikleri ele alınacaktır. Bunun yapılmasındaki amaç birer aile anlatısı olarak da görülebilecek söz konusu romanların dinamiklerini daha kapsamlı olarak ele alabilmektir. Akın Üçok, aile ve onu oluşturan bireyler üzerine yazdığı yüksek lisans tezinde aile kavramına dair bazı tanımlamalara yer vermektedir. Bu tanımlamalar özetle derlendiğinde ailenin, kan bağı ve akrabalık ilişkisine dayanan, fertlerinin çoğunlukla aynı ev içerisinde yaşadığı, içine doğan bireylerin burada topluma uyum ve katılımı öğrendiği, ortak bir geçmişi paylaşp her bir bireyin geleceğe dair ihtiyaçlarını planlayan, birbirine duygusal bağ ile bağı ve karşılıklı ilişkilerin bazı kurallarla belirlendiği karmaşık bir yapı olarak tanımlandığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, ailenin bireyin psikolojik, cinsel, ekonomik ve sosyal tüm ihtiyaçlarını anlamlandırmaya uygun bir yapı olarak şekillendiği iddia edilebilir.¹Hatta kişinin içinde yaşadığı tüm gruplar içerisinde sağlanacak duygusal destek ve her tür yardımlaşma bakımından en iyi modelin aile olduğu söylenebilir.² Aile yapılarının kültürel veya başka özelliklerce farklılık göstermesi söz konusu olsa da özde duygusal temele dayanan bir sosyal oluşum olarak işlev görmektedirler.³ Bu duygusal temelin sağladığı itici güç ile bireyler kendilerini aile dışı diğer bireylere de bağlanma pratiklerini deneyimleyebilecekleri bir ortamda bulmuş olurlar.⁴

¹ Akın Üçok, "Ailede Anne Baba Çocuk İletişimi Üzerine Sosyolojik bir Değerlendirme", **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans tezi**, 2014, s. 3.

² Zygmunt Bauman, **Sosyolojik Düşünmek**, çev. Abdullah Yılmaz, 18.bs. , Ayrıntı Yayınları, 2018, s. 58.

³ Üçok, a.g.e. , s. 5.

⁴ A.e. , s. 8.

Burada önemli bir başka noktaya daha işaret edilmektedir. O da bir ailenin sağladığı birçok işlevin sanayileşme ile birlikte farklı kurumlarca karşılanabilmesine rağmen bireyin ilgi ve sevgi işlevini ısrarla aile kurumu içerisinde aramayı sürdürüyor oluşudur. Bu işlevin başka kurumlar tarafından yerine getirilmesi hiçbir zaman yeterli bulunmamıştır.⁵

Ailenin üstlendiği işlevler ve ona bağlı dinamikleri daha derinlemesine incelemeyen önce aile kurumunun tarihi seyrine kısaca bakmak daha bütüncül bir bakış açısı oluşturabilmek için gerekli görülmüştür. Bu bağlamda eski Türk aile yapısı üzerine küçük bir tarihsel pencere açılmıştır. Buna göre aile, İslamiyet'in kabulünden önceki Türk kültüründe kadın ve erkeğin aile içerisinde eşit derecede saygı gördüğü, aile dışı evlilik yoluyla ailenin devam ettirildiği, tek eşli evliliğin geçerli olduğu, ailenin devlet kadar önemli bir olgu olarak algılandığı, çocukların kadın ve erkekçe ortak bir sorumluluk olarak görüldüğü ve nihayetinde ataerkil baba ocağı niteliğindeki bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶ Kadın ve erkeğin aile içerisinde eşit konuma sahip olması Türk toplumunun Orta Asya dönemindeki göçebe yapısına bağlanmaktadır.⁷ Göçebelik nedeniyle günlük hayatın yükünü birlikte göğüsleyen kadın ve erkek dolayısıyla toplumsal statülerini bu yaşayış düzeninden sağlamışlardır. Manas destanı benzeri anlatılarda da kadın ve erkeğin günlük yaşayışta birbirine eşit olduğu ve kadınların toplum içerisinde saygın konumlara sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁸ Sonrasında özellikle Anadolu topraklarında yerleşik düzene geçip İslamiyet'e geçiş yapmakla birlikte kadınların yavaşça daha geri planda kalmaya başladıkları görülür. Kadının ev içi alana geçişi ve erkeğin ev içindeki otoritesinin daha ön plana çıkmaya başlamasıyla toplumsal değişimler hız kazanmıştır.⁹ İslamiyet'in getirdiği değişikliklerle birlikte Selçuklu törelerinin etkisi de devam etmiştir. Asıl önemli değişim uzun yüzyıllar hüküm sürmüş Osmanlı Devletinin oluşumuyla beraber ortaya çıkmıştır. Özellikle on beşinci yüzyılda Bizans ve İran kültürünün de etkisiyle sarayda kurulan harem bölümü kadın ve erkek arasındaki sosyal uzaklaşmayı sağlayan önemli bir etken olarak dile getirilmektedir.¹⁰

⁵ A.e. , s. 12.

⁶ Hatice Şeyma Bulut, "Kadın Öykü Yazarlarında Aile (1990-2000)", **Marmara Üniversitesi** Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans tezi, 2019, s. 1.

⁷ Nüket Esen, "Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)", **Marmara Üniversitesi** Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, doktora tezi, 1989, s. 6.

⁸ Bulut, a.g.e. , s. 2.

⁹ Esen, a.g.e. , s. 6.

¹⁰ Bulut, a.g.e. , s. 3.

Osmanlı toplumsal yapısında da sürmeye devam eden bu durum padişah II. Mahmut'tan sonra başlayan Batılılaşma hareketleri ile dönüşüm geçirmeye başlar. Batılı hayat tarzına doğru olan toplumsal gidişatta zengin ve varlıklı üst tabaka aileler başı çekerken orta sınıf aileler de bu gidişattan etkilenmişlerdir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde özellikle Ziya Gökalp demokratik bir toplumsal dönüşüm içindeki Türk toplumunun aile bazında da eşitlik ilkesi üzerine kurulmasının öneminden ve gerekliliğinden bahsederek iyi ailenin iyi bir millet anlamına geleceğini iddia etmiştir.¹¹ Batı etkisiyle değişmeye devam eden Türk aile yapısı Cumhuriyetin ilanı ile beraber yeni bir boyut kazanırken özellikle Medeni Kanununun kabulü, kadınlara oy hakkı verilmesi ve kılık kıyafet düzenlemesi kadınların toplumsal ve dolayısıyla aile statülerini etkileyen süreçlere yol açmıştır. Devamındaki yıllarda gerçekleştirilmeye çalışılan sanayi hamleleri ile beraber köyden kente gerçekleşen plansız göçlerden aile yapısı da nasibini almış ve daha küçük boyutlu çekirdek aile yapısına doğru bir şekillenme başlamıştır. Her ne kadar kent yaşamı tüm aileleri şekilsel olarak etkilese de birçok ailede ataerkil aile dinamiği etkisini devam ettirmiştir.¹² Tüm bunlardan anlaşılmaktadır ki Türk aile yapısı özde kadın erkek ilişkilerini daha eşitlikçi bir aile ortamında buluşturmuştur. Buna karşın zamanla idari ve kültürel değişimlerin etkisiyle oluşan toplumsal yapıda kadın ve erkeğin toplumsal statüleri kadınların aleyhine bir dönüşüm geçirmiştir. Geçmişten bugüne geline süreçte ataerkil aile yapısı hep ön planda olmuş olsa da kadının değişen statü ve rolleri bu ataerkilliğin daha da sınırlayıcı ve baskıcı hale evrilmesine sebebiyet vermiştir.

Modern çekirdek aile yapısının Batı dünyasındaki oluşumu da sanayileşme temelinde benzer bir eğilim geliştirmiştir. Sanayileşme öncesi geniş aile yapısı içerisinde günlük hayatın getirdiği üretim ilişkileri kadın, erkek ve çocukların ortak emeğiyle yürütülmeye çalışılırken sanayileşme sonrası büyük değişim geçiren üretim ve ona bağlı dinamikler nedeniyle eve hasredilen kadın ve çocuklar, fabrikalarda istihdam edilen erkekler olgusu aile yapısının değişimine sebep olmuştur. Zaman içerisinde toplumsal kurumların özerkleşmesi ile modern bir çekirdek aile yapısının şekillenmesi son iki yüzyılın olgusu olarak ortaya çıkmıştır.¹³ Çekirdek aileye doğru giden yolda önemli bir sebep de fabrikalaşmanın olduğu şehirlerde yaşamaya başlayan büyük/geniş aile yapılarının yeni tip sanayi toplumunda artık gereksiz ve işlevsiz hale gelmesidir.¹⁴

¹¹ Esen, a.g.e. , s. 6-12.

¹² Bulut, a.g.e. , s. 3.

¹³ Nur Bayer, "Orhan Pamuk'un "Cevdet Bey ve Oğulları" ile Thomas Mann'ın "Buddenbrooks" adlı Romanlarında Aile ve Toplum Eleştirisi", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, doktora tezi, 2010, s. 5-6.

¹⁴ Necdet Neydim, **Türkiye'de Çeviri ve Telif Eserlerde Genç Kız Edebiyatı**, İstanbul, Bu Yayınevi, 2005, s. 23.

Geniş ailenin beraberliğini sağlamanın maddi açıdan külfetli oluşu ile beraber, sanayi ve üretim ilişkilerinin birincil derecede etkin olduğu yeni yapısal düzende çekirdek ailenin hane içi ilişkileri de içerisinde yaşanan evlerin fiziksel düzeni ile önemli değişimler geçirmiştir. Küçülen ve belli bölümleri mahremiyet nedeniyle kapı ve bölümlerle ayrılan yeni ev yapıları ile bireyler hem aile içi hem de aile dışına karşı bireyselliklerini ön plana çıkarır olmuşlardır.¹⁵ Ailenin sanayi öncesi dönemdeki feodal yapısı nedeniyle adeta silikleşen yapısından dolayı tüm ilişki dinamikleri dini kurallar etrafında örgütlenmiştir. Sanayileşme ile beraber insan aklı ve mantığının dini kurallardan ziyade değer belirleyen bir kaynak olarak ortaya çıkması nedeniyle de ailedeki ilişki örüntüleri bir dönüşüm yaşamıştır. Feodal topluma nazaran kadın ve çocukların daha görünür hale gelmesi önemli bir tarihsel aşama olmuştur.¹⁶ Tüm bu gelişmelere karşın Batı toplumunda da ataerkil aile yapısı etkisini sürdürmeye devam etmiştir zira ailedeki babanın dış istihdama yöneltilişi ile annenin ev içi alana itilmesi tam anlamıyla eşit haklara sahip bir aile ortamının oluşumunu engellemiştir.¹⁷

Aile kurumunun tarihi seyri ve ona dair temel kavramlar ele alındıktan sonraki satırlarda bu tez çalışmasının bakış açısı çerçevesinde önemli görülen bazı hususlar sırasıyla ele alınmıştır. Toplamlar geleneksel ve teknolojik olarak ikiye ayrılırken aile de geleneksel ve çekirdek olarak ikiye ayrılmakta ve toplumsal değişim ile aile yapısı arasındaki değişim birbirine paralel süreçler olarak tanımlanmaktadır.¹⁸ Türk toplumunun aile yapısı genelde çekirdek aile fakat aile içi ilişkilerde geleneksel aile olarak tanımlanmaktadır. Hızlı teknolojik gelişmelere karşın Türk toplumunun değer sistemi ve aile dinamiklerinin daha yavaş geliştiği iddia edilmiştir.¹⁹ Benzer bir vurguyu Güler Okman Fişek de yapmaktadır. Kendisi, Türkiye’de klinik psikoloji alanında hem öncü hem de etkili bir isim olarak Türk aile yapısını *ailevi benlik* olarak tanımlamaktadır. **İlişki İçinde “Ben”: Kültür, Aile, Bireyselleşme ve Psikanalitik Arayışlar**²⁰ adlı önemli çalışmada bu benlik tipine dair fikirler paylaşılmaktadır. Bireyselleşme sürecinin hem Batı hem de Türk toplumundaki ortaya çıkış koşullarının ayrıntılı ele alınışı ve Batı literatüründe üretilen kavramların yerele uygulanmasında hassasiyet gösterilmesi gereği vurgusu nedeniyle ki bu tez çalışmasında benimsenen karşılaştırmalı perspektif açısından önemli bir yaklaşıma önderlik etmektedir.

¹⁵ Önal Sayın, "Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlemesi", **Sosyoloji Dergisi**, 0-0, 1987, s. 83.

¹⁶ A.e. , s. 82.

¹⁷ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nancy Chodorow, **The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender**, University of California Press, 1978.

¹⁸ Sayın, a.g.e. , s. 77.

¹⁹ A.e. , s. 95.

²⁰ Güler Okman Fişek, **İlişki İçinde “Ben”: Kültür, Aile, Bireyselleşme ve Psikanalitik Arayışlar**, ed. Burçak Erdal, 1. bs. , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, b.a.

Türk toplumunda bireyin aileden bağımsız ele alınamayacağı vurgusu oldukça önemlidir. Bu vurguya ilham kaynaklığı yapan yaklaşımın mikro ve makro düzeyde bireyi çevreleyen sistemlerdeki etkileşim düşüncesi olduğu belirtilmektedir.²¹ Bu etkileşim nedeniyle bireyin Batı ve Türk tipi aile yapısındaki bireyselleşme süreci aydınlatıcı bir perspektif içerisinde ele alınarak iki toplum arasındaki fark ve benzerliklere ışık tutulmuştur.

Türk aile yapısı içerisinde yetişen bireyin ailevi benlik yapısına sahip olduğu tespiti tanınmış psikanalist Alan Roland'ın *ailevi benlik* kavramından yola çıkılarak yerleştirilmiştir.²² Bundaki amaç evrensel literatürde “bağımlı, edilgen, dış kontrole yaslanan”²³ olarak tanımlanan ve batı tarzı bireyselleşme ile karşılaştırıldığında sağlıklı olarak değerlendirilen Türk kişilik yapısının neden ailevi benlik olarak düşünülen Türk aile yapısında ortaya çıktığının anlaşılmasını sağlamaktır. Bireyin yaşantısında sosyal yapılanma ve insanlar arası ilişkiler belirleyici iki unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal yapılanmada hiyerarşik/otoriter ve eşitlikçi/yatay yapılanma söz konusudur. İnsanlar arası ilişkilerde de bireycilik/ayrılık ile toplulukçuluk/bağlılık boyutları vardır. Buna göre Türk toplumunda bireylerin aile içindeki hiyerarşik (baba-çocuk gibi) ilişkilerinde hiyerarşik/otoriter ilişki örüntüleri görülmekteyken, benzer ilişki katmanları arasında (kardeşler arası gibi) toplulukçuluk/bağlılık ilişki örüntüleri ön plana çıkmaktadır. Bunun tam tersi bir konumda da Batı tipi aile modeli vardır. Buna göre de aile içi sosyal yapıda daha yatay ve daha az hiyerarşik örgütlenme varken aile üyeleri arası iletişimde daha bireyci/ayrılıkçı bir kişilik özelliği gözlemlenmektedir.²⁴ Burada aile içi hiyerarşi önemli bir kavram olarak karşımızda durmaktadır. Hiyerarşi ile ailedeki tüm bireylerin (anne-baba-çocuklar) rollerinin ayrışması kast edilir. Ailede kimin kime üstün olduğu veya kimin kime karşı hangi ölçülerde sorumlu olduğu hiyerarşinin alt başlıkları olarak düşünülebilir. Sağlıklı bir aile ortamında orta derecede bir hiyerarşi ve ilişkilerde yakınlığın bireylerin sağlıklı bir benlik geliştirebilmeleri için yeterli olduğu savunulur. Hatta Batılı psikososyal kuramların bu ideale dayandığı iddia edilir. Hâlbuki Türk toplum yapısındaki ailelerde üst sosyo-ekonomik düzeyde bireyler arası ilişkiler daha yakın iken hiyerarşinin tüm sosyo-ekonomik düzeydeki aileler için benzer olduğunu bulgulanmıştır. Diğer bir ifadeyle, Türk aile yapısında “güçlü bir cinsiyetler ve kuşaklararası hiyerarşi ve yüksek derecede ilişkisel yakınlık gösterme eğiliminde olan bir aile sistemiyle karşı karşıya”²⁵ olduğumuz söylenebilir.

²¹ A.e. , s. xiii.

²² A.e. , s. 17.

²³ A.e. , s. 8.

²⁴ A.e. , s. 10.

²⁵ A.e. , s. 10-11.

Bu tespit ve kıstaslar üzerinden bakıldığında Türk aile yapısının farklılığının sağlıklı bir örgütlenme olarak görünüşüne dikkat çekilirken Türk aile yapısında bireyselleşme sürecinin kendi içinde bağımsız olarak ele alınarak irdelenmesi gerektiği savunulmaktadır. Zira her iki kültürde karşılaştırılmaya çalışılan aile yapıları farklı hiyerarşi ve ilişki dinamikleri sergilemektedirler.

Batı tipi aile yapısı her ne kadar orta derecedeki bir konumu kendine ideal almış olsa da Batı toplumunda daha çok gözlemlenen durum hiyerarşinin zayıf veya sınırların gevşek, ilişkilerin ise düşük boyutta olduğu bir aile modelidir. Türk aile yapısında sınırların katı, hiyerarşinin güçlü ve ilişkilerin yüksek etkileşim içeren bir özellikte gözlemlendiği gerçeği söz konusu olsa da yine de her iki aile modelinde istisnaların olabileceği ve hiyerarşi ile ilişki dinamiklerinin geçişken olabilme ihtimali de vurgulanmaktadır. Her iki tip aile ortamında yetişen bireylerin sağlıklı bir bireyselleşme süreci geçirebilmeleri için önerilen formül şu şekilde dile getirilebilir. Buna göre güçlü hiyerarşisi olan ailelerde ilişkisel yakınlık de güçlü olmalıdır ki birey sınırlar içinde yok olmasın ve varlık gösterebilsin. Öte taraftan hiyerarşinin zayıf olduğu aile ortamında ise ilişkilerdeki yakınlık daha düşük seyretsin ki birey ilişkide benliğini kaybedip benlik sınırları geçirgen olmasın.²⁶ Hiyerarşinin daha çok eril aktörlerce belirlendiğini ve ilişkilerdeki yakınlığın da daha ziyade dişil olan ile bağlantılı olduğunu düşünürsek aslında önerilen orta yolun eril ile dişil olanın dengelenmesi yani bir anlamda kontrol hiyerarşisi ile bakım etığının aynı potada eritilmesi olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Şu aşamada *ailevi benlik* kavramına tekrar geri dönmek ve *bireysel benlik* ile arasındaki farka bakmak gerekmektedir. Bireysel benlik “ego sınırları belirgin, diğer bireylerden ayrışık, iç dünyası kendine ait, davranışlarını kendi seçimine göre yönlendirmeye yatkın, ilişkilerin gönüllü ve pazarlığa açık olduğunu düşünen, özetle bağlamından görece bağımsız, ‘kendi kendini içeren bir benlik’ olarak” tanımlanırken Batı toplumlarına atıfta bulunulur.²⁷ Öte yandan, doğu toplumları için ailevi benlik tanımı uygun görülmektedir. Buna göre de “ailevi benlik... bireylerin aile, akrabalık, cemaat ve geniş toplumun yarattığı hiyerarşik yakınlık ilişkileri içinde iyi işlev görmesini sağlayan bir psikolojik örgütlenme”dir.²⁸ Bu noktada şu önemli vurguyu yapmak gerekmektedir. Ailevi benlikte yakın ilişkiler hiyerarşik düzene bağlı doğal bir olgu olarak deneyimlenirken, bireysel benlikte kişinin özerk çabası üzerinden ilişkisel yakınlık sağlanır.

²⁶ A.e. s. 13.

²⁷ A.e. , s. 14.

²⁸ A.e. , s. 15.

Doğal bir olgu olarak ortaya çıkan ilişkisel yakınlık ortamında birey öteki aile ferdine karşı daha duyarlı bir varlık olarak konumlanır. Tüm bunlardan yola çıkarak denilebilir ki ailevi benlik tipi Türk insanını tanımlayan benlik tipidir.²⁹ Hatta Türk toplumunda kişiliğin anne ile olan ilişkiden daha çok çoklu ilişkilerin odağında şekillendiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte günümüz şartlarında gelişen toplumsal değişim ile beraber ataerkil yapıdan kaynaklanan otorite ve hiyerarşinin zayıflamaya başladığı fakat buna karşı ailenin koruyup kollama işlevinden kaynaklanan otoritenin sürmeye devam ettiği de hatırlatılmaktadır.³⁰ Aile konusunda yaşanan değişimin on dokuzuncu yüzyıldan bu yana devam etse de tam bir senteze hala ulaşamadığı gerçeği de vurgulanmalıdır.³¹

Bireyselleşmenin her iki toplumda farklı bir yol izleyerek ortaya çıkmasına rağmen insan olma gerçeğinin bir yansıması olan duygulanımsal süreçlerin benzer olması önemli bir konudur. Ailenin içerisinde olduğu kültür çocuğun ya ayrılma-bireyleşme-özerkleşme yolu üzerinden veyahut da birliktelik-karşılıklılık-bağlılık yoluyla kimlik oluşturmaya vesile olur. Hem batı hem de doğu toplumunun göz ardı ettiği şey bireylerin birbirleriyle nasıl bir iletişim içerisinde olduklarıdır zira batı kültürü daha çok bireye odaklanırken doğu toplumu daha ziyade bireyin hiyerarşik düzendeki varlığı üzerinde durmuştur.³² Batı toplumunda bireyselleşme sürecinde bağlanma konusunda yaşanan sorun doğu toplumu bireylerinde farklı bir ikilem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ikilemi yaşayan ailevi benliğe sahip birey parçalı bir benlik hissi, zıtlıklar ve çelişkiler ile sarmalanmış, özerk olma hali ile beraber ilişkilere bağlı kalmaya devam etmeye çalışan ve arada sıkışıp kalmış bir kendiliği deneyimlemektedir.³³ Bireyselleşmenin kültürel kodlarda saklı oluşu nedeniyledir ki sosyolojik bir incelemenin kültür ve insan ilişkilerine odaklanması gerektiği hatırlatılmaktadır.³⁴ Bu nedenle bu çalışma kapsamındaki romanlar da kültür bağlamı içerisindeki insan ilişkileri perspektifinden bir yaklaşım ile ele alınmıştır. Toplumsal olanda bireyi ve bireyin özündeki duygulanımsal özü görebilmemizi sağlayan roman sanatına dair Orhan Pamuk'un şu sözleri yaklaşımımıza ışık tutar özelliktedir;

²⁹ A.e. , s. 20.

³⁰ A.e. , s. 30-31.

³¹ A.e. , s. 25.

³² A.e. , s. 72-74.

³³ A.e. , s. 77.

³⁴ Bayer, a.g.e. , s. 5.

“Romanlar tabîi ki insanları anlatmak, onları tanıdığımız, dert ettiğimiz, bizimkine benzer durumlarda hayal etmek için yazılır. Roman bize benzer birini, hatta bizi bize anlatsın isteriz önce. Bizimkine benzer bir anneyi, babayı, bir aileyi, bir evi, bir sokağı, tanıdık bir şehri, en iyi bildiğimiz ülkeyi anlatırız. Ama roman sanatının tuhaf ve sihirli kuralları, bizim ailemizi, evimizi, şehrimizi bir anda herkesin kendi ailesi, evi, şehri haline getirir.”³⁵

Edebiyat her ne kadar toplumsal olanı tüm gerçekliği ile yansıtmaya gibi bir işleve veya amaca sahip olmasa da aile kurumu ve fertlerinin ilişkilerine dair sorunsalları³⁶ ortaya koyup tartışmak adına keyifli ve işlevsel bir uzam oluşturmaktadır. Yakın çevresi içerisinde hikâyesi ele alınan bireyi roman içerisinde işlemek aslında sosyolojik yaklaşımı farklı bir pratik ile ele almayı da sağlamaktadır çünkü aile bir mikro toplum modeli olarak kişilerarası sorunların deneyimlendiği sosyal ortam özelliği göstermektedir.³⁷ Aynı zamanda diğer toplumsal kurumlarla olan sıkı bağları nedeniyle doğrudan toplumun izdüşümü konumuna geçtiğinden³⁸ bir aile hikâyesi anlatısı üzerinden bireyi ele almak psiko-sosyal inceleme yapabilmek adına önemli bir araç işlevi görmektedir.³⁹

Ailenin bireysel ve toplumsal önemini tam anlamıyla ortaya koyabilmek adına ailenin sağladığı çeşitli işlevler ve ona dair belli dinamiklerden de bahsedilmelidir. Aile kurumunun yaşanan tüm toplumsal değişimlere rağmen hala ayakta kalabilmesi belki de birçok işlevi eşzamanlı ve ekonomik olarak yerine getirebilmesine bağlıdır. Bu işlevlerden en önemlileri olarak da bireyin toplumsallaştırılması, maddi ve manevi destek sağlanması ve cinsel ilişkilerin düzenlenmesidir.⁴⁰ Her ne kadar Batı ve Türk toplum yapısında ailenin sağladığı işlev bakımından fark görülse de⁴¹ yine de aile her iki toplumda çok önemli boşlukları doldurmaya devam etmektedir. Türk Aile Yapısı İhtisas Komisyonu Raporunda bireyin biyolojik, cinsel, psikolojik ve kültürel ihtiyaçlarının karşılanma sorumluluğunun aileye verildiğinden bahsedilir.⁴² Bu da göstermektedir ki aile, yapısı itibarıyla birçok işlevi üstlenmeye ehil en önemli kurum olarak varlığını sürdürmeye devam edecektir.

³⁵ Orhan Pamuk, **Babamın Bavulu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 63.

³⁶ Nüket Esen, yazdığı doktora tezinde 1870-1970 arası dönemde yazılan eserlerde özellikle kadın yazarların kadın sorunlarını eserlerinde daha çok işledikleri tespitinde bulunur. Ayrıntı için bkz. Esen, a.g.e. , s. 371.

³⁷ Sayın, a.g.e. , s. 83.

³⁸ A.e. , s. 79.

³⁹ David L. Miller da ailenin ürettiği değerler üzerinden toplumu dolaylı yoldan yönettiğinden bahsetmektedir. Bkz. ed. David L. Miller, **The Individual and the Social Self: Unpublished Work of George Herbert Mead**, University of Chicago Press, 1982, s. 149.

⁴⁰ Esen, a.g.e. , s. 12.

⁴¹ Buna göre Batı’da kent hayatı yaşayan ailelerin toplumsal işlevinin kanunlar, işyeri kuralları, bürokrasi ve toplumsal ahlak kuralları tarafından karşılanma oranı daha yüksek iken Türk toplumunda bu oranın daha düşük olduğu ifade edilir. Hatta yapılan araştırmalara göre Türkiye’de en önemli kurumun hala aile olduğu belirtilir. Bkz. Esen, a.e. , s. 12-13.

⁴² Üçok, a.g.e. , s. 1.

Bu işlevlerin insanın organik yapısı ile bağlı duygusal aygıtlarının örtüşmesinden de beslenerek şekillenmesi önemli bir ayrıntı olarak dikkat çekmektedir. Örneğin, soy sürdürme isteğinin annelik ve babalık olarak deneyimlenmesi işlevlerin çoğu zaman büyük bir özveri ile ele alınmasını da beraberinde getirmektedir. Aile hem evrensel hem de daimi bir işlevsel konumda olmakla beraber aynı zamanda (bireyin çekirdek ailesinden ayrılıp başka ailelere dâhil olabilmesi bakımından) kimi toplumsal örgütlere nazaran geçici ve değişken bir olgu olarak da görünüm kazanmaktadır. Bu nedenle de kimi zaman sosyolojik manada çalışılması zor bir anlam alanı olarak kaşımıza çıkabilmektedir.⁴³

Modern toplumun belirleyici kıstası olan sanayileşmenin etkisini en çok hissettirdiği yerlerden birinin aile kurumu oluşu önemlidir. Sanayileşme öncesi dönemde ailenin üstlendiği kimi işlevlerin sonrasında farklı kurumlarca üstlendiği görülmüştür. Eğitim meselesi bu konuya örnek olarak verilebilir. Modernleşen toplum yapısı içerisinde artan kültürel birikim, zorunlu hale gelen işbölümü ve uzmanlaşma nedeniyle aile bu işlevi yerine getirmekte yetersiz kalmış ve okul olgusu zorunlu hale gelmiştir. Birincil toplumsallaşma yeri olan ailenin kimi işlevler için ikincil toplumsallaşma kurumlarından yardım alması modern toplumda sıklıkla yaşanan bir olgu olarak görünürlük kazanmaktadır.⁴⁴ Ailenin günümüz dünyasında değişen konumuna atıfta bulunulurken Frankfurt ekolü kuramcılarının yaklaşımlarından yola çıkılır. Özellikle liberal kapitalist toplumlarda aile kurumu üzerinden bireyin kişiliğinin değişim geçirdiği iddia edilmektedir. Hatta aile içerisinde yetişen bireyin toplumsal gerçeği yine ailesinin algı süzgecinden geçirilen yaklaşım üzerinden edindiği belirtilmektedir. Geçmişe kıyasla artık daha farklı işlevlere sahip olan modern zamanların ailesi toplumsal gelişmelerden doğrudan etkilenirken aynı zamanda daha muğlak ve az işlevli bir yapıya dönüşmektedir. Buna rağmen günümüzün aile yapısı yine de iki önemli işlevi sürdürmeye devam etmektedir; neslin üretimi ve bakımı.⁴⁵ Sürdürülen bu işlevde hayati birkaç konu vurgulanır. Buna göre toplum bireyi derinden etkilemektedir. Her birey bu etkiyi kendi bilinçdışının diliyle anlamlandırmakta veya anlamlandıramamaktadır. Bu etkinin niteliklerinin psikanalizin ortaya koyduğu kavramlarla aydınlatılabileceği düşünülmektedir. Bireyin biyolojik gerçekliği yanında ekonomik şartların bireyi dönüştürdüğü⁴⁶ ve bunun da aile kurumu üzerinden yaşandığından dolayı bireyin arzu ve ihtiyaçlarının sosyal gerçekliğinden ayrı ele alınamayacağı iddia edilmektedir.⁴⁷

⁴³ A.e. , s. 6-7.

⁴⁴ A.e. , s. 15.

⁴⁵ David Held, **Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermass**, Polity Press, 1980, s. 126-127.

⁴⁶ Serdar Yener de bireyin kişiliğinin genetik ve çevresel faktörlerin bir bileşimi olduğunu belirtmektedir. Bkz. Serdar Yener, “Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Aile ve Girişimcilik İlişkisi”, **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, vol.6, no.6, 2018, s. 870.

⁴⁷ Held, a.g.e. , s. 111-120.

Ailenin işlevsel anlamda konumu değişime uğrasa da bireylerin şekillendirilmesindeki önemleri nedeniyle modern devlet sistemleri tarafından çıkarılan yasa ve kanunların aile yapısı ve bütünlüğünü korumaya yönelik çabaları dikkat çekicidir.⁴⁸

Modern toplumda ailenin devlet bazında korunup kollanması önemli bir olgunun sonucudur çünkü aile ataerkilliğin devam ettirilmesinde önemli bir araç olarak görülmektedir.⁴⁹ Feminist yaklaşımda aile kadının toplumsal konumunu belirleyen ve bunu sürdüren ataerkil bir yapı olması nedeniyle eleştirilmektedir. Hatta kadın üzerindeki baskı hem aile içi hem de simgesel düzende sahip olduğu iş üzerinden çifte etkiye sebep olmaktadır. Kadına ait roller ailedeki toplumsallaşma süreci içerisinde öğrenilerek gelecek kuşaklara bu yolla aktarılmaktadır. Kadınların sadece ev içi roller ile erkeğe bağımlı hale getirilmesinde kapitalizmin de etkisinin olduğu savunulsa da kapitalist olmayan sosyalist ideolojiye sahip toplumlarda da aile içerisinde kadının ikincil konumda oluşunun sebebi açıklanamamaktadır. Kimilerince ataerkillik yönetim sistemlerini aşkın bir olgu olarak görülürken kapitalizmin hem kadınların ezilmişliğini hem de erkeklerin bu süreçteki araçsal rolünü derinden etkilediği düşünülmektedir.⁵⁰ Ailenin mevcut ataerkil sistemi istikrarlı bir biçimde besleyebilmesi kutsallaştırılmış olmasına bağlanırken⁵¹ bu durum ailenin düzenli, huzurlu, istikrarlı ve bireyi koruduğu düşünülen yapısının sanayi devriminden sonra yara almasına engel olamamıştır. Bu yaradan dolayı aile içi sıkıntılar ve işlev bozuklukları toplumsal bir olgu olarak görünür hale gelse de çeşitli baskı unsurlarınca kutsallaştırılarak sorunların açıktan ele alınışını zorlaştırmıştır. Bu nedenle toplumsal olgularda ortaya çıkan bu işlev bozuklukları nedeniyle sosyologlar aile hakkında farklı düşünmeye başlayarak bu kurumu ve bireyler üzerindeki etkisini daha derinlemesine araştırmaya gerek duymuşlardır.⁵²

Toplumsal düzeni aile içerisinde temsil eden bireylerin oynadıkları roller ve ona bağlı dinamiklerden de kısaca bahsetmek gerekmektedir. Roller konusunda eleştirilen önemli bir husus ailedeki erkeğin araçsal, kadının ise anlamsal rol üstlendiğidir.⁵³

⁴⁸ Yener, a.g.e. , s. 873.

⁴⁹ Batson ve Powell da “Altruism and Prosocial Behavior” adlı makalelerinde ailenin toplumsal normların modellendiği bir ortam sağladığından bahsederler. Bkz. Theodore Millon & Melvin J. Lerner Vol. Ed., Irving B. Weiner Ed. i. Chief, **Handbook of Psychology: Volume 5 Personality and Social Psychology**. John Wiley & Sons, Inc. , 2003, s. 467.

⁵⁰ Yener, a.g.e. , s. 874.

⁵¹ Ailenin ataerkillikte kutsallaştırılması ve dolayısıyla değerinin tartışmaya açık olmaması hakkında bkz. Adrienne Rich, **On Lies, Secrets and Silence: Selected Prose, 1966-1978**, W.W.Norton & Company, 1979, s. 68.

⁵² Sayın, a.g.e. , s. 78.

⁵³ Ünlü Amerikalı sosyolog Talcott Parsons aile konusundaki kapsamlı çalışmasında bu yaklaşımı ayrıntılarıyla açıklar. Bkz. Talcott Parsons & Robert F. Bales, **Family: Socialization and Interaction Process**, Routledge, 1956, s. 95.

Araçsal rol ile erkeğin ev dışındaki diğer toplumsal kurumlar ile aile arasındaki aracı olma işlevi kast edilirken anlamsal rol ile de kadının ev içindeki bakım ve ilgi odaklı eylemlerine atıfta bulunulur. Modern toplumun çekirdek ailesinde ise roller biraz daha karmaşık ve belirsizdir. Bu durumu açıklamak için rol ayrımı konusunda erkek ve kadının evin dışındaki ilişki ağlarının yoğunluğunun önemli olduğu anlayışından bahsedilir. Buna göre evli çiftin ev dışında akrabalar, komşu ve arkadaş grupları ile teması çok yoğun ise aile içindeki rolleri de o oranda gelenekseldir. Yani eşler arasında daha çok hiyerarşi vardır. Buna karşılık aile kendi içinde daha yoğun bir iletişim ağına sahipse erkek ve kadın rolleri daha belirsizken eşler birbirlerinin rollerini de zaman zaman devralır görünmektedirler. Çekirdek ailedeki bu durum yetkinlik alanlarının çatışma ihtimalini beraberinde getirebilir. Rollerin ayrışmasının az olması çatışmanın da sıklığını belirleyen bir durum olarak aile bireylerinin hayatını zorlaştırabilmektedir. Yetkinlik ve güç dinamiklerinde rol karmaşasına eşlik eden maddiyat, eğitim düzeyi, aile içi ve dışı ilişkiler gibi diğer faktörler de bu sorunun derecesini artırıp azaltabilir.⁵⁴ Rollerin belirsizleşmesi konusunda günümüzün zor ekonomik şartlarının da olumsuz etkisi vurduğu söylenebilir. Erkeğin eve ekmek getiren araçsal rolü ekonominin dışlıları arasındaki bireyi zorlamakta ve kadının anlamsal rolünün kesintiye uğrayarak eve ekmek getiren ikinci bir aktör olarak konumlanmasını sağlamaktadır. Bu nedenledir ki birçok devlet aileyi (dolayısıyla toplumsal düzeni) korumak adına maddi sosyal destekte bulunan pratikleri hayata geçirmektedir.⁵⁵

Ailenin manevi varlığı kadar toplumsal anlamda maddi bir yönünün de olduğu gerçeği Frankfurt ekolü teorisyenlerince dile getirilen bir husustur. Aile bireyleri kendi içlerinde aile üyelerini önceleyen bir özellikte iken aynı aile fertleri toplum ile ilişkilerinde rekabetçi ve ihtilaflı bir kişiliğe bürünebilmektedirler.⁵⁶ Her ne kadar aile kapitalist düzenle birlikte görünürde kölelik düzeninden kurtulmuş gibi gözükse de mikro manada efendi köle düzeninin işlemeye devam ettiği ifade edilmektedir. Babanın öncelikli konumunun geçimi sağlamasından ileri geldiği ve kadının izole edilmişliği ile çocukların elinden bir şey gelmeyişi de ataerkil düzendeki aile geleneğine benzetilmektedir. Öte taraftan oidipal aile dinamiği⁵⁷ aslında çocuğa bağımsızlaşmanın yolunu açarken aynı zamanda eril otoriteyi içselleştirmeyi ve uyum sağlamayı da öğretmiş olmaktadır.

⁵⁴ Sayın, a.g.e. , s. 84-87.

⁵⁵ Yener, a.g.e. , s. 872.

⁵⁶ Hatta Karl Marx ünlü eserinde burjuva ailesini sermaye ve özel kazanç temeline kurulu bir oluşum olarak tanımlamaktadır. Bkz. Karl Marx & Friedrich Engels, **Komünist Parti Manifestosu**, 1.bs. , Eriş Yayınları, 2003, s. 39.

⁵⁷ Sigmund Freud da aile kurumunun varlığının oidipal çatışmaları beraberinde getireceğini ve bunun kaçınılmaz olduğunu ifade eder. Bkz. Freud, a.g.e. , 2011, s. 174.

Hâlbuki kapitalist toplum yapısının gelişim süreci içerisinde aile dinamikleri değişim geçirmiş ve çocuk babanın otoritesini yadsıyan ve itaat problemi yaşayan bir birey haline gelmiştir. Babanın simgesel düzen içerisinde sallantılı hale gelen varlığı evdeki otoritesini de sarsmış ve kollayıp gözetken imajı zarar görmüştür. Bu ekonomik düzende ailenin gözden düşmesi daha özgür bir hayatı bireylere vaat etmemiş ve gözden düşen babanın yerine bireyler daha güçlü dış otoritelere bağlanmayı deneyimlemişlerdir. Korku ve itaat etmeye devam etse de çocuk babanın yasaklarını içselleştiremeyerek yetkin bir kişi olarak ortaya çıkamamakta, iç ilişkilerinde bağımsız ama dış ilişkilerinde bağımlı ve itaatkâr bir kişilik oluşumuna gidebilmektedir. Böylece modern aile totaliter rejimlerin aranan nesnesi konumuna gelmiştir. Ailedeki annenin konumu da modern aileyi kendini tekrardan üretmeye yöneltmiştir. Edilgen konumu ile babanın ekonomik gücünü yüceltmesine ve ataerkil dinamikleri koruyucu rolüne bürünmesine neden olmuştur. Her ne kadar anne ekonomik anlamda daha görünür olsa da kapitalist sistemin taşıyıcısı olmakta ve düzeni devam ettirmiş sayılmaktadır. Özellikle emekçi ailelerde bu etkilenme daha fazla olmaktadır çünkü maddi yetersizlikler aile bireylerini zorlamakta ve mücadele gücünü kırmaktadır. Bu aşamada aile sadece cinsel tatminin sağlandığı bir işleve indirgenirken bunun dışındaki birçok başka sorunun deneyimlendiği bir ortama dönüşebilmektedir.⁵⁸ Zaten Terry Eagleton da ailenin kavramsal olarak üretilebilir ve kurmaca oluşuna atıfta bulunurken⁵⁹ değişken işlevlerinin dışında bu tarz toplumsal kurumlarda değişmeyen tek şeyin kadın ve kızların ikincil konumu olduğunu belirtmektedir.⁶⁰

Aileye dair tartışılan tüm bu fikirlerden sonra anlaşılmaktadır ki aile içerisinde anne ve babanın kültürel konumları, ebeveynlikleri, yaklaşımları ve toplumsal düzende sahip oldukları konumlar aile çatısı altında yetişen bireyler açısından son derece önemli parametrelerdir. Dahası her iki ebeveynin başarılı eğiticiler ve bakım sunucular olmaları yaşamsal pratiklerin öğrenilmesi adına önemlidir.⁶¹ Ebeveynlerin bu başarıyı gösterememeleri halinde ailenin parçalanması kaçınılmaz olup bireylerin sağlıklı ilişki ağını sürdüremeden modelleme yapamamalarına ve dolayısıyla simgeselde eksik bir temsil ile yer almalarına sebep olur.⁶² Modern hayatın getirisi olan toplumsal değişimler bireyleri ve aile dinamiklerini büyük bir hızla dönüştürmektedir. Bu dönüşüm içerisindeki bireyleri simgesel düzen bağlamında sağlam bir duruş sergilemeye yöneltecek en önemli şey aile içi özneler arası ilişkilerin nitelikli hale getirilmesi olacaktır.

⁵⁸ Held, a.g.e. , s. 129-134.

⁵⁹ Eagleton, a.g.e. , s. 142.

⁶⁰ A.e. , s. 173.

⁶¹ Üçok, a.g.e. , s. 15.

⁶² A.e. , s. 56.

Bu alt bölümde aileye dair ele alınan konu başlıklarının **Eşik** ile **Antilop ve Flurya** adına söyleyebileceklerine kısaca bakılacak olursa hem Eylül'ün hem de Jimmy'nin duygusal destek arayışında olma ve davranış modelleme pratiklerini kendi aileleri içerisinde aramaya meyilli oldukları görülür. Onların aileleri Güler Okman Fişek'in tanımladığı aile tiplerine uygun bir içeriktedir. Eylül'ün ailesi ailevi benlik özellikleri gösterirken Jimmy'nin ailesi de batı tipi aile yapısının özelliklerini yansıtmaktadır. Eylül'ün çekirdek ailesinde hiyerarşi çok baskın değilse de dayısı nezdinde o hep 'yeğenim' konumunda karşılanır. Bununla beraber aile içi yakınlık daha güçlü olduğundan Eylül'ün kişilikçe daha sıkışmış ve ilişkilere bağlı kalmaya çabalayan bir profil çizdiği gözlemlenir. Ayrıca kendi çekirdek ailesinin dayısının ailesi ve aile dostları içerisinde de konumlanışı nedeniyle Eylül'ün bu çoklu ilişkiler ağında benliğinin izdüşümleri yapılanmıştır. Zaten aile dışı ilişkilerin daha yoğun deneyimlenmesinin belli oranda bir hiyerarşinin varlığına işaret eden yönünün olduğu hatırd tutulmalıdır. Bu doğal yakınlık içerisinde Eylül'ün ihtiyaç hissettiği sevgiyi dışı olandan yana alabildiği anlaşılırken eril olandan yana ihtiyaç duyduğu onaylanma ve fark edilmeyi arzu ettiği oranda bulamadığı görülür. Babasının sergilediği hiyerarşik yaklaşım yine kendinden çıkışlı yakınlık ile de fazlaca desteklenmediğinden Eylül yine de geçirgen olmayan bir benlik konumunu edinebilmiş ve kişilik sınırları muğlaklaşmamıştır.

Öte yandan Jimmy'nin aile yapısı incelendiğinde batı tipi niteliklerin ön plana çıktığı fark edilir. Buna göre onun ailesinde hiyerarşi pek yok yakınlık da azdır. Bu nedenle Jimmy bireysel anlamda ihtiyaç hissettiği yakınlığı sağlayabilmek için büyük çaba sarf etmektedir. Jimmy'nin yaşına göre fazlaca bireyselleşmiş olması bu aile yapısının doğal bir sonucudur. Aile dışı sosyal grup ilişkilerinin de sınırlı olması Jimmy'nin benliğinin az sosyal etkiye maruz kalarak gelişmesine neden olmuştur. Aradığı yakınlığı çoğu zaman gönül ilişkileri ekseninde telafi etmeye çabalaması benliğinin aynalama ihtiyacına uygun düşmektedir. Her iki aile tipinde hiyerarşinin nispeten düşük seyretmesine karşılık koruma ve kollamanın yine de aile işlevlerinden biri olduğu görülür. Eylül'ün ailesi bu anlamda daha işlevsel iken Jimmy'nin şartlarında koruyup kollama konusunda ailesinden daha çok devlet ya da merkezi yönetimin etkin olduğu fark edilir. Eylül için babası onun koruyucu figürü iken Jimmy için bu figür Modüllerdeki her tür güvenlik yetkilisidir. Özellikle Jimmy'nin içinde yaşadığı toplum yapısı babanın konumunu ileri kapitalist düzenlemeler ile ikincil hale getirmiştir ve bu nedenledir ki aile temelinde yaşanan bir sorun çok rahat devlet için bir tehdit olarak kabul edilebilmektedir.

Her iki romandaki aile yapısının toplumsal gelişmelerden fazlasıyla etkilendiği anlaşılır. Kendi tarihsel özellikleri bağlamında ortaya çıkan baskıcı yönetim ve uygulamalar nedeniyle kahramanların gündelik yaşamlarının etkilendiği görülür. Bu etkiler her ailenin kendi zihinsel

süzgeci üzerinden kahramanlara ulaşmaktadır. Eylül için ailesi yönetsel gelişmelerden doğrudan etkilenen bir konumda bulunduğundan kendisi de bu olayın doğrudan mağdurlarından sayılmaktadır. Günlük yaşam pratikleri derinden etkilenmiş bir çocuk olarak ailesinin ideolojik hayat duruşunu ileriki yaşamında benimseyeceği bir konumda olacaktır. Benzer şekilde Jimmy de toplumun mevcut gidişatındaki gelişmelerden ailesi üzerinden doğrudan etkilenir. Anne ve babası toplumsal gidişatı destekleyici yaşam pratikleri sergilemekteyken annesinin bu tavrını sürdürmeyi bırakması aileyi bir anda topluma tehdit konumuna getirmiştir. Bu tecrübeyi ailesi içerisinde deneyimleyen Jimmy de ileriki yaşantısında annesinin eylem biçimini modellemiş olacaktır. O nedenle başkahramanların ailelerinin kaderinden bizzat etkilendikleri ve benliklerini benzer yönde şekillendirdikleri rahatlıkla iddia edilebilir.

Her iki romanda ailenin varlığı önemsenmiştir ve ebeveyn konumundaki kahramanlar evlilik kurumunu oluşturmak için çabalamışlardır. Hasan evlenerek dava ve ideallerine kendi toplumu içerisinde meşruiyet ararken Jimmy'nin babası da karısından sonra tekrar evlenmeyi tercih ederek ileri teknoloji toplumunda bu kurumun varlığının hala eskimediğini kanıtlamıştır. Evlilik çatısı altındaki kadınlar anlamsal rolleri ile bizlere tanıtılırken feminist yaklaşımın eleştirilerini de özellikle **Eşik**'teki Zeynep karakteri üzerinden deneyimleriz. Kendisi evlilik üzerinden kadınların ikincil konumda tutuluşlarına aykırı duruşuyla kadınların mevcut anlamsal rolünü yapı sökme uğratmaktadır. Romandaki erkeklerin araçsal rol oynayışı ele alındığında her iki aile yapısında erkeklerin eve ekmek getiren olarak farklılaştıkları görülür. Jimmy'nin babası maddiyatı ailesini bir arada tutabilmek için yüceltirken Hasan'ın bu araçsal rolü hem ideolojik hem de imkânlar nezdinde daha az doldurduğu fark edilir. Darbe sonrası arandığı dönemde araçsal rolü kesintiye uğradığında kısmen anlamsal rolü benimsemek durumunda kalışına şahit olunur. Bu kesinti Hasan'ın sonraki ideolojik duruşunu değiştirmekle beraber araçsal rolünün bertaraf edilerek karısı Ayşe'nin konumunu aile içerisinde belirginleştirmiş ve bir anlamda da ailenin ekmek kazananı konumuna taşımıştır. Değişen bu dengeler de zaten evliliğin kısa ömürlü oluşu ile neticelenmiştir. Bu bölümde ele alınan yaklaşımların daha ayrıntılı metinsel örneklerinin 3. bölümde yer aldığını hatırlatmakla birlikte son olarak denilebilir ki her iki aile yapısının kendi baskıcı ortamlarının bir ürünü olarak ortaya çıkmasında belirgin katkıları vardır. Aile içi pratikleri ile ataerkilliğin yeniden üretilmesine hizmet etmiş görünmektedirler. Bu anlamda Irmak Zileli ve Margaret Atwood'un yazınlarındaki aile öyküleri üzerinden ataerki toplumsal dinamikleri oldukça başarılı bir şekilde resmettikleri söylenebilir.

2.4 Kadın Yazını ve Darbe Anlatısının Odağında Özne

Bundan önceki bölümlerde psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlar bağlamında ele alınan özne çeşitli dinamikler üzerinden genel bir çerçeve içerisinde ortaya konmuştur. Öznenin gelişim sürecine etki eden teoriler bu tezin sorunsalını destekleyen seçili romanların bağlamı ölçüsünde ele alınmıştır. Üçüncü bölümden itibaren romanlardan seçilen metin örneklerinde bu teorilerin izi sürülmeden önce ele alınması gereken iki önemli mesele vardır. Bunlardan ilki bu başlık altında ele alınarak öznenin konumlandırılmasında etkin olan yerel unsurlara dikkat çekilecektir. **Eşik** ile **Antilop ve Flurya** romanlarını kendi yerel bağlamları içerisinde ele almadan yapılacak bir incelemenin eksik kalacağı düşünülmektedir. O nedenle öznenin konumlandırılmasında hem Türkçe edebiyatın kadın yazını üzerinden yaptığı sosyo-politik katkı hem de Batı edebiyatı kültür dünyası içerisinde kurgulanan spekülatif ve distopik varlığı bize özneyi diğer derinlikleri ile de tanıma imkanı sağlamış olacaktır. Öznenin farklı tarihi ve kültürel bağlamlar içerisinde yolculuk etmesi onun daimi bir seyir halinde olduğu gerçeği ile yüzleştirir bizleri. Bu bakımdan bu alt bölüm içerisinde irdelenecek konular arasında Türkçe edebiyatın kadın yazını üzerinden yol olarak ulaştığı darbe anlatısının kimi özellikleri ve bir kuşağın (68 kuşağı) bu anlatıları ve özneyi şekillendirmedeki rolü ele alınmıştır. Aynı zamanda **Eşik** üzerinden anlatının kendisini ve bu anlatı içerisinde şekillenen özneleri zihnimize sunan ve onların kurmaca varlığını çeşitli sorgulamalara uğratan yazar Irmak Zileli'nin romancılığı da **Eşik** romanı üzerinden göz önüne serilmiştir. Birkaç aşama veya eşikten (!) ibaret bu inceleme sürecinde edebiyatın özneye daha bütüncül bir bakış açısına ulaşabilmek adına yaptığı katkıya da kısaca değinmek gerekmiştir.

Edebiyatın da pekâlâ bilim ile uyumlu olduğunu iddia edenler bu sonuca edebiyatın okurdaki etkilerini deneysel verilerin araştırılması ile ortaya koymaya çalışırlar.¹ Buna göre toplumlar farklı kültürel etkilere açık hale geldikçe karmaşılaşırlar. Bu sosyal karmaşa içerisinde kültürel malzemeyi tek tipleştirip sığlaştırmadan bir anlam ortaya çıkarmak adına edebiyat önemli bir işlevle karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle farklı toplumsal yapılara ait edebi eserler okumak suretiyle sahip olunan tek tip bakış açısının çoğulcu bir yaklaşıma ulaştırılarak kırılabilmesi salıklandırılır.² Karşılaştırmalı bir çalışma olması amacındaki bu tez açısından yerinde bir vurguyu Laurensen ve Swingewood da yaparlar.

¹ Ed. Dick Schram & Gerard Steen, **The Psychology and Sociology of Literature: Utrecht Publications in General and Comparative Literature** 35, John Benjamins Publishing Company, 2001, s. 2. Bu arada k.g. için Terry Eagleton'ın edebiyat kuramının yanılsama oluşuna dair ifadesi için bkz. Eagleton, a.g.e. , s. 211.

² A.e. , s. 239.

Buna göre edebiyat insanın sosyal dünyasını roman türü üzerinden anlamlandırabilmek adına sunduğu uzamda bu uğraşa duyguları da katmaktadır.³ Duyguların ekseninde değerlerin de aynalanması tabî olarak edebiyatın bu sosyolojik malzemeyi ne dereceye kadar yansıttığı sorusunu akla getirmektedir. Yansıtılan içerik kadar değerler hakkında yapılan genellemeler de önemlidir. Kültürel anlam ve duygu-değer birleşiminin ölçülü karışımı da bizlere iyi edebiyatı tanımlar. Edebiyat araştırmasının sosyal anlamda bir derin düşünme pratiği olarak ele alınması ile iyi bir edebiyat metninde aranacaklar içerisinde toplumsal olanın fazlaca yer almaması önemli bir ayrıntıdır. Bu tarz iyi eserlerde sosyo-ekonomik ögeler kurgunun merkezini oluşturmaz.⁴ Kurguya yedirilen toplumsal unsurlar belirgin olmasa da oradadır. Bunu destekleyecek bir yaklaşım ancak şu olabilir, sosyo-politik duruşu olmayan bir yazar iyi bir eser ortaya koyamayacaktır.⁵ Benzer şekilde Irmak Zileli ve Margaret Atwood'un söz konusu romanları içerdikleri sorunsallar ve sergiledikleri eleştirel duruş bakımından sosyo-politik olana fazlasıyla gönderme yapmaktadırlar.

Peki, edebiyatın bu işlevsel gücü modern çağın öznesini nasıl ortaya çıkarmaktadır? Özellikle roman sanatı bireye odaklanmasıyla ön plana çıkmıştır.⁶ Romanın bunu nasıl sağlayabildiğini anlamaya çalışırken Türk kültür dünyası içerisinde bu türün nasıl şekil aldığına kısaca değinilebilir. Yıldız Ecevit Türk romanının yakın dönem tarihine ışık tutan çalışmasında roman sanatının Batı dünyasında şekillenmesinden çok daha sonraları bu topraklarda gelişmeye başladığını hatırlatır. Bu ortaya çıkışta tarihsel şartlar da farklıdır. Batı'da roman türü Rönesans döneminden itibaren ön plana çıkmaya çalışan bireyin kendini ifade etmesi adına bir çabanın aracıyken, romanın Türk edebiyatında ortaya çıkışı Tanzimat dönemi yenilik hareketlerinin bir uzantısı olması nedeniyledir.⁷ Tanzimat döneminin sosyal ve tarihsel gereklilikleri içerisinde roman türünün ve ilk kadın romancıların ortaya çıkışı ayrıntılarıyla ele alındığında 1839 tarihli ferman ile Batı nitelikli sosyal hareket ve uygulamaların devreye sokulduğu belirtilir.⁸

³ Diana T. Laurenson & Alan Swingewood, **The Sociology of Literature**, New York, Schocken Books, 1972, s. 12.

⁴ A.e. , s. 15-21.

⁵ A.e. , s. 250. Madalyonun öteki yüzünde de sosyo-politik duruşu olan edebiyat kuramcısı vardır. Kitabında edebiyat kuramı üzerine fikirlerini tartışan Eagleton, edebiyat kuramının siyasi ve politik olanla doğrudan ilişkisini ele alır. Kuramcının belirlediği amaca göre kuram seçiminde bulunduğunu, eleştiri uğraşının politik bir duruş olduğunu, belli bir sistemin koruyuculuğunun yapıldığını ve bundan ötürü seçkin ve cinsiyetçi fikirlerin açığa çıktığını belirtmektedir. Bkz. Eagleton, a.g.e. , b.a.

⁶ Nurdan Gürbilek "Kendine Ait Olmayan Oda" adlı bölümde romanın aslında olmamış hayatların başarılı olabilmış anlatısı oluşuna değinir. Bkz. Nurdan Gürbilek, **Ev Ödevi: Denemeler**, 7.b.s. , İstanbul, Metis Yayınları, 2019, s. 95-110.

⁷ Yıldız Ecevit, **Türk Romanında Postmodernist Açılımlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 83.

⁸ Hülya Argunşah, **Kadın ve Edebiyat: Babasının Kızı Olmak**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2016, s. 37.

Hatta “Osmanlı Romanında Genç Kız Olmak”⁹ adlı makalede, Batı kökenli reçetelerle yenilenme çabasında olan Osmanlı toplumunun doğuşu ile romanın doğuşu birbiriyle yakından bağlantılı gelişmeler olarak görüldüğü iddia edilir.¹⁰

Romanın toplumsal bir proje olarak ortaya çıkmış görüldüğü bu topraklarda dönüştürülmek istenen Osmanlı aile yapısı özellikle eğitim ve kültürel faaliyetler üzerinden şekillendirilmek istenmiştir. Tanzimat ile birlikte gelişmeye başlayan orta sınıf elit ailelerin yetiştirdikleri çocukların Batı tarzı bir eğitim ile muhatap olmaları gerekli görülmekteydi. Bu bağlamda özellikle kız çocuklarının konumu daha önemli görülmüştür zira kadınlar hem evlilikte hem de ailenin büyümesinde başrolü oynamaktadırlar. Başlatılan eğitim hamleleri ile beraber bunu destekleyici kültürel bir uğraş olarak roman okumak üzerinden yeni değerlerin pekişmesi amaçlanmıştır. Dönemin Namık Kemal ve Ahmet Mithat Efendi gibi önemli yazar ve çizerlerin yazdıkları üzerinden hem yeni eğilimlerin kayda düşürülmesini hem de genç kadınların roman yazmaya alıştırmaları bakımından hamilik / manevi babalık yaptıkları açıkça görülmektedir.¹¹ Bilhassa, Ahmet Mithat Efendi’nin roman okumayı Türk insanına sevdirmiş olduğu önemle vurgulanır. Onun ‘kültürel baba’lığı¹² üzerinden Tanzimat dönemi Osmanlı toplumunda çok önemli kadın yazarlar roman sanatı içerisinde değerli eserler vermişlerdir.¹³ Roman türü¹⁴ ile eşzamanlı olarak yeni bir toplumun ve dolayısıyla modern çekirdek ailenin (ailede de genç kadınların) ortaya çıkışı karmaşık bir yapının birbirine paralel aşamaları olarak karşımızda durmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi’nin kadınların toplumsallaşmasına ön ayak olması onu aynı zamanda Türk feminizminin de öncüsü yapmaktadır.¹⁵ Feminizmin bir kadın hareketi olarak şekillenmesinde şüphesiz Türk kadın yazınının önemli katkıları vardır. Çimen Günay Erkol bu yazına dair fikirlerini şu şekilde açıklamaktadır;

⁹ Makale adının Türkçe çevirisi tarafımda yapılmıştır. Aslı için bkz. Elif Akşit, "Being a Girl in Ottoman Novels". **Childhood in the Late Ottoman Empire and After**. Leiden, The Netherlands: Brill, 2016, s. 93.

¹⁰ *Trivial roman* türünün feodal toplumdan burjuva topluma geçişte bir aracı olarak kullanılmasına dair Karş. , Neydim, a.g.e. , s. 21.

¹¹ Akşit, a.g.e. , s. 94-112.

¹² Argunşah, a.g.e. , s. 43.

¹³ Türk edebiyatında kadın yazar olmanın zorluklarına değinen Hilal Aydın için bkz. Hilal Aydın, “Toplumsal Cinsiyet ve Estetik Özerklik Bağlamında Türk Edebiyatında Delilik ve Kadın”, **İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü**, doktora tezi, 2014, s. 215.

¹⁴ Prof. Dr. Nurullah Çetin, *roman* kavramının ‘romance’ kelimesinden türediğini ve ‘Romalıların tarzında, Latince, Latin dilinde vs.’ gibi anlamlara geldiğini belirtir. 12. yüzyıldan itibaren Latince’den Romancaya çevrilen eserlere ‘roman’ ismi verildiğini ve kelimenin 17. yüzyılda da bugünkü anladığımız manada bir içeriğe kavuştuğunu yazar. Ayrıntı için bkz. Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, 15.bs. , Ankara, Akçağ Yayınları, 2015, s. 65-66. Yine roman kuramının temel unsurlarına dair faydalı bir çalışma için bkz. Jale Parla, **Don Kişot’tan Bugüne Roman**, 2.bs. , İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, b.a.

¹⁵ Argunşah, a.g.e. , s. 46.

‘Bu araştırmanın en son durağı, kadının cinsel kimliğini korkusuzca irdeleyen, onun çelişkilerini aydın kimliğine veya taraftarı olduğu ideolojilere bağlamadan belirginleştiren ve bu çelişkileri ideolojilere eklemekten kurtaran bir roman olmalı. Ancak, böyle bir romanın kadın yazar geleneği içerisinde değerlendirilmek zorunda bırakılması ve kanonik bir metin konumuna geçme şansını asla yakalayamaması ihtimali de düşünülmeli. Kadın edebiyatımız henüz çok sistematik bir şekilde ortaya konmuş ve incelenmiş değil. Arşivlerden yeni belgeler çıktıkça ve az bilinen, unuttuğumuz kadın yazarların anıları, biyografileri vs. yayımlandıkça tahmin ettiğimizden çok daha zengin bir tarihle karşı karşıya olduğumuzu anlıyoruz. Kadınların kendileri hakkında söyleyecek farklı sözleri olduğunu düşünmemek için hiçbir neden yok. Bu farklılıkların ortaya konabilmesi için edebiyatımıza kadınlar tarafından yapılmış katkıların detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Kadınlar tarafından ortaya konmuş çok sayıda yapıt arşivlerde araştırmacıları beklemektedir.’¹⁶

Kaynağın zengin olup da bu zenginliğin tespit edilmesine dair çabanın henüz istenen seviyede olmayışı bu sahanın araştırmacıları için önemli bir hedef olarak ortaya konmuş görünmektedir. Bu nedenle bu çalışma da aslında iki kadın yazarın insanın temel meselesine dair söylediklerinin kattığı zenginlik üzerine bir tespit çalışması olarak da görülebilir. Öte yandan yine bu satırlarda Türk kadın yazınının ayrıntılı seyrini ortaya koymak hedeflenmediğinden sadece önemli görülen bazı satır başlarına odaklanılacaktır.¹⁷

‘Kadın yazını’ kavramının sorunlu doğasına işaret edilerek¹⁸ bu bağlamdaki kadın yazınının erkekçe bakışa karşı bir konumlanma eylemi olduğu hatırlatılır.¹⁹ Kadın yazarların eril anlayışın hamiliğinde başlayan ama özellikle bu son yüzyılda bağlarını gevşeterek kendilerine yeni bir gelenek oluşturmaya çalışmaları kadın yazını adına oldukça ümit verici bir gelişmedir. Her ne kadar Türkiye’de kadın yazınının yeterince işlenmediği²⁰ dile getirilse de ortada önemi gittikçe artan bir yazın birikimi kadınlar tarafından üretilmeye devam etmektedir. Kadın yazar sorunsalına değinildiğinde kadın yazınının bir arayışta olduğu ve yazmanın kadınlarca bir amaç olarak kullanıldığı söylenir.²¹

¹⁶ Çimen Günay Erkol, “Osmanlı -Türk Romanından Çağdaş Türk Romanına Kadınlık: Değişim ve Dönüşüm”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 21/Güz, 2011, s. 173.

¹⁷ Türk Edebiyatı adına ayrıntılı okuma için bkz. İnci Enginün, **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, Dergâh Yayınları, 2015; Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I-II**, Dergâh Yayınları, 2016; Osman Gündüz ve Tacettin Şimşek (ed.), **Batı Etkisinde Gelişen Türk Edebiyatı**, Grafiker Yayınları, 2017.

¹⁸ Erkeğin insanlık adına tek temsilci olarak görülüp kadının yazma ediminin ayrı bir kavram üzerinden sorunsallaştırılmasına vurgu yapılmaktadır, bkz. Fatmagül Berktaş, “‘Kadın Hayatlarını Yazmak’: Farklılık, Fark Yaratır”, “Kadın Hayatlarını Yazmak” Uluslararası Konferansı, Yeditepe Üniversitesi ve Kadın Eserleri Kütüphanesi Girişimi, 19 Nisan 2014, Yeditepe Üniversitesi Rektörlük Binası, Açılış Konuşması.

¹⁹ Füsun Bilir Ataseven, “Kadın Yazını Çevirmek II”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 29, Aralık 2017, s. 92.

²⁰ A.e. , s. 98.

²¹ Aydın, a.g.e. , s. 212. Sylvie Gambaudo bazı bilimsel araştırmalara göre kadın ve erkek beyin yapısının farklı optimize edildiğini, kadın beyninin iki beyin yarım küresi arası, erkek beyninin de beyin yarımküreleri dışı bir iletişim türüne açık olmasının belki de yazma eyleminin cinsiyet temelli bir eylem olarak okunabileceğini ifade ederken kadın yazarlara şapka çıkarır. Bkz. , Gambaudo, a.g.e , 2017, s. 23.

Yazın uğraşının bir amaç oluşuna dair verilecek şu örnek oldukça manidardır. Buna göre II. Meşrutiyet ile beraber Osmanlı topraklarında başlayan kadın hareketi öncelikle hep kadın dergilerinde ve derneklerde şekillenmeye başlamıştır. Yazma eylemi ile kadınlar toplumsal taleplerini daha rahat ifade etmeye başlamışlardır.²² Hedeflenen amaçlardan biri de okurda kadına dair farkındalık oluşturmaktır. Bu tez çalışması açısından da önemli görülen bir farkındalıktır bu. Bunu sağlamak adına kadın yazarlar kız çocuklarını anlatının kahramanı olarak seçerler ki hem onun hem de iki kuşak öncesinin anne ve anneanesi üzerinden kadına dair dinamikleri daha güzel ortaya koyabilsinler.²³ Bu nedenle 1990-2000 yılları arasında eser veren kadın yazarların hikâyelerinde anne-kız temasının kullanım yaygınlığına dikkat çekilir.²⁴ Kadın ve ona dair olanın merkeze alındığı bu tercihte *Bildungsroman*'lar önemli işlevler yüklenmişlerdir. Jale Parla bu anlatı türü hakkındaki düşüncelerini paylaşırken *Bildungsroman*'ın daha çok batıda erkek yazarlar tarafından ve erkek karakterler üzerinden kullanıldığını hatırlatmaktadır. Bunlar çocukluktan olgunluğa geçiş ya da geçemeyişin öyküsü olarak düz zamansal anlatılardır. Türk romanında örnekleri daha az olsa da kadın yazarlar tarafından daha çok kullanıldıkları görülür. Batı'dakinin aksine mutlu sona pek ulaşmayan içerikleriyle *Bildungsroman*lar geçmişle yüzleşmek için önemli birer araç konumundadırlar.²⁵

Dönemsel etkiler kadın yazını önemli ölçüde etkilemiştir. Tanzimat yıllarını takip eden dönemde zaten az sayıdaki kadın yazar hamileri olan erkek yazarların etkisini kırmak ve kendilerine ait yeni bir biçim ortaya koyabilmek için çok uğraşmışlardır.²⁶ Kadından yana gibi görünüp de eserinde kadını zayıf ve ikincil konumda betimleyen çokça erkek yazar ataerkil yapıyı devam ettirmiş görünmektedirler.²⁷ Cumhuriyet dönemi birinci kuşak kadın romancıların eril anlayışla hesaplaşmak için seçtikleri dönem 1930-1980 yıllarıdır. Yazarlar bu dönemin toplumsal etkilerini roman kahramanlarına yansıyanlar üzerinden işlemişlerdir. Bu doğrultuda iç mekân kullanımı bu süreci yansıtan unsurlar olarak ortaya çıkmıştır.

²² Mülkiye Atça, "Osmanlı Türk Modernleşmesi Sürecinde Kadın Duyarlılığının Edebiyata Dâhil Oluşu", **HAFIZA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 1, cilt 1, Aralık 2019, s. 5.

²³ Tüm bunlara rağmen Ataseven günümüz kadın yazarının kullandığı dilin hala eril bir özelliğe sahip olduğunu da belirtmektedir bkz. Ataseven, a.g.e. , s. 92-93.

²⁴ Bulut, a.g.e. , s. 44.

²⁵ Jale Parla, "Tarihçem Kâbusumdur! Kadın Romancılar da Rüya, Kâbus, Oda, Yazı", **Kadınlar Dile Düşünce**, der. Sibel Irzık ve Jale Parla, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 179-181.

²⁶ Osmanlı döneminde ilk kadın yazar olarak Fatma Aliye Hanım romanlarında babası Cevdet Paşa ve hocası Ahmet Mithat Efendi'nin etkilerini kırmaya yönelik hamleler yapıp daha başkaldırıcı bir üslup kullanmıştır. Bkz. Argunşah, a.g.e. , s. 69.

²⁷ Atça, a.g.e. , s. 8.

Anlatı daha çok ev, oda, yatak vs. eşyalar ve baba evi, anne-kız ilişkisi gibi temalar üzerinden oluşturulmuştur. Rüya ve karabasan da sıklıkla kullanılmış yöntemlerdir. Yine caddeler, meydanlar ve diğer açık alanlar korkutucu mekân motifleri olarak seçilmişken iç mekânların koruyuculuğu imdada yetişir niteliktedir. Koruyucu oldukları kadar iç mekânlar aynı zamanda engellenmeyi, tutsaklığı ve hapsolmayı da simgelemektedir. Önemli bir başka boyut da bu yazarlarda toplumsal olanın geri planda tutulurken kişisel tarihe ait olanın anlatıda görünür kılınmış olmasıdır.²⁸ Her ne kadar Irmak Zileli birinci kuşak kadın yazarlar arasında sayılmasa da romanında 1980 darbesini tarihsel arka plan olarak kullanmış ve iç mekânlar üzerinden ebeveyn çocuk sorunsalını işlemiştir. Odak noktasına insanı ve aile içi ilişkileri olarak eril bakışı ve dili kırmayı amaçlamıştır. Özellikle rüya unsurunu hikâyesinde kullanarak romanın ana kişisi Eylül'ün bilinçdışına okuyucunun erişebilmesini sağlamıştır. Zileli bu romanı ile kişisel olanı merkeze taşıırken kişisel ve toplumsal olanın girift doğasına vurgu yapmıştır.

Kadın kimliğinin daha rahatça anlatıldığı yıllar 1960'ların sonu olarak tanımlanmaktadır. Buna göre bu yıllarda Türkiye 60'ların özgürlük havasından nasibini almış ve kadın yine kadın üzerinden kadın bakış açısıyla anlatılabiliştir. Toplumsal alanda görünür olmak adına bu yıllarda yazan kadınlar eril anlayışın kadınlara biçtiği rolleri sorgulamak için yazınlarını bu yılların olumlu etkisiyle yeniden şekillendirmişlerdir.²⁹ Öte taraftan 1980'lere gelindiğinde ise bir başka önemli gerçeğe işaret edilir. Buna göre bu yıllar baskı ile özgürlüğün gelgitli ilişkisine tanıklık etmiş bir dönem olarak ortaya çıkmaktadır. N. Gürbilek bu durumu şu şekilde ifade etmektedir;

'80'lerin ilk yarısına darbenin, baskının, şiddetin: ikinci yansına görece özgürleşmenin, daha modern, daha sivil bir iktidarın damgasını vurduğu söylenebilir. Ama daha dikkatle baktığımızda bir şeyi fark edeceğiz: Bu iki strateji 80'ler boyunca hiçbir zaman birbirinin yerini almadı; hep birbirini çağıran, etkili olabilmek için birbirine ihtiyaç duyan, meşruluklarını birbirine borçlu biçimler olmayı sürdürdüler. Belki de uzun bir süre daha bu kültürün kaderi olacak bir özelliği bu çelişkide aramalıyız.'³⁰

Farklı dinamiklerin iç içe geçip imkân ile imkânsızın aynı anda barındığı bu dönem ³¹ kadın yazını açısından büyük gayret ve emeğin sarf edildiği yıllar olarak değerlendirilmektedir. Özellikle bu dönemde kadına ait bir yazın dili konusunda çok çaba harcandığı fakat zıtlıkların gölgesinde arzu edilen amaca tam olarak ulaşamadığı gerçeğine işaret edilmektedir.³²

²⁸ Irzık ve Parla, a.g.e. , s. 185-194.

²⁹ Atça, a.g.e. , s. 11.

³⁰ Nurdan Gürbilek, **Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi**, 3.bs. , İstanbul, Metis Yayınları, 2001, s.15.

³¹ A.e. , s. 10.

³² A.e. , s. 16.

Bu arada kalmışlık durumunun bir yansımasının da kadın hikâye yazarlarının eserlerinde kendini göstermiş olma ihtimali vardır zira yapılan bir çalışmada 1970 ile 2000 yılları arasında yazılanların tema bağlamı içeriğinin pek değişmediği gözlemlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, kadın yazarların kadın ve aileye dair farkındalık oluşturmak adına biçimlendirdikleri eserlerinde yıllar içerisinde izlek anlamında farklılık gözlemlenmemiştir. Bu da bizlere yazın ve yazarın belli bir sorunsala demirlediğini göstermiş olmaktadır.³³ Zaten yapılan çalışmada küreselleşme, modernleşme ve sanayileşmeye rağmen genel manada kadın yazarların hikâyelerinde anlatılan ataerkil yapı anlatılarının değişmeyişi buna dair bir kanıt olarak gösterilmektedir.³⁴

Roman sanatının hem bireysel hem de toplumsal anlamda önemli bir anlamlandırma aracı olduğu düşünüldüğünde ister istemez 1980'lerin roman türüne olan etkileri akla gelir.³⁵ Bu bağlamda romanın siyasal yönü üzerine yapılan çalışmalarda özellikle 1980 sonrası yazılan romanların depolitize oluşundan ve bunun sebebinin de 12 Eylül darbesinin faşizan doğasında aranması gerektiğinden bahsedilir. Buna rağmen yine de hiçbir romanın siyasal gönderme yapmaktan uzak duramayacağı çünkü siyasetin toplumsal hayatın her anına sinmiş olduğu gerçeği bizlere hatırlatılır.³⁶ Siyasetin edebiyata yansıması konusuna gelindiğinde edebiyatın bir darbe anlatısı üzerinden şekillenebilen yapısı ve bu durumun bu tezin de bağlamını oluşturması önemli bir başka alt başlığı ortaya çıkarır. Buna göre Türk kurmaca yazınında darbelerin etkilerinin anlatıldığı çokça alt türün varlığından bahsedilir. Sosyal ve siyasal baskıların hedef tahtasında olmama amacındaki Türk edebiyatçıların darbe anı ve tanıklıklarını edebiyat üzerinden okura iletmeye çalıştıkları iddia edilir.* Edebiyatın bir anlamda üstlendiği bu işlev de “kültürel bellek inşası” olarak tanımlanmıştır.³⁷

* Emine Güneş, “Türk Edebiyatı tarihinde romanın başlangıcından günümüze kadar “politikayla birlikte ilerlediği ve özellikle Tanzimat”la birlikte romanın politik hüviyet kazandığı”nı çalışmada belirtmektedir. Bkz. “Cumhuriyetten Günümüze Darbe Romanları ve Örnek Romanların Tahlili”, **Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı**, Yüksek Lisans tezi, 2019, s. 4.

³³ Bulut, a.g.e. , s. 7.

³⁴ A.e. , s. III.

³⁵ Betül Parlak, “Özel ve Toplumsal Anlamlandırma Aracı Olarak Roman”, **Hece Dergisi** Türk Romanı Özel Sayısı Cilt 1, sayı: 6, vol. 65-66-67, 2002, s. 282.

³⁶ Ahmet Oktay, “Siyasal Roman Üzerine”, **Hece Dergisi** Türk Romanı Özel Sayısı Cilt 1, sayı: 6, vol. 65-66-67, 2002, s. 309. İrmak Zileli de politikanın bir metnin içerisinde sis gibi olduğunu, politik mananın anlatılan kadar anlatılmayanda da olabildiğini, yazarın romanın unsurlarına dair yaptığı her seçiminin politik bir eylem olabileceğini ve yazarın edebiyat üzerinden hayata dair bir anlama çabası içerisinde oluşundan bahseder. Bkz. Zileli, @irmakzileli. “Politika bir Metnin Neresindedir?” **Instagram** Canlı Yayını, 8 Mayıs 2020, www.instagram.com/tv/B_9mTB3gJRr/?igshid=1cgfnfn90wrtnc.

³⁷ Çimen Günay Erkol, “Kültürel Bellekte Şiddet: Edebiyatta Darbeler ve Travma”, **Kültürel Bellek 2016**, haz. Pelin Şahin Tekinalp ve Gonca Gökalp Alpaslan, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 169.

Darbeler siyasi çalkantıların zirve noktası olarak toplumsal travmalara yol vermiş olgular olmaları yönüyle yakın dönem Türk siyasi tarihinde sıklıkla ve birbirine yakın zaman dilimleri içerisinde meydana gelmiştir. Tam bu noktada edebiyat devreye girer çünkü yaşanan travmaları anlaşılır ve yaşanılır kılan bir yönü vardır.³⁸ Yaşananları bellekten gün yüzüne çıkarmanın zorluğundan bahsedildiğinde darbe anlatıları özelinde iki olasılıktan söz edilebilir. Buna göre kimi anlatılar olayları birinci elden aktarmayı tercih ederken kimileri de kurgusal olarak soyut bir dil ile anlatım yapmışlardır. Burada darbe olgusu faşizm ile bağlantılı görülürken iktidar ve baskı ikilisinin günlük hayattaki ilişkilerimizde de ortaya çıkabildiği unutulmamalıdır. Bu durumdan dolayı da bu ilişki biçiminin anlatılabilmesi için arka planda darbe dönemi gerçeklerinin oluşu anlatı türü ve içeriği arasındaki uyumu bizlere göstermiş olmaktadır. Bu yolla hem birey hem de toplumsal olarak belli bir travmayı atlatabilmek ve bir manada iyileşebilmek mümkün olabilecektir. Bir başka açıdan da darbeye dair tanıklıkların kurmaca anlatımı olasılıkları açığa çıkarma, kayıt altına alma, affetme ve yas tutma (birinci elden yaşayanlar kadar etkilerini dolaylı olarak yaşayan sonraki nesiller açısından) bakımından önemli işlevlere sahip bir eylem olarak da görülebilir.³⁹ Darbe anlatısının nihai amacında ne olursa olsun çarpıcı bir sistem eleştirisi sunarken insanı ve çıkmazlarını oldukça gerçekçi biçimde yansıtabilme gücüne sahip olduğu görülür. Irmak Zileli aile bireyleri arasındaki iktidar ilişkilerini anlattığı bu romanında olayları bir darbenin gölgesi altında kurgulayarak toplumsal hayat dairelerinin birbirine olan etkisini çarpıcı bir şekilde sunmayı başarmıştır. Bu kişisel ve toplumsal olanı anlama ve anlamlandırma çabası olarak da değerlendirilebilir.

Darbe anlatısının işlevleri ve öneminden sonra darbe gerçeğine de değinmek o neslin yaşam pratiklerini ve bunun gündelik ilişkilere olan etkilerini anlamak bakımından gereklidir. Buna göre 1960'ta başlayıp 1980' e kadar devam eden yirmi yıllık süreçte üç darbe ve üç başarısız darbe girişimi olmuştur.* Sonraki süreçte metinlere yansıyan kurmaca tanıklıkların her darbe döneminden ayrı etkilendiği görülür. Her darbe aynı şiddette bir yazın üretimine neden olmamıştır. 1960 darbesinden farklı olarak 1970 ve 1980 darbelerinin kendi edebiyatlarını (hem yazılan eserlerdeki sayısal çoğunluk hem de hemen kurguyla buluşturma bakımından) ortaya çıkarmış olması ilginç bir ayrıntı olarak belirir. Hatta bu dönemi bizzat yaşamamış olan yazarların bile bu iki darbeyi birer yazınsal motif olarak kullandığı görülür.

* 1980 sonrası darbe oluşumları (28 Şubat vs.) bu çalışmanın kapsamına girmediğinden bahsedilmemiştir.

³⁸ A.e. , s. 170.

³⁹ A.e. , s. 173-175.

12 Eylül 1980 darbesinin 2000’lerde yaşanan bir başka darbeye (28 Şubat Post-modern darbesi) rağmen hala romanlara ilham kaynağı olmaya devam ettiği görülür.⁴⁰

Bu tez bağlamında darbe anlatısının ilham verdiği kadın yazarlara yönelmenin temelinde toplumsal alanda eril olanın yıkıcılığını ve sınırlayıcılığını anlayabilme edinci vardır. Özellikleri itibariyle ataerkil bir yapının sonucu olarak karşımıza çıkan siyasi gelişmeler ve devamındaki darbe süreçlerini kadın bakış açısı üzerinden anlamaya çalışmak kadın öznelere atması gereken önemli bir adımdır. Kadınların ister yazar ister okur veya herhangi manada bir katılımcı veya seyirci olarak üstlendikleri işlev ve doldurdıkları konumlar konunun doğru tahlil edilebilmesi adına gereklidir. 2011 yılında yazılmış ve otobiyografik özellikler taşıyan bir darbe anlatısı olan **Eşik**’in sosyo-politik bağlamı üzerinden kadının bu siyasi süreç içerisindeki yolculuğu bir başka açılım gerektirmektedir. Bu nedenle de özellikle 3.3. alt bölümde bu romandaki toplumsallık ele alınmış ve hâlihazırda ilerleyen paragraflarda da kadınların bu siyasi süreçte oynadıkları role dair yaşam pratikleri birinci elden tanıklıklar üzerinden ele alınmıştır.

Eşik romanında bazı kadın kahramanlar sol eğilimli siyasi mücadele içerisindeki konumları üzerinden anlatıma dâhil olurlar. Onların konum ve duruşlarını daha iyi anlayabilmek için Türk kadını imgesinin nasıl şekillendiğine kısaca bakmak gerekmektedir. Türk kadının 1945-1965 yılları arasındaki imgesine değinildiğinde karşımıza *muhafazakâr modernlik* dönemi özelliklerine uyan bir kadın tipolojisi çıkar. Bu özellikteki kadın Cumhuriyet’in kökleşmesinde görev alıp bu doğrultuda vatan evladının yetişmesine öncülük eden, itaatkâr ve fedakâr olmakla beraber çalışkan ve dişiliğini arka planda tutan bir kişilik olarak görülmek istenmiştir. Öte taraftan 1960’lardan sonra ise iç göç ve sanayileşme sebebiyle dönüşen toplum içerisinde bu sefer aynı kadın özne emekçi ve üretim sürecine dâhil olarak görülerek sol siyasi anlayışın bir ferdi olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Toplum sahnesinde artık evdeki kadın değil her tür siyasi eylem ve faaliyette etkin olan sokaktaki kadın görünür olmuştur. Görünürlüğün gücü de beraberinde getirdiğini söylemek pek mümkün değildir zira sol hareket asıl sorunu sınıf mücadelesinde gördüğünden dolayı kadın sorunu ikinci plana itmiştir. Bu nedenle olacaktır ki 1960-1980 dönemi arası Türk feminizmi açısından dikkate değer bir hareketlilik görülmemiştir. Bu dönemin sol anlayışı kadının konumunu erkeğin konumuna göre belirlemiştir. Kadının burjuvalaşmaya daha yakın görülmesi temel bazı sorunlarının göz ardı edilmesini beraberinde getirmiştir.

⁴⁰ Çimen Günay Erkol, “Askerî darbeler ve tanıklık romanları”, **T24**, 15 Ağustos 2016, (Çevrimiçi) <https://t24.com.tr/k24/yazi/darbe-ve-taniklik,811> , 22 Haziran 2020. Erkol, Irmak Zileli’nin 2011 yılında yayınlanan **Eşik** adlı romanını da başka bir darbenin ertesinde yazılan romanlara örnek olarak zikretmektedir.

Ayrıca o günün sol örgütlerinin sol hareketi halka yayabilmek için kadına dair feodal ve ataerkil yaklaşımı bir taktik olarak benimsemiş gözüktüklerinden de bahsedilmektedir.⁴¹ Kadına dair toplumsal algının hem sağ hem de sol anlayışta çok farklı olmaması aslında ortak yaşanan bir kültürün de sonucu gibi gözükmektedir. Bir sonraki bölümde ayrıntısıyla incelenecek **Eşik** romanının arka planında yatan toplumsal dinamiklerin özellikle 68 kuşağı olarak adlandırılan bir dönemin bireylerinin oluşturdukları sosyal eylemler ve hareketlerde yattığı görülecektir. Romanı bu bağlamda sağlıklı inceleyebilmek için 68 kuşağının ne olduğu, nasıl bir siyasi ve tarihi sonucun ürünü olduğu ve bu dönemi yaşamış bireylerin bireysel ve aile hayatlarının nasıl etkilendiği cevaplanması gereken önemli başlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bu cevapları ortaya çıkarabilmek adına fazla ayrıntıya girmeden ama genel bir perspektif oluşturabilecek kadar da olsa bazı meseleler ilerleyen satırlarda paylaşılmıştır.

Demet Lüküslü, **Türkiye'nin 68'i** adlı kitabında 68 kuşağını küresel “bir mit”⁴² olarak tanımlarken coğrafik etkenler sayesinde bu kuşağın dinamiklerinin farklı kültürlerce farklı deneyimlendiğinden bahsederken “...bir yaş grubunda kuşak bilincinin oluşmasını sağlayan etkenin ‘zamanın ruhu’nu oluşturan tarihsel dönüşümler olduğunu belirtir”.⁴³ Bu tarihi dönüşümler içerisinde en önemlisi şüphesiz II. Dünya Savaşı’dır. Küresel anlamda insanlığı hem maddi hem de manevi anlamda etkilemiş bu olay 68 kuşağı için bir dönüm noktası olmuştur. Bu kuşağın bireyleri bu savaşın hemen sonrasında doğmuş ve o günleri etkisi altına alan Soğuk Savaş dönemi şartlarında gençlik dönemlerini geçirmişlerdir.⁴⁴ Hem sıcak hem de soğuk savaşın getirilerinin yaşattığı hayal kırıklığı ve hoşnutsuzluk ile yoğrulan sol bakış açısı daha iyi şartlar sağlama adına özellikle üniversite gençliği üzerinde etkin olmuş bir sosyal olgudur. Bu kuşağı 68 olarak tanımlayan unsurun yıldan çok bir dönem oluşundan bahsedilir. Üniversiteli gençliğin kendi iktidar düzenlerine yönelik başlattıkları siyasal ve toplumsal olayların özellikle 1968 yılında yoğunlaşmış olması bu dönemin gençlerini 68 kuşağı olarak tanımlar olmuştur. Yoksa bu olaylar bütünü aslında 1966 ile 1971 arası bir zamansal aralıkta meydana gelmiştir.⁴⁵ Olayların üniversite eğitime dair hoşnutsuzluklarla başlayıp zamanla ülke yönetim ve rejimlerine yönelmesi olayların boyutunu değiştirmiştir.⁴⁶

⁴¹ Aydın, a.g.e. , s. 176-177.

⁴² Demet Lüküslü, **Türkiye'nin 68'i: Bir Kuşağın Sosyolojik Analizi**, Dipnot Yayınları, 2015, s. 9.

⁴³ A.e. , s. 15.

⁴⁴ A.e. , s. 16.

⁴⁵ Mehmet Koca, “68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet”, **Birey ve Toplum**, cilt 8, sayı 15, Bahar 2018, s. 87.

⁴⁶ A.e. , s. 91.

Bu noktada önemli bir farkın altı çizilmektedir. Buna göre Türk 68 hareketinin Batı 68'inden farkı sol işçi geleneğin daha zayıf olmasıdır ve Batı'da eylemler işçi sendikaları tarafından devralınırken Türkiye'de öğrencilerin işçiler adına bu direnişi sürdürmüş olmasıdır.⁴⁷ Bu çalışmanın kapsamı açısından 68 kuşağının yaşadığı dönemde gerçekleşen siyasi olayların ayrıntılarını paylaşmak hedeflenmemiştir. Asıl mesele bu dönemin etkilerinin bir kuşağın psikolojisine ve dolayısıyla kişiliğine olan etkilerini anlamaya çalışmaktır. Bu bağlamda aktarılan bilgiler sebep olunan sosyo-psikolojik sonuçları bakımından mercek altına alınmıştır.

68 kuşağının temsilcilerinin özellikle üniversite gençliğini oluşturduğu temel bir bilgi olarak ortadadır. Bu kitle kendilerini öğrenmeye açık ve farklı olarak tanımlamış⁴⁸ ve tarihin o noktasında üniversite eğitimi imkânına sahip olabildikleri için de kendilerini değişim yaratabilecek bir kitle olarak görmüşlerdir. Söz konusu imkân da aslında kendilerinin zamanın memur, asker ve bürokrat ailelerin çocukları olmalarından dolayı sahip olmuşlardır.⁴⁹ Bu gençliğin çoğunun erkek öğrencilerden oluşması (kız öğrenciler erkeklere oranla beşte bir oranındadırlar) hareketin yönünü belirleyen de eril zihniyet olduğunu akla getirmektedir.⁵⁰ Bu gençlerin bu süreçte önemli toplumsal görevler üstlenmiş olmaları onları aynı zamanda bazı tehlikelere de maruz bırakmıştır.⁵¹ Bununla beraber bu kitle kendilerini bir önceki kuşakla da daha derin bir çatışma içerisinde deneyimlemişlerdir zira önemli toplumsal olayların yaşandığı dönemlerin bir getirisi olarak kuşaklar arası çatışma yoğunluk kazanmıştır.⁵² Bu farkı yaşayan kuşağın bir önceki kuşaktan bir şey öğrenemeyeceği düşüncesine sahip olması, itaat etme, deneyim ve yaş temelli saygı anlayışlarını olumsuz etkilemiştir. Bu noktada önemli bir mesele dikkat çeker. Kendilerini bir önceki kuşaktan bağımsız algılayan 68 kuşağının da kendi yetişkinlik dönemlerinde bir sonraki kuşaktan benzer beklentilere girdikleri ve kendi güç ilişkilerini kurdukları görülmüştür. Bu nedenle bu kuşağın 1980 sonrası kuşak ile olan güç ilişkisi Türkiye'nin modern siyasi tarihi açısından önemli dönüşümlere sahne olmuştur.⁵³

⁴⁷ A.e. , s. 92. Benzer bir görüş için karş. Lüküslü, a.g.e., 2015 , s. 11. Aynı zamanda Asuman Yıldırım da Oral Çalışlar'dan alıntılararak Türk 68 hareketinin farkını zamanın Demokrat Parti baskılarına karşı başlatılan siyasal ve sosyal eylemler bütünü olarak tarif etmektedir, bkz. Asuman Yıldırım, "Türkiye'de 68 Kuşağı'nın Din-Toplum İlişkilerine Bakışı", **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 23, 2014, s. 195.

⁴⁸ Lüküslü, a.g.e. 2015, s. 30.

⁴⁹ A.e. , s. 35-36.

⁵⁰ Demet Lüküslü, "Kuşaklararası Uçurum ve Türkiye'de 68 Kuşağı", ed. Ömer Turan, **Toplumsal Tarih** '68 Özel Sayısı, sayı 293, Mayıs 2018, s. 67.

⁵¹ Demet Lüküslü bunu 'gençlik miti' olarak tanımlamaktadır. Buna göre özellikle Cumhuriyet tarihi ile beraber gençler önemli siyasi misyon ve sorumluluk yüklenmiştir. Öte taraftan bu sorumluluğa uymayıp ihanet edenler de tehdit olarak algılanıp cezalandırılmışlardır. Bkz. Lüküslü, a.g.e. , 2018, s. 67.

⁵² A.e. , s. 68. Lüküslü Amerikalı antropolog Margaret Mead'in kuşak kavramını toplumsal değişim ile beraber analiz eden çalışmasından bahseder. Ayrıntı için bkz. Margaret Mead, **Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap**, New York, Natural History Press/ Doubleday&Company, Inc. , 1970, s. 51-76.

⁵³ A.e. , s. 68-69.

Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke adlı çalışmada 12 Mart 1971 darbesini konu alan romanların eleştirmenler tarafından daha çok gerçeğe uygunluk filtresi ile ele alınışı nedeniyle birçok romanın düz okuma yapılarak değerlendirilmiş olması eleştirilir. Romanlar aslında sahip oldukları toplumsal ve psikolojik içerik ile incelenmediği görülmüştür.⁵⁴ Bu anlayış bu çalışmada da benimsendiğinden kadınların bu hareketin içindeki konumlarını irdelemek daha sonra yapılacak roman okuması adına gerekli görülmüştür. Zira kadınların deneyimlediği toplumsal ve psikolojik durumlar onların bireysel şekillenmelerinde ve dolayısıyla aile içindeki işlevlerini sürdürmede önemli etkilere sebep olmuştur. Bu incelemeyi yapabilmek adına referans alınan kadın yazarlar ‘68 hareketi sürecinde kadınlara yönelik yaklaşım ve algıları birinci elden deneyimlemiş olan kişilerdir. Nadire Mater’in kısaca “lafta eşittik”⁵⁵ diyerek ifade ettiği bu durumu yaşayan kız öğrenciler aslında mensup oldukları aileler bakımından çoğunlukla dönemin üst sosyal tabakasına ait gençlerdir. Buna karşılık yine aynı kişiler kendilerini sol hareket içerisinde ikincil konumlara sahip olarak bulmuşlardır.

Kadınların 1968 sürecinde zamanla ikincilleşen rolleri ve bunu zamanla içselleştirmiş olmaları önemli bir olgudur.⁵⁶ 68’in ilk dönemlerinde erkekler kadar aktif bir eylem hayatına sahipken Türkiye’deki sürecin Batı’ya nazaran daha uzun sürerek sıcak çatışmaların devam etmesi hareketin dinamiklerini değiştirmiştir. Çatışmanın güvenlik endişesiyle kadınlar açısından sıkıntılı görülmesi ve toplumsal cinsiyet algısının da etkisiyle kadınlar zamanla geri plana itilmeye başlamışlardır. Kadınlar ise bu durumu açıktan eleştirmemişlerdir.⁵⁷ Zamanla giyim tarzlarından evliliğe kadar birçok konuda örgütteki erkek bakış açısını benimsemeye gayret ettikleri ve kadınsı yanlarını bastırmaya çalıştıklarından bahsedilir. Yardımcı ve lojistik anlamda fedakârca çalışan bu kadınlar gidişatta söz sahibi olamamalarının rahatsızlığını yaşasalar de açıktan ve toplu olarak eleştirilerini dillendirmemişlerdir. Bu kadınların aslında oldukça demokrat ve özgürlükçü ailelerden gelmelerine ve özellikle babaları tarafından idealist yetiştirilmelerine rağmen örgüt içerisinde kırsal kökenli, hâlâ feodal anlamda toplumsal cinsiyet algısına sahip erkeklerin iletişim biçimlerine maruz kalmış olmaları zaman içerisinde geri planda kalmalarına sebep olmuştur.⁵⁸

⁵⁴ Çimen Günay Erkol, **Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke**, Ankara, Ayizi Kitap, 2019, s. 33.

⁵⁵ Lüküslü, a.g.e. , 2018, s. 102.

⁵⁶ Ayşe Köse, “Türkiye’nin 68’inde Kadınlar”, ed. Ömer Turan, **Toplumsal Tarih** ‘68 Özel Sayısı, sayı 293, Mayıs 2018, s. 109-112.

⁵⁷ A.e. , s. 111. Ayrıca yapılan sosyolojik çalışmalarda işgücüne ve üretime katılan kadının toplumsal statüsünün iyileşmediği ve ailenin erkeğin konumunu tekrardan güçlendirdiği görülmüştür.

⁵⁸ Zeynep Beşpınar, “68 ve Düzene Karşı Çıkan Kadınlar: Kazanımlar, Kabullenişler ve Bedeller”, ed. Ömer Turan, **Toplumsal Tarih** ‘68 Özel Sayısı, sayı 293, Mayıs 2018, s. 114-123.

Böylece **Eşik** romanının zaman olarak konumlandığı toplumsal şartlar sosyal boyut ve kadın erkek ilişkileri bağlamında tespit edilerek edebiyatın bu olguyu aktarma dinamikleri ele alınmış oldu. Bu aşamada 12 Eylül 1980 darbesinin Türk romanına etkilerinden kısaca bahsedilmelidir. 12 Eylül 1980 bireycilik kavramının Türk edebiyatında ön plana çıkmaya başlamasına sebep olmuştur. Bireyciliğin ön plana çıkışı sadece darbeye değil aynı zamanda küresel anlamdaki özgürlükçü gelişmelerden de etkilenmiştir. Yapılan bir doktora çalışmasında sayısı yüzü bulan dönem romanı incelendiğinde bu romanların ezici çoğunluğunda darbenin açıktan olmasa da karakterlerin örgüt içi ilişkilere dair yaptıkları eleştiriler üzerinden anlatılarda yer bulduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu romanlarda darbenin hem bireylere hem de aile yaşantılarına olan olumsuz etkileri irdelenmiş ve hem maddi hem de manevi anlamda sebep olunan değişim ve dönüşümler anlatılmıştır.⁵⁹ Diğer taraftan 12 Eylül 1980 olaylarının Türk romanında yeni eğilimler ortaya çıkardığı ve bireyin içsel sorunlarının metin içerisinde daha çok ön planda yer alarak görünürlüğünün arttığı görülmüştür. Bu sürecin etkilerinin günümüz toplumunda hâlâ yaşanmaya devam ettiği iddia edilebilir. Romancının özellikle belli bir dönemi ele alarak kurguyu bunun üzerine oturtması da simgesel bir eylem olarak da düşünülebilir. Yazar zamansal uzaklık içerisinde bugünden düne bir köprü kurmuş ve adeta o dönemi nesneleştirerek meseleleri irdelemeye çalışmıştır. Bunu geriye dönüş tekniği ve bilinç akışı yöntemiyle yaparken de asıl amacı gerçekleri olduğu gibi aktarmaktan ziyade meseleleri sorgulamaktır.⁶⁰

Bu bağlamda yazar Irmak Zileli de benzer bir edinç içerisine girmiştir. Kendisi romanı **Eşik**'in temel sorunsalının aile içindeki ilişkileri sorgulamak olduğunu belirtirken bunu 68 kuşağı gibi devrimci nitelikleri ile ön plana çıkmış bir tarihsel geçmiş üzerinden yapmayı uygun görmüştür. Kendisi bu konu hakkındaki düşüncelerini bir röportajında şu şekilde dile getirmektedir;

⁵⁹ Hanife Özer, “12 Eylül 1980 Darbesi’nin Türk Romanına Yansıması”, **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı**, doktora tezi, 2011, b.a.

⁶⁰ Mehmet Özger, “12 Eylül Romanlarında Bellek, Özne ve İktidar Kavramlarının İncelenmesi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı**, doktora tezi, 2010, b.a.

‘Ingeborg Bachmann **Malina** romanı üzerine şöyle der; “Faşizm insanlar arasındaki ilişkilerde başlar, iki insan arasındaki ilişkide başlar... ve ben anlatmak istedim ki, savaş ve barış yoktur, hep savaş vardır...” Bachmann haklı, savaş hep var, çünkü bu dünyada herkes kendisi dışında en az bir kişinin daha varlığına ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacın kendisi zaten eşitsizliği beraberinde getiriyor. İki kişi varsa en az birinin de iktidarı var demektir. Çokluğun doğal sonucu: iktidar ilişkisi. Dolayısıyla iktidarın olduğu her yerde; tahammülsüzlük, baskı, savaş var. O yüzden Türkiye solcusuna kadar gitmeye gerek yok, kendi evlerimize; eşlerimizle, sevgililerimizle; çocuklarımızla, anne babamızla ya da işyerinde kurduğumuz ilişkilere bakmak kâfidir. Siyasilerin televizyon ekranından evlerimize hücum eden azarlarını nasıl içimize sindirebildiğimizi merak ediyorsak önce babamızla, annemizle, eşimizle, sevgilimizle, öğretmenimizle, patronumuzla olan ilişkimize bakalım. **Eşik**’i bir dönemin devrimcilik anlayışının eleştirisi olarak okumak mümkün elbette. Bense bir kuşağın eleştirisi olarak okumayı tercih ederim. 68’li herkesin kendi çocuklarıyla, eşleriyle ve dolayısıyla da toplumla kurdukları ilişkinin eleştirisi...”⁶¹

Oldukça cesur bir çıkış yapan Zileli bu düşüncelerini bir adım daha öteye taşıyarak “bireysel yaşamını devrime tabi tutmayanların yapacağı toplumsal devrimlere...” inanmadığını belirtmektedir.⁶² Zileli aynı zamanda başka bir yerde bu sorgulayıcı yaklaşımını kendi yazınına bir amaç olarak tanımlar. Buna göre yazmak hem kendisini hem de hayatı anlama isteğinden kaynaklanmaktadır zira “yazmak başkası olma deneyimi yaşayabilmektir”.⁶⁴ Zileli ilk romanı olması itibariyle **Eşik** metninde bilinçdışının uzantısı olan otobiyografik öğelerin varlığından bahsetmektedir. Her ne kadar roman içerisine serpiştirilmiş bu unsurlar okuyucuda iz sürme istek ve arzusunu uyandırır da Zileli romanının başkarakteri olan Eylül’ü kendisi olarak tasarlamadığını belirtir. Eylül karakterine bürünerek yazdığını fakat bunu yaparken kendi hayatına dair kişileri gözünün önüne getirmedikinden bahseder. Bu bakımdan metninde bir nevi dışsallaştırma yaparak romanını tamamen otobiyografik unsurlar temelinde tasarlamadığının altını özellikle çizmektedir.⁶⁵ Aslında bu yaklaşımı ile bir yazar olarak zihninde dönüp duran temel bazı sorunsallara dair çeşitli cevaplar arama eğiliminde olduğunu anlatmak istemektedir. Bu sorunsallardan en önemlisinin *iktidar* olarak ifade edildiği zaten daha önce dile getirilmişti.

⁶¹ İpek Bozkaya, “Yazarken insanın dili hep ağrıyan dişine gidiyor,” **IAN Edebiyat** Kasım 2015, (Çevrimiçi) <http://www.irmakzileli.com.tr/2015/11/26/yazarken-insanin-dili-hep-agriyan-disine-gidiyor/>, 6 Temmuz 2020.

⁶² A.e.

⁶³ Küçük, a.g.e.

⁶⁴ @irmakzileli. “Yazar Konusunu Nasıl Seçer? Soru-Cevap Kısmı” **Instagram**, Mayıs 15, 2020, https://www.instagram.com/tv/CAOF_MpAxku/.

⁶⁵ A.e. Irmak Zileli’nin her yazarın kafasında temel bir meselesi olduğuna dair Milan Kundura’dan yaptığı şu alıntı dikkat çekicidir, “Her romancı ömrü boyunca tek bir roman yazar”, bkz. Bozkaya, a.g.e. , 2015. Bunu destekler özellikle verdiği röportajda şöyle demektedir, “**Eşik** sonrası kitaplardaki olay örgüsü ve karakterler otobiyografik değil ama dert ve meseleler hariç.”, bkz. Küçük, a.g.e. , 2018.

İktidar ilişkisinin genelde kadın erkek ilişkileri ekseninde anlatıldığı hatırlatılırken kendisinin daha özgün bir yaklaşım benimseyerek bunun aile içinde deneyimlenen halini ele almayı tercih ettiğini vurgulamaktadır.⁶⁶ Romanı için tarihsel arka plan olarak seçtiği 1980 darbesi üzerinden toplumsal travmaların bireysel yaşantıları nasıl etkilediğini incelemek istemiş olması Zileli’yi bir baba kız hikâyesi yazmaya yönlendirmişe benzemektedir. Bir darbenin dönüşüme uğrattığı toplumsal ilişkiler içerisinde bundan aile içi ilişkiler de nasibini almaktadır. Devletin toplum üzerinde kurduğu iktidarın bir benzerini aile içinde erilliği temsil edenlerin diğer aile fertlerine yönelik sergiledikleri tahakküm ve otorite barındıran davranışlarda fark edilebileceği düşünülebilir. Devrimci ideallere sahip ebeveynlerin peşinde koştukları toplum mühendisliği çabaları içerisinde kendilerini nasıl var etmeye çalıştıkları ve bunun arzu edilmeyen sonuçlarının olabileceği, bir genç kızın fiziksel ve duygusal gelişim sürecinde bunu bir iktidar biçimi olarak nasıl tecrübe ettiği Zileli’nin anlama çabasının somutlaşmış hali olarak okurun karşısına çıkmaktadır.⁶⁷

İktidar ve otoritenin bireyi en çok etkilediği dönemlerden biri de kuşkusuz küçük yaşlardaki halimizdir. Kendi başına yetkin olmaya doğru yol alan bireyin özellikle psikolojik etkilenmeleri üst seviyede olacaktır. Verdiği bir röportajda bu gerçeği Zileli de dile getirir ve ömrümüz boyunca “aile deneyimlerimizin kılcallarımızda” yaşamaya devam ettiğini ifade eder.⁶⁸ Bu nedenledir ki Irmak Zileli özellikle çocukluk çağımızda kendimizi daha iyi anlayabilmek için aynalara ihtiyaç duyduğumuzu ama bu aynaların kusurlu ve hasarlı olabileceklerini dile getirmektedir. Dahası bu aynaların etkisinden kurtulmanın da oldukça zor olduğundan bahsetmektedir. O nedenledir ki kendisi yazma eylemini yeni bir ayna işlevinde tanımlamakta ve bizzat kendisinin de bu edinç üzerinden 30-33 yaşlarında bireysel bir eşik atladığını söylemektedir.⁶⁹ Başkasının bize tutmuş olduğu aynadan yansıyan tahakküm ve kurgu varlıktan yazarak ve böylece tekrardan yaşantılayarak kurtulabileceğimiz salık verilmektedir adeta. Belki de o nedenledir ki yazma eylemi üzerinden hem iktidar kavramını sorgulayıp anlama hem de kişisel bir karşı direniş başlatma mümkün olabilmektedir.⁷⁰

⁶⁶ Irmak Zileli bir başka röportajında ailenin sanıldığı kadar kutsal olmadığını, hatta kimi zaman organize bir suç örgütü gibi işleyebileceğini iddia etmektedir. Bkz. Küçük, a.g.e. , 2018.

⁶⁷@irmakzileli. “Yazar Konusunu Nasıl Seçer?” **Instagram**, Mayıs 15, 2020, https://www.instagram.com/tv/CAN_BfWAMiY/. Petra Bagley baba hakkında yazmanın kimlik arama şekli oluşundan bahseder, bkz. , “Somebody's Daughter: The Portrayal Of Daughter-Parent Relationships By Contemporary Women Writers From German-Speaking Countries”, **University of Sterling**, doktora tezi, 1993, s. 55.

⁶⁸ Meltem Yılmaz, “Irmak Zileli: “Birimizin hayatı binlercemize aittir,” **BirGün Pazar**, 2 Nisan, 2017, (Çevrimiçi) <http://www.birgun.net/haber/irmak-zileli-birimizin-hayati-binlercemize-aittir-153631>, 15 Mart, 2019.

⁶⁹ Küçük, a.g.e. , 2018.

⁷⁰ Yılmaz, a.g.e. , 2017.

Zileli, kadın yazarlar arasında görünmez bir bağın var olduğunu düşünürken⁷¹ aslında kolektif bir edinç içerisinde her seviyeden insan ilişkisinde karşdakine saygı duymayı, bireysel sınırlara özen göstermeyi, duyguları anlamaya çalışmayı, karar ve seçimleri yargılamamayı öğretebileceğimize ve öğrenebileceğimize dair inancını dile getirmiş olmaktadır.⁷² Bu yazarların başarabildiği şey belki de yarattıkları güçlü romanlar üzerinden üzerimizde iktidar kuran “onlar”a ulaşabilmektir. Nurdan Gürbilek, bu durumu şöyle dile getirir;

‘Güçlü romanlar, eziyet eden, hor gören, alay eden, çaresiz bırakan, baskı yapan, istismar eden onlar’ı yargılayanlar, yapıtlarının bir köşesine bir mahkeme sahnesi kuranlar arasından çıktı. Ama güçlü romanların, yazarın onlar’ı aynı zamanda kendinde, kendi yapıtında kıştırmasına imkân tanıdığı için güçlü olduğunu da unutmayalım.’⁷³

Eşik romanını güçlü romanlar kategorisine koyan da ana temasının onlar’a dair olmasıdır ki bu da zaten 2012 yılında hak ederek kazandığı Yunus Nadi Roman Ödülü ile tescillenmiş görünmektedir. Ayrıca “onlar”ın kendi içimizdeki varlığına da bir boy aynası tutulmuştur.

2.5 ‘Başka Dünyalar’ın¹ Bilindik Öznesi

Bu tezin teorik kısmının son aşaması olan bu alt bölümde öznenin uğradığı limanlardan biri olan distopya yazını ve ona dair dinamikler ele alınacaktır. Öznenin ego, birey, kendilik, kişilik ve kimlik tanımlamaları içerisinde birbiri ile örtüşen veya ayrı düşen anlam haritaları içerisinde aldığı yol birçok farklı kapıya çıkmaktadır. Hâlbuki özne oluşu üzerinden çağrıştırdıkları içerisinde ilk akla gelen onun tabiiyetidir. Modern dünya bireyi özne olma yönüyle sunarken onun çeşitli iktidar biçimlerine köşeye sıkışmışlığına vurgu yapmaktadır. Bugün birey tarihte hiç olmadığı kadar tabi olan konumdur. Bu sonuçta dünyanın değişen üretim ve sermaye süreçleri öncü olsa da aileden başlayarak büyüyen halkalar halinde çeşitli toplumsal yapıların da etkisi vardır. Sosyal kontrolün had safhada olduğu böylesi bir zamanda öznenin fail oluşuna vurgu yapan bir kelime anlamı belki de ironinin en anlamlısını ortaya çıkarmaktadır zira özne olmak çeşitli güçlere maruz bırakılmış bir konumda olmak da demektir.

⁷¹ A.e.

⁷² Küçük, a.g.e. , 2018.

⁷³ Nurdan Gürbilek, **Mağdurun Dili**, 5.bs. , İstanbul, Metis Yayınları, 2018, s. 17.

¹ Margaret Atwood, **Başka Dünyalar: Bilimkurgu ve Hayal Gücü**, çev. Selin Sıral, 2.bs. , İstanbul, Kolektif Kitap, 2017, b.a.

Özne kendi eylemlerinin karar alıcısı gibi gözükse de aslında başkalarının eylemlerinin tebaasıdır. Bu satırların öncesinde bireyi meydana getiren psiko-sosyal süreçlere değinirken onun aynı zamanda edebiyata yansıyan haliyle bir darbe dönemi romanı içerisindeki yolculuğuna da kısaca göz atılmıştı. Şimdi ise bir başka edebi tür olan ve son yüzyılın etkili janrlardan distopya üzerinden bir başka pencere açılacaktır. Her ne kadar bir darbe romanı ile distopik bir romanı karşılaştırmalı olarak incelemek ilk bakışta isabetli bir hamle olarak gözükme de benimsenen yaklaşım “edebiyatın bir bütün olduğu görüşü”ne² dayanmaktadır. Bütünün iki farklı parçasını ele alarak bütüne dair bir anlam oluşturma ve bu anlamın da öznenin farklı şekillerde bastırılmasına ve baskılanmasına işaret ettiğini ortaya çıkartmaktır. Baskılama bir neden olarak öznenin hem psikolojik hem de sosyolojik gelişimine doğrudan etki ettiğinden farklı coğrafyalardan yazarların dikkatini çekmekte ve değişen kurgularla okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Irmak Zileli’nin Eylül karakteri üzerinden oluşturduğu romanında bir baba-kız teması ele alınmış ve bir darbe döneminin tarihsel seyri içerisinde bu ikilinin ilişkisine ışık tutulmuştu. Bu bölümde de Margaret Atwood’un Jimmy / Kar Adamı karakteri üzerinden bir anne-oğul izleği geleceğin dünyası ve distopya türü üzerinden sunulmuştur. Her iki romandaki izlek ve tercih edilen edebi tür bir araya getirildiğinde kendi içlerinde temel bir gerçeğe işaret ettikleri görülecektir ki o da insanın ve toplumun aynası olan edebiyatın insanın temel gerçeği olan farklı türdeki iktidar ve baskılama etkilerine açık oluşunu yansıtabilme gerçeğidir. Öncelikle bu bölümde Margaret Atwood’u bir yazar olarak ele almak gerekmektedir. Yazarlığı üzerinden kendisinin ilişkilendirildiği feminizme ve distopik romanın insan sorunsalı üzerinden de **Antilop ve Flurya**’nın özneye dair öne çıkardıklarına kulak vermek gerekecektir. Bu bölümde tartışılan fikirlerin ve ele alınan yaklaşımların tezin 3.2 ve 3.4. bölümlerinde incelenecek roman için zihni bir ön hazırlık işlevi göreceği umulmakta ve romanın kendi bağlamı içerisinde daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli bir adım olarak görülmektedir.

Margaret Atwood’un biyografik bilgilerinden ziyade yazarlığına, yazarlık duruşuna ve bu tez ekseninde bağlantılı görülen içeriğe değinildiği ifade edilmelidir. Zaten kendisi de *The New Yorker*’da hakkında çıkan bir makalede kendi hayat hikâyesi ile yazını arasında benzerlikler bulmaya çalışan eleştirmenlere karşı çıktığını³ ve biyografi kaleme alma konusunda bir isteği olmadığını ifade etmektedir.

² Aytaç, a.g.e. , s. 11.

³ S. Barzilai **Antilop ve Flurya**’daki Jimmy üzerinden Atwood’un kelime oyunları ve kullanım tercihleri ile dile düşkünlüğünü ve Flurya üzerinden de dünyanın alaylı hallerini betimleyişini okuyabileceğimizi iddia etmektedir. Bkz. Shuli Barzilai, ““Tell My Story”: Remembrance and Revenge in Atwood's Oryx and Crake and Shakespeare's Hamlet”, **Critique: Studies in Contemporary Fiction**, 50:1, 2010, s.106.

Ona göre sıra dışı hayatlar yaşayanların biyografilerini okumak ilginç olsa da kendi hayatı hiç de ilgi çekici değildir. İlginç olan bir şey olmuş olsa bile bu yazarlar çok tanınır olmadan önceki hayatlarına dairdir.⁴ Atwood kendi hayatına dair ayrıntıları yazınsal malzeme olarak gördüğünden bu durumun gereği olarak bu malzemenin kurgulanmaya müsait olduğunu düşünmektedir.⁵ Bu nedenledir ki Atwood okurlarının onun eserlerinde politik ipuçları aramamaları veya karakterler üzerinden otobiyografik çıkarımlar yapmamaları tavsiye edilmektedir.⁶ Margaret Atwood günümüz edebiyat dünyasında kendine sağlam bir yer edinmiş başarılı bir yazar olarak tanıtılmaktadır. Atwood'un günümüzün toplumsal gerçeklerini iyi gözlemleyerek bunlardan çıkarımsadığı öngörülerini yazıya döken çok yönlü bir yazardır. Yazınında katmanlı anlatımıyla mitlerden ve başka anlatı türlerinden faydanmış ve metinlerarası bir yaklaşım benimsemiştir. Yine dilin önemini gözler önüne seren yaklaşımı ve dil edinci ile ustalığını göstererek kimlik sorunsalını da önemseyen bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷ Atwood postmodern ideolojiler tarafından sahip çıkılan bir yazar olarak kabul görmesine rağmen aynı zamanda geç dönem Viktoryen yazarlardan olup da Gotik gelenekte yazan Brontë kardeşler ve Mary Shelly'ye de benzetilmektedir.⁸

Bu benzetimi destekler özellikte bir yaklaşım da Atwood'un kendisinden gelmektedir. Buna göre onun romanları Viktoryen toplumcu gerçekçi roman geleneğine uygun olarak ele alınmalı ve öznel tecrübe yerine nesnel gerçekler ışığında değerlendirilmelidir. Romanlarındaki eylem çeşitliliğinin amacı önemli fikirlerin keşfi ve derinlemesine irdelenmesi için kurgulanmaya müsait olmalarıdır. Tıpkı Viktoryen ataları gibi Atwood romanı ahlaki konuların ele alınabileceği bir uzam olarak gördüğünü ifade etmekten çekinmemektedir. Kendisi dili kullanıp da etik olana değinmemenin mümkün olmadığını düşünmekle beraber aynı zamanda ahlakçılık yapmaktan da uzak durduğunu vurgulamaktadır çünkü ahlakçılığın yapıldığı yerde kurgu didaktik olup karakterler de alegorik temsillere indirgenmiş olmaktadır.⁹

⁴ Rebecca Mead, "The Prophet of Dystopia", **The New Yorker**, Nisan 2017, (Çevrimiçi) <https://www.newyorker.com/magazine/2017/04/17/margaret-atwood-the-prophet-of-dystopia>, 1 Nisan 2020.

⁵ Heidi Slettedahl Macpherson, **The Cambridge Introduction to Margaret Atwood**, New York, Cambridge University Press, 2010, s. 8.

⁶ A.e. , s. 24.

⁷ Sibel Sipahioğlu, "A Study Of Margaret Atwood's Dystopian Novels: **The Handmaid's Tale** and **Oryx and Crake**", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Amerikan Kültürü ve Edebiyatı Programı, Yüksek Lisans Tezi**, 2008, s. 31-35.

⁸ Harold Bloom, **Bloom's Modern Critical Views: Margaret Atwood**, ed. H. Bloom, New York, Infobase Publishing, 2009, s. 2.

⁹ Mead, a.g.e. , 2017.

Roman türünü bir araç olarak gören Atwood romanı kurgudaki olayların doğru olmasa da gerçekçi olarak gözükmediği anlatılar olarak tanımlamaktadır. Bu haliyle yazar gerçeği eğip bükebilmekte ve zaten içerisinde yaşıyor olduğumuz gerçekliğin gerçeküstü tarafına yönelik bir farkındalık oluşmasına yardımcı olmuş olmaktadır.¹⁰ Bu edimin kaynağı romanın insan gerçeğini anlamaya çalışma gayretindendir zira eylemsel muğlaklık ve fikri çok yönlülük beşeri olmanın doğal bir getirisi. İnsanın etik ve eylemsel iniş çıkışlarına büyük ilgi duyan Atwood romanın bu haliyle yine de ahlaki bir metin olmadığını, zaten tüm kahramanların etik olarak düzgün tipler olmalarının romanı okunmaz kılabilmesine de vurgu yapmayı ihmal etmemektedir.¹¹ Doğru ile yanlış arasında sürekli gelgit yaşayan insan için en büyük uyarı da kötünün içimizde konumlandığıdır.¹² Kötülüğün içindeki ve yaşanan toplumdaki varlığı da Atwood'un yazınındaki karanlık ve kasvetli havanın sebebidir. Bu gerçeğe rağmen yine de umutludur Atwood ve ümidin donanımımız dâhilinde olduğunu ve yarınlar yaşıyarak ulaşma adına bir iç kuvvet işlevi gördüğünü hatırlatmaktadır.¹³ Umudun var oluşu ama içinde yaşanan modern dünyanın karmaşasından dolayı etkilerini görebilmenin gerçekten zor olduğu gerçeği de belki Atwood biçiminde yazan yazarları daha çok distopik metinler üretmeye yöneltmektedir zira bir yazar kendi tarihsel yükünün ağırlığını ve olumsuz etkilerini fazlasıyla hissetmektedir.¹⁴ Bu konumdaki yazar böylesi bir zamanın mağdurlarını yazınında işleyerek alternatif yarınlar ulaştırabilecek bir edinçle¹⁵ karanlığa adım atarak yazma sürecini gerçekleştirir.¹⁶ Yazar çevresindeki ve zamanındaki olaylara hem birinci elden bir şahit hem de bizzat tecrübe eden olarak bu çift yönlü konumunu aynı zamanda başkalarına bireysel tecrübe kazandırabilmek için de kullanandır.¹⁷

¹⁰ Jenny Wolmark, "Time and Identity in Feminist Science Fiction", **A Companion to Science Fiction**, ed. David Seed, Blackwell Publishing, 2005, s. 159. Ayrıca bu esere bilim kurgu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. b.a.

¹¹ "Spotty-Handed Villainesses: Problems of Female Bad Behavior in the Creation of Literature" makalesi kendi çevirimle "Lekeli Kötü Kadınlar: Edebiyatta Kötücül Kadın Sorunları" için bkz. Jon Raymond, **The World Split Open: Great Authors on How and Why We Write**, New York, TinHouse Books, 2014, s. 23-25.

¹² A.e. , s. 33.

¹³ Mead, a.g.e. , 2017.

¹⁴ Macpherson, a.g.e. , s. 26.

¹⁵ A.e. , s. 18.

¹⁶ Shannon Hengen ve Ashley Thomson, **Margaret Atwood: A Reference Guide 1988-2005**, USA, The Scarecrow Press, Inc. , 2007, s. 368.

¹⁷ Bu konumu Atwood kendi sözleriyle tanımlarken bir kelime oyunu yapar ve "eye-witness" ile "I-witness" kavramlarını kullanır. İngilizcede her ikisi aynı şekilde okunup aynı anlama gelse de ikinci versiyonun bireyin bizzat kendisine yaptığı vurgu bakımından ince bir fark vardır. Bu iki kavram Türkçeye sırasıyla "şahit" ve "ben-tanık" olarak çevrilebilir. Bkz. Kiriaki Massoura, "The Politics of Body and Language in the Writing of Margaret Atwood", University of York Department of English and Related Literature, doktora tezi, 2001, s. 108.

Margaret Atwood'un yazmaya dair bireysel yaklaşımını ve yazarlık duruşunu çoğunlukla kendi bağlamı üzerinden ele almış olduk. Kendisinin kültürel ve coğrafi çevre olarak konumlandığı yer her ne kadar yazınında biyografik çağrışımlara sebep olsa da yazınında kullandığı izlekler bakımından önemli bir çıkış noktasıdır. Bu nedenle bu coğrafi ve kültürel çevrenin kendi iç dinamiğine kısaca bakmakta fayda görülmüştür. Fransa ve İngiltere'nin Kanada coğrafyasına yönelik 18. yüzyılda başlayıp süregelen politik güç edinme çabaları ve Amerikan devriminin yol açtığı toplumsal çalkantılar Kanada edebiyatında var olma ve hayatta kalma izleklerinin oluşmasına sebep olmuştur. Buna aynı zamanda 19.yüzyıl sonlarına doğru eklenen ikinci dalga feminizminin kadın haklarıyla toplumsal cinsiyet algısı mücadeleleri ile ataerkil yapı ve baskı unsurları da katılmıştır. Özellikle I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki süreçte baskıcı ataerkil yapı önemli bir izlek olarak kurgu yazınında yerini belirginleşmiştir. Bu nedenle Atwood gibi yazarların eserlerinde ataerkillik, ırkçılık, sınıf karşıtlığı ve homo-fobi karşıtlığı belirgin ve karakteristik izlekler olarak Kanada kurgu yazını kapsamında görünür olmuştur.¹⁸ Margaret Atwood da **Hayatta Kalma: Kanada Edebiyatı için Tematik Kılavuz** adlı kitabında Kanada edebiyatının kahramanlık ve başarıdan çok mağdur olma ve hayatta kalma temalarını öne çıkardığını belirtmektedir.¹⁹ Aynı zamanda kısa bir tarihçe içerisinde şekillenen bu izleklerde o coğrafyada yaşayan kadın yazarların katkısı da büyüktür zira milli bir edebi geleneğin gelişmesinde izleyici olmak yerine faal aktörler olabilme olanağı bulmuşlardır. Kanada edebiyatının temel izlekleri kadar coğrafyası da Atwood'un yazınına kurguladığı imgeler bakımından çokça ilham kaynağı olmuş ve **Antilop ve Flurya** da dâhil birçok eserine yansımıştır.²⁰

Bir başka önemli konu da Margaret Atwood ve feminizm meselesidir.²¹ Atwood feminist olarak tanımlanmak istemese de kadınların ataerkil düzende sıkışmışlığını eserlerinde bolca işlemektedir. Gözlem gücü yüksek bir yazar olarak erkek ve kadın arasındaki orantısız güç ve iktidar ilişkilerine sıklıkla parmak basmaktadır.²² Bununla beraber sadece kadınların oluşturduğu bir toplumun da mükemmel olacağı anlamına gelmeyeceğinin ipuçlarını da eserlerinde işlemekten geri durmamaktadır.

¹⁸ M. Keith Booker, **Literature and Politics Today: The Political Nature of Modern Fiction, Poetry and Drama**, ed. M. Keith Booker, USA, ABC-CLIO, LLC, 2015, s. 49-50.

¹⁹ A.e. , s. 26. Benzer görüş için bkz. Macpherson, a.g.e. , s. 17.

²⁰ Macpherson, a.g.e. , s. 12-13.

²¹ Distopya ve feminizm konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Selçuk Tatar, "Feminist Distopyalarda Mekân ve Zaman", **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, 2015, b.a.

²² A.e. , s. 23.

Ayrımcılığın tüm çeşitlerine şüpheyile yaklaşırken feminizmin de dikkatle takip edilmesi gerektiğini düşünmektedir.²³ Belki de bu nedenledir ki onun romanlarında kadınlar dişil yönlerini kabullenici davranırlarken aynı zamanda bu yönlerinin incinebilir ve can acıtıcı öznelliğini de yaşarlar.²⁴ Bu kadın kahramanlar mükemmel olmaktan öte, sadece mağdur veya saf iyi olarak da betimlenmezler.²⁵ Atwood'un kadınlarına dair benzer bir gözlemi Barbara Hill Rigney de yapmaktadır. Cinsiyet politikası üzerine yazdığı makalesinde kadın karakterlerin gizemli, ele avuca gelmez ve muğlak ahlaki yönlerine işaret ederken Atwood'un onların karma doğasına atıf yaptığını iddia etmektedir. Bu yaklaşım ile kurgusundaki olayların seyrinde kadınların çok da masum olmayan katkılarına atıfta bulunur ve kadınların da erkek egemen bir düzende mağdur edilmelerine rağmen yeri geldiğinde güce erişebilmek için tehlikeli oyunlar oynadıklarını ifade etmektedir.²⁶ Bu kadınların kimlik panoraması özetlendiğinde onların romanlarda ya edilgen ama umursayan eş ve anneler ya da hayat kadınları olarak betimlendikleri fark edilir.²⁷ Atwood bu kadınların da kötü eylemler içerisinde olabileceğini ifade ederken aslında feminizmin farklı kadın anlatılarını dile ve yazıya dökmeye imkân tanıdığı gerçeğine işaret etmektedir zira kadın hareketinin edebiyatı çeşitlendirmesiyle yazarların pek yaklaşmadığı kötücül kadın imgelerinin işlenen konular haline gelebildiğini ifade etmektedir. Atwood da bu yaklaşımdaki bir edebiyatın daha işlevsel ve kapsayıcı hale geldiğine dikkat çekmektedir.²⁸ **Antilop ve Flurya** içerisinde kadınların bahsi geçen özelliklere uyan tiplerini son bölümde ele alışını nedeniyle burada bahsi yapılmamıştır.

Kadınların toplumsal rollerini gerçekçi bir yaklaşım ile (ne yüceltme ne de yerin dibine batırma) sunan Atwood feminizmin kadın hakları hassasiyetini insan hakları bağlamında savunmakta²⁹ ve seçebilme özgürlüğünü de önemli bir kıstas olarak eklemektedir.³⁰ Feminizmi sadece kadın haklarına indirgenmiş bir yaklaşım anlamında benimsemeyen Atwood belki de bu nedenle **Antilop ve Flurya** romanında ilk defa bir erkek kahramanı hikâyesinin anlatıcısı yaparken onun mağduriyetini de ataerkillik mağduru kadınların elinden gelecek şekilde kurgulamıştır. Bu iddiayı destekleyecek bir yaklaşım toplumun korku politikalarına tabi tutularak çift değerli bir yapıya hapsedilmesinin bireyleri diğerlerini ötekileştirmeye iteceği anlayışıdır.

²³ A.e. , s. 24.

²⁴ A.e. , s. 29.

²⁵ A.e. , s. 20.

²⁶ Bloom, a.g.e. , s. 59-63.

²⁷ Massoura, a.g.e. , s. 10.

²⁸ Raymond, a.g.e. , s. 27-32.

²⁹ Mead, a.g.e. , 2017.

³⁰ Massoura, a.g.e. , s. 62.

O nedenle baskıcı ve ötekileştirici yönetimlerin ortak mağdurunun hem kadın hem de erkeğin beraberce oluşu ilginç olmakla birlikte Atwood'un cinsiyet temelli ideolojilere neden karşı çıktığına dair bir haklılık payı olduğunu düşündürmektedir.³¹ Her ne kadar Atwood feminizmin sınırlarını kendisi için sınırlayıcı bulsa da feminist eleştirinin kısmen kapsamına giren feminist edebiyat eleştirisi üzerinden toplumsal ideoloji ve uygulamaların edebi metinlere uygulanışını deneyimliyor gibi görünmektedir.³²

Şu aşamada Margaret Atwood'un artık neyi nasıl anlattığına odaklanmak gerekmektedir. Öncelikle Atwood'un travmayı önemli bir kavram olarak eserlerinde kullandığı görülmektedir. Travma kelime anlamı olarak rahatsız edici duygu ve düşüncelerle duygusal incinmeler nedeniyle oluşan stres ya da darbe etkisi olarak açıklanabilir. Geçmiş travmaların anlık ortaya çıkışları ve devamındaki iç görü kazanımı onun romanlarında kendine sıkça yer bulmaktadır. Romanın bir yerinde farkındalık kazandıran bir olayın yaşanması ve karakterin artık pasif olmaktan çıkıp etkin olmaya yeltendiği durumlar onun romanlarının temel özelliklerindendir.³³ Bunun yanında yazdığı çokça eseri farklı içerikteki anlatı biçimleri ile zenginleştirirken özellikle **Antilop ve Flurya**'da popüler ve çağdaş anlatı biçimlerini kullanmıştır. Bu anlatıda distopya türüne bir kazazede-kurtulan anlatısı, gerilim - aksiyon unsurları ve merkeze de romantik bir hikâye yerleştirmiştir.³⁴ Zaten Atwood'un kendisi de içinde yaşadığımız bu çağı edebi türlerin sınırlarının aşılıp birbirine karıştığı bir tarihsel dönem olarak tanımlamaktadır.³⁵ Küresel roman küresel sorunları ele alan, distopik bakış açısına sahip, dilin daha sade ve anlaşılır kullanıldığı, kolay çevrilebilen ve farklı coğrafyalarda eşzamanlı bir yayınlama stratejisi ile okura ulaşan bir metin olarak tanımlanmaktadır.³⁶ Bu bağlamda Margaret Atwood'un küresel temalara olan meyli hatırlandığında **Antilop ve Flurya**'nın da bu tanıma uyan bir metin olarak konumlandığı söylenebilir.³⁷ Zaten küreselliğin olumsuz yönlerine odaklanmayı sağlayan bir tür olarak distopya yazarlar açısından her daim önemli bir işlevi bünyesinde barındırmıştır.

³¹ Sipahioğlu, a.g.e. , s. 92-93.

³² Mehtap Öztürk, "Kadın Yazını ve "Dişil Yazın"ın İmkânları: Peride Celal'in Otobiyografisi **Kurtlar**", **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, 2019, s. 6.

³³ Negin Heidarizadeh, "The Significant Role of Trauma in Literature and Psychoanalysis", **Procedia Social and Behavioral Sciences**, 192, 2015, s. 789-794.

³⁴ Bloom, a.g.e. , s. 95.

³⁵ Raymond, a.g.e. , s. 27.

³⁶ Fethi Demir & Abdulaziz Arvas, "An Example of U(y)stopian Discourse in the Global Novel: Margaret Atwood's **Antilop and Flurya**", **International Journal of Languages' Education and Teaching**, Cilt 8, Sayı 3, 2020, s. 171.

³⁷ A.e. , s. 178. Fiona Tolan da söz konusu romanın temasal açıdan 21. yüzyılın ruhuna uyan bir kurgusu olduğunu belirtir. Bkz. Fiona Tolan, **Margaret Atwood: Feminism and Fiction**, Costerus New series 170 Editörleri C.C. Barfoot, Theo D'haen ve Erik Kooper, Netherlands, Rodopi B.V. , 2007, s. 273.

Margaret Atwood da 1985 yılında kaleme aldığı **Damızlık Kızın Öyküsü** ve devamındaki yıllarda DelliAddem üçlemesi olan **Antilop ve Flurya**, **Tufan Zamanı** ve **DelliAddem** kitaplarını distopik bir perspektif üzerinden kaleme almıştır. Atwood'un bu yazın türünü neden tercih ettiği ve bu yolla neyi amaçladığını anlayabilmek için kısaca distopya türüne, onu oluşturan dinamiklere ve sağladığı imkânlarla bakmakta fayda vardır. Zira **Antilop ve Flurya**'nın biz okurlara seslenmesindeki amacı kavramak eserin iç sesini daha iyi duyabilmemize olanak vererek eserin vermek istediği olası mesajları ve dile getirdiği sorunsalları tanımamızı kolaylaştıracaktır.

İster ütopya isterse de distopya metinleri sosyal kontrol amaçlı olup iktidarlar tarafından bir denetim aracı olmaları yönüyle ele alınmışlardır.³⁸ Distopya türü on dokuzuncu yüzyıl sonu ile yirminci yüzyılın başında bir anlamda “otoriter/totaliter yönetimlerin yayılmasına paralel bir şekilde gelişim” göstermiştir.³⁹ Bu kavramın roman ile buluşması yani distopik roman tanımı ile yazarın veya okuyucunun kendi toplumundan daha kötü bir toplumun metinsel temsilini kast etmesine işaret edilmektedir. Bu noktada önemli bir ayrıntı belirir. Bir yazarın geleceğe dair karanlık öngörülerini yansıtan distopik romanlar özlerinde yine de ideal ve arzu edilir bir topluma dair umutların varlığını da barındırmaktadırlar.⁴⁰ Bu umudun varlığında belki de distopik romanların ortaya çıkışında teknolojinin katkısının büyük rol oynadığı gerçeği vardır zira on yedinci yüzyılda da sosyal ve ahlaki olarak daha iyi bir dünyanın ortaya çıkmasına bilim ve teknolojinin gelişmesinin katkı yapacağı düşünülmüştü.⁴¹ Burada teknolojiden kasıt işe yararlık ve kullanılabilirlik ölçütleridir ve bu amaçla başlatılan hamlelerin olası sonuçları üzerine insanoğlunun fazlaca düşünmemiş olması yine de beslenen umudu öldürmeye yetmemiştir.

³⁸ Engin Vural, “Ütopya Ve Distopyalarda Sosyal Kontrol”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, 2011, s. 1.

³⁹ A.e. s, 17-18. Vural aynı zamanda distopya kelimesinin Yunanca'da “kötü, istenmeyen” anlamındaki “dys/dis” ön eki ile “toprak, vatan, ülke, yer” anlamlarına gelen “topos” eklerinden oluştuğunu ve ilk defa John Stuart Mill tarafından 1868 yılındaki konuşmasında kullandığını aktarmaktadır, Devamında da bu türün Türkçede *distopya*, *anti-ütopya*, *karşı ütopya*, *ters ütopya*, *kara-yok ülke*, *karabasan*, *negatif ütopya*, *kakotopya* gibi isimlerle adlandırıldığını eklemektedir.

⁴⁰ Umudun mümkün oluşuna dair benzer bir görüş için C. A. Howells'in “Margaret Atwood's Dystopian Visions: **The Handmaid's Tale and Oryx and Crake**” makalesine bakılabilir. Yer aldığı kaynak **The Cambridge Companion to Margaret Atwood** ed. Coral Ann Howells, New York, Cambridge University Press, 2006, s. 161.

⁴¹ Firdevs Canbaz distopyalarda teknoloji izleğinin kullanımı ile birlikte makineleşme ve insan hayatının kontrol altına alınmasının eleştirildiğini hatırlatmaktadır. Bkz. Firdevs Canbaz, “Türk Romanının Ütopik Metinlerinde Kadın Ve Aile”, **Ankara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı**, doktora tezi, 2009, s. 56.

Distopik romanın ortaya çıkışındaki ikinci önemli unsur yeni ideolojik ve felsefi düşüncelerin ortaya çıkışıdır ki bunlar şüphecilik ve distopik düşünce etrafında gelişmiştir. Özellikle Nietzsche hayatın artarak makinalaşması ve bilimin tek bir gerçeğe olan meyli nedeniyle yeni bir tür din gibi sunulmasına şüpheyle yaklaşmıştır. Tek bir gerçeğe olan ilgi ve istek de zaten totaliter rejimlerin ortaya çıkışına neden olmuştur. Öte taraftan Sigmund Freud'un fikirleri de distopik şüpheciliğin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Onun geleceğe dair karamsar öngörülleri ve insan toplumuna dair yaklaşımları buna örnek gösterilebilir. Buna göre mutluluk arayışı insanın doğasında mevcut olmakla beraber medeniyet bu arzuya uygun bir ortam sunmamaktadır. Tam aksine medeniyet mutsuzluk üretmektedir. Freud medeniyetin bireyin özgürlüğünü toplumsal olana uyum doğrultusunda sınırlandırdığından baskıcı yönetim modellerinin korunma, sahip çıkılma ve otoriteden korkma eğilimleri etrafında bireyleri distopik yaşam şekillerine ittiğini düşünmektedir. Freud'un Nietzsche'den ayrıldığı nokta ise bilimin insanı iyiye taşıyabileceğine olan inancıdır.⁴² Kısaca denilebilir ki distopik düşünme tarzında etkili olan fikirler hiççilik, karamsarlık, görecelilik, iyimserlik, yeni nesil maneviyatçılık ve dogmatizm iken distopik geleneğin asıl vurguladığı şeyin ütöpik olarak vaat edilenden bir kaçış işlevi görmesidir.⁴³

Önemli bir başka boyut da distopik edebiyatta zaman içerisinde değişen paradigmalardır. Buna göre yirmi birinci yüzyılın erken döneminden başlayarak distopik edebiyatta değişen tematik eğilimlerin önceki dönemlerin aksine politik çoğulculuk yerine teknoloji, nüfus artışı ve çevre sorunlarının olası etkilerine odaklanan yaklaşımlar dizisi olduğu söylenebilir. On dokuzuncu yüzyılın temel endişesi olan totaliter diktatörlük yerine daha çok ideolojik tahribata uğrayan merkezileşmiş devletlerin farklı toplumsal tabakaların ayrışmasına ve zenginlerin kendilerini koruyan sistemler geliştirirken fakirlerin kaderlerine terk edilmelerine sahne olduğu görülür. Yakın dönem distopik edebiyat, Atwood prensibine göre işlemektedir. Metin aracılığı ile sağlanan gerçeklik üzerinden sorunlar dışsallaştırma yerine zihne yakınlaştırılmış olur. 1990'lardan sonra distopyalar baskıcı yönetimlerin ortaya çıkışı ve işleyişi temaları yerine küresel kıyamet karşısında insanın konum ve duruşu ile bu olguların olası sonuçlarına odaklanmayı tercih eder olmuştur.

⁴² Fran Desmet, "Female Perspectives in The Dystopian Novel", **Ghent University** Faculty of Arts and Philosophy, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 11-18.

⁴³ Sipahioğlu, a.g.e. , s. 9-10. Margaret Atwood da ütopya ile distopya arasındaki ilişkiyi aynı kurgusal madeni paranın iki tarafı gibi betimlemektedir. Bkz. Howells, a.g.e. , s. 162.

Toplumsal cinsiyet ve aile sorunsalı da 1980 sonrasında distopik yazınında yer almaya başlar. Aile distopyalar için önemli bir kavramdır çünkü direngen yapısıyla mevcudu muhafaza ve dönüşüme sebep olma bakımından kritik bir noktada bulunmaktadır.⁴⁴ Özellikle birbirine ya fazla yakın ya da fazla uzak anne-çocuk ilişkileri hala önemli bir sorunsaldır.⁴⁵ Distopik bir kurmaca ile betimlenen kötü hayat şartları sonucunda yozlaşma ve bozulmanın en çok kadınları etkilediği ve dişil özelliklerden sevgi ve şefkatin kaybedildiği de gözlemlenmektedir.⁴⁶ Zaten **Antilop ve Flurya**'da da bu sorunsalların hikâyesinin odak noktasını oluşturduğu ileriki bölümlerde yer alacaktır. Distopik geleneğin yaklaşık iki yüzyıllık geçmişinde toplumsal hicivden yola çıkarak sosyo-politik ve ekonomik gelişmelerden beslenen, 1900'lara gelindiğinde ise makineleşmenin insan varlığının tüm alanlarına etkisine ve bilimsel gelişmelerin sonuçlarına odaklanan tematik yapısıyla gelişimini hala sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kısacası distopik yazın 1917-1950 arası totaliter rejimlerin endişesini taşımışsa da 1950 sonrası ise daha çevresel temalara doğru yol almıştır. Bu yazın içerisinde günlük politikadan göreceli kopuş, kapitalizmin kademeli çöküşü söz konusu olsa da, sistemin devrimsel çöküşü metinlerde pek ön planda yer almaz. Hatta geleceğin iflas etmiş dünyasına nasıl ulaştığımız da kurgularda pek yer almayan bir temadır. Diktatörlük rejimleri yerine farklı kılıklardaki yönetim biçimleri zenginlerin lehine tüm kaynakların özelleşmesine, pazar ekonomisine dönmesine ve maddileşmesine doğru evrilmektedir. Yine teknoloji ve bilimsel gelişmelerin artan etkisi distopik temaların odak noktasını oluşturmaya devam etmektedir. Atwood'un distopik dünyasında ise geline sorunlu durumun öncü olayları adım adım verilirken kahramanın bu olayları öngörememesine dair hayıflanmalarının onu gerçek manada trajik bir kahraman haline getirilişine şahit olunur.

Kimi yazarlar Frankenstein motifi yerine daha gerçekçi öngörülere vurgu yapsa da öyle anlaşılmaktadır ki makineleşmenin sebep olabileceği özgür irade sorunsalı yine de hayatta kalabilme endişesinden daha baskın değildir bu metinlerde. Distopik temalar içerisinde belli bir politik kimliğin hegemonyasından daha az korkar görünmektedir insanlık zira modern dönemin açıktan görünmeyen fakat gizil olarak mevcut bulunan iktidar biçimleri bireylerin kolaylıkla tanıyabileceği aktörler değildir artık. Çoğulcu yönetimlerin bireyleri esir almasındansa insanlar yeni düzenin kendilerini açlığa, küresel ısınmaya ve suça terk etmesinden daha çok korkmaktadırlar.

⁴⁴ Siberpunk edebiyat türünün de teknolojik gelecekte ebeveynliğin doğası hakkında sorunsal oluşturması hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Carlen Lavigne, **Cyberpunk Women, Feminism and Science Fiction**, McFarland & Company, Inc. , 2013, s. 139.

⁴⁵ Canbaz, a.g.e. , s. 196-199.

⁴⁶ A.e. , s. 157.

Bu olumsuz senaryoların gelecekte yeni totaliter yönetimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlama ihtimali olsa da yakın dönem distopik öngörülerini içerisinde değillerdur. Distopyanın temel sorunsalı insan kimliğine dairdir. İnsan kalabilmek, köleleşme veya insani etiğın muhafazası mümkün olacak mıdır? Yoksa elit zümreler, makineler veya yeni yönetim biçimleri mi belirleyici olacaktır? Distopya yazın geleneğinin en temel işlevi insanoğlunu ihtimal dâhilindeki felaketlere zihnen hazırlamak veya öngörülerini zihne yakınlaştırmaktır. Bu nedenle bu türdeki metinler olası bir distopik geleceğe ilişkin mantıksal ve çoğulcu çözümler konusunda bir zemin görevi görebilir ve çoktan vakti gelmiş bir geleceğın şekillenmesinde önemli roller oynayabilirler.⁴⁷

Konuyu Margaret Atwood'un yazarlığı ve yazarlık duruşundan, feminist edebiyat eleştirisinin özneye dair yeni şeyler söylemeye olan katkı ve açılımlarından, distopya edebiyatının dünü ve bugününe dair olan dinamikleri ve işlevlerine kadar getirdikten sonra duracağımız son durak **Antilop ve Flurya**'nın bu geniş açılı bağlam içerisindeki konumuna değinmektedir. Aradaki bu halkayı da tamamladıktan sonra son bölüm itibariyle hem **Eşik** hem de **Antilop ve Flurya**'nın ayrıntılı psikolojik ve sosyo-politik incelemesi için gereken tüm fikirsel alt yapı tamamlanmış olarak bu çalışmada savunulan fikirler ayrıntılı örneklerle sunulmuş olacaktır. Romana dair ayrıntıların son bölüme bırakıldığını tekrar hatırlatarak roman metnine dair genel bazı değlendirmeler kısaca sunulacaktır.

Antilop ve Flurya'nın yazılmadan önceki sürecine dair bazı ilginç anekdotlar vardır. Buna göre M. Atwood romana dair ilk fikirlerini Avustralya'ya gittiğinde edinir. Oradaki yerlilerin doğa ile yakın ve uyumlu yaşantıları kendisine hatırlatıldığında onun bu durumdan oldukça etkilendiğı bilinmektedir. Sonrasında Kuzey Kutbuna yaptığı gezide kanıtlarını bizzat gözlemlediğı eriyen buzulların varlığı da romanın fikirsel temellerinden olmuştur. Romanı başka bir kitabının turundan dolayı ertelemesi gerekip New York' gitmek üzere Toronto Havalimanında bulunduğı sırada 11 Eylül 2001 İkiz Kulelere saldırı olayı gerçekleşir. Zaten bu roman ile aşına olan her okuyucu çevre dostu Flurya'nın Çocukları'na, küresel ısınmanın romandaki olayların gidişatına ve Avam Diyarından zaman zaman yapılan intihar saldırılarını okuyunca Atwood'un gözlem gücünü yaratıcı bir bakış ile nasıl kurmacaya dönüştürdüğüne hayranlık duyacaktır. **Antilop ve Flurya** Atwood'un önceki romanları içerisinde bilim kurgu türüne en yakın kitabıdır.

⁴⁷ Gregory Claeys, **Dystopia: A Natural History, A Study of Modern Despotism, its Antecedents, and its Literary Diffractions**, New York, Oxford University Press, 2017, s. 488-501.

Bilim kurgu türünde roman yazıp da mesaj verme kaygısı güdüldüğünde hikâye kahramanlarının yeterince geliştirilemediği endişesi kimi yazarlar için bir risk oluştursa da bu durum Atwood için geçerli değildir. Kadınların daha çok fantezi türünde erkeklerin ise bilim kurgu yazdığının genellemesinin yapıldığı günlerde Atwood ailesinden de gelen bilimsel altyapısı sayesinde bilimsel gözlemlerini önemli bir insani hikâyenin içerisine oturtmuş ve distopya⁴⁸ türünde bir eser ortaya koymuştur. **Antilop ve Flurya** romanının model aldığı örnekler arasında John Wyndham'ın bilim fantazi kitabı **Triffidlerin Günü**, Jonathan Swift'in **Gulliver'in Gezileri**, H. G.Wells'in **Doktor Moreau'nun Adası** ve Mary Shelley'nin **Frankenstein** eserleri sayılabilir.⁴⁹ Ayrıca Atwood okurlarını şaşırtarak normalde distopik, eril ve bilimsel söyleme daha yakın görülebilecek bir erkek kahramanı ilk defa romanının başkışisi yapmıştır. Her ne kadar bu hikâyede erkek cinsiyetçi söylem baskın gözükse de Atwood'un bu tercihi ile bireyin cinsiyetindeki duygusal ve imgesel etmenlere işaret ederek bir anlamda doğum ve üreme teknolojileri eksenindeki feminist söylem üzerinden de okuma yapılabileceğini gösterdiği iddia edilebilir.⁵⁰

Bir yazar olarak Margaret Atwood çift yaklaşımlı bir biçemden yanadır. Ne sadece tek bir bakış açısından ibaret olan bir kurgu ne de sadece saf iyi ve saf kötü kahramanlar yaratır. Buna göre Atwood normalde kadın kahramanlar seçerken **Antilop ve Flurya**'da ilk defa bir erkeği başkahraman yaparak her iki cinsiyetin de toplumsal zararlardan uzak olmadığını göstererek psikolojik mağduriyetin cinsiyet ötesi bir konu olduğunu ortaya koymak istemiştir.⁵¹ Onun yazınında gerçek hayattan alınan malzeme psikolojik ve duygusal durumların harmanlanması ile önemli hale gelerek kurgunun odak noktasını oluşturur. Hatta **Antilop ve Flurya**'nın başındaki epigraflar kadın ve erkek doğasına⁵² dair ikili karşıtlık fikri ile oynayarak sayıların adamı olan Flurya ile kelimelerin adamı olan Jimmy'i öne çıkarmış olmaktadır.

⁴⁸ Margaret Atwood distopik romanı **Antilop ve Flurya** ve benzerlerini *varsayımsal* (spekülatif) kurgu olarak tanımlamaktadır. Buna göre kurgusunda yer verdiği olayları gerçekte olma ihtimali yüksek olasılıklar dâhilinde görmektedir. Hatta Ursula Le Guin'in bilim kurgu olarak adlandırdığı tür ile varsayımsal kurgunun aynı kapıya çıktığını savunmaktadır. Öte taraftan Le Guin'in fantastik edebiyat tanımıyla kendisinin bilim kurgu tanımının aynı olduğuna vurgu yapar. Bkz. Atwood, a.g.e. , 2017, s. 18-19. Earl G. Ingersoll da makalesinde Atwood'un geleceğe dair hayatta kalma endişelerinin kendisinin yazınına varsayımsal kurgunun özelliklerini (bir olayın benzeri ya başka zamanda başka yerde yaşanmış veya yakın zamanda gerçekleşebileceğine dair güçlü belirtilerin olması) katmasını gerektirdiğini ifade etmektedir. Bkz. Bloom, a.g.e. , s. 124.

⁴⁹ Sibel Sipahioğlu da tez çalışmasında **Antilop ve Flurya**'dan modern bir **Frankenstein** anlatısı olarak bahsetmektedir. Buna göre hikâyenin temelinde yanlış yönde ilerleyen genetik çalışmaların kötü sonuçları anlatılmaktadır. Bkz. Sipahioğlu, a.g.e. , s. 70.

⁵⁰ Howells, a.g.e. , s. 164.

⁵¹ Sipahioğlu, a.g.e. , s. 1-6.

⁵² S. Banerjee kültürün insanın bilincine karşılık gelen bir kavram olarak erkeği işaret ettiğini, doğanın da bilinç dışını ve kadını işaret ettiğini belirtmektedir, bkz., Superna Banerjee, "Towards 'Feminist Mothering': Oppositional Maternal Practice in Margaret Atwood's *Oryx and Crake*", **Journal of International Women's Studies**, 14(1), 2013, s. 238.

Bir diğ er ifadeyle, Atwood ikili karşıtlıklardan olan akıl-bilimin eril yönü ile sanat-duygu-hayalin diş il yönüne ve bu ikisinin kişilerdeki cinsiyet ötesi varlığına işaret etmektedir.⁵³ **Antilop ve Flurya** hem kadın sesinin hem de diş il olanın kaybına dair çağrışımlar yapmakta⁵⁴ hem de eril endişeler taşımaktadır.⁵⁵ Bu roman başka dünyaların anlatısı gibi gözükse de aslında Atwood temelde eril ve diş il olanın ortak alanında insanın özünün yattığını düşünmektedir. Peki, bu özde biyolojinin mi yoksa sosyokültürel olanın mı hükmü geçmektedir? Yoksa her ikisinin de bir payı var mıdır? Roman boyunca bu sorunun cevabı aranmaktadır. Bu roman üzerinden özcü yaklaşımlara bir düşünme pratiğı sunulduğı, feminist yaklaşımlara ve biyoteknolojinin politikalarına bir tartışma zemini sağlandığı ve feminist endişelerin ışığında genetik belirlenmişliğimiz ile kültürel tecrübelerimizin insanlığımıza olan etkilerinin tartışılmakta olduğı savunulabilir.⁵⁶ Aynı zamanda Atwood'un bu tartışma içerisinde feminizm sonrası ve insan ötesi bir gelecekte kadınların (veya diş il olanın) bir araya gelebildiğı bir geleceğe olan umudunu gözler önüne serdiği söylenebilir.⁵⁷

M.Atwood verdiğı bir mülakatta **Antilop ve Flurya'nın** başkahramanını ilk defa bir erkek olarak belirlemesinin kitabın sadece bir kadın meselesi olarak ele alınmasını istememesinden ileri geldiğ inden bahseder.⁵⁸ Aynı zamanda erkek bakış açısına olan yakınlığını da ev halkı erkeklerden oluşan bir ortamda büyümesine bağlamaktadır, "...babam erkekti, kardeşim erkekti, aynı zamanda annem de bir erkekti" diyerek mevcut tecrübesini bu eser üzerinden kullanmış olduğınu vurgulamaktadır.⁵⁹ Zaten romanın eril ve diş il olan ile girdiğı ikircikli yaklaşıma dair ayrıntılı örnekler bir sonraki bölümde de ele alınmıştır. Atwood'un metnin içine gizlediğı, eril olana dair söyledikleriyle diş ile dair söylemedikleri irdelenerek anlatının hedeflediğı manaya ulaşmak için yakın bir okuma yapılmalı⁶⁰ ve bunu gerçekleştirmek için belki de başkahraman Jimmy'ye kulak vermek gerekmektedir, "Gerçek olmayan şeyler bize gerçek şeyleri anlatabilir"⁶¹ Bir sonraki ana bölümde darbe anlatısı ve distopik/varsayımsal kurmaca üzerinden eril ve diş il olanın girift yapısı ile özneye yönelik sebep oldukları etkiler kuramsal fikirlerin ışığındaki metinsel örnekler üzerinden sunulmuştur.

⁵³ Howells, a.g.e. , s. 170-171.

⁵⁴ Tolan, a.g.e. , s. 273.

⁵⁵ A.e. , s. 276.

⁵⁶ A.e. , s. 291-297.

⁵⁷ A.e. , s. 282. Fethi Demir ve Abdulaziz Arvas yazdıkları makalede Atwood'un diş il olanın geleceğ in evrimsel sürecindeki önemine katkı yapan kurmaca tercihlerine değ inirler, bkz. Demir & Arvas, a.g.e. , s. 179.

⁵⁸ Hengen & Thomson, a.g.e. , s. 610.

⁵⁹ A.e. , s. 560.

⁶⁰ Öztürk, a.g.e. , 2019, s. 97.

⁶¹ Atwood, a.g.e. , 2018, s. 130.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZNE'NİN SEYİR DEFTERİ:

DARBE ANLATISI VE DİSTOPYANIN KESİŞİM KÜMESİNDE VAR OLMAK

İnsanın özne veya birey olabilmesine rehberlik eden psikolojik ve sosyolojik süreçlere göz atmak zorlu ve çok duraklı bir yolculuk olarak bizlere bu bölüme kadar eşlik etmiş oldu. İki bölüm boyunca **Eşik** ile **Antilop ve Flurya'** yı daha iyi analiz etmeye yarayacak kavram ve teorilere yer vermek geniş perspektifli bir çerçeve oluşturabilmek adına gereklidi. Bu kavram ve teorilerin çokluğu aslında bizlere insanın simgesel düzende var olabilecek kıvama gelmesinde birçok iç ve dış etkenin sarmal ve girift gerçeğini göz önüne sermektedir. Ayrıntılı bir bakış açısı ortaya çıkarmayı bu tez kapsamında zorlaştıran bir diğer önemli unsur insanı çift değerli yönüyle ele almaya çalışmak olmuştur. Birey tek bir varlık çeşidi olarak konumlanmamış, aksine erkek ve kadın biyolojik cinsiyet temelinde ortaya çıkmış bir konumda bulunmaktadır. Aynı tez çalışması içerisinde her iki bakış açısını eş zamanlı olarak ele almak ilk etapta bağlantı kurmak açısından sıkıntılı gözüküp alışılabilen çalışma yöntemlerinden ayrı düşse de bu satırların sahibinde o bağlantı hemen kuruldu. İster kadın ister erkek, ruhsallık ortak parametrelere göre işlemektedir. Varlık alanına çıkan ruhsallık temelde erkek ve kadın¹ beden elbisesine bürününce o kalıbın ölçülerine göre ister istemez şekillenmekte ve toplumsal etkenlerle de iyice alt ayrıntılarına doğru yol almaktadır. Nitekim Sigmund Freud da son çalışmalarından birinde oidipal döneme kadar biseksüel olarak tanımladığı insanın o süreçten sonra biyolojik olarak kadın ve erkek yani ikili cinsiyet ayrımlarına göre şekil almasının yadsınamayacağını ama zihinsel yaşamda böyle bir ayrımın söz konusu olmadığını iddia etmektedir. Toplum bu ikiliye dair zihinsel bağlamda bir ayrıma gitmek istediğinde ise geleneksel ve veriye dayanmayan içerikteki yaklaşımlarla güçlü ve aktif olanı eril, zayıf ve edilgen olanı da dişil olarak tanımlamaktadır. Bundan dolayıdır ki bireylerin cinsiyetlerinden bağımsız olarak bu çift değerli yapının getirdikleriyle yaşamları boyunca mücadele ettikleri görülür.²

¹ Cinsiyette çift değerliliğin sorgulandığı, performatif cinsiyet yaklaşımının öne çıkarıldığı ve modern dünyanın cinsiyet konusundaki dayatmalarının irdelendiği eser için bkz. Judith Butler, **Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi**, 4. bs. ,çev. Başak Ertür, Metis Yayınları, 2014, b.a.

² J. Mitchell, a.g.e. , s. 49-50.

Bu konuya açılım yapacak bir başka yaklaşım da ünlü psikiyatr Carl Gustav Jung'un *animus* ve *anima* kavramlarında görülebilir. Bu iki kavramın Jung terminolojisinde bilinçaltına karşılık gelen özellikler olduğu hatırlanmalıdır. Buna göre animus kadınlardaki erkeklik ilkesi iken anima da erkeklerin içerisindeki dişilik ilkesidir. Bu iki özellik bireyin dışındaki dünyada da yansıtılmış olarak bulunur ve hatta erkeğin âşık olduğu kadında gördüğünün kendi animası olduğu varsayılır.³

Bu bakımdan dişil ve eril olanın ortak noktası olan ruhsallığın bu çalışmada beraberence incelenmesi yukarıda sunulan yaklaşımlardan beslenir. **Eşik** ile **Antilop ve Flurya** romanları her ne kadar edebiyat çevrelerince farklı yazın türlerine ait olup farklı coğrafyaların ve yaşam biçimlerinin izdüşümü olsalar da temelde insanı merkeze almışlardır. Aynı zamanda bu iki kurmaca metnin insanın nesne ilişkilerini yoğun olarak yaşadığı yakın aile fertleri ile olan etkileşimlerini ön plana çıkararak kahramanların genelde çocukluk ve genç yetişkinlik gelişim dönemlerine odaklanmış olmaları ortak noktalarından sadece birkaçıdır. **Eşik**'te baba-kız ilişkisi bağlamı içerisinde verilen ana mesele farklı bir içerikte **Antilop ve Flurya**'da anne-oğul ilişkisi üzerinden verilmiştir. Akademik bir çalışmanın tuttuğu büyüteç ile yakın bir okuma yapıldığında her iki ilişki biçiminin ortak paydasında ruhsallık olduğu ve sağlıklı sürdürülen ilişki biçimlerinin her iki cinsiyetten bireyde benzer etkilere neden olan yaşanmışlıklara dönüştüğü gözlemlenmiştir. Bizlerin yetiştirilmesinde anne ve baba olarak eylemde bulunan farklı cinsiyetten iki kişinin varlığı da aslında ruhsallığın özde tekil olan bütünselliğine hizmet etmektedir. Etki oranları farklı olmakla beraber ideal şartlardan bahsedildiğinde anne ve baba sağlam bir ruhsallık ortaya çıkarmak adına danışıklı bir eylem halindedirler veya olmalıdırlar. Her birinin erkek veya kız çocuğun psiko-sosyal gelişimine dair etkilerine bu çalışmanın ilk bölümünde daha ayrıntılı olarak zaten yer verilmişti. Bundan sonraki alt bölümlerde her iki romanın kendi içinden seçilmiş metin örnekleriyle bireylerin nesne ilişkilerinin psikolojik ve sosyolojik boyutlarına daha yakından bakılmıştır. Örnekleme olarak kullanılan baba-kız ve anne-oğul ilişki modelleri her iki romanda birçok farklı ikili roman kahramanları üzerinden de ele alınarak işleyen dinamiklerin daha çoğulcu ve zengin bir altyapı üzerinden sunulması hedeflenmiştir.

³ Cebeci, a.g.e. , s. 228.

3.1 Eşik Romanında Psikolojik Dinamikler

İnsanın iç dünyasının çevresi ve zihni arasındaki etkileşimden beslendiği ve onda saklı olduğu yaklaşımı bu tezin de benimsediği bir düşüncedir.¹ İç dünyamızın önemli bir parçası olan anılarımız da yaşadığımız süre boyunca bize eşlik eder. Zaten anılarımız da zihinlerimizin yapıtaşı hükmündedirler.² Benzer şekilde bilinç ve bilinçdışı denilen sistemlerimizin de ruhsal aygıtlarımız olduğu ve canlanan anılar ile beslendiği öngörülmektedir.³ Belli anıların çeşitli nedenlerle bastırıldıkları yerden çıkışları adeta bir serbest çağrışım⁴ yöntemini hatırlatmaktadır. **Eşik** romanı bağlamında olay örgüsünün başlangıç noktasını oluşturan an tam da bu yöntem misali bir hadisenin vuku bulmasıdır. Anlatı içerisindeki önemine binaen kitabın⁵ kapak resminde de kullanılan bordo renkli bir bavul romanın başkahramanı Eylül’ün evine teslim edilir. Bordo renkli bir bavulun Eylül’ün bilinçaltındaki anılarını⁶ bilinç yüzeyine çıkararak anlatıyı hareketlendirmesine okur olarak tanık oluruz. Babasının yurt dışında vefat etmesinden sonra bavul içindeki eşyalarla beraber kızı Eylül’e miras kalmış ve bir görevlinin eliyle adrese teslim edilmiştir. Roman boyunca bordo bavulun temsil ettiği bazı işlevler vardır. Öncelikle bu bavul “bir ceset gibi... sahibinin bedenini temsilen...” orada bulunmaktadır ve “sürüye sürüye”⁷ tekrar dışarı çıkarılıp çöp olarak kapının önüne bırakma düşüncesine neden olmaktadır. Öte yandan bavul ağırdır, davetsiz bir şekilde gelmiş ve içindeki eşyalara varis olan Eylül’ün zor kabulleneceği bir yük olarak öncelikle unutulmak istenmektedir. Bavulun temsil ettiği ölümden ziyade simgelediği babasının varlığının tekrar ortaya çıkarak belirmesi Eylül’ü rahatsız etmiş gibidir.

Bordo bavul aynı zamanda “gitmeyi, gitmeyi, gitmeyi”⁸ isteyen bıyıklı bir adama aittir ve bu adam bir süre sonra dönmek üzere küçük kızının hayatından çıkmış olacaktır.

¹ Cavell, a.g.e. , s. 1. Ayrıca P.M. Bagley gelişimsel süreçte duygusal ilişkilerin önemine işaret etmektedir, bkz. Bagley, a.g.e. , s. 56.

² A.e. , s. 10.

³ Tura, a.g.e. , 2005, s. 16.

⁴ A.e. , s. 29. S.M.Tura bu durumu şu şekilde açıklamaktadır; “Serbest çağrışım analiz edilenin bilinç alanında yer alan anılarını, fikirlerini, duygularını hiçbir sansürden geçirmeden dile getirmesi esasına dayanır. Serbest çağrışımındaki amaç hastanın ön bilincinde yer alan malzemeyi tüm açıklığıyla izlemektir. Bilinçdışı işleyiş hakkında ancak bu yolla fikir sahibi olunabilmektedir.”

⁵ Irmak Zileli, **Eşik**, 3.bs. , İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.

⁶ Linda Schierse Leonard baba hakkında yazmanın içsel babaya ulaşmanın ve o ilişkiyi tamir etmenin bir yolu olduğunu ve bu yolculukta beliren imgelerin de bu amaca hizmet ettiğini belirtmektedir. Bu anlamda bordo bavulun bu imgelerden biri olduğu düşünülebilir. Baba kız ilişkisine dair ayrıntılı bir anlatım için bkz. L.S. Leonard, **The Wounded Woman: Healing the Father-Daughter Relationship**, Swallow Press, 1982, s. xvii-xviii.

⁷ Zileli, a.g.e. , 2011, s. 7.

⁸ A.e. , s. 9.

Gitmesinden çok önce ise aynı bavul küçük kızın (Eylül) içerisine girip saklandığı sevilen bir oyun arkadaşıdır da aynı zamanda. Darbe sonrası süreçte siyasi eylemleri nedeniyle aranan bir kişi olacak olan babası Hasan sürekli adres değiştirmek zorunda kaldığından bu bavulu da beraberinde taşımakta ve böylece bavul roman boyunca arada beliren önemli bir imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok daha sonraları Eylül’ün ergenlik dönemine gelindiğinde ise bordo bavul ayrılığın habercisi olacaktır. Babası tarafından şahsi eşyaları ile doldurulurken zorunlu ve uzun bir ayrılığa hazırlanması beklenen Eylül’ün bavulun eskiliği karşısında ağlamaklı oluşu içinde kopan fırtınaların habercisi gibidir. Başlangıçta karşılaştığımız bavul ile romanın sonunda tekrar karşı karşıya geliriz. Bu defaki karşılaşmada ise önemli bir fark vardır. Bavulun eskiliği ve istenmeyen davetsiz varlığı anımsandıktan sonraki ilerleyen satırlarda artık “baba baba diye”⁹ tutturmayan bir Eylül ile karşılaşılır. Nitekim Eylül bordo bavulun tetiklediği anılar zinciri içerisinde yol aldıktan sonra gerçekleşen bir bilinç sıçraması ile artık daha olgun ve değişmiş olarak karşımızda durmaktadır. Bavulun eskiliği yerine artık “alelade”¹⁰ oluşu, bordo rengi, babasına ait olmasına rağmen eskiliğinin artık acı vermemesi ile aktarılan bu farklılık ile Eylül’ün anılarıyla yaka paça olup bu yüzleşmeden sağ salim çıkmayı başardığını göstermektedir. Bu haliyle Eylül hala olmaya devam eden bir özne¹¹ olarak betimlenmiştir. Hatta Eylül’ün zihninde öncesinde çöp olarak simgeleşen bu bavul son satırlarda artık bir yastık işlevine dönüşmüş haliyle huzura ermiş bir bilince işaret etmektedir. Ulaşılan bu bilinç hali ile Eylül’ün bir nevi yas tutma¹² sürecinin eşliğini başarı ile geçmesinde bordo bavulun gerçek bir sembol¹³ işlevinde bulunduğu düşünülebilir. Eylül’ün hikâyesinin önemli bir parçası olan bordo bavulu bir çöp metaforu olarak kullanmak mümkün müdür peki? Çöplük metaforunu kullanan romanlara¹⁴ atıfta bulunurken bu metaforun aşağıdaki tanımlayıcı ifadesi önemlidir;

⁹ A.e. , s. 324.

¹⁰ A.e. , s. 325.

¹¹ Öznenin hayatı süresince olmaya doğru yol alığına dair yaklaşım için bkz. McAfee, a.g.e. , s. 38-39.

¹² Freud yas tutma ve melankoliyi kayıp ile başa çıkma yöntemleri olarak sunar. Yas tutan (gerçekte veya hayalen) çok değer verdiği bir kişiyi kaybetmiş ve kaybının farkındadır. Melankolide ise kişi kaybını inkâr edip kayıp nesnenin sürekli geri geleceğine dair bir inançtır. Yas tutan hayatına devam edebilirken, melankolik olan pasif tekrara mahkûm kalmış olarak hayatına devam edememektedir. Bkz. Cavell, a.g.e. , s. 57.

¹³ Hanna Segal, D.W. Winnicott’un *geçiş nesnesi* kavramına gönderme yaparak *gerçek sembolün* temsil ettiği şeyle özdeş yapısına vurgu yapar. Buna göre bordo bavul babanın ölmüş bedenini temsilen bir yas nesnesine ve bir zamanların sevgi nesnesine dönüşmüş yapısına vurgu yapmaktadır. Bkz. Cebeci, a.g.e. , s. 397.

¹⁴ Başak Güntekin Türkiye’de çöplük metaforunu kullanan yazarların neredeyse tamamının kadın oluşundan ve metaforla ilgilenen metinlerin feminist okumalara açık olduğu gerçeğinden bahsetmektedir. Bkz. Başak Güntekin, “Sınırdaki Edebiyat: Bellek, Kötülük, Çöplük”, **İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat, Yüksek Lisans Tezi**, 2011, s. 3.

‘Çöplük metaforunu kullanan metinler ve romanlar sanki söz birliği etmişçesine bir “doğum-ölüm” zıtlığı ile başlar. Ve bu zıtlığı bedensel olandan alıp ruhani olana, psikanalizin sahasına taşırlar. Çöplük metaforu bedenden çıkan her türlü bedensel atığı sembolize etmekle kalmaz, aynı zamanda “kirlilik” özelliği sayesinde “istenmeyene, bastırılana, reddedilene” atıf yaparak ruhsal göndermelere de zemin sağlar. Bu özelliği sayesinde metinde hem saf ve temiz olan başlangıcın yani doğumun hem de iğrenç ve kötücül olan sonun yani ölümün izini sürmeyi mümkün kılar. Fakat en önemlisi metinlerde ortak bir işaret konmuş hissi veren ve özellikle metnin başında konumlandırılan doğum ve ölüm zıtlığıdır. Çöplük metaforu, yazara adeta başa ve sona aynı anda hâkim olma, bu iki ucu büküp, yaşam döngüsünü simgelercesine birleştirme imkânını verir. Hatta bununla kalmayıp, bizzat yazmanın kendisini bir “doğuma” benzeterek, yazarın topladıklarını atması, ya da atılanları toplayıp yeni bir metin yaratmasını simgeler.”¹⁵

Burada bahsi geçen doğum ve ölüm zıtlığı **Eşik** romanında da karşımıza çıkar. Bavul ile sahneyi açan anlatı tam beş sayfa sonra Eylül’ün doğum anlatısı ile devam eder. Romanın hem başında hem de sonunda aynı anının ve anın tercih edilmesi Irmak Zileli’nin yaşam döngüsünü kullanarak yazarlığı üzerinden adeta yeni bir doğuşa neden olmasına ve bu sayede de gerçek babası Gün Zileli ile olan bağının dinamiklerini anlamlandırmasına yorumlanabilir. Çöplük metaforu ile hafıza arasındaki ilişkiye dikkat çekildiğinde ise hafızadan bilince sızanlar üzerinden hayatımızın sürekli tehdit edildiği¹⁶ rahatlıkla iddia edilebilir. Bu durumda abjekt olarak tanımlanan halin bir benzeri vuku bulmakta ve anılar benliğimizin sınırlarına sızmaya çalışarak adeta zihnimizi bulandırmaktadırlar. Çöplük metaforunun uyarlanabileceği bir başka konu da iktidar baskısı üzerinden ayrıştırılmaya çalışılan bireylerdir. Mevcut iktidar kendi düzenini bozan özellikte tanımladığı bireyleri tespit ederek toplum yaşamından ayrı tutmaya çalışmaktadır. Eylül’ün babası da sol tandanslı fikirleri ve eylemleri nedeniyle darbe sonrası günlerde tutuklanmak istenmiş ve ailecek bir süre saklanmak zorunda kalmalarına sebep olunmuştur.¹⁷ İktidar bu anlamda kendi varlığını tehdit ederek kılcallarına sızanları ayrıştırmak istemekte ve bütünlüğünü delen durumları bertaraf etme refleksi göstermektedir. Kısacası, çöp metaforu içeren bir anlatıda bireyin veya sistemin dışladığı kişinin kendi hafızasının ürünü olarak çeşitli yaşanmışlıkları bilincine taşıyarak benliğini tehdit edenleri bir kendinden dışarı atma ve rahatlama, kaybının yasını tutma ve yeni açılımlara ulaşma işlevlerine dönüştürerek kullanmış olmaktadır. Bu sayede Eylül’ün eksik bir kendilik ile başladığı anlatıda sona doğru kazanım sağlamış ve ruhsal eşiğini aşabilmiş bir nitelikte devam edebildiği görülür.

Eylül bir darbenin ayak seslerinin işitilmesinden iki yıl önce doğmuş ve belki de bilinçdışı bir halin ürünü olarak adının Eylül olmasına karar verilmiştir.

¹⁵ A.e. , s. 5.

¹⁶ A.e. , s. 6.

¹⁷ A.e. s. 59.

Eylül ayında doğan Eylül’ün kaderinde bu darbenin etkileri çok net görülecek, yaşadığı duygusal süreçlerin şekillenmesinde önemli bir paya sahip olacaktır. Eylül bir kız çocuğu olarak ilk sevgi nesnesi olan annesi Ayşe’den sonra babası Hasan ile ruhsal gelişimini tamamlama yolculuğunu sürdürmeye çalışmaktadır. Bir oluşum romanı olarak tanımlanabilecek bu anlatıda Eylül’ün doğum öncesinde başlayan aile dinamikleri ve doğumu sonrasında da otuz yaş civarına kadar olan yaşamına şahit olunmaktadır.¹⁸ Eylül’ün nesne ilişkilerini deneyimlediği aile çevresi kendi çekirdek ailesi ve özellikle dayısı Atilla’nın ailesinden oluşan bir çerçevede şekillenmektedir. Zileli’nin otobiyografik malzeme içeren kurmaca romanı kimi zaman kronolojik kimi zaman da zamanda anlık geri gidişlerle daha çok üçüncü tekil şahıs üzerinden yapılan bir anlatımla yol alır. Anlatıdaki iç seslerin daha çok Eylül ve çekirdek ailesinin fertlerine ait olması romanın odak noktasının bu ilişki üçgeni olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. Eylül’ün hemen doğumu öncesinde babası Hasan’ı eşi Ayşe ile beraber hastanede görürüz. Hasan bir taraftan doğum sancıları çeken karısına “yoldaşlık”¹⁹ etmekte bir taraftan da katılamayacağı örgüt toplantısını düşünmektedir. Aynı zamanda yıllar önce karısının ilk hamileliğinin mutlu haberini karısının abisi ve kendisinin de dava arkadaşı ve üstü Atilla’ya verdiğinde oluşacak olumlu havanın beklentisi içinde olduğu bir anısını da hatırlamaktadır. Bu iki olay aslında Hasan’ın baba olma tecrübesine nasıl baktığının bir delili niteliğindedir. Aslında o içinde bulunduğu toplumsal konum üzerinden ilk babalık tecrübesini deneyimlemektedir. Yer yer kendini bu mutlu olaya teslim edip hadisenin doğal seyrini takip etmek istese de zihnine üşüşen dava insanı olma kriterleri bu düşüncelerini ezip geçmektedir. Doğumdan hemen sonra Hasan toplantıya gitmek için yola koyulur. Eşi Ayşe ise Hasan’dan farklı olarak anneliğin doğal seyri içerisinde bebeğini kucağına alır almaz anne oluverir, “(bebek) çaresizlik içinde kıvranıyor. Ağzı kocaman açılmış, gözler iyice kısılmış, surat kıpkırmızı. Tamam diyor, tamam ağlama artık. Annen burada. Annen burada, der demez bir aynada kendini görüyor.”²⁰ Eylül’ün doğumunu takip eden yaklaşık dokuz ay boyunca Ayşe’nin Hasan’ın örgüt işlerinden kaynaklanan yokluğunda bebeğini büyötmeye çalışır. Hasan’ın görev ve sorumlulukları gereği ailesini sürekli yalnız bırakması karısının da yalnızlığını derinleştirmektedir. Ayşe ise dergideki yazı işlerine ve partideki faaliyetlere katılmak istese de onu öncelikle düşündüren şey “kızının karnını doyurması gerektiği”dir.²¹

¹⁸ Irmak Zileli verdiği bir röportajda; “İlk romanım **Eşik** yayınlandığında 33 yaşındaydım. Yazmaya başladığımda ise 30...Otobiyografik hikâyemi roman olarak kurgulama süreci, kendimi, ailemi, çocukluğumu, ilk gençliğimi dışsallaştırmamı sağladı... Bu dışsallaştırma, ebeveynlerimin yansıttığı aynadan kendimle ilgili edindiğim bilgilerden ayrı, yeni bir kendilik bilgisi sundu bana... Yazmak, kendi hikâyeyi yeniden kurgulamak yoluyla kendini yeni bir aynanın içinden görmeyi sağlıyor... Bu nedenle ben yetişkinliğe gerçekten adım attığıma **Eşik**’i yazdıktan sonra hissettim” demektedir. Bkz. Küçük, 2019.

¹⁹ Zileli, a.g.e. , 2011, s. 11.

²⁰ A.e. , s. 22.

²¹ A.e. , s. 69.

Eylül'ün yaşamının ilk yılları 1980 darbesinin ezici ve yıkıcı gölgesi altında şekillenir. Darbeyi takip eden ilk birkaç yılda siyasi bir suçlu oluşu nedeniyle aranan Hasan çareyi gizlenmekte bulur. Karısı ve çocuğu ile beraber ev değiştirmekte, ismini ve geçmişini yeni sosyal çevrelerden saklamak zorunda kalmaktadır. Eylül dört yaşına bastığında Ayşe saklanmak zorunda olmayışının da etkisiyle tekrar dergideki işine geri dönmüş ve Eylül'ün bakımını evde saklanmaya devam eden Hasan'a bırakmıştır. Her ne kadar Hasan evde olsa da daima daktilosunun başında ve fikri çalışmalarına son hız devam etmektedir, “Bir de Eylül’le ilgilenecek biri olsaydı... Eylül’ün çalışma odasının kapısında dikilip onu izlediğini biliyor ama okuyup yazma faaliyetine öyle kaptırıyor ki kızla her istediğinde ilgilenemiyor”²² Buna rağmen Hasan yine de kızının bakım ve görümünü yaparken onunla zaman zaman oynamakta ve ev işlerinden bazılarını da üstlenmektedir. Hasan bu bakım veren haliyle küçük kızının zihninde evine reisi değil de bir nevi ikinci anne imgesinin şekillenmesine neden olmaktadır. Bu süreçten Hasan’ın zaman zaman memnuniyet duyduğu anlaşılmaktadır zira “şu ağır havadan kurtulmanın yollarından biri oyun. Eylül’ü oyalamak, eğlendirmek işin bahanesi.” diye düşünmektedir.²³ Öte taraftan da bir insan yetiştirmeye olan katkısını bir “devrimin provası”²⁴ olarak görmektedir. Hasan’ın evde kalışı bakım etiğine dair tecrübesini artırırken aynı zamanda kendi sol düşüncesinin de yenilikçi bir istikamet kazanmasını sağlamış olmaktadır. Evde kaldığı bu süre boyunca yaptığı okumalar bir içsel dönüşüm ve yenilenmeye sebep olmaktadır. Bu çift değerli ruh hali sonucunda da Eylül’e baba olarak davranmaya çalışmakla beraber aynı zamanda kızının yaşıyla uyumsuz bir katılıkla ahlakçı hayat derslerini öğretmeye çabalamaktadır. Hayvanlara şefkat etmenin öneminden bahsettikten bir süre sonra Hasan, kedilere süt vermek için kapıcının yumurta kabını kullanan dört yaşındaki Eylül’e bunu sahibinden izin almadan yaptığı için odasından bir gün boyunca çıkmama cezası verebilmektedir. Hasan’ın babalık işlevini ruhi savrulmalar içerisinde deneyimlediği açıkça görülür. Hasan’ın oyuncu bir baba oluşu kadar katı ahlakçılığı ve bunu hikâyeler şeklinde Eylül’e anlatması karısı Ayşe ile fikir ayrılıklarına neden olmaktadır;

“Bunlar dört yaşındaki bir çocuğa anlatılacak hikâyeler değil demişti Ayşe. Hayatın acımasız yüzünü göstermek için çok erken. Hem kızının gerçek olmayan hikâyeler için gözyaşı dökmesini yüreği kaldırmıyordu. Hayat zaten haksızlıkları bir bir yaşatacak ona, aslında yaşatmaya başladı bile.”²⁵

²² A.e. , s. 94.

²³ A.e. , s. 96.

²⁴ A.e. , s. 97.

²⁵ A.e. , s. 115.

Ayşe burada kocasının hikâye /öğretileri ile abisi Atilla'nın hikâye/öğretilerini karşılaştırmakta ve abisinin mesajlı hikâyelerini Eylül için daha uygun bulmaktadır. Eylül de dayısının ilgisinden memnundur çünkü dayısı "...hep ona bakıyor, gözlerinin ta içine." ve "Avuçları yumuşacık. Babasınınki gibi değil. İçerisi de çok sıcak."²⁶ Dayının yeğenine olan sevgisi Eylül tarafından da hissedilmektedir ve ikinci bir baba figürü olarak zaman zaman kıyas unsuru olmaktadır. Dayının nesne ilişkilerindeki yeri ve önemine dair yazılmış bir makale bu aile üyesinin önemli işlevine işaret etmektedir. Antropoloji ve psikanalizin ele alındığı bir yaklaşımda her iki bilim dalının da aslında toplumla ve bireyin içsel dünyasındaki (nesne ilişkileri bağlamında) toplumla ilgili oldukları iddia edilir zira "toplumsal düzen bireysel iç dünyada bilinçli ve bilinçdışı katmanlarda temsili olarak yer" almaktadır. Buna göre dünya üzerinde anaerkil toplum yapısı ataerkilliğe kıyasla daha seyrek görülse de psikanalitik düşünceye göre bir şeyin az görülür olması o şeyin yok olduğu anlamına gelmemektedir. Bir başka ifadeyle, toplumsal anlamda ve hayatın geniş dairesinde anaerkil yapılanma çok yaygın olmasa da daha dar aile dairesinde bu olgu görülebilmektedir. Özellikle Türk toplumu içerisinde dayının rolü baba otoritesine ve konumuna karşı alternatif bir güç olabilmekte ve dayı ile kurulan ilişkinin babaya oranla daha yakın nitelikte olduğu gözlemlenmektedir.²⁷

Babası Hasan'ın Eylül'e bir kahraman olarak gözüktüğü dönem onun birinci sınıfa başlayacağı yıllara denk gelir. Babası oyun severliği ve hayal gücüyle Eylül için harika bir oyun arkadaşıdır. Annesinin daha ciddi olduğu bu oyun ortamlarında babası oldukça maceracıdır. Annesi ise "her zamanki gibi, zor zamanlarda olması gerektiği yerde onu bekliyor" dur.²⁸ Eylül babası ile denizdeki dalgaların düşmanca saldırısına maruz kaldıklarını var sayarak amansızca oynadıkları günün akşamında ateşlenip rahatsızlandığında görevi annesi devralmakta ve başından ayrılmamaktadır. Ayrıca babası Eylül'ü okulda yanlış anlaşılmalardan ve zor durumlardan kurtarmakta ve hatta kimi görevlerine yardım da etmektedir. Eylül aslında babası Hasan değil de Mehmet olduğu dönemde onunla daha yakın ilişkiler kurmuş gibi gözükmektedir. Hasan'ın zorunlu olarak evde saklanıp insan içine çok karışmadığı dönemlerde ismini Mehmet olarak değiştirmesi kimliğini saklamak bakımından gerekli bir hamle olmuştur. Yine bu sürece denk gelen yıllarda yaptığı okumalar ve araştırmalarla solculuk düşüncesini yeni açılımlar ve sentezlere ulaştırmaktadır.

²⁶ A.e. , s. 116.

²⁷ Yavuz Erten, " 'Oğlan Dayıya, Kız Halaya...' Aile Dinamikleri ve Nesne İlişkilerinde Dayının Yeri ve Rolü", **Baba İşlevi**, der. M. Işıl Ertüzün, 2. bs. , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 105-106.

²⁸ Zileli, a.g.e. , 2011, s. 122.

Yeni isim adeta yeni bir kimlik / kişilik işlevindedir ve Eylül evde daha çok görmeye başladığı babası ile daha çok vakit geçirebilmektedir. Hasan'ın kişiliğindeki değişimler evliliğinde de dengelerin değişmesine neden olur. Hasan, abisi Atilla'nın tesiri altında kalışından dolayı karısını suçlamaktadır. Öncesinde sıkı iki dost ve yoldaş olan Hasan(Mehmet) ile Atilla'nın arası siyasi fikir ayrılığı nedeniyle bozulmuş akabinde de bu dostluğun getirisi bir evlilik olan Ayşe ile Hasan'ın yuvası dağılmıştır. Eylül artık hem bu ayrılıkla hem de babasının yeni sevgilisi olan Zeynep ile baş etmek zorunda bırakılır. Babasının dik duruşu ve taviz vermez kişiliğinden dolayı sevgilisine olan hayranlığı Eylül'e de tesir etmekte ve rekabet hisleri içerisinde olsa da bunu dışarı yansıtamamaktadır. Artık ergenlik dönemine gelmiş olan Eylül babasının sevgi ve onayını kaybetmemek için “hiç istemediği şeyler söylüyor”dur.²⁹ Zeynep ile tanışmak hatta onu övmek istemese de, hakkında olumsuz konuşmanın babası ile olan ilişkisine zarar verebileceği endişesini taşımaktadır. Öte yandan babasının bu hareketli yaşamına karşın annesi Ayşe “...erozyon bile yaşamayan o toprak...”³⁰ gibidir ve Eylül'ün uçucu hayatının yere sabit basmasına hizmet etmektedir. Hatta annesiyle hayatını “...bir o kadar sıkıcı. Oyun yok. Şaka yok. Annesinin yüzü hep asık.” olarak tanımlamaktadır.³¹

Babası Hasan kötü davranışlar ile muhatap olduğunda uzlaşmamayı tavsiye etmektedir Eylül'e. Hatta bu davranışların sahibi annesi olsa da. Baba dokuz yaş civarındaki kızına bireysel olabilmeyi, gerektiğinde itiraz edebilmeyi ve yakın aile bağlarının sınırlayıcı beklentilerinin karşısında durabilmeyi öğretmeye çalışmaktadır. Öte yandan salık verdiklerinin aksine Eylül'ün kendisinin istekleri ile uzlaşmasını beklediğini de görürüz. Kızının annesine yönelik olarak sevgilisi Zeynep adına tavrı almasını istemesi aslında bir uzlaşma beklentisidir. Bu doğrultuda Eylül babasının sevgisini kaybetmemek adına annesine tavrı koyar. Hâlbuki Eylül için babasının annesini sevmiş olması oldukça önemlidir. Buna rağmen babasına yakın olup ondan “aferinini”³² alabilmek için kendiyle çelişen hamleler yapar. Eylül'ün eleştiri yapma (!) ve böylece bireysel tavrını ortaya koymayı öğrenmesi adına bir başka hamlesi de Eylül babasının yanına İngiltere'ye gittiğinde gerçekleşecektir. Baba Hasan evde duvara bir bez asarak eleştiri panosu uygulaması yapmak istemektedir. Herkesin birbirini veya kendini eleştiren notlar asabileceği bu pano demokratik bir uygulama olma vaadi sunsa da kısa süre içerisinde Eylül için tedirgin edici bir hal alır çünkü nerdeyse her davranışı acımasızca eleştirilirken davranışlarına farklı anlamlar yüklenmektedir.

²⁹ A.e. , s. 145.

³⁰ A.e. , s. 147.

³¹ A.e. , s. 149.

³² A.e. , s. 158.

Eylül'ün kendisinin yazarak hiç katkıda bulunmadığı bu uygulama onun hakkında sayısız notun asılmasına vesile olur. Bir de bu uygulama artık haftalık bir toplantı haline dönüşünce artık Eylül' e hiç çıkar yol gözükmemektedir;

'Kafasına yediği her çekiç darbesinde daha da derinlere batıyordu. Küçüldükçe küçülüyor, fırlayan, orasından burasından teller fışkıran, beyninden dumanlar tüterek infilak eden o çizgi film karakterlerine gidiyordu aklı. Az sonra o da infilak edecekti. Ne derlerdi arkasından? Fazla ısındı. Çok mu gittik üstüne ne?'³³

Hasan'ın temsil ettiği babanın yasasının özneyi simgelese hazırlama çabasının dışıl olanın reddi ile sağlanmaya çalışılması kendi içinde bir tezadı ortaya koymaktadır. Dışıl olanın reddi talep edilirken nedense eril olan ile uzlaşma beklenmektedir.

Anne-baba-sevgili üçgeni arasında kendini uzlaşmaya zorunlu hisseden Eylül devamlı arada kalmaktadır. Kendini hâkim sol düşünce içerisinde ezilmiş hisseden Hasan da kızını kendi istekleriyle uzlaşmaya zorlayarak bir anlamda Eylül'ü ezerek onun benliğini zorlamaktadır. Bunun bir örneği Eylül'den istediği bir yardımda görülebilir. Annesinden boşandığı halde babası sevgilisi Zeynep ile bir süreliğine Ayşe'nin evinde kalmayı talep eder zira ev sahibi onları evden çıkarmıştır. Eylül "sarhoş sürücüler gibiydi... onun sürdüğü arabaya nasıl bindi kendi de bilmiyor. Bir nebze savunma güdüsü olsa böyle olmazdı ama ne yapsın... düşene el uzatmak gerekirdi, hele bu düşen babaysa"³⁴ diye düşünerek annesinin evde olmadığı bir dönemde bu talebin gerçekleşmesi için (annesinden işiteceği azara rağmen) tekrardan babasının talepleriyle uzlaşacaktır. Bu olay açığa çıktığında Eylül annesi karşısında zor duruma düşerek babasını savunamaz. Bu olay Hasan'ın kızına dair ilk önemli hayal kırıklığını yaşadığı ve ifade ettiği olay olacaktır. Hatta öyle ağır bir ifade kullanır ki Eylül babasının "kocaman" sesi karşısında "küçücük"³⁵ kalacaktır. Hasan'ın solcu gelenek içerisindeki ataerkil yapıya sahip Atilla ile hesaplaşmasını Ayşe üzerinden yapması dışıl olanın konumunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir zira annenin Baba'nın Yasasını sağlamlaştıran ve destek veren işlevine daha önce de temas edilmişti. Hasan'ın Eylül büyüdükçe onu kendinden de ayırıştırması fikirsel bir dayanağa sahiptir. Babasının mektubunda belirttiği üzere onun nazarında kızı "o çevrenin"³⁶ insanıdır. Dayısı Atilla ve annesinin temsilcileri olduğu o çevre Hasan'ın kızıyla bütünleşmesini engellemektedir. Zaten yıllar içerisinde derinleşmiş olan ötekileştirme ve dışsallaştırma Hasan ile Ayşe'nin boşanmasıyla yeni bir boyut kazanacaktır.

³³ A.e. , s. 164.

³⁴ A.e. , s. 166.

³⁵ A.e. , s. 168.

³⁶ A.e. , s. 189.

Boşanmanın akabinde Hasan bir Eylül ayı başladığı babalık serüvenini yine bir Eylül ayında İngiltere'ye giderek sekteye uğratacak ve zamanla iplerin iyice kopmasına neden olacaktır.³⁷ Zaten Eylül de anne ve babasının boşanmasıyla beraber kendisini babası tarafından terk edilmiş ve toplum önünde küçük düşürülmüş hissedecektir.³⁸

Eylül'ün bir anlamda gözünü açıp babasıyla olan ilişkisinin doğasını anlamasına vesile olacak olay İngiltere'ye yapacağı ziyaretin akabindeki gelişmelerden kaynaklanacaktır. Öncelikle uzun bir ayrılığın sonrasındaki buluşmalarında babası ağlamamıştır. Hatta babası havalimanına geç bile gelmişti.³⁹ Eylül babasının İngiltere'deki yeni yaşamında bir roman yazdığını, taslak romanı okuyabileceğini de öğrenince oldukça heyecanlanır. İlginçtir ki kendisinin bahsine dair bir iz bulamaz romanda. Bu hayal kırıklığı ile beraber Eylül'ün babasının yeni hayatına tanıklık ettiği günlerde Zeynep ile de gelgitli bir ilişkisi olur. Kıskançlık hislerinin zaman zaman eşlik ettiği etkileşimlerini çıkmaza sokan olay Zeynep'in Eylül'ün varlığını kendine bir yük olarak yansıtmasında ortaya çıkar;

'Bak Eylül, açık konuşacağım seninle, ben Serseri'yle yaşamaktan çok bunaldım. Pisliğinden, sorumluluğundan, evin her tarafına dökülen tüylerinden... Ben babanla birlikteyim. Onunla birlikte olmam, köpeğiyle de birlikte olacağım anlamına gelmez, öyle değil mi? ... Şimdi soruyorum sana, ben Hasan'ı seviyorum diye, onun köpeğiyle ya da kızıyla aynı evde yaşamaya katlanmak zorunda mıyım?'⁴⁰

Adeta bir şok etkisi yaratan bu olay ile Eylül kendisini istenmeyen köpek ile özdeşleşmiş hisseder. Zeynep Eylül'ün eleştiri panosuna kısa bir not ilâştirip de onlara yük olmadığını yazmasına kızarak evi kısa bir süreliğine terk eder. Babasının baştaki önerisine uyarak fikrini belirten bir not yazması ne yazık ki hoş görülmemiş ve babasının hoşnutsuzluğunu belirtmesi ile de kendisini kulaklarını kapıya dikmiş⁴¹ endişeli bir bekleyiş içerisinde Zeynep'i beklerken bulmuştur. Bu ifadede Eylül'ün kendisini evin köpeği Serseri ile özdeşleştirdiği açıkça hissedilmektedir. Asıl üzücü olan ise babasının kızını bu durumda korumamış olmasıdır. Babası Eylül'ün açıkça dışlanmış hissederek yazdığı bir nottaki eleştirinin faturasını kızına kesmiş ve mağduriyetini ve istenmeyişini savunmaya çalışmamıştır. Babası eski karısının Serseri'yi kabullenmesi ve evine alması gerektiğini savunurken aslında yakınlığın gerektirdiği sahip çıkma davranışına kötü örneklik etmiştir zira Eylül kendisine sahip çıkılmamış hisseden bir kız çocuk olarak ortada kalakalmıştır.

³⁷ A.e. , s. 194.

³⁸ A.e. , s. 213. Yapılan araştırmalarda bir ilişki biçimine daha fazla emek veren kişinin daha az terk eden olduğu bulgulanmıştır. Bkz. M.S. Clark & N.K. Grote, "Close Relationships", **Handbook of Psychology: Volume 5 Personality and Social Psychology**, Vol. Ed. Theodore Millon & Melvin J. Lerner, Ed. i. Chief. Irving B. Weiner, John Wiley & Sons, Inc. , 2003, s. 448.

³⁹ A.e. , s. 224.

⁴⁰ A.e. , s. 246-247.

⁴¹ A.e. , s. 249.

İngiltere seyahati babası eksenli bir hayatın tatsız tecrübeleri ile sonlanınca tekrar Türkiye'ye dönen Eylül için artık çok farklı bir süreç başlayacaktır. Annesini farklı bir bilinçle değerlendirmeye başlaması daha havalimanından kendini belli edecektir. Annesi babasının aksine mutlaka orada bekliyordur, kızını çok özlemiştir ve gözleri “ağladı ağlayacak”⁴² haldedir. Her iki havalimanı sahnesi betimlemesinde kullanılan niteleyici kelimelerin aynı seçilmiş olması okur olarak bizlerin gözüne çarpmakta ve Eylül'ün duygularının nasıl değiştiği rahatlıkla görülebilmektedir. Babasının yanında deneyimlediği bireysel ve özgürlükçü (!) yaşam annesinin yanında hissettiği biz olma duygusuna denk gelmemektedir. Eylül için asıl önemli olanın ‘çoğul konuşma’ olması bir olgunlaşma gezisine dönüşen bu ziyaret sonunda farkındalığını artıran önemli bir eşik işlevi görür. Ülkeye dönüşünü takip eden haftalarda uzunca bir süre iletişimi koparan Hasan olur. Bu süreçte dikkat çeken şey Eylül'ün yine de telefon ederek veya mektup yazarak aradaki soğukluğu gidermeye çalışmasıdır. Tek bir farkla ki artık duygularını daha rahat ifade edebilmektedir. Annesi tarafından babasına karşı desteklenmeyi bekleyen Eylül on üç yaşında olmanın toyluğu ile annesini arkasına almak ve işbirliği yapmak istemektedir. Bu yaşının getirdiği doğal bir durum olsa da Ayşe onu yüreklendirerek öznelliğini ve bireyleşmesini desteklemek amacıyla müdahil olmayacaktır. Bunu yaparken de Hasan'ın yaptığına aksine kendini eski eşine karşı konumlandırmadan Eylül'ü bir taraf seçmesi konusunda zorlamayacaktır.⁴³ Böyle davranarak annesinin Eylül'ün bireyselliğini kazanmasında daha dolaylı ama etkili bir yol takip ettiği söylenebilir. Seyahati takip eden günlerde babasıyla mektuplaşsa da Eylül ve babası arasındaki bağlar zayıflamaya devam edecektir zira Eylül ne yazsa ya annesinin ya da dayısının etkisi altında kalması ile eleştirilir veyahut kendi düşüncelerini ifade edemeyişi nedeniyle kınanır. Babası Hasan için Eylül “onların bir sureti... ya da gölgesi...”dir.⁴⁴ Oysa Eylül kendi çabasının farkındadır artık ve baba kız ilişkilerinin bir yaşama şansı olsun diye canhıraş bir uğraş vermektedir. Oysa babası çabalamayacak ve kızının kendi bakış açısını edinene kadar kendisine yazmamasını isteyecektir. Buna rağmen Hasan ihtiyaç duyduğu bir başka durumdan dolayı kızından yine bir talepte bulunacaktır. Hasan bu davranış örüntüsü ile baba-çocuk ikilisindeki çocuk gibidir. Hasan'ın bu seferki talebi kızının tekrar İngiltere'ye gelerek yanlarında ikamet ediyor görüntüsü vermesidir çünkü devletin vereceği sosyal yardım bu şart ile sağlanabilecektir.

⁴² A.e. , s. 254.

⁴³ Bir kadının kocasıyla boşansa dahi baba-kız ilişkisine yapacağı en büyük katkının baba hakkında olumsuz yorum ve etiketleme yapmamak oluşu hakkında bkz. Linda Nielsen, **Father–Daughter Relationships: Contemporary Research and Issues**, Routledge, 2010, s. 165.

⁴⁴ A.e. , s. 261.

Sınav haftası nedeniyle gidemeyeceğini söylemesi Eylül'ün kabarık suç dosyasını daha da kabartacak ve babasının “Artık ben senin baban değilim. Sen de benim kızım değilsin. Benim için Eylül adında bir genç arkadaşsın, o kadar”⁴⁵ diyerek köprüleri atmasına neden olacaktır.

Bu olayı takip eden diğer mektuplarda Hasan hadiseyi bir üst boyuta taşıyarak babalık olgusunu masaya yatıracaktır;

‘Nedir babalık ve analık? Bugünkü burjuva düzenlerin en küçük hücresi olan ailenin ortaya çıkarttığı roller. Söyler misin bana, ilkel toplumlarda baba mı varmış? ... Ben bugünkü çekirdek ailenin hiçbir babalık görevini üstlenebilen ve üstlenmek isteyen bir insan değilim. Sen neden bu kadar baba istiyorsun anlamıyorum. Koca kız oldun. Babasız anasız yapamıyor musun? Bak ben illa bir babam olsun diye tutturuyor muyum?’⁴⁶

Bu satırları okuduktan sonra Eylül duvara toslamış bir halde günlerini geçirir. Kelimelerin ifade ettiği anlamı algılamaya çalışır. Bu süreçte annesi de saygılı bir yaklaşım ile kızının suskunluğunun sonlanmasını beklemektedir. Kızına büyüüp olgunlaşabilmesi için gereken alanı açmaya, mesafeyi ayarlamaya gayret etmektedir. Babası tarafından ikisi arasındaki sınırların çizildiği acı mektuptan tam bir ay sonra Eylül, “Ne olacak şimdi? Babasıyla ilişkisi nasıl gelişecek? Ne yani şimdi onunla arkadaş mı olacak? Her zamanki gibi sorumluluktan kaçıyor işte. Çocukluk ediyor. Babalık etmemenin felsefi kılıfını uydurup kurtuluyor hesapta... Yeniden başlayacağım.”⁴⁷ farkındalığına ulaşır. Artık kendisini bir eşikten geçmiş gibi hissetmektedir. Eylül'ün bu aşamada annesiyle yakınlaşması oldukça önemlidir. On beş yaşına gelmiş haliyle artık babasıyla olan ilişkisini irdeleyebilmekte ve babasının “çocukluklarına aldirmama”⁴⁸ gerektiğini söyleyen annesine karşı babasının babalığını değerlendirebilmektedir. Eylül annesi Ayşe ile yakınlaşarak dişil olanın tarafını seçmiş ve eril olan ile mücadele konumunu benimsemiş olmaktadır. Eylül'ün babası ile olan biyolojik bağının gerektirdiği ilişki modeli bypass edildikten sonra babasının mektuplarında sol düşüncenin fikir ve söylemlerini paylaşmaya kıyasıya devam etmesi ideolojik anlamda da bağların gevşediğini göstermektedir. Normalde babası burjuva olarak tanımladığı her şeye karşı çıkıp kızının davranışlarını bu bağlamda eleştirirken, bazen sırf Ayşe'ye karşı olmak bakımından burjuva adetlerini savunmaktadır, “Bu 180 derecelik dönüş neye işaretledi, o sırada bilemezdi tabi Eylül. Belki babasının kendisi bile bilmiyordu”.⁴⁹

⁴⁵ A.e. , s. 267.

⁴⁶ A.e. , s. 270.

⁴⁷ A.e. , s. 274.

⁴⁸ A.e. , s. 276.

⁴⁹ A.e. , s. 298.

Kendini babasının fikri alt yapısı ile başa çıkabilecek seviyeye ulaştıracak bir çaba içerisine girse de Eylül'ü yetersizlik duygusu rahatsız etmektedir. Hasan'ın kızı olarak muhatap alınmadığı için yoldaş konumunda da değildir henüz. Yazdığı her mektuptan dolayı eleştirilse de o yine de “babasından gelecek takdir ve gurur cümleleriyle dolu yanıtı bekleyecekti.”⁵⁰ Annesi on altı yaşına gelmiş olan Eylül'ün babasıyla ilgili davranışlarına yönelik önemli bir çıkış yapacak ve “Böyle hareket edemezsin. İnsanların ne diyeceğini hesap ederek taktikler geliştirmek olmaz. İlişki kurduğun herkeste yeni bir kişi mi olacaksın? ... Mesele baban değil Eylül'cüğüm, anla bunu, mesele sensin.”⁵¹ diyerek önemli bir ders vermiş olacaktır. Bundan sonra artık Ayşe'nin de kızına Hasan'ı savunacak hamleler içine girmedeği görülecektir.

Yaşının da getirdiği olgunlaşmayla Eylül kendi davranışlarının kökenine inmeye başlar. Bu yaşına kadar kendini babasına beğendirmek ve benimsetmek için hep olduğundan farklı davrandığını o da artık görmekte ve bu yönünden rahatsız olmaktadır; Bir kere de aferin kızım, çok doğru düşünmüşsün dese ne olur ki? ... (Eylül) Öfkesini kendi kendine söylenerek dindirmeyi yıllar içinde öğrendi... Gerçekten kızması, tepki göstermesi gereken zamanlarda da susması bundan.”⁵² Onunkisi bir anlamda öğrenilmiş çaresizlik gibidir. Bunu değiştirebilmek adına sosyal sorumluk hissini geliştirecek adımlar atar Eylül. Yakın çevresinde ve uzak çevresinde gerçekleşen olaylara karşı farkındalık kazanmaya çalışır. Tiyatroyla meşgul olmaya başlar, görsel ve yazılı basında çıkan haberlere daha duyarlı yaklaşır ve hatta sınıfındaki kız arkadaşının sorunlarına çare olmaya çalışır. Bu çabalarını her seferinde babasıyla mektuplaşarak paylaşır fakat ne paylaşırsa paylaşsın hiçbirisi babası için yeterince iyi değildir.

Hasan'ın kızıyla olan bağına tamamen kopardığı anın tam da Eylül'ün kendi fikirlerini babam ne düşünür diye düşünmeden, kendini bütün açık yürekliliği ile yansıttığı mektubundan sonra gelmesi manidardır. Aslında babası bunu yapabilmesi için kızını sürekli teşvik etmiş hatta yer yer zorlamışsa da ilginç bir şekilde bunu başardığı anda ona sahip çıkmamıştır. Hasan kendi geçmişi ve konumuyla yüzleşmesini hep Eylül üzerinden yaparak onu sürekli ötekileştirmiş ve kendinden ayrı tutmuştur. Baba ile kızın manevi göbek bağına kesen Hasan olmuştur. Yazdığı son mektubunda şöyle demektedir;

‘... kaçamayacağım bir hesaplaşmanın kapıya dayandığını anladım... İstedğin kadar üzül, bunları sana söylemek zorundayım artık. Bu baba-kız ilişkilerini de gereksiz buluyorum ben. Böyle geleneksel bir ilişkinin ikimize de saçma sapan yükümlülükler getirdiğini düşünüyorum... Sen annenin kızısın, benim değil... Son tahlilde herkes kendi kaderini kendisi belirler, Sen de bir seçim yaptın ve bunun bedelini ödemeyi de göze almış olmalısın... Bir dönem kendimi ait hissettiğim o çevreden aldığım özellikler sonucu seni ben yarattım... Evet, Frankenstein'ın yaratıcısı benim!’⁵³

⁵⁰ A.e. , s. 305.

⁵¹ A.e. , s. 302.

⁵² A.e. , s. 306.

⁵³ A.e. , s. 321.

Hasan’a göre insanın bilincini çevresi belirlemektedir ve kızı da annesinin ve dayısının çevresi içerisinde bulunduğundan fikirsel manada kendisi ile bağdaşmamaktadır. Bir baba olarak Eylül ile olan biyolojik yakınlığını⁵⁴ benimsememesi ve bunu fikirsel anlamda da beslemesi ile kızıyla olan bağı kesmeyi kendi açısından devrimci bir eylem olarak görmektedir.

Öte taraftan Hasan’ın kızını Frankenstein üzerinden tanımlaması ayrıca ele alınması gereken bir konudur. Bu çirkin, gerçeküstü ve canavarı beden üzerinden babalık, annelik, toplumsal cinsiyet ve anlatı kavramlarına dair açıklamaların yapılabileceği iddia edilmektedir. Öte yandan bu açıklamanın yol açacağı dilsel bir insanın çeşitli bedenler üzerinde iktidar kurabilme yetkinliği verebileceği de göz ardı edilmemelidir. Dille dönüşen ve böylece ötekileştirilen, istenmeyene dönüştürülen canavarı beden kolayca ortadan kalkmayacağı aşikârdır. Frankenstein’in bir anlamda babası tarafından onaylanma ve tanınma arzusu Eylül ile ortak paylaştıkları varoluşsal bir amaçtır.⁵⁵ Bu hitap ve benzetme Eylül’ün duygu dünyasının yıkılması anlamına gelir. Kendiliğine olan inancı ve bireyselliği kökten değişime uğrarsa da oluşan bu varoluşsal yıkım onu kendine getirir;

‘Başka bir şey değil. Eli. Eli acıyor... Neyse ki başka bir yeri değil... Yalnızca eli. Kırık aynanın içinden ona doğru bakan şu göz de olmasa. Vurduğu değil. Vuramadığı. Bir de o acıyor. Aynanın içinden bakıp bakıp... Kendine acıyor. Acıdıkça ağlıyor. Bunca senedir hiç ağlamamış gibi ağlıyor Eylül. Ah diye diye... Ah diye diye.’⁵⁶

Bir ayna sahnesi üzerinden yapılan bu anlatımla Eylül’ün benlik değişimi vurucu bir betimleme ile okuyucuyla buluşmuş olur. Anlatının tekrar başa dönerek bir döngüsellığe kavuştuğu bu anda okuyucu bu sefer farklı bir Eylül ile karşı karşıya kalmış olarak tekrar baştaki bavul sahnesine döndürülmektedir. Anılar zinciri üzerinden yaptığı içsel yolculuk tamamlanmış ve bu zihinsel eylemden Eylül yenilenmiş ve yeni bir anlamlandırma yaparak çıkmıştır. Babasının bordo bavulunun temsil ettiği davetsizlik, eskilik, ölüm ve acı anılar zihnine dolsa da Eylül artık “baba baba diye” tutturmamaktadır zira ayrı kaldıkları yıllar içerisinde “büyümeyle meşgul”⁵⁷ olmuştur o. Ayrıca bu bavul artık “alelade”, “ağlatmayacak kadar” eski oluşuyla Eylül için farklı bir rahatlık hissine sebep olmakta ve hatta bavulu başının altına bir yastık yaparak onunla olan ilişki biçimini değiştirdiğini göstermektedir.

⁵⁴ Freud sonrası algı kişiliğin daha çok çevresel kaynaklı oluşuna vurgu yapmaktayken yakın dönem bilimsel araştırmalar genetik etkenlerin daha baskın olduğunu göstermektedir. Bkz. Marvin Zuckerman, “Biological Bases of Personality”, **Handbook of Psychology: Volume 5 Personality and Social Psychology**, Vol. Ed. T. Millon & M. J. Lerner, Ed. i. Chief. Irving B. W. , John Wiley & Sons, Inc. , 2003, s. 108.

⁵⁵ Peter Brooks, **Body Work: Objects of Desire in Modern Narrative**, Harvard University Press, 1993, s. 199-220.

⁵⁶ Zileli, a.g.e. , 2011, s. 323.

⁵⁷ A.e. , s. 324.

Romanın sonunda geçmişi ile barışmış ve hayat yoluna kendi olarak devam edecek bir Eylöl ile karşılaşırız. Eylöl bir anlamda öznelliğini kazanmıştır ve bunu da asıl travmatik olan üzerinden sağlamış görünmektedir. Öznelliğine dil, fallus ve ötekinin arzusunun keşişim kümesinde şekillenen bir uzam yol açmış olur.⁵⁸ Benzer biçimde Eylöl de babasının söylemleri, simgeselde yer alabilmek için kendisinin seçtiği rolleri ve hem annesinin hem de babasının arzusunu temsil eden sosyal eylemciliği ile travmatik bir süreçten öznelliğini inşa etmiş olarak çıkmıştır.

Eylöl'ün babası ile olan ilişkisini şekillendiren temel olaylara göz attıktan sonra tezin kuramsal içeriğinde yer alan diğer psikolojik dinamiklere bakmak gerekmektedir. Oidipus karmaşası ekseninde şekillendiği belirtilen psiko-sosyal gelişim **Eşik** romanının temel yapısında görölebilmektedir. Eylöl'ün geçmişindeki önemli kişiler babası, annesi, dayısı ve Zeynep karakterleridir. Her ne kadar çekirdek aile şablonu üzerinde oidipus karmaşası şekillense de bu romandaki diğer kişiler bu modele uygulanabilecektir. Baba, anne ve çocuk yapısı kolaylıkla baba/dayı, anne/Zeynep ve Eylöl olarak düzenlenebilir. Eylöl'ün baba figürleri iki tane gibi gözükmemektedir; Hasan ve Atilla. Her ikisi de aynı davaya gönöl vermiş sıkı iki dost ve yoldaştır. Eylöl babasına karşı kendini kanıtlayabilmek adına yoğun çaba sarf ederken dayısı ona yakınlık göstermekte ve hatta aradığı babacan tavrı dayısının davranış ve bakışlarında zaman zaman yakalamaktadır; “Benim güzel yeğenim, zeytin karası gözöl Eylöl'üm... Böyle diyor. Bir de, hep ona bakıyor, gözlerinin ta içine... Avuçları yumuşacak. Babasıninki gibi değil, içerişi de çok sıcak”⁵⁹ Hatta Eylöl dayısının çekirdek ailesini kıskanmaktadır kimi zaman; “Aslında onların derli toplu çekirdek ailesi sinirine dokunuyordu... Yengesinin çocuklarına kol kanat germiş hali, dayısının babacan tavırları, kuzenlerinin reklam panolarında rastladığı ‘mükemmel aile’ pozları...”⁶⁰ Hatta dayısı onun beyaz atlı prensidir de kimi zaman.

Anne Ayşe ile sevgili Zeynep de iki ayrı anne figürü gibi işlev görmektedirler. Her ikisi de kendi ideolojilerinin savunucuları olsalar da birbirlerinden oldukça farklıdır. Ayşe Eylöl tarafından “toprak” olarak betimlenirken cici anne Zeynep “uçuculuk, özgürlük”⁶¹ kelimeleri ile tarif edilir. Annesinin yanındayken kurallar ve sıkıcılık görünür iken Zeynep ile hayat kuralsız ve avaredir.

⁵⁸ Buccino, a.g.e. , s. 232.

⁵⁹ Zileli, a.g.e. , 2011, s. 116.

⁶⁰ A.e. , s. 191.

⁶¹ A.e. , s. 147.

Öte yandan Hasan'ın Zeynep'e karşı hissettiği hayranlık Eylül üzerinde etkili olmakta ve her ne kadar Zeynep'i çirkin bulsa da onu yine de anne gibi algılamaya çalışmaktadır; "Zeynep'in yüzünden canlılık fişkırıyor. Haydi, aç değil misiniz, koşun yemeğe diyor. Sanki her akşamki olağan buluşmalarından biri. Anneleri sofrayı kurmuş bile. Ayakkabılarını kapıda bırakıp adım atıyor ikinci evine".⁶² Hatta babasının gözüne girebilmek için annesi Ayşe'ye kimi zaman tavır koymaktadır ve bu yolla Zeynep'e destek olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır, "Ayşe'yi Hasan hiçbir zaman güzel bulmamıştı ki. Saçlarının kısa olmasından hoşlanmıyordu. Hiç makyaj yapmamasından, süslenmemesinden, küpe bile takmamasından... Zeynep bir erkeğin sevebileceği ideal kadındı"⁶³ Bu şartlar altındaki Eylül bocalamaktadır. Oidipus karmaşasında söz konusu olan ebeveynler ile özdeşleşmede iki baba figürü ve iki de anne figürü olunca bağ kurmak ve nesne ilişkilerini anlamlandırmak oldukça zorlu olmaktadır. Eylül ergenlik dönemine gelene ve her iki anne figürü arasındaki farkları daha iyi analiz edene kadar Zeynep'in baskın ve dışa dönük karakteri babasının ilgi ve onayı ile de birleştiğinden hemcins ebeveyn özdeşleşmesinde gelgitler yaşamasına neden olacaktır.

Eşik romanında gözlemlenebilen bir başka psikolojik durum da anne veya babanın ne dereceye kadar içselleştirilmiş veya içe yansıtılmış nesne konumunda olduklarıdır. Buna göre ergenlik döneminde Eylül'ün annesini içselleştirmiş, yani onun varlığının etkisini içte hissetmeye başladığı gözlemlenir. Daha küçük yaşlardayken babasının öncelikli sevgi nesnesi olarak benimsendiği günlerde annesinin daha ikincil önemde olduğu görülmektedir. Hâlbuki şimdi durum değişmiş ve Ayşe kızının zihin dünyasını ve bilinçdışını doldurmaya başlamıştır. Babasını gönüllü sürgün gittiği İngiltere'de ziyaret ettikten sonra geri dönen Eylül babasının sonrasında ona neden mektup yazmadığını anlamaya çalışmaktadır;

'Sen yazıyor musun? Annesinin düşüncelerini okuduğunu ve bu soruyu sorduğunu zannediyor... Hayır... yine aynı ses: 'Öyleyse ona güvenmeye de hakkın yok'... Hışımla dönüyor bu kez, annesinin bir anda strateji değiştirmesinden dolayı şaşkın. Boş bir eşikle karşılaşılıyor. Ne annesi var, ne bir başkası. Bu kadar mı çok istiyor annesiyle konuşmayı? Enikonu hayal kırıklığı bu hissettiği, onu orada göremeyince...' ⁶⁴

'Hayatta her şeyin karşılıklı olma ilkesinden bir türlü vazgeçemedin be Eylül! Ben sana ne öğretebildim ki acaba? Konuşan annesi miydi? Hayır, o değil... Peki, ama kimdi az önce konuşan? ... Ölçü nicelik değildir Eylül, ölçü niteliklidir' ⁶⁵

⁶² A.e. , s. 146.

⁶³ A.e. , s. 158.

⁶⁴ A.e. , s. 256.

⁶⁵ A.e. , s. 260.

Eylül babası ile olan ilişkisinin bozulan seyrini düzeltmeye çalışırken dişil iç sesinden yardım almaktadır. Bu sesi hayatındaki ilk dişil ses olan annesinden geliyormuş gibi hissetmektedir. Konuşan iç ses annesinin aynı zihniyetteki çözüm önerileri değildir her zaman ama gücünü ondan alıyor gibi görünmektedir. Buna karşın babası Hasan'ın içselleştirilmesinin doğası bambaşkadır. Onun Eylül içindeki varlığı daha çok eleştiri ve yetersizlik duygusu üzerinden açığa çıkmaktadır. Bu iki içselleştirme arasındaki farkın en büyük nedeni hayata farklı bir perspektiften bakıyor olmalarıdır. Eşi Hasan'ın kızına dair öğretileri Ayşe için yanlış bir zamanlamanın hamleleridir; "... 4 yaşındaki bir çocuğa anlatılacak hikâyeler değil... Hayatın acımasız yüzünü göstermek için çok erken... İleride zaten acısını duyacağı şeylerle neden şimdiden karşılaştırsınlar ki?".⁶⁶ İçselleştirilmiş konum kadar içe yansıtılmış nesne konumunu da Ayşe doldurmaktadır. Eylül'ün kırgınlıklarını ve kızgınlığını babasından daha çok annesine yansıtabildiğini görürüz. Babasının onay ve desteğini kaybetmemek için sürekli bir çaba içerisinde olan Eylül kafası karıştığında annesinin desteğini her zaman yanında hazır bulabilirken sadece tek bir sefer Zeynep'in kendisini istemediğini ima ettiği için babasının eleştiri oklarına hedef olmuş ve bu da ilişkilerinin tamamen kopmasına yol açmıştır.

Hasan'ın bütünsel bir nesne olarak Eylül'ün zihninde şekillenebilmesi romanın sondan önceki sayfasında gerçekleşir ancak. Kişinin seçtiği sevgi nesnesinde iyi ve kötü özelliklerin bir arada bulunabileceğini fark etmesi babasının bavulunun tetiklediği anıların devamındaki içsel yolculuğun tamamlanmasından sonra gerçekleşir. Babasının bedenini temsil eden bordo bavul artık "insanı ağlatmayacak kadar"⁶⁷ eskidir ve ulaştığı bu halde kabulleniş ve yaşadıklarına teslimiyetin huzuru vardır. Diğer yandan Ayşe Eylül'ün ihtiyaç duyduğu kucaklayıcı çevreyi ona sunmuş bir sevgi nesnesidir. Eylül'ün maddi ihtiyaçları kadar manevi ihtiyaçlarına da başarıyla cevap verebilmiş bir ebeveyn modeli olarak sevgisini esirgmeden sunmuştur. Bunu yaparken aynı zamanda kızının bağımsızlığını da desteklemiştir. Ayşe'nin kucaklayıcılığını hissettirdiği olaylardan en önemlisi babası ile olan ilişkisine müdahil olmamış olmasıdır. Kızının iletişim çabalarını desteklemişse de kızı üzüldüğünde eski eşini kötüleyecek eylemlere meylenmemiştir. Diğer bir tabirle kızı sendelediğinde onun yere düşmesine izin vermemiş ama dengeyi sağlayarak orta bir yol takip etmiştir. Böylece kızının kırgınlık geliştirmesine sebep olmamıştır. Eşinden fikişsel ve hatta duygusal anlamda bir terk ediliş yaşamış bir kadın için böyle davranabilmek güçlü ve onurlu bir kişiliğin göstergesidir.

⁶⁶ A.e. , s. 115.

⁶⁷ A.e. , s. 325.

Eylül'ün psikişik gelişimi açısından babasına olan ihtiyacının farkında olarak hareket etmiş ama ergenlik dönemine geldiğinde de kendine yetkin bir birey olabilmesi için kendi kişiliğine zarar verecek davranış modellerine girmemesi için de gayret etmiştir, "... baban... her zamanki gibi ölçüp biçmeden, düşünmeden hareket etmiş. Hiçbirinin gerçek duyguları, düşünceleri olmadığına eminim ben... Seni ne kadar çok sevdiğini, sana nasıl düşkün olduğunu ben bilirim en iyi. Eylül annesinin ninni gibi gelen sesinin içine kıvrıldı ve oracıkta uyudu"⁶⁸ Bununla beraber Ayşe ve Eylül "annesinden, babasından ya da ağabeylerinden aynı dayağı yemiş iki kardeş" tirler⁶⁹ ve "geri adım"⁷⁰ atmadan bu durumun karşısında durmak gerektiğini Ayşe kızına hem sözleri hem de davranışlarıyla telkin etmeye çalışmaktadır.

Gelişimsel dönemde öğrenilen ilişki modellerinin yaşamın ilerleyen dönemlerinde de benimsendiği daha önce dile getirilmişti. Bu bağlamda Eylül duygusal olarak ilişkilere emek vermek gerektiğini ve yakın ilişkilerin hatırına kimi zaman uzlaşma gerekebileceğini annesinden öğrenmiş görünmektedir. Öte taraftan sosyal anlamda duyarlı olmayı da babasından öğrenmiştir. İki ebeveyni arasındaki en önemli fark da doğru davranışı doğru eylemle desteklemeyi Ayşe'nin modellemiş olmasıdır. Hasan'ın sosyal duyarlılığı daha teoride kalmış görünümüldür. Kızının hayata karşı yeri gelince kavgacı, devrimci ve uzlaşmayan yönünü ön plana çıkarmasını isterken kızının bunlara dair çabaları kendisine yöneldiği anda onu anında dışlamaktadır. Eylül'ün sosyal duyarlılık geliştirdiği bir konuda duygularını paylaşmasını eleştirmekte ve yetersizliğini vurgulamaktadır, "Bulutlardan yere böyle indi Eylül. Gerçek dünyanın acımasız yüzünü bir güzel göstermişti babası."⁷¹ Hasan kızına sürekli annesi ile hesaplaşmasını telkin ederken eski eşinin imkân ve olanaklarını kullanmakta da bir beis görmemektedir. Eşiyle boşanıp da sevgilisi Zeynep ile evlerinden çıkartıldıklarında boşandığı karısının evinde bir süre kalmayı önererek kızının da bu konuda kendisinin arkasında durmasını talep eder. Babasının talepleri arkasında duran bir Eylül'ü savunan babası, kızının kendisinden babalık etme talep ve ihtiyaçlarını ise dışsallaştırmaya çalışmaktadır. Annesi kızının sosyal sorumluluk hissettiği bir sınıf arkadaşına yardım etme isteğine destek olmaya çalışırken babası uzaktan bile olsa fikren destek vermemekte ve "insanların içsel devrimlerine" inandığını ve "dışarıdan bilinç"⁷² taşımaya inanmadığını belirtmektedir. Kuzenleri, arkadaşları ve ebeveynlerine uzlaşmacı yönünü gösteren Eylül, sosyal duyarlılığını da her tecrübe ile birlikte bir adım öteye taşımaktadır.

⁶⁸ A.e. , s. 267.

⁶⁹ A.e. , s. 205.

⁷⁰ A.e. , s. 204.

⁷¹ A.e. , s. 303.

⁷² A.e. , s. 318.

Özellikle tiyatro ile uğraşmaya başlaması ve arkadaşı Elif için attığı yardım adımları kendisinde bir bilinç sıçraması yaşamasına vesile olmuş ve devrimci davranışı çözüm üretmek desteklemeyi öğrenmiştir, “Anne, insanlar kendi dertlerine gömülmek yerine bir şey üretseler hiçbir sorunları kalmaz, dediğinde, Eylül annesinde o güne dek hiç rastlamadığı bir gülümseme”⁷³ görür.

Zileli’nin romanında psikolojik izi sürülecek bir başka konu başlığı da Eylül’ün bilinçdışı ile gördüğü rüyalar arasındaki ilişkidir. Romanda kurgulanan toplam beş tane rüya anlatısı vardır ve hepsi de Eylül tarafından görülmüştür. Eylül bunlardan ilkinin babasının on yıllık bir saklanma dönemi yaşadktan sonra sevgilisi Zeynep’le beraber kaçak pasaport edinerek İngiltere’ye gitmesi üzerine görür. Rüyada Hasan bordo bavulunu unutmuş ve yanında götürememiştir. İçinde ise “bütün geçmişi” vardır.⁷⁴ Eylül rüyada da gerçek hayatta da bordo bavulun içerisinde ne olduğunu göremeyecektir fakat babasının daktilosunun bu eşyalardan biri olabileceğini tahmin edebiliriz, “Eylül, bu daktilo ileride benden sana kalacak tek miras, tamam mı, ona iyi bakacaksın...”⁷⁵ Görülen ikinci rüya babasının İngiltere’ye gittikten sonra gönderdiği ilk mektubuna Eylül’ün yanıt verdiği günün akşamı gerçekleşir. Bu kez Eylül bir tren yolculuğu yapmaktadır ve tek yolcu olarak makinistin olmadığını fark eder. Hızlıca yol alan trenden dışarı baktığında ise içlerini bir türlü göremediği sayısız posta kutusu fark eder. Bu sıkıntıyla da gözlerini açar.

Kronolojik olarak olmasa da anlatı içerisinde üçüncü sırada bahsedilen bu rüyayı Eylül annesiyle babasının boşanmasından sonra annesi ile beraber Atilla dayısına ev ziyaretine gittiklerinin gecesinde görür. Babasının bahsinin pek geçmediği bu ortam onu oldukça üzmüştür. Kendisini gittikçe sıkı bir asansör içerisinde sıkışmış ve bu esnada yalnız olan Eylül bir türlü istediği katta inememektedir. Beşinci katın dayısına ait olduğunu bildiği halde oraya ulaşamaz. Ulaşacak olsa da bu sefer dayısının mutlu aile hayatına ait kulağına çalınan sesler onu rahatsız eder. İngiltere’ye babasını ziyaret giden Eylül burada dördüncü rüyasını görecek. Babasının yazdığı romanın ilk taslağını okurken uykuya dalar ve roman kahramanlarından bazılarıyla beraber aynı ortamda bulur kendini. Babasının dayısına sert çıktığı bir sahnede araya girmeye çalışsa da başarılı olamaz ve savrulur. İlginç olan şey rüyasında bu savrulma esnasında tutunmak istese de tırnaklarını kadife pantolonlu adama geçirememesidir. Hâlbuki uyandığında evin köpeği Serseri tırnaklarını babasının kadife pantolonuna geçirip tutunabilecektir. Eylül’ün burada tekrardan kendisini Serseri ile özdeşleştirdiği anlaşılmaktadır.

⁷³ A.e. , s. 301.

⁷⁴ A.e. , s. 177.

⁷⁵ A.e. , s. 182.

Tek fark Serseri'nin babasının yanında kalmasının istendiğidir. Hâlbuki o kendisini annesinin yanına geri dönmeye mecbur görmekte çünkü hem Zeynep'çe hem de dolaylı olarak babası tarafından istenmediğini düşünmektedir.

Son rüyasını da annesinin yanına Türkiye'ye dönmeden görür Eylül. Bu seferki rüyasında daha aydınlık ötelere, yukarılara ulaşmaya çalışan bir Eylül varsa da onu sürekli çekiştirerek engellemeye çalışan eller görür. Bu “kuvvetli eller, uzun ve kemikli parmaklar. Kimisi kıllı, kimisi pürüzsüz”⁷⁶ farklı kadın ve erkeklere ait yetişkin insan elleridir. Eylül'ün yukarı doğru ulaşma çabası sonuç vermez ve maalesef düşer. Tüm rüyalar incelendiğinde ortak temanın görmek ve görülmemek üzerine olduğu tespit edilebilir. Eylül bavulun içini, posta kutularının içini göremez, asansörde yalnızdır ve kimse onu görmez sadece onu rahatsız eden sesler kulağına ulaşır. Dahası kadife pantolonlu babasına tırnaklarıyla tutunamaz zira babası onu görmez ve nihayetinde de onu aşağı çeken ellerin sahiplerini göremez. Görmek ve görülmek varlığının görmezden gelindiğini hissetmesine ve iletişim sorunu yaşıyor oluşuna işaret eder adeta. Sağlıklı bir iletişim için öncelikle görülmek ve farkında olunmak gerekmektedir. Ayrıca varlığının sıkıştırılmışlığı ve kontrolün başkalarında oluşu da Eylül'ün kendiliğinin sınırlarını çizmeye çalışması esnasındaki zorluklara işaret eder görünmektedir. Rüyaların zamanlamasının onun on ila on üç yaş arası dönemine denk gelmesi, babasının İngiltere'ye gittiğinde hissettiği terk edilme ile Türkiye'ye döneceği zaman hissettiği tercih edilmeme duyguları temelinde şekillenmesiyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Eylül'ün bilinçdışının ona bu yaş aralığında kendi varlığını ve varlığının değerini sorgulattığı açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca Irmak Zileli psikanalizin rüya ve bilinçaltı ilişkisini simgeleştirme boyutuyla ele alarak Eylül'ü rahatsız eden bastırılmış duygularına şahitlik edebilmeyi bizlere sağlamış olmaktadır.

Eylül babasının arzusunun nesnesi olmaya çabalamaktadır fakat bu çabaları bir türü istenilen sonucu vermez. Hasan onu oldukça küçük yaştan itibaren toplumsallaştırmaya çalışmış ve simgelele yöneltmeye gayret etmiştir. Eylül'ün doğal olarak ilgi, şefkat ve onaylanma bekleyen varlığı babasının onu sürekli dışsallaştırmasıyla hâllenir. Eylül'ün kendi başına yetkin bir birey olması için telkinlerde bulunan babası ondan özellikle annesi ile hesaplaşmasını ve gerektiğinde uzlaşmamayı denemesini salık vermektedir. Bunu yaparken dışıl olanın, duygudaşlık halinin ve bakım ediminin gereklerini görmezden gelmekte ve biyolojik bağların gerektirdiği sorumluluk, değer verme ve sevgi gibi dinamikleri ikincil görmektedir. Öteki ile sadece fikri ve ideolojik içerikte kurulacak ilişkilerin yeterliliğini öncelemesi Hasan'ın dışıl olan ile imtihanıdır.

⁷⁶ A.e. , s. 252.

Her ne kadar sevgilisi Zeynep'in dişi yönü onu cezbetse de dişil olandan yoksundur Zeynep çünkü bakım etiğini benimsememiş bir kişiliktir. Babası ile duygu frekansını tutturamayan Eylül sürekli bir engel ile karşılaştığından nihayetinde dişil olana yaklaşır, yani annesine. Annesiyle beraber hem bakım etiğinin gerektirdiğı bakım sunma ve duyarlı olmayı temsil etmeye çalışmakta hem de kendilerinin de buna hakkı olduğunu bilerek kendi duygusal ihtiyaçlarını da gözetmektedirler. Ayşe tekrardan eski iş hayatının gerektirdiğı ön plana çıkmayı hayatına dâhil ederken aynı zamanda abisi Atilla'ya rest çekerek söz hakkını geri almaya çalışır. Benzer şekilde Eylül de babasına olan bağımlılığını geride bırakarak annesiyle farkındalığı yüksek toplumsal arayışlara girer.

Eylül babasının ilgi ve sevgisini belirli koşullara bağılı olarak hak etmesi gerektiğini deneyimlerken annesinin sevgi ve ilgisini doğuştan hak edilmiş bir halde bulur. Oysa Hasan'ın bakım etiğı konusunda daha başarılı geçirdiğı bir dönemi olmuştur. Darbeyi takip eden günlerde Hasan arandığından dolayı bir süre evde saklanmak zorunda kalıp karısı da çalışmaya başladığından dört yaşındaki Eylül ile ilgilenmek durumunda kalır. Bu sürede kimliğini saklayabilmek için yeni bir isim seçer kendisine; Mehmet. Hatta bu süre içerisinde Hasan "...böyle eğlenceli bir adama dönüşmesini buna borçlu belki de"⁷⁷ yani Mehmet olarak yaşamasına. Evde kaldığı dönemde fikri anlamda yeni okumalar yapıp daktilo ile yazı yazma faaliyetlerine yoğun bir şekilde devam etse de kızı ile de ilgilenmektedir. Eylül'ün günlük bakımını yaparken aynı zamanda onunla oynar. Kendisi bu durumdan zaman zaman hoşnut olsa da kızıyla ilgilenmek, "bir insan yetiştirmek, ... , bir devrimin provası gibi..."dir onun için.⁷⁸ Kızına da tıpkı karısı gibi fikri anlamda bağlanmış olduğundan baba kız bağıını doğal yapısı içerisinde sürdürmekte zorlanmaktadır. Her ne kadar ilk baba olduğu dönemde çocuk sahibi olmanın toplumsal amaçlara giden yolda arzu fikrini beraberinde getirdiğinin farkında olarak kendisinin böyle bir amaç gütmmediğini düşünse de yine de Eylül'ü kendi fikri çerçevesince yetiştirmekte ve kendi arzusunun güdümünde yol aldırmaya çalışmaktadır. " Yine de niyeti egemenlik kurmak değil kızın üzerinde. Kendi isteklerini, hayallerini yüklemek de değil... O yönlendirmese devlet yönlendirecek... Ya teslim edecek kızını rüzgâra ya da doğru yolu gösterecek."⁷⁹ Hasan'ın niyeti ile ortaya koyduğunun farklı olduğu ve nihayetinde kendi fikriyatınca kızının eğitimini ele aldığı görülür.

⁷⁷ A.e. , s. 97.

⁷⁸ A.e. , s. 126.

⁷⁹ A.e. , s. 25.

Eşik'te odak noktası olarak sunulan bir kız çocuğu olarak Eylül'ü doğumundan itibaren otuzlu yaşlarının başına kadar olan süreçte hayatında önemli bir aşamayı atlamış bir birey olarak karşımızda buluruz. Adının Eylül olması duyguların varlığını çağrıştırmakla beraber anlatının özünde bir kızın babası ile olan ilişkisine ve buna dair dinamiklere odaklanılarak yol alınması gelişimsel dönemde duyguların oynadığı önemli role dikkat çekmektedir. Annesiyle babasının yaptığı bir mantık evliliğinin meyvesi olan Eylül bu süreçte hem duygusal hem de düşünsel anlamda çok hırpalanmış olsa da olgunlaşma sürecinin sonucunda babasının üzerindeki olumsuz etkileri ile barışmış görünmektedir. Eylül kendi çekirdek ailesi içerisinde ilksel tecrübelerini yaşadıkça psikik gelişimin birçok aşamasını deneyimlemiştir. Özellikle babası ile yaşadıkları süreç onun kimliğinin oluşumu adına en önemli unsurdur. Kendi varlıksal konumunu öteki olan babası üzerinden tanımaya dair gayreti okur olarak bizleri de etkilemiş ve duygudaşlığa neden olmuştur. Eril olanın dişil olan ile mücadelesi sonucunda Eylül babası üzerinden sayısız kere annesi ve dayısı ile hesaplaşmaya yönlendirilmiş ve bunun sonucunda da dişil olanın çekim alanına dâhil olmayı seçmiştir. Dişil olanın ortaya koyduğu bakım ahlakı Eylül'ü etkileyen en önemli unsur olarak annesine yaklaştırmış ve bizzat kendisi de bu ahlakı kendine rehber edinmiştir. Irmak Zileli'nin kendisi verdiği bir röportajda anne ile kızının yaklaşmasını devrimci Ayşe'nin kocasından farklı olarak egemen sınıfın iktidarı ile beraber erkek zihnindeki eril iktidarı da yıkmak zorunda kalışına bağlar. Bu çaba içerisinde de Ayşe'nin Eylül ile yaklaşmış olduğunu belirtir.⁸⁰ Aslında hem Ayşe hem de Eylül bu süreçten kazançlı çıkarak eril dünyanın dar kalıplarından çıkmayı başarıp bakım ahlakına öncelikle kendilerinin hak sahibi olduklarını göstermişlerdir.

Her ne kadar **Eşik** romanında Hasan ile Eylül'ün baba kız ilişkisi ağırlıklı olarak ele alındıysa da anlatıda başka baba kız ilişki modelleri de vardır. Ayşe ve babası hâkim Sabri Bey, Atilla ve kızı Berrak ve son olarak Eylül'ün arkadaşı Elif ile ismi verilmeyen babası küçük yan hikâyeler olarak sunulmuştur. Buna göre torunu Eylül'ün doğumunda eve ziyarete gelen Sabri Bey'i Ayşe ile etkileşim içinde pek görmeyiz. Karısı Firuze hanımın daha baskın gözüktüğü bir evlilik içerisinde Sabri Bey, "tokmak gibi" bir sese sahip "pamuk gibi bir adam aslında" ama tüm okumuşluğuna karşın alışkanlıklarından kurtulamamış bir "köylü" dür.⁸¹ Bu ailede baskın olan oğulları Atilla'dır. Firuze Hanım her ne kadar oğlunun bazı kararlarını içinden sorgulasa da bunu dışına yansıtmaz ve "oğlunun mutlaka daha iyisini bildiğine canı gönülden"⁸² inanır.

⁸⁰ Bozkaya, a.g.e. , 2015.

⁸¹ Zileli, a.g.e. , 2011, s. 26.

⁸² A.e. , s. 26.

Hatta Atilla, Eylül ismini önerip kabul görünce bebeğin kulağına ismi onun okuması gerektiğine karar verir Firuze Hanım ve yaşça büyük olan kocası Sabri Bey'i engeller. Atilla ise kendi çekirdek ailesi içerisinde daha geleneksel bir baba rolü ile karşımızda durur. Onun kızı Berrak ile ilişkisi hakkında pek bir bilgiye sahip olmasak da sevecen ama otoriter bir baba olduğu anlaşılmaktadır. Annesi Firuze Hanım'ın öne çıkarttığı konumu sayesinde ailesindeki herkes üzerinde söz sahibi yapılmıştır. Fikri anlamda ters düşülmeyi sevmeyen Atilla geleneksel rolleri içerisindeki bir aile babasıdır ve “dışardan bir çift göz” ile görülse “bir aile saadetinin”⁸³ belirtilerini göstermektedir. Son olarak da Elif ile kapıcı babasının yan hikâyesi vardır. Buna göre Elif Eylül'ün yeni okulundaki sıra arkadaşıdır. Son günlerde okula gelmeyince annesi ile beraber merak edip evlerini ziyaret ederler. Elif evde babasından şiddet gören bir çocuktur ve söz hakkı olmayan bir aile ortamında büyümektedir. Babasının okuldan alıp küçük yaşta evlendirilmek üzere köylerine geri gönderdiği Elif en çok dayısına ve annesine içlerlenmektedir. Bunun nedeni belki de babasına bunları yapma gücünü verenin anne ve dayı olmasıdır. Dişil olana daha yakın bulunmalarına rağmen eril olanın iktidarına yardım ediyor olmaları ayrıca ironik bir durumdur. Elif'in hayatı Eylül'ün kendisinin konumunu anlaması açısından etkili bir ayna işlevi görür, “Ben senin hayatını istiyorum. Senin anneni, senin dayını istiyorum!”⁸⁴ Elif'in ne Eylül'ün babasını ne de kendininkini dile getirmesi toplumsal gerçeklikteki baba konumunun işlevsizliğine işaret etmektedir. Kısacası, Eylül'ün babasından başka diğer babalar da arzu edilir ve örnek rol modeller olarak sunulmamıştır yazar tarafından. Sosyal statü ve eğitim erkeklerin simgesel kimliğine katkı yapmış olsa da babaların erilliği fiziki ve duygusal şiddetin çıkış kaynağı olarak ele alınmıştır.

3.2 *Antilop ve Flurya* 'da Psikolojik Dinamikler

Anlatıda döngüsellik Margaret Atwood'un söz konusu romanında benimsediği bir biçim olarak karşımızda durmaktadır. Tıpkı *Eşik*' te olduğu gibi anlatının kahramanı kitabın başında ve sonunda aynı sahne içerisinde betimlenir. Fakat değişen bir şey vardır. O da kahramanın yaptığı ruhi yolculuğa fiziki yolculuğun da eşlik ederek anılarla desteklenmesi ve akabinde yeni iç görüler kazandırmış olmasıdır. Zamanın adeta durduğu sıfır noktasında başlayan anlatı isminin ve konumunun tezatlığı içerisinde bulunan Kar Adamı'nı bize tanıtır.

⁸³ A.e. , s. 199.

⁸⁴ A.e. , s. 315.

Her ne kadar ismi soğuk ve dondurucu olanı çağrışırsa da çevresindeki “deniz, sıcak metal gibi” ve güneş de gökyüzünde “yakarak açtığı delik”¹ sayesinde görünüyordur. Hayatta kalan tek insan olduğunu düşünen Kar Adamı bu ana gelene kadar yaşananları hatırlayacak ve okuyucu da bu zaman yolculuğuna eşlik edecektir. Marcia Cavell insanın tecrübesinin tümünün zevk, acı ve anksiyete kıstasları üzerinden yorumlanabileceğini ve benzer şekilde anıların da buna uygun olduğundan bahseder. Anıların katmanlı yapısından dolayı bazı anılar diğerlerinin üzerini örterek ön plana çıkmış olur.² Kar Adamı’nın anıları da kendisini o noktaya getiren aşamalar olarak zevk, acı ve anksiyete temelinde öncelik sırasına göre anlatımda kendine yer bulur. Yaşadığı sayısız kayba rağmen yine de “kendine bir hayat” kurma çabasında görülen Kar Adamı bu şekilde geçmişin yasını³ da tutmuş olmaktadır, “Tren penceresinin ardından görülen, el sallayan, zaman ve mekânda kaçınılmaz bir şekilde geriye çekilerek hızla uzaklaşan bir sevgili gibi”⁴

İleri teknolojinin insan hayatında belirleyici olduğu bir zaman diliminde yaşayan Jimmy (Kar Adamı insanlığın dünya sahnesinde yok edildikten sonra benimsediği adıdır ve bildiği kadarıyla tek yaşayan insandır) tek çocuk olarak annesi Sharon ve babası (ismi yoktur) ile beraber yüksek güvenli bir Modülde yaşamaktadır. Jimmy’nin hikâyesi beş altı yaşlarına ait anısı ile başlar ve bu an gelişimsel olarak tam da cinsiyet yapılanmasının etkin olduğu Oidipus karmaşası dönemine denk gelmektedir. Jimmy hemcinsi olan babası ile özdeşim kurmakta ama aynı zamanda annesiyle de yakın-uzak bir ilişki içerisinde. Erkek olmaya dair babasından üstü örtük hayat dersleri almaktadır, “Boş ver eski dostum, kadınların iç dünyası böyledir; çabuk kızarlar hep. Birazdan sakinleşir.”⁵ Hâlbuki Jimmy erkeklerin “iç dünyalarında ne olduğundan”⁶ da bahsedilmesini isterdi ama bunu yaşayarak öğrenecektir zira toplumda teknoloji üst seviyede de olsa aslında oldukça ataerkil bir kültürde yaşamaktadırlar. Babası ile beraber gittikleri berberde kısacık kestirdiği saçlarının akabinde bir anlamda erkekliğe ilk adımını atmış gibidir Jimmy. Babasına göre yemeğini yerse göğsü kıllanır⁷ ve Jimmy’ye aldığı alet edevatla oynarsa “hamarat” olurdu.⁸

¹ Atwood, a.g.e. , 2018, s. 31.

² Cavell, a.g.e. , s. 46.

³ A.e. , s. 57. Yas tutma ve melankoli Freud tarafından bireyin kayıp ile başa çıkma yöntemleri olarak sunulur. Yas tutan (gerçekte veya hayalen) çok değer verdiği bir kişiyi kaybetmiştir ve kaybının farkındadır. Melankolide ise kişi kaybını inkâr etme eğilimindedir ve kayıp nesnenin sürekli geri geleceğine dair bir uğraş içerisinde. Yas tutan hayatına devam ederken melankolik olan pasif tekrara mahkûm kalmış olur ve hayatına devam edemez.

⁴ Atwood, a.g.e. , 2018, s. 420.

⁵ A.e. , s. 36.

⁶ A.e. , s. 37.

⁷ A.e. , s. 46.

⁸ A.e. , s. 57.

Doğum günlerinde babası ona hep “onun istediği yönde gelişmesine, ... bir araç ya da zeka geliştirici oyun türünden bir şey”⁹ almaktadır. Oğlunun istediği kıvama bir türlü gelemediğini düşünen babası yaşadığı hayal kırıklığından ötürü artık Jimmy’ye “beyni hasar görmüş gibi davranmaya ve... onu övmeye başlamıştı”.¹⁰ Jimmy ise üniversiteye başlayacağı zaman sayısal zekası zayıf biri olarak iyi bir okula kabul edilmemiş olmasına kızarak babasını suçlamaktadır, “Jimmy ise teknoloji düşkünü ve boktan kalpli ebeveyninden tek bir dahi geni bile almamıştı.”¹¹ Her ne kadar küçük yaşta babası ile özdeşleşip annesinden ayrılmaya çalışmışsa da temelde babası Jimmy için “çok iyi örnek”¹² olmayı başaramamıştır.

John Bowlby ve Margaret Mahler’in anne-oğul arasındaki bağlanma ilişkisinin niteliğine dair yaklaşımları bu ikilinin arasında oluşan bağ anlamına önemli açılımlar getirmektedir. Bowlby’e göre bağlanma bağ kurabilme becerisidir. Güvenli bağlanma yapılacak kişinin duyarlı ve şefkatli olması çocuğa dünyada güvenli bir öğrenme ve tecrübe becerisi sağlamaktadır. Mahler’e göre de ayrışma ve kayıp önemlidir ve psikanalitik yaklaşımda kendi ve öteki arasındaki ayrışma/bağımsızlaşma bireyin özerk işlev kazanabilmesi açısından gereklidir. Anneler oğulları ile iki zıt duygu durumunu tecrübe ederler. Bir taraftan oğullarını idealize ederken bir taraftan da onları kendilerinden farklı ve güçlü görürler. Güçlü gördükleri için onların da hassas ve kırılgan olabileceğini düşünmezler. Aynı zamanda bu anneler kız çocuklarına davrandıklarından daha zorlayıcı olabilirler ve bu da erkek çocukta olumsuz duygulara ve duygu durumlarını dengeleyememesine neden olur. Anne yaklaşmaya çalıştıkça çocuğun kaçmasına sebep olur. Bir başka ilişki dinamiği de annesine çok bağlı çocuğun aynı zamanda anne tarafından yutulma endişesi yaşamasıdır ve bu nedenle anneden bağımsızlaşmak ister. Bu aşamada araya giren baba bu süreci kolaylaştırır. Anne bu aşamada kendini ikilem içerisinde hissettiğinden geri çekilerek ihtimamlı bakımını esirgeyebilir. Bu yaklaşım farkı çocuğun kendisini terk edilmiş hissetmesine sebep olur. Annenin birden dayattığı ayrılmayı travma olarak yaşayabilir. Annesi gibi olmadığını fark eden oğul narsisistik bir yara alır ve daha çok babasına benzemeye çalışır. Bu tespitlere benzer bir süreci Jimmy de tecrübe eder.¹³ Jimmy’nin annesi ile ilişkisi gelgitlidir.

⁹ A.e. , s. 72.

¹⁰ A.e. , s. 73.

¹¹ A.e. , s. 208.

¹² A.e. , s. 196.

¹³ Gertrude Schwartzman, “The Subjectivity of the Mother in the Mother Son Relationship: ?Attachment, Separation, and Autonomy”, **International Forum of Psychoanalysis**, 15, 2006, s. 226-227.

Annesi onun için abjekt bir varlıktır, ondan hem şiddetli bir ayrışma isteği duymakta hem de aynı zamanda annesinin “ona karşı ördüğü duvarı yıkmasını”¹⁴ istemektedir. Annesi de Jimmy’nin babası gibi üst düzey bir bilim kadını olarak eşiyle ortak projeler üzerinde çalışmakta ise de zaman içerisinde yaptığı işle ilgili etik kaygılar geliştirmiştir. Bir nevi depresyonda¹⁵ olan Sharon oğlu ile de iyi bir bağ kuramamıştır. Jimmy de “ona direnirdi, anlasa bile anlamamış gibi davranırdı, salak numarası yapardı, ama annesinin onunla uğraşmaktan vazgeçmesini istemezdi.”¹⁶ Jimmy küçükken Sharon daha ilgili bir anne olarak görünmektedir. Eşiyle beraber domuzon projesinde birlikte çalışmakta ve domuzlara insan hücresi ekleyerek yapay organ üretilmesine katkıda bulunmaktadır. Jimmy küçükken çalışan ama ilkokula başladığında evde kalmayı tercih eden annesinin bu zamanlamasını oldukça garipser çünkü annesi “neden Jimmy’nin artık evde olmamaya başladığı bir zamanı seçmişti?” ki.¹⁷ Annesinin tutarlı olmayan bu davranışı tutarsız duygu haliyle de pekişmektedir. Annesi bazen “canlı ve gayeli, hedefli, kararlı” dır ve Jimmy annesinin bu halinden daha memnundur çünkü “öyle zamanlarda annesi daha cana yakın oluyordu. Gerçek bir anne gibi oluyordu; o zaman Jimmy de kendini gerçek bir çocuk gibi hissediyordu. Ama annesinin bu ruh hali pek uzun sürmüyordu.”¹⁸ Annesi evde kalsa da Jimmy okuldan eve geldiğinde çoğunlukla yemeğini kendisi hazırlamaktadır. Bazen de Jimmy fazlasıyla abartılı bir menü ile karşılaşmaktadır. Annesi ise “bezgin” bir şekilde oğlunun onu güldürmek için yaptığı şaklabanlıklara tahammül etmeye çalışmaktadır. Jimmy annesini güldürerek veya kızdırarak ondan bir tepki almaya çalışmakta ve bu konuda deneysel arayışlara girmektedir çünkü “neyin işe yarayacağını asla kestiremezdi”.¹⁹ Jimmy “annesini mutsuz ettiği zamanlarda onu öyle çok seviyordu ki... Ya da annesi onu mutsuz ettiğinde... Annesini okşardı... uzaktan elini uzatarak ve ‘Üzgünüm, üzgünüm’ diyerek. Gerçekten de üzgün olurdu ama... bir yandan da böyle bir etki uyandırmayı başardığı için böbürlenir, kendini kutlardı.”²⁰

¹⁴ A.e. , s. 41.

¹⁵ Yapılan bir araştırma annenin depresyonunun erkek çocuklarda umursama davranışını açığa çıkarırken kız çocuklarda ise anneyi umursamayı azalttığını bulgulamıştır, bkz. Ruth Butler and Rachel Shalit-Naggar, “Gender and Patterns of Concerned Responsiveness in Representations of the Mother–Daughter and Mother–Son Relationship”, **Child Development**, Cilt: 79, No: 4, 2008, s. 848.

¹⁶ Atwood, a.g.e. , 2018, s. 41.

¹⁷ A.e. , s. 51.

¹⁸ A.e. , s. 51.

¹⁹ A.e. , s. 52. Yağmur Ar annenin bakışına nesne olamayan çocukların girdikleri varoluşsal krizden bahsetmektedir bkz, “Fallus ve Kastrasyon Kavramları Çerçevesinde Bir Anne-Oğul İlişkisi: ‘Kevin Hakkında Konuşmalıyız’ ”, AYNA Klinik Psikoloji Dergisi,1(1), 2014, s. 62.

²⁰ Atwood, a.g.e. , 2018, s. 54.

Zaman geçtikçe daha da içine kapanan Sharon bir zamanlar geliştirilmesine katkıda bulunduğu genetik çalışmaların sonucunda insanların daha pahalıya elde edebilecekleri ürünlerle kandırılacaklarına ve aynı zamanda uğraştıkları bilim “hayatın yapıtaşlarıyla... kutsal şeyler” le²¹ oynadığından ötürü şiddetle eleştirmektedir. Kendisini depresyona sokan bir sebebin de Jimmy olduğunu açıkça belirtmektedir. Kısa bir süre sonra annesi bir veda notu bırakarak anlamsız bulduğu bu hayatından kaçarak uzaklaşır. Annesi tarafından terk edilmesi Jimmy açısından bir milat olur. Ön ergenlik dönemindeki Jimmy olmaları ön göremediği için kendini suçlamaktadır. Jimmy çok daha sonra Kar Adamı olan haliyle bu anısını yeni bir içgörü ile değerlendirdiğinde aslında annesinin kendisini bir şekilde “kendi tarzında” sevdiğini çünkü “annelik bağı”nın²² varlığının bunu gerektirdiğini düşünecektir. Olayın şokunu on yaşlarındayken yaşamış olan Jimmy annesinin onu hiç sevmemiş olma ihtimalini düşünse de okulunda yaptığı parmak kuklası gösterilerine artık annesiyle ilgili kara mizah katmayarak annesine ihanet etmeyeceğine karar verecektir.

Annesinin gidişinden sonraki süreçte Jimmy daha önceki ilişkilerinin niteliğine benzer ilişki modellerini çevresindeki ötekilerle deneyimlemeye başlayacaktır. Onun hayatı çocuksu bir davranış örüntüsü içerisinde geçer. Kadınlara ilgi duymaya başladığı dönemlerde ise yaptığı tercihlerde benzer bir ilişki modeli geliştirmiştir, “Ergenlik döneminden sonra üzgün, narin, kırılgan, dağılmış, ona ihtiyaç duyan kadınları yeğlemişti. Onları rahatlatmaktan, başta hafif hafif okşamaktan, güvenlerini kazanmaktan hoşlanırdı. Bir anlığına da olsa mutlu etmekten. Kendisi de mutlu olurdu tabi; asıl amaç buydu.”²³ Üniversiteye başladığı dönemde okuldaki kızları “yarı sanatçı, görmüş geçirmiş ve yaralı kadın tipi” olarak tanımlamaktadır;

“Onlar da kendi yaralarına sahipti ve onları iyileştirmeye çalışıyorlardı. Jimmy ilk başlarda hemen yardımlarına koşuyordu: İyi kalpli ve şövalye ruhlu olduğu söylenmişti ona. Onlara yaralarının öyküsünü anlattırıyor, sonra da lapa gibi merhem oluyordu. Ama kısa süre sonra durum tersine dönüyordu; Jimmy yaraları saran kişiden yaraları sarılan kişiye dönüşüyordu. Bu kadınlar Jimmy’nin ne kadar incinmiş olduğunu fark etmeye başlayınca, ona hayatı tanıtmaya ve maneviyatının olumlu yönlerine erişmeye çalışıyorlardı... Jimmy üzerinde çalışmalarına izin verdi... ama melankolisini kalıcı olarak azaltmaktan özenle kaçınıyordu”²⁴

Jimmy’nin hissettiği ve varlığında barındırmak istediği melankoli hakkında Judith Butler önemli açılımlar getirir.

²¹ A.e. , s. 80.

²² A.e. , s. 85.

²³ A.e. , s. 128.

²⁴ A.e. , s. 225-226.

Buna göre melankolide nesnenin kaybedilmesi ve onunla olan bağın koparılması bu nesnenin benliğe çekilmesine (içselleştirilmesine), benlik tarafından yerinin devralınmasına ve benliğin kendisinin nesne olarak kabul edilmesine yol açar. Bu nedenledir ki benlik nesneye karşı hem sevgi hem de öfke duyar. Hatta nesnenin kaybı ile birlikte o kaybın gerçekleştiği sosyal ortam da kaybolur. Kişi artık kendi içine çekerek içselleştirdiği kayıp nesnenin etkisini psişik bir hal olarak içerisinde yaşadığı dünyanın yerine koyarak yaşantılar.²⁵ Jimmy de yaşadığı anne kaybını telafi etmek adına o kaybı içine alır ve kadınlar tarafından o kaybın telafi edilmesini ister. Kadınların seviciliğini ve ilgisini hissettiği bu eksiğin telafisinde kullanmak ister. Hatta annesinin öncesinde manevi ve sonrasında maddi ölümü büyük bir varoluşsal boşluk oluşturur ve bu boşluğun gücünden psişik anlamda beslenerek kendine yeni bir anlamsal evren meydana getirmeye uğraşır. Öte yandan kadınları sevse de onlarla ciddi bir ilişkiye girememekte ve terk edilmekten nefret ettiği için (hatta kendisi terk eden olmaya gayret etmektedir) kısa süre sonra bir başka kadına ilgisi kaymaktadır. Kalbini kırdığı kadınların gidişlerine ön ayak olsa da yine de üzülmemektedir ve annesi ile olan ilişkisinin üzücü ayrıntılarını koz olarak kullanmış olmasından dolayı da suçluluk hissetmektedir. İlginçtir ki bu ilişki modelini uygulayamadığı tek kadın olarak Antilop'u zikretmektedir ve kaderin bir cilvesi olarak da onunla ilişkisinde yalnız bırakılan yine Jimmy olur. Antilop Jimmy'nin onda uyandırmaya çalıştığı acıma duygusuyla karışık merhamet hissini hissetmeyi ısrarla reddetmektedir. Jimmy daha lisedeyken de kızların günlüklerini okumayı sevmiş ve satır aralarında hep "kendi adını"²⁶ bulmayı umut etmiştir. Jimmy kadınları onarıp tamir edilecek nesneler²⁷ olarak algılamakta onların da kendisine çoğunlukla zaman geçirilecek biri gibi baktıklarını fark etmiştir.²⁸ Kadınların ondaki "karanlığı"²⁹ tanıdıklarını ve o şekliyle kabullendiklerini de düşünmektedir. Annesinde bulamadığı sıcaklığı ve kabulü adeta başka kadınlarda aramaktadır. Aslında Jimmy'nin bu hali travmatik kişiliğine işaret etmektedir. Nasıl kendisi bu travma üzerinden kadınlarla annesiyle olan bağına benzer ilişki örüntüleri oluşturduysa bir yandan da o kadınları mağdur ederek kurbanlaştırmaktadır.³⁰ Annesi Jimmy'nin hayatından erken bir dönemde çıkmış olsa da roman boyunca onun annesini arayışı devam edecektir.

²⁵ Judith Butler, **The Psychic Life of Power: Theories in Subjection**, Stanford University Press, 1997, s. 179-182.

²⁶ A.e. , s. 269.

²⁷ A.e. , s. 281.

²⁸ A.e. s. 291.

²⁹ A.e. , s. 302.

³⁰ Michael Ryan, **Eleştiriye Giriş: Edebiyat, Sinema, Kültür**, çev. Emrah Suat Onat, De Ki Basım Yayım, 2012, s. 74.

Hayatının belli dönüm noktalarında annesini hatırlamakta veya onun varlığının semiyotik izleriyle (ses, imge, koku vb.) yol almaktadır. Onun yokluğu adeta bir varlık kazanmış gibidir;

‘O küçük, sıcak odada rüya görüyor; yine annesini görüyor. Hayır... aslında rüyasında asla annesini görmez, yokluğunu görür yalnızca. Mutfakta... Bir askıda annesinin sabalığı asılı... Fuşya rengi, boş, korkutucu. Birden uyanıyor... Annesinin kaçmasından sonra kendisinin o sabahlığı giydiğini hatırlıyor şimdi. Sabahlıkta hala annesinin kokusu... vardı... Aynada kendine... bakmıştı. O an annesinden ne çok nefret etmişti... Yine de kendine sarılmıştı. Annesinin kollarıyla.’³¹

Annesi Jimmy için varlığıyla istenilen etkiyi belki yaratamamıştı ama kaybolması ve ölümü ile oğlunun arzusunun nesnesi olabilmişti. Annesinin yakalanarak bir televizyon yayınında infaz edildiği gösterilmeden az evvel adeta oğlunu hedef alarak “Elveda. Katil’i unutma. Seni seviyorum. Beni hayal kırıklığına uğratma”³² demesi ile Jimmy omuzlarına konan büyük bir yük ile karşı karşıya kaldığını hisseder.

D.W. Winnicott’un bahsettiği manada yeterince iyi anne olarak tanımlanamasa da Jimmy yine de “tuhaf, yetersiz, bunalımlı öz annesini... özlüyordu”³³ Sharon’ın tuhaflıklarından biri de Jimmy’nin evcil hayvanı olan Katil’i kaçarken beraberinde götürmesiydi. Babasının ona onuncu yaş gününde aldığı rakunk (genleri ile oynanmış kokarca yavrusu) Jimmy için çok sevindirici bir olaydır çünkü o zamana kadar ne annesi ne de babası doğum gününü tam zamanında hatırlayabilmiş, ne de isabetli bir hediye düşünebilmişlerdi. Rakunkun adını Katil koyan Jimmy’nin bu hayvanı sevmesi onun için bir geçiş nesnesi işlevi görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu kavramı öneren D.W.Winnicott’a göre anneden ayrışma sürecinde olan çocuk için bağlanılan herhangi bir şey geçiş nesnesi olarak tanımlanabilmektedir. Çocuk bu nesne üzerinden kendi tümgüçlülük duygularını yaşamak isterken kendinden büyüklerin de bu nesne üzerindeki tasarruflarına karşı çıkar. Jimmy de bu hayvana isim düşünürken annesinin *Eşkya* adını önermesine karşı çıkar ve hayvana kendi istediği adı verir. Jimmy’nin kendisini bu hayvan ile tek bütünleşmiş/özdeşleşmiş hissettiğine dair verilebilecek örneklerden biri de Katil’i okula götürdüğünde hoşlandığı bir kızın hayvanın kürkünü okşarken kızın parmaklarını adeta kendi vücudunda geziniyor gibi hissetmesidir.³⁴

³¹ A.e. , s. 317. Sabahlığı giyilen kişi ile kendisinin aynlaşıp birbirine karıştığı ilişki durumu hakkında bkz. Cebeci, a.g.e. , s. 434.

³² A.e. , s. 299.

³³ A.e. , s. 92.

³⁴ A.e. , s. 77.

Bu rakunk onun aynı zamanda en iyi dostudur. Bu nedenle annesinin evi terk ederken Katil'i de yanında götürmesi³⁵ Jimmy'yi çok üzer ve hiddetlendirir çünkü "Katil Jimmy'nindi!"³⁶ Hatta Katil'in gidişine o kadar üzölmüştür ki "Jimmy haftalarca yas tutmuştu. Hayır, aylarca. Hangisi için daha fazla yas tutmuştu? Annesi için mi, yoksa genleriyle oynanmış o kokarca için mi?"³⁷

Annesine dair duyguları böylesine karmaşık olan Jimmy'nin anne ve babasına dair deneyimlediği içsel tecrübelerle ilişkin anlatım onun ebeveynlerine yönelik bakış açısını anlamaya ve psikolojik iz sürölmesine yardımcı olmaktadır. Jimmy'nin annesini daha çok içselleştirdiği ona dair anılarının daha çok hatırlanması ve içsel imgelerin varlığı ile anlaşılmaktadır. Annesi onun hayatından daha önce çıkıp gitmiş olmasına rağmen annesini babasına nazaran daha net hatırlamaktadır,

'Babasının görünüşü nasıldı? Kar Adamı doğru dürüst hatırlayamıyor. Jimmy'nin annesiye hala net, rengârenk bir imge... ama Jimmy babasını ancak bazı ayrıntılarıyla hatırlıyor: Yutkunurken inip çıkan ademelməsiyle, mutfak penceresinden vuran ışıkla arkadan aydınlanan kulaklarıyla, masada duran gömlek yenli sol eliyle. Babası bir tür kolaj. Belki de Jimmy ona asla yeterince uzaktan bakamadığı için tamamını birden göremedi!³⁸

Babası onun hayatında bir etki oluşturup yer etmediğinden Jimmy babasını daha kısmi bir nesne olarak algılamış ve bu nedenle ona dair bütünsel bir anlam oluşturamamıştır. Zaten babasının annesinden sonra laboratuvar asistanı ile evlenmesi nedeniyle "Baba da istemiyordu, baba olmak da; oğul da istemiyordu, oğul olmak da. Kendisi olmak istiyordu... Tek başına eşsiz, kendini yaratmış ve kendine yeten biri".³⁹ Oysa Jimmy için annesi daha önemlidir. Bundan ötürü annesini daha bütünsel bir nesne olarak anlamlandırmış ve iyi ile kötü yönlerinin ayrımını bu nesne üzerinde deneyimleyebilmiştir. Jimmy, Kar Adamı olarak modüllerden (toplumun üst tabakasının yaşadığı yüksek güvenliqli siteler) birine yaptığı keşif gezisinde yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak için bir eve gider. Orada gıda maddesi ve ilaç arayışındayken üzerine sarınmak için temiz bir çarşaf bakar. Kendini "yirmi beş yıl önceki evine giren kayıp çocuk"⁴⁰ olarak hissettiğinde annesinin kirlileri sepete atmasını öğütleyen sesini duyar gibi olur. Annesinin Jimmy'nin zihninde yer edişinin semiyotik etkileridir bunlar.

³⁵ Sharon'ın Katil'i doğaya serbest bırakmak niyetiyle yanında götürmesinin sömürölen kadının sömürölen doğaya karşı bir duyarlılık eylemi olmasına dair bkz. Demir ve Arvas, a.g.e. , s. 179.

³⁶ A.e. , s. 85.

³⁷ A.e. s. 86.

³⁸ A.e. , s. 71.

³⁹ A.e. , s. 210.

⁴⁰ A.e. s. 272.

Gittiği barda kızlarla eğlenirken onlara annesini anlatır, yeni tanıştığı insanların annesini tanıyıp tanımadığını merak eder ve gündüz düşlerinde annesinin boş sabahlığını görmeye devam eder. Romanın son sayfasında annesinin “beni hayal kırıklığına uğratma”⁴¹ sözleri Jimmy’nin zihninde yankılanır ve adeta ona atacağı adımlarda yol gösteren bir ışık olur. Annesinin imgesi, sesi ve içsel varlığı Jimmy’ye hayat yolculuğu boyunca duygusal destek vermiş olmaktadır.

Sharon’ın Jimmy’ye yönelik vasiyeti oğlunun etik olandan ve duyarlılıktan yana tavrı almasıdır. Aslında Jimmy küçüklüğünden beri hassas ve duygusal bir kişilik sergilemiştir. Küçüklüğünde izlediği belgesellerde çeşitli hayvan türlerinde “yavrularını yalayan anne” leri⁴² görünce huzur bulmuş, ayağındaki lastik çizmelerin ucundaki ördek resimlerinin gözlerine dezenfektan sıçrayacak diye endişe etmiştir. Yine hastalıklı oldukları için çayırdaki yakılan ölü ineklerle koyunlara canları acıyordur diye üzölmüş⁴³ ve onları kurtaramadığı için kendini suçlu hissetmiştir. Duyarlılığı ile birlikte toplumsallaşan Jimmy dışı kişilik özellikleri nedeniyle zorluk yaşamış ve çevresinden farklı addedilmiştir. “Kendisinin sayılar konusunda iyi olmadığını”⁴⁴ bilen, babasının aniden şaka yollu yumruk atmasından ve sesini fazladan kalınlaştırarak evlat diyerek seslenmesinden⁴⁵ hazzetmeyen ve kelimelerden örölü bir dünyayı kendine hem rehber hem de meslek edinen biridir o. Her ne kadar arada en yakın arkadaşı tarafından fazla duygusal olmaması için uyarılsa⁴⁶ da yine de Flurya sırf bu özelliklerinden dolayı Jimmy’ye Cennet Zarı projesini emanet edecektir. Bu proje ile dâhi Flurya insan neslini tasarlanmış biyolojik bir saldırı ile yeryüzünden silip yerine yeni bir insan modeli olan Flurya’nın Çocukları’ nı ikame etmeyi planlar. Jimmy’nin görevi onlara bir tür ebeveynlik yapmaktır çünkü o duygusal, sabırlı, “pek bir şey yapmadan öylece oturmak konusunda çok yetenekli”⁴⁷ ve “romantik bir iyimser”dir.⁴⁸ Benzer şekilde sevdiği kadın Antilop da Jimmy’den yana aynı beklenti içerisinde, “Onlar çocuk gibiler; bakıcıya ihtiyaçları var. Onlara iyi davranmalısın... Yapabileceğini biliyorum.”⁴⁹ Ona yakıştırılan bu rolden dolayı Jimmy kendisini Flurya’nın Çocukları’na bir hami ve gözetici olarak bulur. Zaman zaman onları terk edip kendi hallerine bırakmayı düşünse de “... artık onun sorumluluğundaydılar. Ondan başka kimleri vardı ki? Kendisinin de başka kimi vardı ki?”⁵⁰

⁴¹ A.e. , s. 422.

⁴² A.e. , s. 29.

⁴³ A.e. , s. 38-39.

⁴⁴ A.e. , s. 45.

⁴⁵ A.e. , s. 74.

⁴⁶ A.e. , s. 391.

⁴⁷ A.e. , s. 367.

⁴⁸ A.e. , s. 393.

⁴⁹ A.e. s. 368-369.

⁵⁰ A.e. , s. 397.

Tıpkı tutarlı bir anne gibi onları “rahatlatmak” ve gittiği yerden onlar için “sağ salim döndüğünü göstermek”⁵¹ istemektedir.

Jimmy’nin bir kazanım olarak benliğine kattığı temel özellik anne/dişil bağlamı bir toplumsallaşmadır. Dişil olanın yadsındığı ve geri planda bırakıldığı bir toplumda bu özelliklere sahip bireylere tek kalan belki de bu düzeni temelinden sarsmaktır. Sharon kaçmadan önce eşinin ev bilgisayarının içindeki önemli bilgileri silmiş sonrasında ise eşine ait alet edevat içerisinde en çok da çekici kullanarak cihazı parçalamıştır. Çekicinin kullanımının simgesel bir değeri vardır zira babası Jimmy’ye sürekli bir erkeklik nişanı olarak alet kullanımını teşvik etmektedir. Sharon da düzenden ayrı düşen biri olarak sistemi kendi yücelttikleri üzerinden sarsmak istemiş gibidir. Jimmy annesindeki bu öfkeyi sezmiş ve kişilikçe kendini bu anlayış ile özdeşleştirmiştir. Jimmy yakıp yıkmaya meyilli eril anlayışın ortaya çıkardığı küresel yıkımın karanlığına katkıda bulunmuş olmasına içlerimtedir.⁵² Flurya’nın dünyanın sorunlarına böylesi bir toptan yok oluş ile çözüm bulacağını düşünmesi Jimmy’nin bakım etiği anlayışına göre yanlıştır, “buna ne hakkı vardı ki”.⁵³ Jimmy, Kar Adamı olarak olaylardaki rolünü değerlendirmekte ve çılgın bir bilim adamının hezeyan dolu fikirlerini dinlediği halde duymadığını düşünmektedir.⁵⁴ Duymamıştır çünkü bu “cehaletinde kasıtlı bir yön vardı. Belki de kasıtlı değil tam olarak: Yapılandırılmış. Dört duvar arasında büyümüş, sonra da kendi etrafına duvar örmüştü. Dünyayı dışarda bırakmıştı”.⁵⁵ O dünyasının içerisine de sadece annesini ve onun işlevini kendinde açığa çıkaran Antilop’u almıştır.⁵⁶ Kendi küçük dünyasını bu işlev temelinde kuran Jimmy dişil olanın toplumsalda yer bulmasını da örneklemiş olmaktadır. Gözetimleriyle sorumlu olduğu yeni insan türü olan Flurya’nın Çocuklarına tek bir hayat felsefesini öğretmeyi amaçlamaktadır. O da Flurya’nın onları koruduğu ve Antilop’ un onları sevdiği⁵⁷ bir anne-baba temelli sevgi felsefesi modelidir. Kar Adamı’nın, Kristeva’nın bahsettiği anlamdaki hayali baba ara konumunu temsil ettiği düşünülebilir. Flurya’nın Çocuklarına temel öğretilerde bulunurken onları sabırla gözetmekte ve aynı zamanda babanın yasasını hatırlatan temel kurallarından olan öldürüp kan dökmeme gibi yasakları aktarmaktadır.

⁵¹ A.e. , s. 407.

⁵² A.e. , s. 379

⁵³ A.e. , s. 387. Flurya’nın güçlü kişiliği ve zekâsıyla Jimmy’nin babasına benzemesinden dolayı Jimmy’nin o özelliklerden rahatsız olduğu iddiası için bkz., Sipahioğlu, a.g.e. , s. 79.

⁵⁴ A.e. s. 388.

⁵⁵ A.e. , s. 219.

⁵⁶ A.e. , s. 390.

⁵⁷ A.e. , s. 415.

Flurya genetik çabalarının sonucunda meydana getirdiği bu insan türüne basit tekrarlarla temel hayat becerilerini öğretecek bir öğretmen olarak Antilop' u tayin ederken⁵⁸ onlara tarihin sıfır noktasından bir başlangıç yaptırmak için insanlığı öldürücü bir virüs ile yok etmeyi ve Jimmy'nin de bu projeye sahip çıkacağını planlamıştır. Yazar M. Atwood'un bu kurgusal hamlesi bizlere bir erkeğin dişil olanın gücünden destek alarak geleceğin neslinin bu yaklaşımın çatısı altında serpilmesine ön ayak olunabileceğini düşündürmektedir.

Mevcut insan neslinin tıkanıdığı temel noktalar Atwood tarafından kurmaca eserinde duyarlı bir yaklaşımla işlenmiştir. Jimmy'nin varlığında simgeleşen genç nesil anne ve babalarının gerçek ilgisinden mahrumdur. Haftada sadece bir gün beraberce kahvaltı yapan⁵⁹, annelik ve babalığın rollere ve kalıp davranışlara indirgendiği, ilginin özensiz ve korumanın rol icabı olarak hissettirildiği,⁶⁰ çocukların birbirinin arkadaşlığına bırakılıp kontrol edilmediği, pornografi ve şiddet içerikli medya içeriğine kolayca erişebildikleri, uyuşturucu madde kullandıkları ve ebeveynlerin birbiriyle duygusuz bağlar kurdukları bir aile ortamında yetişmeleri bu neslin kendi toplumlarınca ne kadar umarsızca ele alındığını göstermesi bakımından dikkate değer örneklerdir.⁶¹ Neslin maruz bırakıldığı yoğun cinsellik nedeniyle erkeklerin bağlanma isteklerine ket vurulmuş olduğu bu teknolojik açıdan ileri ama hala ataerkil toplumda Jimmy hayatına giren kadınların şefkatine sığınmaktan başka çıkar yol görememektedir. Böylesi bir şefkati Jimmy ve Flurya kendi ebeveynlerinde göremezler. Sharon kaybolduğunda eşi korkmaktadır çünkü “karısı tüm kuralları çiğnemişti; demek ki bambaşka bir hayatı vardı... Kendisinin hiç bilmediği bir hayat. Böyle şeyler adamın ismini lekelerdi.”⁶² Benzer şekilde Flurya da annesinin babasının ölümünde parmağı olabileceğini vurgulamaktadır.⁶³ Jimmy ve nesli yaralı ilişkilerin yaralı çocuklarıdır.

Kendi başına gelişip olgunlaşmaya bırakılan bu neslin en önemli tecrübe alanlarından biri de sanal dünyanın oyunlarıdır. D.W. Winnicott genel manada oyunun önemine ve içerdiği dinamiklere dikkat çeken **Oyun ve Gerçeklik** adlı çalışmasında kendilik arayışı ve oyun arasındaki bağlantıya dikkat çeker. Buna göre kendilik arayışının başarılı olabilmesi için gereken şartlar içerisinde çocuğun oyun oynaması yatar çünkü çocuk sadece o zaman yaratıcı yönünü açığa çıkarabilmektedir ve yaratıcılık da bireyin kendiliğini keşfetmesi adına şarttır.⁶⁴

⁵⁸ A.e. , s. 354.

⁵⁹ A.e. , s. 39.

⁶⁰ A.e. , s. 74.

⁶¹ A.e. , s. 102-114.

⁶² A.e. , s. 88.

⁶³ A.e. , s. 249.

⁶⁴ D.W.Winnicott, **Oyun ve Gerçeklik**, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2013, s. 75.

Jimmy ve Flurya küçük yaşlardan itibaren sanal dünyanın oyunlarını boş zaman etkinliği olarak benimsemişlerdir. Jimmy okul öncesi dönemde annesinin bilgisayarında savaş oyunları oynamayı öğrenir. Okula başladıklarının üçüncü yılında da Flurya ile beraber “zararsız”⁶⁵ oyunlar oynadıklarını fakat bu oyunların “güç gerektiren oyunlar”⁶⁶ olmadığına altını çizdi. Hatta sırt sırta vererek iki bilgisayarla eş zamanlı satranç oynadıklarında Jimmy bunu garip bulur ve gerçek satranç taşlarıyla oynamayı teklif etse de bu öneri Flurya tarafından gereksiz görülürdü. Flurya’nın daha ateşli bir oyuncu olup Jimmy’nin ise pek hoşlanmadığı bu oyunların kapsamı geçmiş medeniyetlerin birbiriyle savaştırılmasından, nesli tükenmiş hayvanların dünyasına ait biyolojik savaş oyunlarına ve bir tür monopoli olan kanlı eylemlerin çeşitli insani başarılar ile karşı karşıya bırakılarak rekabet ettirildiği oyunlardır.⁶⁷ Diğer zamanlardaysa internette porno, gerçek idam sahneleri, intihar programları ve günlük yaşamların sansürlü görüntülerinden oluşan içeriklere rahatça erişim sağlayabiliyorlardı.⁶⁸ Hiçbir ebeveynin gözetimi olmadan rahatlıkla ulaşabildikleri bu içerikler ile Jimmy ve Flurya gibi çocukların zihin dünyalarının erken dönemde şiddet, cinsellik ve duygu körlüğüne açık olduğu görülmektedir. Oyun tercihinin kişiliğe uyumlu seçildiği, oyunla özdeşim sağlandığı ve uzun vadede de kişiliği dönüştürdüğü görülmektedir çünkü Flurya’nın insanlığın sonunu getirecek eylemlerinin küçükken oynadıkları bu oyunlarda izdüşümleri olduğu aşîkârdır. Yine Jimmy’nin bir çocuk porno sitesinde görüp âşîk olduğu Antilop’un yaşanacak felakette payının olacağı ve Jimmy’nin en yakın arkadaşı Flurya’yı öldürmesinde kilit rolde olacağı görülecektir.

İnternet oyunlarının dışında Jimmy’yi içerisinde gördüğümüz bir başka oyun hali de ilkökul döneminde yaptığı kukla gösterileridir. Ebeveynlerinin yaşadığı sorunların diyaloga dönüştürülerek el kuklası ile arkadaşlarının önünde komik ve kimi zaman absürt bir içerikte sunulması ile Jimmy kendi çağında bir popülerlik sağlamıştır. Zaman zaman vicdan azabı çekse de bu yolla hem yaşadığı sorunlar bilinçdışından yol bulup bilinç düzeyine çıkmakta hem de sayısal zekânın başarıdaki tek geçerli norm kabul edildiği böylesi bir toplumda yaptığı bu şaklabanlıklarla kendine simgeselde bir yer edinmiş olmaktadır, “Onursuzca skeçlerdi bunlar, gerçi Jimmy sırf bu yüzden vazgeçmezdi. Fakat incelemekten kaçındığı, rahatsız edici gerçeklere fazla yakındılar aynı zamanda. Ama diğer çocukların dolduruşuna geliyor, alkışlara direnmiyordu.”⁶⁹

⁶⁵ Atwood, a.g.e. , 2018, s. 60.

⁶⁶ A.e. , s. 97.

⁶⁷ A.e. , s. 102-108.

⁶⁸ A.e. , s. 108-111.

⁶⁹ A.e. , s. 84.

Bu kukla gösterileri ile açığa çıkan şaklabanlıkların karşı taraftan bir tepki alma adına işe yarayan bir yöntem olarak Jimmy tarafından sıkça kullanıldığı görülmektedir ta ki annesi evden kaçana kadar. Jimmy ancak o zaman bu davranışından vaz geçer çünkü okulunun “kantininde annesine yeterince ihanet etmişti zaten; daha fazla ihanet etmeyecekti.”⁷⁰ Belki bu şekilde annesinin onurlu davranma ve kendini kandırmama kıstasından geçerli bir not almış olacaktır.⁷¹ Oynadığı oyunlar ile Jimmy’nin kişiliğinin yön bulmasına bilinçli ya da bilinçsizce yön verdiği görülmüştür.

Öte taraftan Jimmy’nin kelimelerle arasının iyi olması, etrafında ilgi toplamak için yaptığı şakalar, sahneleştirdiği diyaloglar ve yaptığı kelime oyunları kendiliğinin bilinçdışına dair izleri açığa çıkardığı görülür. Küçüklüğünden beri Jimmy’nin sözcüklerle arası iyi olmuştur. Belki de J. Lacan’ın yaklaşımını desteklercesine arzu nesnesi olan annesine, yani Gerçek düzene olan arzusuna ulaşmanın bir yolu olarak dile olan bağıllığı güçlenmiştir. Yaşamı boyunca sözcüklere tutunmuş olan Jimmy için bu durum bir anlamda varlığının vücut bulması gibidir, “‘Sözcüklere tutun’ diyor kendine. Tuhaf sözcüklere, eski sözcüklere, az bilinen sözcüklere... Bu sözcükleri unuttuğunda sonsuza dek yok olacaklar, her yerde. Hiç var olmamışlarcasına.”⁷² Kelimeleri tekrarladıkça bir tür mantra⁷³ etkisi oluşmakta ve insani varlığını ruhen desteklemektedir. Hatta kimi kelimelerin anlamını unuttukça insanlığından uzaklaştığını düşünmektedir. Eğitimi sözcüklerle arası iyi olanların gittiği Sorunbilim bölümünde sürdürüp sonrasında da teknolojik ürünlerin pazarlamasında etkin olan reklamcılık departmanında çalışarak tamamlayacaktır. Özellikle annesinin ölümünü izlemek zorunda kaldıktan sonra yaşadığı anlam kaybı sözcüklerle olan bağıını da etkilemiştir, “Ama artık sözcükler avutmuyordu onu. İçleri boştu. Başkalarının unuttuğu sözcüklerden oluşan bu küçük koleksiyon Jimmy’ye tat vermez olmuştu. Süt dişlerini kutuda saklamaktan farksızdı.”⁷⁴ Ona göre sözcükler bir sonraki nesle aktarılması gereken önemli bir miras gibidir.⁷⁵ Jimmy tek insan olarak kaldığında da sözcükleri mırıldanarak kendini sakinleştirmekte⁷⁶ ve bir anlamda dua eder gibi sözcüklerin manevi gücüne sığınmaktadır.

⁷⁰A.e. , s. 89. Bir intikam fantazisi olarak değerlendirilebilecek bu kukla gösterilerinin aslında “çocukluk travmasının yetişkinlik zaferine dönüştürülmesine” yarayabileceği hakkında bkz. Adam Phillips, **Kaçırdıklarımız: Yaşamamış Hayata Övgü**, çev. Selin Sıral, Metis Yayınları, 2015, s. 135.

⁷¹ A.e. , s. 94.

⁷² A.e. , s. 93.

⁷³ Hintçe bir kelime olan “mantra”nın kökü olan “man” düşünmek demektir. Sonek olan “tra” da aracılık tamlamasıdır. Bu durumda mantra insanın düşündüğü veya onu düşünmeye iten bir şeydir. Bir mantra tek bir kelime veya kelime topluluğu da olabilen kuvvet yüklü bir ifadedir. Bkz. <https://www.ruhsalyasam.com/mantra-nedir/>

⁷⁴ Atwood, a.g.e. , 2018, s. 302.

⁷⁵ A.e. , s. 385.

⁷⁶ A.e. , s. 390.

Bu bölümde son olarak bahsedilmesi gereken bir diğer başlık da romanda yer bulan diğer annelerin hikâyeleridir. Ağırlıklı olarak Sharon örneği üzerinden incelenen anne işlevinin benzeri Flurya ve Antilop'un annelerinde de gözlemlenebilir. Flurya'nın annesi yoğun ve telaşlı bir kadındır ve çocuklara yemek olarak “bayat kraker”⁷⁷ hazırlamaktadır. Flurya'nın odasına bile girmemekte ve oğluyla mesafeli bir hayat yaşamaktadır. Bünyesine giren bir virüs yüzünden hastanede karantina altında ağzından köpükler çıkararak ölen annesini gözlem penceresinden seyreden Flurya, annesinin duygusal olarak kendisiyle bağ kuramamış olmasını şu şekilde aktarır, “... annesi son sözlerini söyleyebilecekti güya ama dijital bir sorun çıktığından, annesinin dudaklarının kımıldadığını görmesine karşın söylediklerini duyamamıştı. “Bir başka deyişle, tıpkı gündelik hayattaki gibiydi.”⁷⁸ Flurya annesinin babasının ölümünde rol almış olabileceğini dahi düşünmektedir.⁷⁹ Jimmy'nin annesini tanımlarken, “Sırtiplikliler Filumu'ndan, Omurgalılar Sınıfı'ndan, Memeliler Takımı'nden, Primat Familyası'ndan, Homo Cinsi'nden, *Sapiens Sapiens*'in bir alttakımı... Annen”⁸⁰ diyerek onu biyolojik değerinin dışındaki ruhsallıktan arındırmakta ve anne kavramının kendindeki değersizliğini dışa vurmaktadır. Diğer taraftan Antilop'un annesinin hikâyesi de anlatıda kendine yer bulmuştur. Uzakdoğu'da bir ülkenin yoksul bir köyünde yaşayan annesi eşini hastalıktan kaybettiğinde birçok çocuğu ile ortada kalır. Fakirlikten dolayı kızını satmak zorunda kalan annesini hatırlayan Antilop yine de annesinin onu sevdiğini düşünmektedir;

“Antilop'un annesi iki çocuğunu birden satmıştı; bunun tek nedeni darda olması değildi. İki kardeşin birbirlerine arkadaşlık edip göz kulak olabileceğini düşünmüştü. Diğer çocuk, Antilop'tan bir yaş büyük bir oğlandı. Kızlara kıyasla daha az oğlan satışı sunulurdu, ama fiyatları daha yüksek değildi. (Antilop bu çifte satışı, annesinin ona beslediği sevginin bir kanıtı olarak görüyordu. Bu sevgiye ilişkin bir anısı yoktu. Anlatılabileceği bir anekdot yoktu. O kanısı hafızadan çok inanca dayalıydı.”⁸¹

Bu inanca tutunan Antilop annesinin ruhunun bir kuş kılığına girip onu gözettiğine inanmaktadır. Çocuklarını kendi gördükleri zorunluluktan dolayı insan tacirlerine satan bu anneler kendilerini “üzgün ve boş hissedirdi”⁸² ama yaptıklarının doğru olduğuna kendilerini inandırmaya da devam ederlerdi.

⁷⁷ A.e. , s. 115.

⁷⁸ A.e. , s. 211-212.

⁷⁹ Shuli Barzilai'e göre **Antilop ve Flurya** aynı zamanda bir intikam anlatısı olarak da okunabilir ve bu anlamda romanın **Hamlet** ile özdeşleştiği yönlerin var olduğunu iddia etmektedir. Buna göre Flurya intikam arayışındaki bir karakterdir. Bkz. Barzilai, a.g.e. , s. 89.

⁸⁰ Atwood, a.g.e. , 2018, s. 217.

⁸¹ A.e. , s. 152.

⁸² A.e. , s. 151

Kısaca denilebilir ki Atwood'un anlatısında anneler genel itibariyle işlevsiz varlıklar olarak çocuklarının hayatlarında yer etmişlerdir. Annelerin işlevsiz babaların ise etkisiz bırakılmış olduğu böylesi bir teknoloji toplumunda yetişen neslin duygusuzluk, hissizlik ve kayıtsızlıktan örülmüş hayatlar yaşadığı bir olgu olarak tespit edilmiştir. M. Atwood her iki ebeveyni anlatıya dâhil etmiş olsa da annelerin hikâyelerine daha çok odaklanarak bireyin gelişiminde anne ilgisi ve sevgisini öncelikli etkiye sahip olarak betimlemiştir.

3.3 *Eşik* Romanında Toplumsallık

Kendi sosyal koşullarından bağımsız bir ben'in düşünölemeyeceğı vurgusu¹ aslında dünyaya gelir gelmez kendini bir aile içerisinde bulan insan yavrusunun daha ilk günden toplumsal olanın alanına girdiğini ifadenin bir başka boyutudur. Hayatının ilk dönemlerinde anne ve babası ilk yaşam halkasını oluştururken büyödükçe de başka ötekiler ile girdiğı etkileşim sonucu kişiliğinin şekillenişine şahit olunur. Aile zaten yakın dairedeki ilk toplumsal öz olarak bireyi uzak dairedeki toplum şartlarına hazırlayan bir modelleme ve tecrübe sahası işlevi görmüş olur. Bu tezin ikinci bölümünün tüm alt başlıkları kapsamında toplumsallığın çeşitli dinamikler üzerinden insanı nasıl etkilediğı ve kendiliğın ortaya çıkmasına nasıl tesir ettiğı belli teoriler ışığında ele alınmıştı. Özellikle bu ve bir sonraki alt bölümde bahsi edilen toplumsal dinamiklerin örneklem olarak seçilen romanlarda nasıl ortaya çıktığı ve bu etkilerin kahramanların kendiliklerine nasıl tesir ettiğı ele alınmıştır. **Eşik** romanında Hasan ile Eylül'ün baba-kız ilişkisini ele alırken bir adım geriye gidip Hasan'ı ve diğer kahramanları etkileyen toplumsal dinamiklere göz atmanın Eylül'ün kişiliğinin şekillenişini anlamada daha bütüncül bir bakış açısı ortaya çıkaracağı düşünülmektedir. Bu nedenle Hasan'ın babalık işlevinin niteliğinden önce sorulması gereken asıl soru belki de Hasan'ı bu işlevdeki bir babalığa yönlendiren toplumsal şartların ne olduğudur.

Hasan okurun karşısına ilk çıktığında çoktan ölmüştür. Bedensel anlamda olmasa da bir zamanlar sahip olduğu eşyaların varisi olan kızına ulaşmasının tedirgin edici ve kabul görmeyen yansımaları daha baştan Hasan ile ilgili bir sorun olduğunu hissettirir. İlerleyen satırlarda ise Hasan'ı doğum arifesindeki eşinin yanında görürüz.

¹ Woodward, a.g.e. , s. 58.

Ölüm ve yaşam arasındaki arafta bırakılan okur için anlatıdaki bu hızlı geçiş yaşamın geçiciliğinin metinsel kanıtı gibidir adeta. Hasan doğacak ilk çocuğunun heyecanından çok gidemediği toplantının telaşındadır, “Utanmasa kendinden, şu doğum keşke bugün olmasaydı diyecek... bir koşu gidip yapsa şu toplantıyı... kadın... kocasının aslında orada olmadığını biliyor”² İçerisinde oldukları siyasi çevrenin ve şartların durumundan dolayı karısı Ayşe’nin ilk hamileliğini sonlandırmak zorunda kalmış olmalarının gölgesinde yaşanacak bu doğum adına Hasan’ın asıl heyecanı karısının hem abisi hem de kendisinin dava arkadaşı olan Atilla’nın bu habere sevinmesidir, “Yol boyu hayal kurdu Hasan. Atilla’nın o meşhur nidasıyla ayağa fırlayacağı bir sahneyi başa sarıp sarıp yineledi. Kollarını açıp kutlarım kardeşim diyeceğinden emin.”³ İlk seferde çocuğu aldirmek zorunda kalmış olmaları nedeniyle Hasan “içindeki küskün çocuğa söz geçiremedi.”⁴ Hasan için Atilla’nın onayı ve kabulü oldukça önemlidir. Kendi sosyal rolü bağlamında beraber yol yürüdüğü ve siyasi fikirlerini paylaştığı Atilla ile daha yakın olabilmek adına onun kız kardeşi ile evlenmiş olması da sosyal bir gerçeklik olarak ortada durmaktadır. Hasan içinde bulunduğu sosyal ortamdan etkilenerek Ayşe ile evlenmek istemiştir çünkü onu öncelikli olarak bir dava insanı oluşu nedeniyle beğenmiştir, “Nasıl da cesur. Öyledir o. Cesur, kararlı, gözü pek... Zorluklar karşısında ayağı titremez. Düşündükçe daha da büyüyor gözünde karısının erdemleri... Onu tanıdığı şu dört yıl içinde o kısa dönem hariç, görmedi boyun eğdiğini.”⁵ Hasan Ayşe’yi daha önce birkaç kez görmüş olsa da asıl cezaevine giderken çekilen fotoğrafından daha çok etkilenir ve bunu yazdığı mektubunda belirtir, “Sana olan sevgimin... bireyci bir sevgi olmadığını, devrim davasından ayrı düşmediğini anlıyorum... Sen devrimci olmasaydın veya gevşeklik gösterseydin böyle derin bir sevgi duyamayacağımı hissediyorum.”⁶ Tam olarak birbirlerini tanımadan kısa süre içerisinde de evlenirler. Ayşe ile bu anlayış üzere evlenen Hasan yaklaşık on yıl kadar sonra da fikri ayrılık nedeniyle boşanmak isteyecektir. Zaman içerisinde siyasi fikirleri değişen Hasan karısını da abisinin etkisinde ve güdümünde algıladığından karısı ile yollarını ayırmak isteyecektir. O nedenle Hasan’ın babalık işlevinin eksik kalmasının önemli bir sebebi ideolojik temelli bir aile kavramına sahip olmasıdır. Onun aile anlayışının duygusal temelleri ideolojik etkenlerle eksik kalmış ve hem eşinden hem de dava arkadaşından farklılaşarak ayrıştığından kızı Eylül’e de kısmen uzak konumlanmıştır, “Sen o çevrenin içindesin”⁷ diyerek Eylül’ü kendinden ayıştırmaktadır.

² Zileli, a.g.e. , 2011, s. 12.

³ A.e. , s. 14.

⁴ A.e. , s. 15.

⁵ A.e. , s. 19-20.

⁶ A.e. , s. 49.

⁷ A.e. , s. 189.

Zaten Hasan da daha sonra kaleme aldığı otobiyografik nitelikteki kitabında kurduğu ailenin temellerini şöyle izah edecektir,

“Evlendiği insanı sever kişi. Sevmesi gerekir. Sevdği için evlenenler yok muydu? Vardı elbet. Ama biz evlendiği için sevenlerdendik. Mücadelenin gerektirdiği bir şeydi evlilik. Toplumla buluşma, kitlelerin gözünde meşru olma, halkın değerlerine saygı... Üstelik ben bunu mücadele arkadaşımın kardeşiyle yaparak bronz değil altın madalyayı da hak etmiş oldum. Devrime hizmet madalyası...”⁸

Bu ifadelerinde Hasan kendi davranışını şekillendirenin toplumsallık olduğu ve hem kendi kimliğinin hem de dolaylı olarak Eylül’ün kimliğinin kültürel boyutlarına vurgu yapmış olmaktadır.

Sahip oldukları ortak birçok noktaya karşın Hasan’ı Atilla’dan daha geniş fikirli yapan bir yön de vardır. Abisine kıyasla Ayşe, Hasan ile daha rahat konuşabildiğini düşünür.⁹ Hasan evliliği bir “mülkiyet meselesi”¹⁰ olarak görmese de evlendikten bir süre sonra tekeşliliğin evliliği zora sokan bir uygulama olduğunu düşündüğünü belirtecektir. Ayşe her ne kadar kocasının bu liberal ve özgürlükçü yaklaşımından bir kadın olarak rahatsız olsa da abisi Atilla’ya kıyasla daha makul bir konumda görür Hasan’ı. Ayşe’nin bir anne olarak Eylül üzerinde önemli etkileri vardır. Toplumsallığın getirisi olan uyum sağlama ve uzlaşma eğilimi bir kadın olarak Ayşe’nin de hayatında sergilediği bir davranış tarzıdır. Ayşe abisi ile uzlaşır, onun baskın kişiliğine aykırı hareket etmez. Evleneceği gün giyeceği gelinlik olmayan kıyafet konusunda bile son sözü yine abisi söyleyecektir.¹¹ Diğer yandan Ayşe boşandıktan sonra bile Eylül’ün babası ile olan gelgitli ilişkisini desteklemeye çalışır. Ne kızını ne de eski kocasını birbirine karşı kullanmaz ve sürekli ara bulmaya çabalar. Annesinin bu uzlaşmacı yaklaşımı Eylül’ün modellediği bir davranış olarak Hasan tarafından rahatsız edici bulunur zira kızını sürekli annesi ve dayısı ile uzlaştığı için şiddetle eleştirir. Hâlbuki Eylül babası ile de uzlaşmaya gayret eder. Babası her ne kadar bunu fark edemese de Eylül tam olarak arada kalmıştır, “Eylül kendini ringin ortasında kalmış amatör bir boksör gibi hissediyordu... Ring üçgen şeklindeydi ve Eylül bir o köşeden bir bu köşeden yumruk yiyordu.”¹² Hasan’ın aile ve aile içi bağlara olan fikri yaklaşımı ve Ayşe’nin uzlaşmacı tavrı Eylül’ün gelişimsel süreçte hem babası tarafından ayrıştırılmasına hem de anne ve dayısına (ve dahi babasına) olan uzlaşmacı yaklaşımı nedeniyle arada kalıp varoluşsal bir kördüğüm yaşamasına sebep olmaktadır.

⁸ A.e. , s. 251.

⁹ A.e. , s. 62.

¹⁰ A.e. , s. 133.

¹¹ A.e. , s. 51.

¹² A.e. , s. 172.

Bu kriz daha sonra Eylül’ün babasının onu bir anlamda evlatlık konumundan reddi sonucunda öğrenmek zorunda kalacağı “uzlaşmama” davranışı ile çözülecek ve o zor **Eşik** geçilmiş olacaktır.

Hasan’ın karakterinin toplumsal yani nesne benlik yönünün haricinde roman içerisinde kimi zaman uç veren özne benliğine dair örnekler de vardır. Onun benimsediği hayat tarzının dışında aslında çapkın ve şakacı bir mizacı vardır. Onun bu yönünün nesne benliğini etkileyecek olan olaylar zincirini başlatmasına işaret eden anı Irmak Zileli tarafından daha romanın üçüncü sayfasında okuyucuya sunulur. Babasının bordo bavulunun Eylül’e ulaşmasıyla ilişkilenen ilk anı Hasan’ın bıyıklarını kestiğinin hatırlandığı sahnedir. Eylül bu sahneyi hatırladığında artık bir yetişkindir ve küçükken şahit olduğu bu an üzerinden babasının kestiği bıyıklarla birlikte sembolik olarak geride bıraktığı geçmişine ve Eylül’den uzaklaşmasına sebep olacak olayların ilk işaretçilerine dair bağlantıyı acı bir şekilde fark ettiğini görecektir;

‘Islık sesleri eşliğinde kesildi bıyıklar. Keyifli ıslıklar, neşeli ıslıklar. Gününü gün etmeye hazır. Yarınsız ıslıklar. Ne olacağı belirsiz. Önemsiz ve de. Şimdiyi yaşayan avare ıslıklar. Geçmişle bağı bıçak gibi kesen, ardına bakmadan yürüyüp giden... Bir seri katilin soğukkanlılığında ama duygusuz değil hiç... Hepten duyarsız denemez ama bir parça vurdumduymaz... Kız çocuğu, olup biteni bir kapı eşiğinden izliyor... Annesi gitmiş çoktan... Akşama sürpriz mi yapacak adam? Bir ihtimal. Ama küçük. Çoktan bitmiş o iş. Ortak bir rutinin birbirine değmeden dönüp duran akrep ile yelkovanı onlar. Kesildi bıyıklar... Bu kez çapkın bir ıslık. “Bir arkadaşım la buluşacağım, seni de tanıştırmamı ister misin?” Yok istemez... “Seveceğin biri ama... Gerçekten”... Uzaklaşıyor eşikten, kapıyı yavaşça kapatıyor arkasından... Islık sesleri eşliğinde gidiyor adam.’¹³

Arandığından dolayı saklanıp “Mehmet” adıyla yaşadığı bu dönemde Hasan, karısı işe gittiğinden dolayı evde kalıp Eylül’e bakmaktadır. Daha sonradan adının Zeynep olacağını öğreneceğimiz bu arkadaş ile tanışıklığın daha evliliğin sürdüğü döneme denk gelişi akla yatkın gözükmektedir. Hasan’ın hem fikren hem de duygusal anlamda karısından uzaklaşmış olması biraz da Hasan’ın özne benliğinin hayatında belirgin bir rol oynamasından kaynaklanmaktadır.

Hasan’ın özne ve nesne benliğinin çatıştığına dair bir başka olay da Eylül’ün doğduğu gün yaşanacaktır. Onun nesne benlik yanı toplantıya gitmek ve sorumluluklarını yerine getirmenin derdindeyken özne benlik yanı kızının yanında kalmayı arzulamaktadır, “Bırakmasaydı keşke. Kızı da özledi sanki. Yüzü gitmiyor gözünün önünden... Ee, artık bir aile babası Hasan Bey. Hoşuna gidiyor böyle söylemek. Hemen sonra bir zaafını yakalamış gibi utanıyor... Çocuğunun doğduğu gün göreve gidiyor daha ne olsun.”¹⁴

¹³ A.e. , s. 9-10.

¹⁴ A.e. , s. 23-24.

Aslında Hasan nesne benliğinin etkisinin uzağında şakacı biridir, “Ama Ayşe en çok onun yer yer uç veren muzip sesini seviyor... Çocukluğunun komik olaylarını anlatma hevesine şefkat duyuyor. Kendisiyle alay edebilmesine hayran oluyor. Bazen şüpheyne kapılıyor. Gençlik eylemlerinin en önünde yürüyen o karizmatik adam bu olabilir mi gerçekten?”¹⁵ Her ne kadar Hasan bir mantık evliliği yapmış gibi gözükse de eşinden flört eder gibi davranmasını beklemektedir, “Ayşe işine yoğunlaşmış. Bakmıyor bile Hasan’a. Zaten pek yanaşmaz böyle herkesin içinde. Şöyle bir göz süzsün, gülümsesin diye bekler Hasan ama nafile. Kocası olsa bile... .”¹⁶ Zaten Hasan’ın Zeynep’te beğendiği şey de daha kadınsı ve özgür ruhlu oluşudur;

‘Babası, hayır anneni hiç sevmedim dese şaşırmazdı. Onu hiçbir zaman güzel bulmamıştı ki. Saçlarının kısa olmasından hoşlanmıyordu. Hiç makyaj yapmamasından, süslenmemesinden, küpe bile takmamasından. Zeynep onun tam aksiydi. Gözünün farı eksik olmuyordu... Zeynep bir erkeğin sevebileceği ideal kadındı.’¹⁷

Hasan’ın hayatının ilerleyen yıllarında özne benliğinin daha baskın hale gelmesi onun nesne benliğini etkilemiş ve sosyal hayatında yaşanacak değişimlerin katalizörü olmuştur.

Bu söz konusu sosyal değişimin önemli bir sebebi de Hasan’ın hayatındaki nesnelere yüklediği anlam ve bu anlamın zaman içerisinde değişime uğramış olmasıdır. Karısı Ayşe’nin dışında nesnede anlam değişimi yaşanan bir diğer önemli kişi de dava arkadaşı Atilla’dır. Eskiye dayanan bu dostluk nice siyasi sıkıntı ve zorluklarla sınanmıştır. Hasan’ın Atilla’ya olan sevgisi ve saygısı, Ayşe ile evlenmek istemesiyle bir üst boyuta taşınmak istenmiştir. Fikirleriyle gönülden bağlı oldukları örgütün birinci adamı Atilla ise ikinci adamı da Hasan’dır. Buna rağmen “çözmesi zor biri Atilla. Hasan onun en yakınındaki kişi olmasına rağmen sık sık ikilem yaşıyor. Neye nasıl tepki vereceğini bilemiyor... sanki görünmez bir duvar var aralarında.”¹⁸ Kararlarına ve baskın kişiliğine karşı gelinmesine alışık olmayan Atilla ile zamanla fikirsel olarak ayrı düşer Hasan. Özellikle darbe sonrası günlerde arandığından dolayı evde saklanan ve Atilla ile daha seyrek görüşmek zorunda kalan Hasan, yaptığı yeni okumalar ve beyin fırtınaları sonrası Atilla’yı daha çok sorgular hale gelmeye başlar. Atilla da “en çok Hasan’a güveniyor ama onun da sağı solu belli olmaz” ve Hasan’ın ön ayak olur görüldüğü bu “yenilenme söyleminin eski kavramları bir kenara bırakalım fasaryalarının devrimciliği bir kenara bırakalım anlamına”¹⁹ geldiğini düşünmektedir.

¹⁵ A.e. , s. 47-48.

¹⁶ A.e. , s. 59.

¹⁷ A.e. , s. 158.

¹⁸ A.e. , s. 63-64.

¹⁹ A.e. , s. 92-93.

Hasan Atilla tarafından bu anlamda reddedildikçe eşinden ve kızından da uzaklaşmaktadır, “Ayşe, Hasan’ın bir saplantı içinde olduğuna inanmaya başlayacak neredeyse... Devrim evlatlarını yemişmiş. Önce sen kendi evladına bak. Boğulacak gibi oluyor bazen.”²⁰ Öte yandan asıl Ayşe’nin bu durumu zorlaştırdığını düşünmektedir Hasan;

‘Bir kere, Ayşe’nin tarafsızlığını sorgulamazdı şimdi olduğu gibi. Onun ağabeyine itiraz edemediğini, o yüzden de Hasan’ın yanında tutum alamadığını düşünmezdi. Beyninin ağabeyi tarafından prangalı olduğuna inanmazdı... Ayşe’nin onu yalnız bıraktığını, terk ettiğini düşünüyor olmalı ki, canı yandıkça atak yapıyor.’²¹

Romanda Eylül’ün onuncu yaşını doldurduğu gün gerçekleşen büyük tartışma sonrası Hasan ile Atilla arasında yaşanan restleşme ile hemen devamında Eylül’ün ebeveynlerinin boşanma haberini alması Hasan’ın sosyal çevresine dair nesnede anlam değişimini gösteren örnekler olarak verilebilir. Bireyin sosyal çevresine yönelik oluşan anlam kaybı sonrası farklı davranışsal eylemlerin ortaya çıkması kaçınılmaz gelişmelerdir. Bu üzücü olaylar zincirinin Eylül’ün psiko-sosyal gelişimini oldukça derinden etkilediği açıkça görülmektedir.

Romandaki erkek kahramanların gölgesinde ve hatta güdümünde varoluşsal mücadele sürdüren kadınlar toplumsallığın önemli bir başka boyutu olan toplumsal cinsiyetin kurmaca temsilcileridir. Her ne kadar devrimci ve sosyalist bir gelenekten beslenen bir anlayış üzere olursa da Eylül ve çevresindeki kadınlar ataerkilliğin ve erilliğin kalıplarından kurtulamazlar. Kadın bedenini ilgilendiren bir konu olan üreme ve hamilelik kararının erkeklerin siyasetine göre şekillendiği açıkça görülmektedir. Her ne kadar abisinin karısı Zehra ilk çocuğunu doğurabilirdi de yakın dönemlerde hamile kalan Ayşe’den ilk çocuğunu aldırması istenir. Siyasi çalkantıların toplumu karıştırıp hadiselerin de darbeye doğru seyrettiği bir dönemde hamile kalan Ayşe abisinin “çaresine bakın”²² uyarılarını dikkate alarak dört aylık bebeğini aldırır. Aldırılan bu ilk çocuğun cinsiyetinin erkek olması da ataerkil yapının erilden yana olan arzusunu yansıtmaktadır. Bu arzu hem dişil hem de eril öznelerce etkisini açıktan açığa hissettirmektedir; “Bebek oğlanmış. Oğlanmış... Ben vazgeçecektim! Vazgeçecektim ben! Neden sormadınız? Neden bir kere daha sormadınız? Ben ben ben vazgeçecektim. Oğlumu istiyorum... Kabul etmiyorum kararınızı. Doğuracağım onu.”²³ Ayşe’nin yakarışı ne yazık ki geç kalınmış bir isyan olarak doktorun şahsında tüm erkeklere yönelik yapılmaktadır.

²⁰ A.e. , s. 105.

²¹ A.e. , s. 133.

²² A.e. , s. 15.

²³ A.e. , s. 17.

Erkek çocuk isteğinin Hasan'ın da hayalini süslediği Ayşe'nin ikinci hamileliğinde görülür, “Yine oğlan olacak sandılar. Öyle istediler ya da. Yo yo, o istemedi, onun için fark etmezdi. Ama Hasan, o istedi. Belki de o yüzden sıvıştı ortalıktan. Üzgün. Kızı olduğu için üzgün. Sevememekten korkuyor.”²⁴

Doğumu takip eden ikinci yılın yıl dönümünde yaşanan darbe hadisesi ile Ayşe ile Hasan'ın hayatı daha da zorlaşır. Öncesinde Eylül'e bakmak için işinden ayrılıp evde kalan Ayşe çocuk ve evle ilgili tüm sorumluluğu üstlenmiş görünmektedir. Hasan sürekli örgüt işlerinden dolayı ev dışındadır. Eylül'ün doğduğunun ilk iki yılında Eylül ile ağırlıklı olarak Ayşe ilgilenmiştir. Bu durum darbeden iki ay sonra değişecek ve Hasan arananlar listesine girince evde saklanmaya ve akabinde de birkaç kez taşınmak zorunda kalacaklardır. Hasan evde kalmaya başlamasıyla birlikte baba işlevini daha çok sergileyebilse de yine de yazma ve çizme işlerine büyük bir hızla devam etmektedir. Simgesel düzenin oluşturduğu zorunlulukların darbeden sonra terk edilmek zorunda kalınmasının Hasan'ın baba işlevine olumlu katkı yaptığı söylenebilir. Daha çok evde kalan Hasan gününün önemli bir kısmında fikir faaliyetlerine devam etse da aralarda kızıyla da ilgilenmektedir. Ebeveynlik işlevinin toplumsal cinsiyetten bağımsız eş zamanlı bir uyum içerisinde yürütülmesinin çocukların kendilik gelişimi adına olumlu katkılarının olduğu muhakkaktır.

Toplumsal cinsiyetin gündelik yaşamın ayrıntılarında şekillenen izdüşümleri romanda birkaç yerde daha görülebilir. Bunlardan ilki Hasan'ın darbeden çok daha öncesi dönemde katıldığı eylemlerden biri esnasında yaşanır. Siyasi eylemi nedeniyle alındığı nezarette annesi görüş iznine gelir ve o an, “Öğrenci eyleminde yumruk yediğinde düştüğü yumuşak yerin annesinin kucağı olduğunu fark edince nasıl da utandığını hatırlıyor hemen sonra.”²⁵ Erkek olmanın her daim güçlü olmak demek olduğu bir toplumda bireyin yumuşaklık ve acizlik çağrıştıran bir duruma maruz kalması rahatsızlık verici algılanır. Buna karşın aynı Hasan baba olduktan çok sonra kızının ilk aşkı konusunda destekleyici davranacaktır. Toplumun kadınlara uygun görmediği bir hareket biçimidir aslında beğendiği bir erkeğe duygularını ilk açıklayan olmak. Hâlbuki Hasan'a göre “ilk adımı o da atabilirdi, ne vardı bunda? Toplumun kadına biçtiği rolleri yıkmalı ve sıradan insanlardan farklı olmalıydı.”²⁶ Hatta Eylül İngiltere'de onunla kalacak olursa erkek arkadaşını eve getirip odasında birlikte yaşayabileceklerine izin vereceği konusunda kızına teminat bile vermektedir.

²⁴ A.e. , s. 22. Çocuğun doğumunun anne için dönüştürücü bir etkiye sahip oluşu babalar için de söz konusudur. Babaların çocuklarının cinsiyetinin kız olmasından dolayı dönüşüm geçirdikleri hakkında bkz. Adrienne Harris, “Fathers” and “Daughters”, **Heterosexual Masculinities: Contemporary Perspectives from Psychoanalytic Gender Theory**, ed. Bruce Reis & Robert Grossmark, Routledge, 2009, s. 192.

²⁵ A.e. , s. 20.

²⁶ A.e. , s. 217.

Zaten Hasan da sevgilisi Zeynep ile serbest bir ilişki yaşamaktadır. Zeynep oldukça bağımsız karakterli ve uçarı bir kadındır. Özellikle İngiltere’de daha bireysel bir yaşam kurmuş görünmektedirler, “İşte odası... Babasına ait hiçbir şey yok burada. Evin en güzel odası olduğunu her tarafından haykırıyor. Bir kere şömineli... Şöminenin üzerindeki resimleri ancak görebiliyor Eylül. Zeynep Londra sokaklarında... İstanbul’a ait hiçbir şey yok. Buradaki yaşam her şeyiyle sinmiş odaya.”²⁷ Zeynep, Ayşe’nin zıddı bir karakterdir. Birlikte yaşadığı erkeğe ait sorumluluk almak istememekte ama aynı zamanda dişiliği ile erkekleri etkilemeye çalışmaktadır. İster toplumsal cinsiyet normlarına bağlı olsun ya da olmasın romandaki her kadın ataerkilliğin farklı bir yüzü ile muhataptır. İster alt ve orta sosyo-ekonomik tabakadan olsun ister daha liberal, feminist veya devrimci her kadın ya eylemleri ya da düşünceleri nedeniyle toplumsal cinsiyetin kalıplarınca şekillendirilmek istenmektedir. Özellikle Hasan’ın öne sürdüğü insanın uzlaşma kültürüne yeri gelince ayaklanması gerektiği fikri eril olanın kendisine yönelince hoş karşılanmamaktadır. Hasan da kızının ya da Ayşe’nin Atilla’ya karşı çıkmasını istese de kendi beklentileri konusunda uzlaşmazlık yapılıncı anlayış sergilememektedir. Bu bağlamda dişil olan eril olanın işine yaradığı sürece kabul görür denilebilir.

Toplumsal cinsiyet olgusunu kuvvetlendiren unsurlardan birisi de performativite yaklaşımıdır. Daha önce 2.2’ci bölümde ele alınmış olan bu kavram belli cinsiyet normlarının belli bir cinsiyete işaret etmesi ve onu tanımlaması olarak ifade edilmişti. Bu bağlamda **Eşik**’te belli gündelik davranışların sadece kadınlar tarafından yerine getirilmesinin normal görüldüğü ve aynı davranışı sergilemeye çalışan bir erkeğin ise bu yönünün yadırgandığı fark edilir. Darbe sonrasında hapisten çıkan Atilla’yı ziyarete giden Hasan birlikte yenen yemekten sonra sofrayı toplamaya yardım etmek ister;

“Hasan da başlıyor tabakları toplamaya. Atilla şaşkın onu izliyor. Gel yahu, Zehralar toplar, laflayalım biz. İsteksiz bırakıyor elindekileri. Kaç yıldır alıştı ev işlerini yapmaya. Kadınlar çalışırken oturmak tuhaf geliyor şimdi. Hasan’ın bu davranışını onunla yalnız kalmak istememesine bağlıyor Atilla. Yanılıyor. Ayşe az mücadele vermedi bu konuda. Ne yalan söylesin, son yıllarda kadın hakları üzerine okuduğu bazı kitapların etkisi oldu bunda. Hem artık eskisi gibi değil, devrimci mücadelenin kızıştığı yıllarda başkaydı durum. Erkeklerden yorgun argın döndükleri evlerinde bir de mutfığa girmelerini, ortalığı toplamalarını istemek haksızlık olurdu tabii. Ama şimdi öyle mi? ... Feministler bizi adam etti abi, diyor... Kuşku var Atilla’nın gözlerinde. Feminist dalgadan da mı etkilendi bu? ... ‘Haydaa, yok abi, feminizmi savunmuyorum da, aşırı uçlarda söylemlerine rağmen, biz devrimcilerin de kadın sorununun varlığından haberdar olmamıza yaradı diyorum.’”²⁸

²⁷ A.e. , s. 228-229.

²⁸ A.e. , s. 118-119.

Ev ve mutfak temelli işlerin hep kadınlar tarafından yerine getirilmesi toplumsal bir kabul olarak gündelik yaşamın içerisinde kendini göstermektedir. Burada her ne kadar Atilla'nın endişesi daha çok Hasan'ın yenilikçi fikirleri olsa da kadın sorununu bir sorun olarak dahi görememesi ayrı bir meseledir. Her tür bakım hizmetinin performatif olarak hep kadınlarca ele alınması Atilla için yadırganacak bir durum değildir zaten romanda başka sahnelerde de karısı Zehra'nın yoğun ev içi mesaisini kimi zaman bezginlikle ama genelde sessizce sürdürdüğü görülür. Bu anlarda Atilla geleneksel ve ataerkil bir baba modeli işlevinde bu hizmetlerden faydalanan ama iştirak etmeyen bir konumda bulunur. Öte yandan Zeynep ise toplumsal cinsiyet kalıplarına uymayan bir kişiliktir. Hasan'ın tercih ettiği öteki kadın olarak “uçucu ele avuca sığmayan... her an her şeyi yapabilir, önünü arkasını düşünmez... savrulan, hiçbir yere tutunamayan bağımsız”²⁹ bir kadındır. Hasan'ın önerisi ile edindikleri dişi köpeğe *Serseri* adını takmıştır, “Ne yani hep erkekler mi serserilik yapacak?”³⁰ Bir kadın olarak toplumsal normlara uymayarak özgür ve bakım ahlakı konusunda eril bir yaklaşım sergileyen bir tavır içerisinde. Kısacası, Zeynep performatif anlamda karşı cinsiyetin kültürel davranışlarını sergileyerek kadınlığa dair toplumsal algıyı yapısöküme uğratmış olmaktadır.

Kadının ve dişil olanın varlık gösterebilmek için eril olanın onay ve desteğine ihtiyaç duyması simgesel düzenin ataerkil özelliğinden kaynaklanmaktadır. Ayşe'nin Hasan ile olan ilk tanışma döneminde abisi Atilla'nın onayı önemli bir ayrıntıdır, “Benim fikrimi de bildir kendisine. Hasan'la arkadaşlık etmeleri beni çok mutlu eder.”³¹ Zaten Ayşe abisinin gözünde hiç büyümemiştir,

“Ağabeyi onu küçük kız kardeşi olarak görmekten vazgeçemedi bir türlü... Bir fikir söylese küçük kardeşini susturuyor hemen... Yediği önünde yemediği arkasında bir çocuk Atilla. Ayşe ve ablası onun etrafında dört dönüyor. Aman bir isteği olur da yerine getirilmezse hır çıkmasın. Sağı solu belli olmaz onun.”³²

Benzer bir yaklaşımı Hasan da Eylül'e karşı sergilemektedir. Kızının hiçbir çabasını yeterince iyi bulmayan Hasan mücadeleci olmayı ve gerektiğinde annesine karşı dahi uzlaşmamayı öğütlemektedir. Eril olanın dişil olana karşı had koyucu oluşu toplum içerisinde ikilem yaratmaktadır zira dişil olanın yadsınıp karşı çıkılması sertlik ve erilliğin daha baskın hale gelmesine sebep olmaktadır. Atilla da bir anlamda kızı seviyesine indirmediği Ayşe'yi kendi fikirleri çerçevesince yönetmektedir.

²⁹ A.e. , s. 147.

³⁰ A.e. , s. 148.

³¹ A.e. , s. 47.

³² A.e. , s. 60-61.

Öyle bir an gelir ki fikirlerine itiraz edilmesini hazmedemeyen Atilla dayısı ile annesini sürekli eleştiren babası Eylül'ün zihninde yekvücut olurlar adeta, “ ‘Annen hep böyledir’ diyor babası, “değişmez katı kuralları vardır. Vazgeçmez onlardan.” Babası nerden çıktı? Bir karışıklık oldu... Aman işte dayısı da sevmiyor uzatmayı.”³³ Hem Atilla hem de Hasan Ayşe'yi diğerine karşı konumlandırmaya çalışmaktadır. Bu yönlendirilmeden artık rahatsızlık duyan Ayşe abisi ile ipleri kopararak uzlaşmamayı ve simgeseldeki hak edilmiş varlığını hatırlatmak istemektedir. Editörlüğünü yaptığı örgüt dergisinin kapak konusuna abisinin itiraz etmesi üzerine başlayan tartışmanın sonunda Ayşe her zaman yaptığından farklı olarak bu sefer uzlaşmaz, “Tamam kavgaya denemez doğru. Sen konuştun ben sustum. Sen azarladın, ben yedim azarı oturdum. Sen itham ettin, ben boyun eğdim. Ama burada ne var biliyor musun? Kalp. Kırdın döktün sonra iki dakikada kendine gelemes o.”³⁴ Kendini evden kovdurtan Ayşe önüne konan eril sınırlara sonunda başkaldırabilmiştir. Aslında hem Ayşe hem de Eylül simgeselin eril kıstaslarını varlıklarına bir engel olarak fark edip onunla mücadele etmeyi ve bu çatışmanın sonucunda ayakları yere sağlam basan bir varoluşsal misyonu benimseyerek ortaya çıkabilmişlerdir. Eylül toplumsal problemleri dert edinip bireylere farkındalık taşımayı, Ayşe de bu çabaya araçsal anlamda yardım eli uzatarak hem kendi kızının hem de genel manada dışıl olanın güçlenmesine yardımcı olmuştur.

Eşik romanında tercih edilen tarihsel dönem tam olarak sanayi toplumu olma özelliklerini aynı yıllara denk gelen batı toplumu kadar yansıtmasa da yine de ataerkillik sergilemesi bakımından benzerlik göstermektedir. Darbe yıllarının öncesinde ve sonrasında 1980'lerin Türkiye'si ekonomik ve kültürel hayat anlamında sıçrama yapmaya çalışan ve gelişmekte olan bir ülke konumundadır. Buna rağmen aynı zamanda modern hayatın öncü sıkıntılarını barındıran yarı kapalı bir toplum modelidir. Modern toplum ve modern üretim ilişkilerinin getirilerinden biri olan duygusal bastırmanın ekonomik temelleri tam şekillenmiş olmasa da bu bastırmanın kültürel kökenleri geleneksel aile ilişkilerinin yansıması olarak gözlemlenebilmektedir. Duygusal bastırma bireyin hazlarını ertelemesine ve karşılığında bu enerjiyi toplumsal ürünler ortaya çıkarmaya çabalayarak dengelemeye yöneltmektedir. Eylül'ün babası onu oldukça erken bir yaştan itibaren devrimci ve toplumsal meselelere duyarlı biri olmasını sağlayacak telkinlerde bulunmuştur. Bunu yaparken ise baba olmanın gerektirdiği kabul ve onay duygusunu hissettirme davranışını yeterince ortaya koyamamıştır. Eylül'ün ihtiyaç hissettiği korunup kollanma duygusunun yeterli oranda sağlanamaması Eylül'ün daha bireysel ve içine dönük bir kişilik geliştirmesine zemin hazırlamıştır.

³³ A.e. , s. 202.

³⁴ A.e. , s. 203. Ayşe'nin bu çıkışında güç mücadelesinden çok duygularının yok sayılmasının payı vardır.

Bu durum Erich Fromm'un baba sevgisini şartlı sevgi kategorisine dâhil etmesine örnek olarak verilebilir. Buna göre çocuk itaat ederek babasının sevgisini kazanmaya çalışmaktadır çünkü bu sevginin ortadan kaybolma ihtimali onu korkutur.³⁵ Eylül'ün bu anlamdaki benzer korkusu babasının onu artık "Eylül arkadaşı"³⁶ statüsüne indirgemesiyle bir anlamda son bulur. Asıl öldürücü darbe de "Sen annenin kızısın, benim değil"³⁷ demesiyle tamamlanmış olur. Babasından dolayı eksik yaşantıladığı duygusal bütünlük duygusunu telafi adına daha toplumsal projeler ortaya koymaya yönelir Eylül. Öncelikle olarak annesinin önerdiği bir tiyatro grubuna katılır. Onay ve kabul duygusunu yaşadığı bu grup ile problemler yerine çözüm yollarına odaklanmanın öneminin ayırdına varır.³⁸ Aynı zamanda yakın ve uzak sosyal çevresinde zor hayat sahibi insanların sorunlarına odaklanmaya başlar. Eylül'ün bu çabası yaşadığı hayatın ve sahip olduklarının farkına varmasını ve hayatını farklı bir açıdan değerlendirmesine vesile olur. Yeni okulundaki arkadaşının okula gelmemesi üzerine evine yaptığı ziyarette arkadaşının kendi ailesi tarafından dövüldüğünü ve zorla okuldan alınarak evlendirilmek üzere memleketine gönderildiğini öğrenir. Bir süre sonra arkadaşından kendisine ulaşan bir mektup ile olayın iç yüzüne vakıf olan Eylül arkadaşı Elif vasıtasıyla Charles Horton Cooley'nin bahsettiği *ayna benlik* durumunu deneyimlemiş olur, "Her şeyden bıktım Eylül. Ölmek istiyorum... Ben okuduğum o romanları istiyorum. Oradaki en acılı hayat bile bundan iyidir. Ben oradaki aşkları, oradaki arkadaşlıkları istiyorum. Ben senin hayatını istiyorum. Senin anneni, senin dayını istiyorum!"³⁹ Bu durum aynı zamanda benliğin doğuştan gelmeyip sosyal ilişkiler sonucu kazanıldığını iddia eden sembolik etkileşimci anlayışa da uygun düşen bir anlatı örneği olarak değerlendirilebilir.⁴⁰ Kısaca hatırlanacak olursa, C.H.Cooley'nin ayna benlik yaklaşımına göre hayatımızdaki ötekilerin şekillendirdiği benliğimiz buna etki edecek ötekileri seçerken aktif ve seçici bir rol üstlenir.⁴¹ Diğer bir ifadeyle, ötekiler ile benlik arasında kurulan bir eşdeğerlik veya yakınlık etkisi aranır. Benzer şekilde Eylül de arkadaşı Elif üzerinden kendisine bir ayna tutmuştur. Kendi hayatına Elif'in aynası üzerinden bakıldığında bazı benzerlikler veya paralellikler saptanabilir. Öncelikle her iki kız çocuğu aynı yaşta, aynı sınıfta ve adları aynı harfle başlamaktadır. Her ikisinin hayatında ön plana çıkan nesne ilişkileri temsilcileri anneler, babalar ve dayılarıdır.

³⁵ Bagley, a.g.e. , s. 57.

³⁶ Zileli, a.g.e. , 2011, s. 271.

³⁷ A.e. , s. 321.

³⁸ A.e. , s. 301. Sanatsal faaliyetin kaybın telafisi adına önemli bir araç oluşu ve yıkıma uğrayan anlam dünyasının tekrar kurulmasına yardımcı olması hakkında bkz. Cebeci, a.g.e. , s. 248.

³⁹ A.e. , s. 314-315.

⁴⁰ Yikebali, a.g.e. , s. 200.

⁴¹ Kınağ, a.g.e. , s. 52.

Buna karşın farklılık üzerinden benzerlik oluşturacak unsurlar ise iki aile yapısının farklı sosyo-kültürel yapılarıdır. Elif'in ailesi alt sosyo-ekonomik ve eğitimsiz tabakaya mensupken Eylül'ün ailesi orta sosyo-ekonomik ve okumuş özelliktedir. Eylül'ün farkındalığını eski kolej ortamındaki arkadaşları üzerinden değil de devlet okulundaki yeni arkadaşı üzerinden deneyimlemesi Cooley'nin ayna benlikte seçicilik ölçütüne uygun düşmektedir. Bireyler olarak yaşantımızda çokça benzer ama çokça da farklı ötekiler bizler için ayna benlik işlevi görebilir.

Toplumsallık ve onu oluşturan unsurlara dair ele alınacak son başlık **Eşik** romanında betimlenen aile kurumunun sahip olduğu özelliklerinin Eylül'ün kendiliğini nasıl etkilediğidir. Güler Okman Fişek'in bahsettiği ailevi benlik yapısının bu romanda işlerlik kazandığını görmekteyiz. Eylül'ün ailesi tek çocuklu bir çekirdek aile olsa da ikincil aile bağlarının varlığının Türk toplumunda karşımıza çıkan ailevi benliğe uygun olduğu görülmektedir. Bu yapıdaki bir aileye uygun olarak ast-üst benzeri bir hiyerarşinin varlığı ile anne-çocuk ile çocuk-diğer aile bireyleri arasında bir sevgi ilişkisinin varlığı gözlemlenmelidir. Atilla üç farklı ailenin üstü konumunda bulunarak bu konumu doldurmaktayken Ayşe ve Zehra'nın diğer aile fertlerine yönelik bakım ahlakı içeren davranışları da sevgi ve yakınlık sunmaya örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte Hasan ile Eylül arasında görünürde hiyerarşik bir yapı olmasa da manevi bir baskı ve beklentinin olduğu açıkça hissedilir çünkü Hasan'ın eylemlerinin ruhsal etkilerini Eylül hissetmekte ve olası sonuçlarıyla yaşamaktadır. Eylül'ün benliğinde babasıyla birlikte etki eden ötekiler özellikle dayısı ve onun ailesidir. Eylül'ün zaman zaman kuzenleri ve dayısının kendi çocukları ile ilişkisi üzerinden bazı özdeşimler kurduğu görülmektedir;

'Koridor boyu duvarlarda asılı resimlere baktı... Babasının kucağında Bora ile Berrak... Berrak'ın beş yaşındaki eli babasının dizinde duruyor öylece. Rahat ve güvende. Gözlerinde ışıklar yanıyor... Yengesi, dayısı, Berrak ve Bora siyah-beyaz bir karenin içindeler bu kez... Yengesi biraz mağrur. Bu benim ailem, biz çok mutlu bir aileyiz diyor objektife. Dayısı ise üçünü birden kucaklamış. Fotoğrafın en solundakinin omzuna kadar erişmiş parmakları.'⁴²

Eylül'ün doğumunda ailenin diğer fertleri de ziyarete gelmişlerdir. Ufacık evde kendi şartlarında mütevazı bir kutlamanın katılımcıları olurlar. Ailenin büyüğü olan Sabri Bey Ayşe ile Atilla'nın hâkimlik mesleğini icra eden babasıdır. Simgesel düzende yetkin bir konumda bulunmasına rağmen kendi evinde karısı Firuze Hanım'ın sözü geçmektedir. O kadar ki Sabri Bey ailenin konumca en itibarlısı olmasına karşın yeni doğan bebeğe isim verme ve kulağına fısıldama yetkisini oğlu Atilla'ya tahsis edecektir Firuze Hanım, " İsmi koyan kimse o söyler, diyor anneanne.

⁴² Zileli, a.g.e. , 2011, s. 201.

Bu adetten kimsenin haberi yok. Ama öyle otoriter çıkıyor ki sesi. Dede dâhil, kimse itiraz edecek gücü bulamıyor kendinde.”⁴³ Firuze Hanım’ın oğluna aynı oranda otoriter davranmaması dikkat çekmektedir. Hatta Atilla’nın aile içerisinde babasını da aşan bir otoriteye sahip olmasını annesine borçlu olduğu söylenebilir, “Evin prensi olarak her şeyin ona göre şekillenmesini isterdi. Benim de teyzenin de yaşamında herkesten daha çok söz hakkı olduğuna inanmıştı bir kere. Bunu da anneannen sağlamıştı.”⁴⁴ Öte yandan Hasan’ın kendi annesine dair kısa ama önemli bir ayrıntı paylaşılır. Bu Hasan’ın annesi ile olan ilişkisinin niteliğine dair önemli bir bölüm olarak değerlendirilebilir zira tıpkı Firuze Hanım’ın uyandırdığı etkiye benzer şekilde Hasan’ın annesi de oğlunun şakacı, muzip ve çocuksu yanlarını beslemiş görünmektedir;

‘Hani şu devamsızlıktan sınıfta kaldığını öğrendiği gün, annesinden dayak yememek için masanın altına saklanan çocuktan farkı yok şimdi. Ne demişti, ‘Çabuk söyle bana, üst üste gitmediğin günler var mı?’ diye bağırdığında annesi? Alt alta gitmediğim günler var! Ah bu Hasan yok mu diye anlatırdı kayınvalide, ne yapayım, öyle deyince elimde değil, gülmekten alamadım kendimi. Kayınvalide de az değildir aslında. Hasan bütün muzipliklerini ondan almış. Başımı alıp gideceğim bu evden diye bağırp duran kocasına, aman başını bırak da git, diyebilen bir kadının çocuğundan ne beklenir ki?’⁴⁵

Burada önemli bir hususun altını çizmekte fayda vardır. Ailedeki kadınların daha ciddi ve yaptıkları davranışların sorumluluğunu alan bir konumda tutulmalarına karşın erkeklerin rahat, buyurgan ve bencil tavırları rahatlıkla göze çarpmaktadır. Ayşe kızı ve Hasan-Atilla arasındaki dengeleri korumak ve kollamak konusunda ne kadar dikkat ediyorsa Hasan da bir o kadar sorumsuz davranmaktadır. Zehra ne kadar bakım ahlakını benimsemiş ise Atilla da bir o kadar karısına minnet etmez. Eylül ilişkilerini düzeltmek için ne kadar çabalasa da babası köprüleri atmaktan çekinmez. Bu şekliyle ataerkil aile yapısını tekrardan üreten dinamiklerin yine kadınlar tarafından üretildiğini görürüz. Hem Firuze Hanım’ın hem de adını bilemediğimiz kayınvalidenin oğullarını yetiştirme biçimleri bu düzeni devam ettiren pratikler olmaktadır. Bu çocuklar ya bir prens gibi doğuştan imtiyazlı kılınırlar ya da bir çocuk konumunda tutularak hayatları boyunca sorumluluklarını tam bilemeden ve farkına varamadan büyütülürler.

⁴³ A.e. , s. 29.

⁴⁴ A.e. , s. 198.

⁴⁵ A.e. , s. 121.

3.4 Antilop ve Flurya 'da Toplumsallık

Toplumsal olanın öteki ile başladığı yerde insan hayatındaki ilk ötekiler olarak anne ve baba konumlanır. Bunun dışında hayatımıza sırasıyla giren tüm diğer ötekiler ile kişiliğimizin diğer yönleri açığa çıkmaktadır. Ötekinin tuttuğu her bir aynada farklı bir ben görürüz. Jimmy de dünyada tek başına kaldığı anda ötekilerin varlığına olan derin özlemini fark eder. Coral Ann Howells bu durumu Jimmy'nin içerisinde bulunduğu çifte bilinç durumu ile açıklar.¹ Jimmy, Kar Adamı olarak kendi içindeki öteki ile küçük bir toplum olmaya çalışmaktadır ki bugünkü Kar Adamı'nın kim olduğunu Jimmy olduğu zamanları değerlendirerek anlamlandırabilsin. Bu anlayış aynı zamanda benliğin özünün toplumsallıkta yattığını sorunsallaştıran sembolik etkileşimcilik teorisi ile de uyumlu bir yaklaşım olarak görünür. Tek olan benlikte anlam üretilmezken diğer nesneler bizleri çoğaltarak toplumsallaştırır. Nesnelerin birbiri ile olan etkileşimi toplumu dönüştürmekteyken dönüşen bu toplum içinde ortaya çıkan ilişkiler de toplumdan bağımsız olarak incelenemez. O nedenle Jimmy'nin hikâyesini anlamak adına çıkılan bu akademik yolculukta Margaret Atwood'un betimlediği toplumu anlamakta fayda görülmektedir.

Margaret Atwood bu romanındaki hikâyeyi ileri teknolojinin hüküm sürdüğü kapitalist ve ataerkil bir toplum içerisinde şekillendirmiştir. Yer ve zaman muğlak bırakılmış olsa da verilen ipuçlarından Amerika'nın doğu yakasında bir yerde 1999 yılı civarında doğduğu düşünülen Jimmy, yirmi sekiz yaş civarında dahi bilim adamı ve arkadaşı Flurya tarafından tasarlanmış biyolojik felaketin mağduru olarak yaşayan tek insan olarak kalakalmıştır.² Bu yeri mesken edinmiş toplumun mekânsal olarak ayrıştığı gözlemlenmektedir. İnsanlar Modüller/Siteler ve Avam Diyarı adlı iki farklı yerleşim alanında yaşamaktadırlar.³ Daha elit, zengin ve zeki insanlar Modüllerde/Sitelerde yüksek güvenli ve etrafı çevrilmiş olarak yaşarken daha tekinsiz, sistem açısından tehlikeli ve ortalama halk Avam diyarında ikamet etmektedir. Modüllerde/Sitelerde hayat her manada steril ve tehlikesizdir.

¹ Howells, a.g.e. , s. 172.

² Bloom, a.g.e. , s. 94.

³ Zekâ ve para kazanma hırının şekillendirdiği bu Modüller yaşam alanları olarak milliyet temelli değildir. Hâlbuki aidiyet adına milliyet duygusunun önemli oluşu ve ulus devletin bir nevi baba işlevi gördüğünden bundan yoksun kalan bireyin ise aidiyet geliştiremeyeceği iddiası için bkz. Michael Spiegel, "Character in a Post-national World: Neomedievalism in Atwood's 'Oryx and Crake'", **Mosaic: An Interdisciplinary Critical Journal**, Vol. 43, No. 3, September 2010, s. 131.

Üst düzey insanların yaşadığı bu yerlerdeki evlerin eşyaları dahi reproduksiyon mobilyadan oluşmaktadır.⁴ Avam diyarının bu insanlar açısından tehdit oluşturması nedeniyle güvenlik görevlileri modüllerden/sitelerden çıkılacağı zaman bireylere eşlik etmektedirler. Romanda modüllere/sitelere dair anlatım daha az iken Avam Diyarına daha çok yer ayrılmıştır. Buna göre Avam Diyarı'nda “kamu güvenliği sağlam değildi... Ayrıca keşler, gaspçılar, dilenciler, deliler”⁵ bolca vardır. Çocukların daha başıboş olduğu bu yerde yapılan eylemlerin tek gözeticisi ebeveynlerdir, güvenlik değil,⁶

‘Sıra sıra uzanan rengi solmuş binalar, küçücük balkonlu apartman daireleri, parmaklıklara asılmış çamaşırlar, bacalarından duman tüten fabrikalar, taş ocakları. Herhalde yüksek ısıli çöp yakma fırını olan bir şeyin yanındaki dev çöp yığını... Neon ışıklarıyla bezeli bir sokaktaki barlar, kızların takıldığı mekânlar ve tarihi eser gibi görünen sinema... Avam Diyarı'nda her şey öyle sınırsız, öyle geçirgen, öyle nüfuz edilir, öyle ardına dek açık görünüyordu ki... Sitelerdeki inanişâ göre, Avam Diyarı'nda ticaret dışında ilginç hiçbir şey yapılmazdı: Zihinsel bir hayat yaşanmazdı. Ticaret yapıldı ve bol bol suç işlenirdi, o kadar.’⁷

Avam Diyarı'nın havası “daha çok çöp” ve “hava temizleyici kulelerin”⁸ azlığından dolayı pistir ve bu nedenle de adeta bulaşıcı hastalık mikropları ile kaynayan “dev bir Petri kabı”⁹ gibidir. Kısacası, sitelerde yaşayan Jimmy gibilerin “ne yapacağını, nasıl davranacağını”¹⁰ bilemeyeceği tekinsiz bir ortamdır.

Mekânsal ayrışmanın olduğu bu toplumda sınıfsal ayrışma da had safhadadır. İnsanlar büyük teknolojik şirketlerin bünyesinde çalışacak nitelikteyse Modül/Sitelerde yaşamakta ve çocukları da buradaki okullarda eğitim görmektedir. Bu çocukların ise sayısal ve sözel yeteneklerine göre okullara yönlendirilmeleri bireylerin ayrışma düzeylerini ortaya koymak bakımından önemlidir. Zeki öğrencilere sahip okullara daha çok imkânın sunulması alışıldık bir durumdur. Öğrenciler de bu ayrımı davranışlarıyla beslemekte ve bir öğrencinin kendi okullarından “olmadığını - üstelik açıkça hor gördükleri bir okulda okuduğunu – öğrenince, onunla ilgilenmeyi kesmektedirler. Kendi fakültelerinden öğrencilere türdeş, geri kalan bütün insanlarsa tanımsızlar diyorlardı.”¹¹ Üniversiteyi bitirdikten sonra da öğrenciler zekâ seviyelerine göre işlere girmekte ve üst seviyede çalışanlara üst düzey imkânlar sağlanmaktadır.

⁴ Atwood, a.g.e. , 2018, s. 47.

⁵ A.e. , s. 48.

⁶ A.e. , s. 98.

⁷ A.e. , s. 233-234.

⁸ A.e. , s. 330.

⁹ A.e. , s. 329.

¹⁰ A.e. , s. 234.

¹¹ A.e. , s. 246.

Jimmy'nin kendisi ortalama zekâyâ sahip bir kişi olarak zeki ebeveynlere ve dâhiyane zeki bir arkadaşa sahip olmanın avantajlarını kullanarak üst düzey bir hayatı hak etmese(!) de nimetlerinden faydalanmaktadır. Bir taraftan da annesi Avam Diyarına kaçış biri olarak “Jimmy güvenilir değildi, güvenlik riskiydi, lekeliydi”¹² ve sürekli gözetim altında tutulmaktadır.

İş yaşamında ise gizli ve tehlikeli bağlantılar sıkı bir şekilde takip edilmekte ve acımasızca cezalandırılmaktadır. Üst düzey teknolojik gelişmelerin ve buluşların rekabet ortamı içerisinde sürdürölmesi nedeniyle şirketler arası takip ve kontrol had safhadadır. Jimmy'nin annesinin üst düzey bilgilere sahip biri olarak kaçış olması nedeniyle Jimmy ve babası uzun süre takip edilmiş ve sorgulanmışlardır. Özellikle Jimmy belli aralıklarla güvenlik görevlileri tarafından ziyaret edilmektedir. Diğer yandan arkadaşı Flurya'nın babası da bir suikaste kurban gitmiş görünmektedir. Her ne kadar bir Avam Diyarı üst geçidinden geçerken düşmüş gibi gösterilse de oğlu babasının bildiği şeylerden ötürü öldürölüdüğünü düşünmektedir. Vitamin haplarının içine eklenen hastalık yapıcı virüslerin varlığını halka açıklamayı düşünen babasının satışların uğrayacağı zararı göze almak istemeyen karanlık odaklarca susturulmuş olabileceği ihtimali yüksektir. Babasının halka açılma niyetini bilen iki kişiden birinin eşi diğerinin de arkadaşı oluşu Flurya'nın zihninde şüphelerin onların üzerinde toplanmasına neden olur. Bu tespitlerin açıkça ortaya çıkardığı şey toplumda rekabet, güvensizlik ve kapitalist anlayışın günlük yaşamı derinden etkileyen kıstaslar olmasıdır. Yakın ve ailevi bağlar bu kıstaslardan zarar görmekte ve bireyler birincil olarak bu kıstasların gölgesi altında yaşam sürmektedirler. Bu toplumda ahlaki zaafılar da had safhadadır. Daha uzak coğrafyadaki küçük yaştaki çocuklar ihtiyaç sahibi aileleri tarafından insan tacirlerine satılmakta ve bir daha da kendilerinden haber alınamamaktadır. Özellikle kız çocuklarının porno endüstrisinin sömürdüğü görüntüleri Jimmy'nin ve benzerlerinin ekranlarını doldurmakta ve onlarca defa seyredilerek sömürölmelerine katkıda bulunmaktadır. Jimmy ve Flurya yaşlarında nice genç çocuk bu tarz sitelerin müdavimleri arasındadır. Yaptığı eylemin ahlakiliğini hiç sorgulamamış olan Jimmy bir gün bu sitelerden birinde gördüğü kız çocuğundan çok etkilenir çünkü küçük kız aniden “dönüp kameraya, izleyicinin gözlerinin içine baktı... Jimmy'nin gözlerine, içindeki gizli kişiye baktı. O bakış *seni görüyorum*, diyordu. *İzlediğini görüyorum. Seni tanıyorum. Ne istediğini biliyorum*.”¹³

¹² A.e. , s. 218.

¹³ A.e. , s. 117-118. Öteki'nin yüzünün kişideki sorumluluk ve etik duygusunu uyandırdığına dair yaklaşımın tartışıldığı eser için bkz. Şavkay, a.g.e. , b.a. Emmanuel Levinas'ın insan yüzünün diğerinde açığa çıkardığı sorumluluk hissi ve bu his üzerinden kurulacak ilişki biçimi için kişinin kendi zayıflığını ve savunmasızlığını kabul etmiş olması gerektiğine dair anlayış Jimmy ve Antilop arasındaki ilişkinin doğasını anlamaya yardımcı olmaktadır.

Bu bakışa muhatap olduğunu düşünen Jimmy gördüğü o kızı unutamaz ve daha ileride bir gün o kız olduğunu düşündüğü Antilop ile karşılaşır. Antilop'u kendi amaçları için kullanmak üzere izini sürüp bulan Flurya'dır ve zamanında Jimmy'nin de ondan etkilenmiş olduğunun farkındadır. Antilop ile duygusal bir ilişkiye giren Jimmy için bu kız iki açıdan diğer sevgililerinden çok farklıdır. Birincisi, bir tek Antilop Jimmy'nin “korkunç annesinden etkilenmeyen tek kadın... olmuştu... Antilop ona acımamıştı; kendine de acımazdı. Duygusuz değildi: Tersine. Ama Jimmy'nin hissettirmek istediği duyguları hissetmeyi reddetmişti.”¹⁴ İkincisi de bir tek Antilop Jimmy'nin vicdanındaki sorumluluk hissini açığa çıkarmayı başarmış olmasıdır. Antilop kendisini kurban olarak görmeyi reddetmektedir ve ona bunu salıklayan her yaklaşımdan da ustaca uzak durmaktadır. Jimmy'ye annesini ve Antilop'u benzer şekilde algılatan duygu her ikisine duyduğu sorumluluk hissiyle karışık sevgi ve acıma hisleridir. Her ikisinin yüzünü gördüğünde içinde uyanan merhamet, sevgi ve sorumluluk duyguları onu Flurya'nın Çocukları'yla beraber geleceğe taşıyan kişilik özellikleri olacaktır.

Jimmy'nin annesi üzerinden öğrendiği ilişki anlayışını hayatındaki diğer nesnelerle aynen modellediği eğiliminden bu tezin 3.2. bölümünde bahsedilmişti. Jimmy'nin toplumsal bir kişilik kazanıp kendiyi barışık yaşayabilmesi için ihtiyaç hissettiği bazı duyguların varlığına ihtiyacı vardır. Tüm kız arkadaşlarında açığa çıkarmaya çalıştığı acıma ve mağduriyet duygusu onun manevi beslendiği bir kaynak gibidir. Buna karşın özellikle Antilop bu duyguyu ona geri yansıtmakta direnç göstermektedir. Öteki'nin aynasından ona geri yansımayan bu duygu Jimmy'ye gerçekçi gelmemektedir, “Sana inanmıyorum, dedi Jimmy. Antilop'un öfkesi neredeydi? İçinde ne kadar derinlerde gömülüydü? Jimmy o öfkeyi dışarı çıkarmak için ne yapmalıydı?”¹⁵ İsteddiği tepkiyi Antilop'tan alamayan Jimmy bu nedenle kontrol duygusunu sağlayamadığını ve Antilop'u elinde tutmakta zorlandığını düşünmektedir. Uçucu ve ele gelmez varlığıyla Antilop Jimmy için kendi kişiliğine yönelik bir muğlaklık ve bilinmezlik aynası tutmasına neden olmaktadır. Benzer şekilde Flurya da Jimmy için gizemli bir kişilik olmuştur. Onun yıkıcı niyetlerini ve gizli planlarını birçok belirtiyeye rağmen fark edemediği için kendine kızmaktadır, “Flurya'nın buzdolabı mıknatıslarındaki değişimden bahsedebilirdi aslında. Buzdolabı mıknatısları, sahipleri hakkında pek çok ipucu verir. Ama o sırada onlar üstüne pek düşünmüyordu.”¹⁶ Jimmy bu iki arkadaşının kişiliklerini ne kadar kestiremese de onlar Jimmy'yi çok iyi tanımışlar ve onun bu projeye sahip çıkacağını bildiklerinden Flurya'nın Çocukları'nı ona emanet etmekle aslında bir anlamda geleceği emanet etmişlerdir.

¹⁴ A.e. , s. 227-228.

¹⁵ A.e. , s. 174.

¹⁶ A.e. , s. 394.

Jimmy hayatındaki ötekilerin varlığına çokça ihtiyaç hissetmektedir. Üniversitede ailesinden uzaklaştığı bir dönemde çevresindeki arkadaşları eğlendirerek kendini simgesel düzende konumlandırmaya çalışmaktadır. Bu davranışının arka planında hem kendince bir tür başkaldırı yapmak hem de farklı bir yoldan varlığını hissettirip kendini konumlamak yatmaktadır, “ Sistem onu toplum dışıların arasına atmıştı, okuduğu bölüm de artık geçerliliği kalmamış bir zaman kaybı olarak görülüyordu... Madem öyleydi, Jimmy gereksiz konuları araştırmayı kendine gaye edinecekti. Gereksizliğin şampiyonu, savunucusu ve koruyucusu olacaktı.”¹⁷ Zamanla daha da yalnızlaşacak ve toplum dışına itilecek olan Jimmy artık tek insan olarak kalacak ve insanlığını karşılaştıracığı kimseyi bulamayacaktır, “Beyni büyüdü mü, yoksa küçüldü mü? Bilmiyor, çünkü kıstas olarak kullanabileceği bir başkası yok. Siste kaybolmuş biri o. Etrafında karşılaştırmalı değerlendirmede kullanabileceği bir şey yok.”¹⁸ Bu süreçte Jimmy, Kar Adamı olarak kendiyi ilgili içe bakış geliştirerek davranışlarını değerlendirmektedir. Kendini bir özne benlik olarak değerlendirdiğinde “biraz da kıskançlıkla Jimmy o zamanlar kendine amma güveniyormuş, diye düşünüyor.”¹⁹ Hâlbuki Jimmy bir nesne benlik olarak kendisini değiştirmeye iten şartları ve kişileri değerlendirdiğinde geldiği noktayı görebilmektedir;

‘Adım Kar Adamı’ dedi Jimmy; bu adı düşünüp taşınarak seçmişti. Artık Jimmy olmak istemiyordu, hatta Jim bile... Hele Çalı Balabanı olmayı hiç istemiyordu: Çalı Balabanı olarak hayatı pek iyi gitmemişti. Geçmiş unutulmalıydı... Uzak geçmiş, yakın geçmiş, tüm geçmişleri. Yalnızca anı yaşamalıydı... Suçluluk duymadan, beklenti taşımadan... Adını değiştirmesi bunu sağlayabilirdi.”²⁰

O halde Jimmy özne benlik, Kar Adamı ise nesne benlik olarak tanımlanabilir çünkü onu Kar Adamı olmaya götüren yolda, “başkalarının kendisi hakkındaki fikirlerini umursamak zayıf yönlerinden”²¹ biri olduğunun farkına vararak bir iç bakış geliştirebilmiştir. Öte yandan Flurya²² başından beri tek kişiliğe sahip olarak betimlenmektedir,

¹⁷ A.e. , s. 232.

¹⁸ A.e. , s. 277.

¹⁹ A.e. , s. 97.

²⁰ A.e. , s. 395.

²¹ A.e. , s. 98.

²² Klara Naszkowska 19.yy’dan beri edebiyatta sık rastlanan “doppelganger” yani ikili/ikiz kahraman konusuna değinmektedir. Bkz, K. Naszkowska, “Living Mirror: The Representation of Doubling Identities in the British and Polish Women’s Literature (1846–1938)”, **The University of Edinburgh**, doktora tezi, 2012, s. 22. Aynı eserde yer alan ve benzerlikleri üzerinden karşılaştırılan kahramanların ikizlerinin bir tür alt benlik/öteki olarak algılanabileceği öngörülmektedir. Benzer şekilde Gülsün Nakıboğlu da ikiz kahramanı *eşruh* olarak tanımlamakta ve bu tür kurgularda “kişilerin birbirini tamamlayan iyi-kötü, beden-ruh, akıl-duygu gibi iki zıt olguyu temsil” edebileceğini belirtmektedir, bkz. Gülsün Nakıboğlu, “Türk Roman Kurgusunda İkili Kahramanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı 4, Güz, 2014, s.79-80. Her ne kadar Jimmy ve Flurya birbirlerine birçok açıdan benzemeseler de zıtların birleşiminden de bir bütün çıkabileceği düşünülebilir. Nitekim Jimmy ancak Flurya’yı öldürdükten sonra bilinç sıçraması yaşamış ve arkadaşının kötücül emellerine alet olduğunu fark edebilmiştir. Bir anlamda ikisi de ileri toplumun yaralanmış bireyleri olarak ortak noktalarda buluşmakta ve eşruh kavramına uygun bir profil çizmektedirler.

“Kar Adamı, Flurya’yı Glenn olarak düşünmekte zorlanıyor; Flurya’nın daha sonraki kişiliği, önceki kişiliğini tamamen silmiş... Flurya yönü baştan beri onun içindeydi herhalde... Aslında Glenn diye biri yoktu; Glenn bir maskeydi o kadar.”²³ Bu durumda Flurya’nın nesne benlik konumuna geçemeyip, kendini nesne olarak konumlandırılamayıp eylemlerine toplumsal hassasiyet kazandıramadığını ve bir özne benlik olarak kendi bilinçdışının yönelttiği yolda hareket ettiği söylenebilir.

Jimmy’nin kişiliğindeki ve yaşamındaki temel değişim ve dönüşümlerin başlangıç noktasını annesi Sharon’ın çevresindeki olaylara ve kişilere yani nesnelere olan yaklaşım ve bakış açısını değiştirmesi oluşturur. Bu farklılık beraberinde diğer sosyal değişimleri de getirmiştir. Sharon bir anne olarak Jimmy için çok önemli bir noktada bulunmaktadır.²⁴ Eşyle beraber içerisinde bulunduğu evliliğin temellerinin daha yüce amaçlar doğrultusunda atılmış olduğu şu satırlarda açıkça görülür, “Eskiden neler konuşurduk, neler yapmak isterdik, hatırlamıyor musun? Bütün insanların hayatını güzelleştirmekten söz ederdik... Yalnızca zenginlerin değil. Sen eskiden öyle... eskiden ideallerin vardı.”²⁵ Halbuki kocası artık maddiyatın önceliklerini benimsemektedir. Maddiyatın ön plana çıkması ile beraber yürütülen sağlık projelerinde parası olanın faydalanacağı bir hizmet modeli ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda etik anlamda da sıkıntılı bir süreç başlamış ve Sharon bu iki temel nedenden dolayı yaptığı işin sonuçlarını sorgulamaya ve işine/çevresine yabancılaşmaya başlamıştır, “Hayatın yapıtaşlarıyla oynuyorsunuz. Etik değil. Bu... Kutsal şeylere saygısızlık.”²⁶ Sharon için Modüllerin duvarları arasında yaşadıkları bu hayat “yapay”dır²⁷ ve önlenemez bir şekilde daha iyi eskinin yerini almaktadır. O nedenledir ki yaptığı işle ilgili duyduğu nesne anlamı değişimi evdeki anneliğini de etkilemektedir. Jimmy’nin çok küçüklüğünde annesi oğluya ilgili meselelere daha duyarlıyken zamanla bu heyecanını ve devamında da ilgisini yitirmiştir, “Sundurmadaki portbabenin içindeki fotoğraf albümünde Jimmy’nin fotoğrafları vardı, arkalarında tarihler filan yazılıydı, annesi o zamanlar böyle şeylerle uğraşırdı.”²⁸ Zamanla derinleşen yabancılaşma duygusu depresyona dönüşmüş ve Jimmy on yaşlarındayken de evden kaçarak izini kaybettirmesine neden olmuştur. Annesinin çevresindeki yakın nesnelerden önce ruhsal sonra da fiziksel anlamda uzaklaşması Jimmy’nin yeterince iyi bir annenin bakımı altında sevgi ve ilgi görememesine neden olmuştur.

²³ Atwood, a.g.e. , 2018, s. 95-96.

²⁴ S. Banerjee cinsiyetçi olmayan ve aktivizme meyilli bir anneliğin ataerkil ideolojiyi yansızlaştıracağını iddia etmektedir. Bkz. Banerjee, a.g.e. , s. 245.

²⁵ Atwood, a.g.e. , 2018, s. 79-80.

²⁶ A.e. , s. 80.

²⁷ A.e. , s. 48.

²⁸ A.e. , s. 47.

Toplumsallığın diğerk önemli gösterileni olan toplumsal cinsiyetin roman içerisindeki kahramanların hayatlarını etkileyen birçok örnek M. Atwood tarafından kurgulanmıştır. Bu toplumca kadınlar “gizemli, önemli, kontrol edilemez”²⁹ özellikleriyle pek anlaşılır varlıklar olarak yer almazlar.³⁰ Toplum kadınları ya anne ya da cinsel bir obje olarak konumlandırır. Bu şekliyle bile kadınlar ya işlevsiz veya çaresiz bir anne, ya tehlikeli ama rahatlatan cinsel nesneler ya da fırsatları değerlendirerek kendilerine simgeselde yer edinmeye çalışan veya eşlerini aldatan güvenilirmez âşıklar olarak betimlenirler. Ne Jimmy’nin, ne Flurya’nın ne de Antilop’un anneleri çocuklarını koruyabilmiş ve arzu edilen anne çocuk bağıni oluşturabilmişlerdir.³¹ Öte taraftan Jimmy’nin hayatına temas etmiş olan iki kadın figürü daha vardır. Birisi annesi çalışırken evle ve Jimmy ile ilgilenen Filipinli dadı Dolores, diğeri de babasının annesinden boşandıktan sonra evlendiği laboratuvar teknisyeni Ramona’dır. Anne Sharon işten ayrılıp evde kalmaya karar verince dadı işten çıkarılmış ve Jimmy de buna çok üzölmüştür çünkü Dolores “gülümser, kahkaha atar, Jimmy’nin yumurtasını tam istediği kıvamda pişirir, şarkı söyler, onun şımarmasına göz yumardı.” Dolores daha başarılı bir anne işlevi sağlasa da asıl anne tarafından devre dışı bırakılmıştır çünkü “kimsenin iki anneciğeki ihtiyacı olmazdı, değil mi?”³² Dolores’in başarılı annelik işlevi toplumsal konumunun yetersiz kalmasından dolayı etkin olmaya devam edememiştir. Ramona da Jimmy’nin üvey annesi olarak zeki ama “uzun cümleler kurarak nöronlarını yormak” istemeyen bir kadın olarak görünmektedir. Muhtemelen Jimmy’nin babası daha evliyken onunla beraber olmaya başlamış güvenilirmez ve biraz da saygı uyandırmayan biridir çünkü “teknoloji dâhisi” olmasına karşın “duş jeli reklamlarındaki kızlar gibi konuşurdu”³³ ve “pembe fırırlı dekoltesi tam bir fahişenin abajuru gibiydi.”³⁴

Jimmy’nin hayatına giren kadınların “çoğu evli ya da nişanlıydı; kocalarını veya nişanlılarını aldatmaya, hâlâ genç olduklarını kanıtlamaya ya da intikam almaya can atıyorlardı. Veya incinmişlerdi ve avutulmak istiyorlardı. Ya da ilgisizlikten şikâyetçiydiler.”³⁵

²⁹ A.e. , s. 37.

³⁰ Yetişkin erkeklerin dişi olanı arzu edip anne bedeni ile özdeşleştirmeleri ama aynı zamanda tüketilme ve yok edilme duygularıyla mücadele etmeleri hakkında bkz. Fiona Tolan, “Connecting Theory and Fiction: Margaret Atwood's Novels and Second Wave Feminism”, **Durham University**, doktora tezi, 2004, s. 52.

³¹ Duyguları silikleşmiş bu karakterler hayata tutunmak için yüzeysel kimlikler ve aidiyetler geliştirmek zorunda kalmışlardır. Bu yaklaşımı öneren M. Spiegel’e göre (Spiegel, a.g.e. , s. 128) bu durum Frederic Jameson’ın “waning of affect” yaklaşımına uygundur. Bu tanıma uygun kişiler benlik eksenli tanımların sınırlarını aşan karmaşık tiplerdir ve 1960’larda kurgu ve gerçek hayatta görölmeye başlanmışlardır.

Bkz. <https://www.oxfordreference.com/view/10.1093/oi/authority.20110803120822218>.

³² Atwood, a.g.e. , 2018, s. 51.

³³ A.e. , s. 45.

³⁴ A.e. , s. 209.

³⁵ A.e. , s. 291.

Jimmy ile birlikte olsalar bile kocalarından ayrılmak niyetinde olmayan sadece eğlence amaçlı takılmak isteyen kadınlardır bunlar. Bu tarz kadınların özellikle zengin olanları ise “hormon takviyesinden ve vitamin iğnelerinden medet uman... cinsellik oyununa tekrar katılabilmek için evini, bahçeli emeklilik villasını, çocuklarını ve ruhunu”³⁶ satma eylemine girebilecek kadar da bedensel zevklerin peşindedirler. Toplumsal cinsiyet yelpazesindeki bir diğer kadın profili de dâhi öğrenci kadınlardır. Jimmy onları Flurya’nın gittiği yüksek okul olan Watson-Crick enstitüsünde görür ve hoşlanmaz, “Hoşlansa da fark etmezdi belki: Akılları başka şeylerde gibiydi... o kadar bakımsız, o kadar pis ve kılıksızdılar ki, Jimmy’nin ilgisi karşısında heyecandan düşüp bayılmaları gerekirdi. Ekose gömlek giyiyorlardı, saçlarına da muhteşem denemezdi: Çoğununki mutfak makasıyla kesilmiş gibiydi.”³⁷ Zekâlarıyla konumlanmış olanların dişiliklerinin işlevsiz olması ile simgeselde konumlanmak isteyenlerin ise daha çok dişiliklerini kullanıyor olmaları bu toplumda kadınların çıkmazına işaret etmektedir adeta. Flurya tarafından insan sonrası bir dünyanın devamı olarak tasarlanan Flurya’nın Çocukları’ndan kadın olanlar “boyları farklı ama hepsinin de vücut oranları takdire şayan. Hepsinin de dişleri parlak, tenleri pürüzsüz. Bellerinde yağ katmanları yok, göbekleri yok... Uylukları selülit yüzünden portakal kabuğu gibi değil. Vücut tüyleri, kılları yok. Üzerinde oynanmış fotoğraflardaki mankenler... gibiler”³⁸ ise de “ateşi beslemek”³⁹ ve çocuklarla ilgilenmek⁴⁰ yaptıkları temel iki faaliyet olarak tasarlanmıştır. İroni barındıran bir ayrıntı da bu insan sonrası varlıkların hayatlarının sadeliğine karşın büyük işler başarmış tarihi şahsiyetlerin isimleriyle adlandırılmış olmalarıdır; İmparatoriçe Josephine, Madam Curie, Sojourner Truth, Simone de Beauvoir, Eleanor Roosevelt ve Sacajawea. Kısacası, dişil yön ve bakım ahlakını bir bütünsellik içerisinde temsil edip simgeselde tutunabilmiş bir kadın kahraman yazar tarafından betimlenmemiştir.

M.Atwood tarafından ele alınan bir başka konu da toplumsal cinsiyetin dar kalıplarından nasibini alan erkeklerin betimlenmesidir. Jimmy’nin bu kalıplar içerisinde yaşamının belirlendiği ve erkekliğinin belli performatif⁴¹ davranışlar üzerinden temsil edilmek zorunda oluşu nedeniyle ruhunun yara aldığı oldukça başarılı bir perspektif üzerinden sunulur. Jimmy hayatını erkekliğe dair yapılan vurgular ve kendi içsel dişil yönü arasındaki bir noktada geçirir.

³⁶ A.e. , s. 78.

³⁷ A.e. , s. 241.

³⁸ A.e. , s. 127-128.

³⁹ A.e. , s. 191.

⁴⁰ A.e. , s. 133.

⁴¹ Daha önce *Aile, Kimlik ve Nesne Benlik* adlı bölümde ele alınan bu kavram ile toplumsal cinsiyetin biyolojik kökenli değil de kültürel pratikler üzerinden şekillenmesi kast edilmektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Butler, a.g.e. , b.a.

Jimmy kendisini babasının erkeklik alamet-i farikası olarak kabul ettiği “bir şeyleri birleştirmek konusunda”⁴² sanıldığından daha yetenekli görür ama aynı zamanda bedensel yetersizlik hissi taşıyacak kadar da dişil özellikler sergiler.⁴³ Bir taraftan erkekliğini “yatakta kadınlara”⁴⁴ takarak kullanmayı tercih ederken bir taraftan da yeri gelince kız gibi ağlayarak⁴⁵ ona sıkıntı veren bir durumdan çıkar yol bulmayı denemek istemektedir. Jimmy yaşı ilerledikçe erkeklik olarak tanımlanacak eğilimlerden daha dişil olana bir seyir izler. Bu iddiayı desteklemek adına verilebilecek örnek Jimmy’nin Kar Adamı olarak roman boyunca sıcaktan ve soğuktan daha iyi korunabilmek adına kullandığı çarşafıdır. Jimmy, kendisine belli ihtiyaçları temin edinebilmesini sağlayacak keşif gezisini eskiden yaşadığı Modüllerdeki bir eve yaptığında kullandığı kirli ve sade çarşafını değiştirir, “Kar Adamı koridorda çamaşır dolabını bulup, kirli çarşafını temiz bir çarşafı değiştiriyor; bu seferki sade değil, parşömen tomarı ve çiçek desenleriyle kaplı... Dolapta düzgünce katlanmış bir yığın temiz çarşaf var, ama Kar Adamı yalnızca o çarşafı alıyor.”⁴⁶ Jimmy’nin bu seçimi anlamlıdır çünkü keşif gezisi sonrası bir tür iç görü kazanmış ve simgesel olarak daha dişil olan bir nesneyi tercih etmiştir. Çarşafın insan derisi ya da tenini yani bir anlamda kimliği simgeleyebileceği düşünülebilir, “Bu rüyalarından nefret ediyor. Şimdiki zaman yeterince kötü zaten, bir de üstüne geçmişe ihtiyacı yok. *Anı yaşa*. Bir keresinde... takvime yazmıştı bunu... Resimde kanatlı bir kadın vardı; kirli, eski, kırışıklı çamaşırlardan (belki de derilerden) oluşan bir yığından uçarak uzaklaşıyordu.”⁴⁷ Her ne kadar kitabın çevirmeni Dost Körpe İngilizce aslı “a pile of dirty old wrinkled cloth, or possibly skin” ifadesini “eski, kırışıklı çamaşırlardan (belki de derilerden) oluşan bir yığından” olarak tercüme etse de bu ifade “eski, kırışık kumaş ya da muhtemelen deriden oluşan bir yığın”⁴⁸ olarak da çevrilebilir. Bu şekilde bir okuma yapıldığında da kumaş ve çarşaf (bir kumaş bütünü olarak) ilişkisi üzerinden yenilenen, tazelenen ve kabuk değiştiren bir kişilik anlatımı yapıldığı düşünülebilir. Bu tercihi ile Jimmy kendiliğini dişil olanın gücü ile desteklemeyi tercih etmiş görünmektedir.

İnsanlığın dünyaya oluşturduğu tehdidi ortadan kaldırmak adına kişisel bir tasarrufta bulunan Flurya, tasarımı olan yeni insanların toplumsal cinsiyet çıkmazlarını elden geçirici bir yaklaşım sergiler. Flurya’nın Çocukları olarak isimlendirilen bu topluluk insan bedeninde ama daha çok memeli hayvanların özelliklerine sahiptirler.

⁴² Atwood, a.g.e. , 2018, s. 59.

⁴³ A.e. , s. 63.

⁴⁴ A.e. , s. 57. Oğuz Cebeci yoğun cinselliğin kişiliği desteklemek amacıyla kullanılabileceğinden bahsetmektedir. Bkz., Cebeci, a.g.e. , s. 104.

⁴⁵ A.e. , s. 89.

⁴⁶ A.e. , s. 271.

⁴⁷ A.e. , s. 305.

⁴⁸ Margaret Atwood, **Oryx and Crake**, 2003, e-kitap, doi:10.1017/CBO9781107415324.004. , s. 136.

Güzelliğin ortak bir ölçüt olduğu erkek ve kadınların vücutları “heykele benziyor-pürüzsüz tenli ve kaslılar-... barok tarzı bir fiskiyele çeşmeyi andırıyolar.”⁴⁹ Doğayla barışık, mutlu ve şiddetten uzak yaşamlarıyla “otluyor, uyuyor, görünürde hiçbir şey yapmadan saatlerce oturuyorlardı. Anneler bebeklerini emziriyor, çocuklar oyun oynuyordu. Erkekler çember şeklinde dizilip işiyordu.”⁵⁰ Bu kadın ve erkeklerin okuma yazma bilmemeleri ve bugün anladığımız manada hiçbir medeni (!) uğraşlarının olmaması Flurya tarafından özellikle düşünülmüştür. Bunun yerine kendilerini önemli hissetsinler ve yapacak bir şeyleri olsun⁵¹ diye “erkekler iki taraftaki ağaçlıkların içine doğru kıvrılan uzun bir sıra halinde dizilmiş, sabah ritüellerini icra ediyorlar... bölgelerinin görünmez sınırına doğru işiyorlar. Yüzlerindeki ciddiyet yaptıkları işin önemiyle örtüşüyor. Kar Adamı’na babasının sabahları elinde evrak çantasıyla, hedef odaklı bir ifadeyle kaşlarını çatarak kapıdan çıkışını anımsatıyorlar.”⁵² Kadınlar ise ısınmak amacıyla ateşi beslemek⁵³ ve çocuk büyütüp ilgilenmek⁵⁴ dışında başka bir iş yapmazlar. Çocukların da zaten dört yaşında ergenliğe girdiği bu toplulukta uzun yıllar harcanarak çocuk büyütme gereke kalmamakta ve otuz yaşına gelindiğinde de aniden ölmektedirler.⁵⁵ Distopik bir toplumda yaşayan Flurya’nın ütöpik vizyonu insanın yaşam felsefesini sadece iki duyguya indirgemektir, “Flurya sizi koruyor... Antilop sizi seviyor”⁵⁶ Yeni bir insan anlayışıyla tasarlanan bu toplulukta işleyen mantık, her iki cinsiyetin ortaya koydukları koruma (baba işlevi) ve bakım ahlakı (anne işlevi) davranışları üzerinden performatif yani kültürel bir yapılanmayla şekillenmeleridir.⁵⁷

M. Atwood’un betimlediği bu teknolojik toplum baskın ataerkil ve eril yönleriyle faydacı ve çıkarıcı ilişkiler üzerine kuruludur. Böylesi bir ortamın insanlara sevgi sunmak yerine biçilen değer üzerinden yaklaşılması Flurya’yı radikal bir eylemi planlayacak noktaya getirmiştir. Antilop’un yaşadığı ortamda çocukların varlığının ancak “maddi değeri”⁵⁸ vardır.

⁴⁹ Atwood, a.g.e. , 2018, s. 188.

⁵⁰ A.e. , s. 385.

⁵¹ A.e. , s. 188.

⁵² A.e. , s. 187.

⁵³ A.e. , s. 191.

⁵⁴ A.e. , s. 133.

⁵⁵ A.e. , s. 347.

⁵⁶ A.e. , s. 415. Anne ve baba kişiden kişiye farklı sevgi nesneleri üzerinden şekil alabilen söylemsel unsurlardır. Onaylanmak ve iktidar kurmak öznenin temel sorunsalıdır. Bkz. Kaja Silverman, “The Language of Care”, **Whose Freud? The Place of Psychoanalysis in Contemporary Culture**, ed. Peter Brooks & Alex Woloch, Yale University Press, 2000, s.151.

⁵⁷ Antilop-Flurya-Jimmy arasındaki üçlü ilişkiyi Hristiyanlıktaki Üçleme-Teslis inancına benzeterek Flurya’yı tümgüçlü ve düzen sağlayıcı tanrı baba, Antilop’u hazır ve nazır dişil kurtarıcı Kutsal Ruh ile Jimmy’i de kendini kurban eden oğul işlevleri ile tanımlaması hakkında bkz. Stephen Dunning, “Margaret Atwood’s **Oryx and Crake**: The Terror of the Therapeutic”, **Canadian Literature**, 186 /Autumn, 2005, s.95.

⁵⁸ Atwood, a.g.e. , 2018, s. 157.

Çocuklar ailelerine para kazandırdıkları oranda değerli olduklarından maddiyatın eksik kaldığı bir sevgi ortamı onlar açısından güven telkin etmemektedir;

“Ama maddi değer taşımak, sevginin yerini tutamazdı tabii (dedi Antilop). Her çocuk sevilmeliydi, her insan sevilmeliydi. Antilop annesinin sevgisini... hissetmeyi yeğlerdi; ama sevgiye güven olmazdı, gelip geçerdi... Dolayısıyla maddi bir değer taşımak iyiydi, çünkü en azından o zaman sizden kazanç sağlamak isteyen kişiler karnınızı doyurur ve sizi korurlardı. Ayrıca hem sevgiden yoksun olan hem de maddi değer taşımayan bir sürü insan vardı ve bu ikisinden birine sahip olmak, hiçbirine sahip olmamaktan daha iyiydi.”⁵⁹

Antilop gibi birçok çocuk küçük yaşlardan itibaren içinde yaşadıkları topluma ya bir maddi değer katmak ya da maddi değere sahip olmaya çalışmak üzerine amansız bir mücadele içindedirler. Bu anlayış ile büyüyen Antilop da seks işçisi olarak çalışmak zorunda bırakılıp yaptığı şeyler yüzünden pişman olsa da bir yandan bu durumdan hoşnuttur çünkü “aciz”⁶⁰ olan o olmamaktadır. Yaşadığı zorlu hayat Antilop’a “her şeyin bir bedeli olduğunu”⁶¹ öğretmiştir. Benzer şekilde Jimmy ve Flurya’nın ebeveynleri de daha seçkin bir hayat için maddi değeri olan katkılarıyla Modüllerde tutunabilmişlerdir. Teknoloji alanında faaliyet gösteren şirketler adına ortaya koydukları bilimsel faaliyetler yüceltilmiş fakat çalışmalarının toplum sağlığına ve etik değerlere olan zararlarını fark ettiklerinde aldıkları tavır öldürülmelerine sebep olmuştur. Bu özelliklere sahip ailelerde yetişen Jimmy ve Flurya da bu kısır döngüden nasiplerini almış ve hayatları boyunca bir yandan kayıplarının acısını taşımış bir yandan da dönen bu çarka kazanç sağlayıcı buluş ve satış artırıcı reklamcılık yaparak hizmet etmişlerdir.⁶²

Antilop ve Flurya’daki toplumu oluşturan aile tipinin Güler Okman Fişek’in tanımladığı şekliyle Batı tipi aile modeli özellikleri sergilediği açıkça görülür. Jimmy’nin hayatı kendi çekirdek ailesi içerisinde şekillenir. Diğer akrabalık bağlarına dair anlatımın yapılmayışı kişiliğin psiko-sosyal etkilerinin daha çok çekirdek aile içerisinde şekillendiği anlayışına ulaştırır bizleri. Jimmy’nin ailesinde de hiyerarşinin ve yakınlığın olmayışı Batı tipi ailenin özelliklerindendir. Sharon’ın anne olarak sağlayamadığı yakınlığı⁶³ babanın daha işlevsel davranarak dengelemesi mümkün olabilseydi Jimmy kendini sahiplenilmiş hissedip ayakları yere daha sağlam basan bir kendilik geliştirmiş olabilirdi.

⁵⁹ A.e. , s. 157.

⁶⁰ A.e. , s. 164.

⁶¹ A.e. , s. 171.

⁶² Jimmy’nin olaylardaki edilgen konumuna rağmen yine de M. Atwood’un etik hassasiyetlerini yansıtmaması hakkında bkz. Macpherson, a.g.e. , s. 81.

⁶³ Dışlayıcı davranmış sayılan bu tutumdaki bir anne sözselsel olarak yutan bir anne gibi algılanır. Çocuğun doğal gurur duygusunun zedelendiği ve küçük düşürüldüğünü hissettiği bu durumda narsistik karşıtı bir tutum sergilenmiş olmaktadır. Bkz. , Guy Hall, Françoise Hivernel, and Sian Morgan, **Theory And Practice In Child Psychoanalysis: An Introduction to the Work of Françoise Dolto**, KARNAC, 2009, s. 111.

Bu ve romandaki diğer benzer aile örnekleri incelendiğinde yoğun sanayileşmenin daha muğlak ve az işlevli aile modellerini ortaya çıkardığı görülmektedir. Sanayileşmenin ve teknoloji toplumu olmanın etkisi de hesaba katılırsa ebeveyn ve çocuk arasındaki sınırların belirsizleştiği ve bu nedenle de ailenin sebep olduğu kendilik kaybının diğer nesneler arası ilişkiler ile toparlanmaya çalışıldığı fark edilir. Aile ortamının sağlayamadığı anlamın ise kolayca şekillenmediği de Jimmy'nin arayış dolu hayatının incelenmesinden anlaşılmıştır.

3.5 Yaralı Özneye Etik Dokunuş

“Her şeyin geçip gittiğine, yaşadıklarımızın geçmişte kaldığına kim inandırabilir bizi? Anılarımızı avuç dolusu su gibi her sabah yüzümüze çarpmanın işe yaramayacağına kim inandırabilir?... ‘Geçen bir şey yok!’ diye bağırırız. ‘Her şey tam şimdi yaşanıyor!’”
Barış Bıçakçı, *Bizim Büyük Çaresizliğimiz*

Bu çalışma içerisinde odaklanılan temel mesele insana yapılamayan duygusal yatırımın ve gösterilemeyen ihtimamlı özenin öznenin hayatını yaralayan iz bırakıcı örneklerinin kurmaca metinler üzerinden ele alınması ve belirlenen duruşu destekleyen çözüm odaklı fikirler öne sürmektir. Tezin sonuç bölümüne geçmeden önce bundan evvel incelenen içeriğin değerlendirilmesi ve sonuç bölümünde ulaşılabilecek çıkarımlar arasında köprü işlevi görecektir bazı yaklaşımlar kısaca tartışılacaktır. Bu yaklaşımlar kısaca birkaç başlık halinde özetlenmek istendiğinde karşımıza androjenlik, heretik (dişil etik) ve genel manada bakım etiği kavramları çıkmaktadır. Hem **Eşik** hem de **Antilop ve Flurya** romanlarında temel mesele aslında yeterince iyi olmayan bir ebeveynliğin dişil ve eril öznenin hayatını yaralaması ve bunun sonucunda kabuk tutan bu yaralarla hayata tutunulmaya çalışılmasıdır. Ebeveynin kendisinin değil de ortaya konan kötü ebeveynliğin bizde duygudaşlık uyandırmasına değinen M. Atwood aslında örnek olamayan ebeveynlere imalı bir gönderme yapmış olmaktadır.¹ Irmak Zileli ve Margaret Atwood'un bu tez bağlamında bir araya getirilmesi kültürel, zamansal ve yazınsal farklılıklarına rağmen her ikisinin de insanın psiko-sosyal gelişimini odak noktası yapmış olmalarıdır.

¹ Barzilai, a.g.e. , s. 95.

M. Atwood distopya üzerinden geleceğe dair bir tehlike çanı çalıp² teknolojinin hayat ve insanın özüne dair yıkıcı etkilerini vurgulamak isterken³ I. Zileli de Türk toplumunun bir anlamda hala üzerinden atamadığı 1980 darbesinin izlerinin ve ortaya konan siyasi mücadelenin yanı başında aslında önemli olanın bireyin varlığının onaylanması ve değer verilmesi olduğunu hissettirmek ister. Bu aşamada yetersiz temsil edilen ebeveynliği etkileyen birkaç önemli hususun dile getirilmesi gerekmektedir. Birincisi günümüz toplumunda erkekliğin yetiştirilme özelliklerinden dolayı duyarlılık ve şefkatle bağının kopmasının⁴ olumsuz sonuçlarının ele alınması ve ikincisi de anne işlevinin canlandırılması gerektiğidir.⁵ Dişil yönü eksik bir erilin ve eril özelliklerle donanmış bir annenin çocuğun gelişimi üzerinde olumlu etkilerinin olmadığı ortadadır.⁶ Özellikle kadınların daha iyi bir ebeveynlik adına ön plana çıkmaları gerektiği dile getirilmelidir. Erkeklerin aksine kadınlar simgesel düzende sahiplenilen konumda olduklarından yapıcı öznelliklerini ve beraberindeki etiği işlerliğe koyabilmek açısından daha aktif bir duruş sergilemek zorundadırlar.⁷ Her ne kadar öznellik gibi sorumluluk duygusunun da cinsiyetçi özellikler⁸ yansıttığı, kadınların etik anlayışının daha aktif olduğu savunulsa da öznenin ihtiyaç duyduğu tatmin ve onaylanma duygusunun başka öznelere de karşılanabileceği düşünülebilir.⁹

Annenin konumunu babadan bir adım öne çıkaran şey bakım etiğinin dişil bir argüman olmasıdır. Zaten bireyin temel problemi yetersiz ebeveynliğe muhatap olması ve bunun altında yatan nedenin de her iki ebeveynde bakım etiğinin eksik temsidir. Bu eksikliğin giderilmesi için eril olanın bakım etiğini tekrar kullanıma sokması ve dişil olanın da daha aktif bir konum sahibi olmasıdır. Annelik duruşunu bakım etiğinin merkezine koyan Julia Kristeva için sorumluluğa teşne bir özne ötekine olan bağı açısından sorumludur.¹⁰ Annelik tutkusu *heretics*¹¹ olarak tanımlandığında bunun bir etik duruşa işaret ettiği ifade edilmek istenir.¹²

² Jane Bone, "Environmental Dystopias: Margaret Atwood and the Monstrous Child", **Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education**, vol. 37, no. 5, 2016, s. 628.

³ A.e. , s. 638.

⁴ Harris, a.g.e. , s. 190.

⁵ Ross Mitchell Guberman ed., **JULIA KRISTEVA Interviews**, Columbia University Press, 1996, s. 90.

⁶ A.e. , s. 72.

⁷ Elisha Foust, "A Theoretical Account of Female Ethical Responsibility: Emmanuel Levinas with Luce Irigaray and Julia Kristeva", **Royal Holloway University of London School of Modern Languages Literatures and Cultures**, doktora tezi, 2011, s. 169.

⁸ A.e. , s. 6.

⁹ J. Mitchell, a.g.e. , 2000, s. xxiii-xxiv. Mitchell annenin bireyin ihtiyaçlarını karşılamada ilk yönelinen kişi olduğunu hatırlatmaktadır.

¹⁰ Mitchell Wilson, "Maternal Reliance: Commentary On Kristeva", **Journal of the American Psychoanalytic Association**, vol 62, issue 1, 2014, s. 109.

¹¹ 1977 yılında çıkan makalesinde J. Kristeva 'héretique' kavramını Fransızca'daki *hérétique* (kabul olunmuş doktrinlere karşı olan) kavramını *éthique* (etik) kavramı ile birleştirmesinden oluşturmuştur. Bu kavram üzerinden anne-çocuk arasındaki ilişki biçimi temel alınarak görev değil sevgi çıkışlı bir etik anlayış kast edilmekte ve öznelliğin hem simgeselden hem de semiyotik olandan beslendiği orta bir yolu savunmaktadır. Bkz. McAfee, a.g.e. , s. 81-86.

¹² Wilson, a.g.e. , s. 101.

Bu etik duruşun ortaya çıkmasında biyolojik annelik önemli bir kaynak olarak tanımlanırken aslında buna tüm dünyanın ihtiyacı olduğunu iddia etmek abartı olmaz.¹³ Özellikle annenin dişil olana nazaran ön plana çıkarılması bakım etiği konusunda daha etkin ve işlevsel olmasındandır. Yapılan çalışmalarda kadınların varoluşsal olarak erkeklerden daha fazla başkalarına anlayış ve ilgi ile yaklaştıkları gözlemlenirken¹⁴ sergilenen bu yaklaşımdan yani duyarlı ve hassas ebeveynlik durumundan her iki cinsiyetten muhatabın olumlu karşı yaklaşımında bulunduğu görülmüştür.¹⁵ Hérethique (heretik) kavramını şekillendiren alt açılımlara dikkat edildiğinde karşımıza birkaç yaklaşım şekli çıkar. Buna göre etiğin temel meselesi bir başkasına karşı hissedilen sorumluluk ve o kişinin yaşadığı açmazlara dair bizlerin konumudur. Burada önemli bir boyut da bu bakım etiğini kimlerin kimlere karşı sergileyeceğidir¹⁶ zira bunun sonucunda kimlik edinme ve hayatta kalma gibi önemli sonuçlar vardır. Bu konunun öneminden dolayıdır ki bakım etiği sunmaya dair mantık ve yaklaşım şeklimiz kurmaca metinler üzerinden şekillenebilir çünkü kurmaca yazarlarının oluşturdukları metinlerde bağımlılık, sorumluluk, merhamet ve bakıma dair insan hikâyeleri üretmeleri önemli bir kaynak oluşturur.¹⁷ Bu tespit benimsenen bir yaklaşım olarak bu tezde tercih edilmiş iki yazar olan I. Zileli ve M. Atwood için de geçerlidir çünkü kurgularının temelinde bir kız ve erkek çocuğun bu bakım etiğinden ne kadar nasiplenebildikleri ve eksik kalan kısım konusunda hayatlarında hangi mücadeleleri verdiklerini onların metinlerinde gözlemlemiş olmaktayız.

Bakım etiği ekseninde ortaya konulabilecek çözüm önerilerine geçmeden önce bahsedilecek birkaç önemli ayrıntı daha vardır. Etik kavramına getirilecek bir açıklamada etik olanın ötekileşmeye olan ihtiyacı beraberinde getirdiği anlayışı yatar.¹⁸ Dahası çoğullaşmanın bunun doğal bir sonucu olduğu iddia edilebilir. Bu çalışmanın önceki bölümlerinde öteki kavramının içimizdeki yabancı ile barışma ve bütünleşme boyutu üzerinden ele alındığını hatırladığımızda ötekileşme kavramının da buna benzer bir yaklaşım olduğu rahatlıkla söylenebilir. Peki, ötekileşip çoğullaşırken insana dair hissedilen sorumluluk ve sunma biçimlerinin değişen zamanla beraber dinamiklerinin de değiştiği söylenebilir mi?

¹³ Margaret Bruzelius, "Mother's Pain, Mother's Voice: Gabriela Mistral, Julia Kristeva, and the Mater Dolorosa", **Tulsa Studies in Women's Literature**, Vol. 18, No. 2, Autumn 1999, s. 225-229.

¹⁴ Ruth Butler & Rachel Shalit-Naggar, "Gender and Patterns of Concerned Responsiveness in Representations of the Mother–Daughter and Mother–Son Relationship", **Child Development**, Volume 79, No: 4, July/August 2008, s. 836.

¹⁵ A.e. , s. 847.

¹⁶ Amelia Defalco, "Moral Obligation, Disordered Care: The Ethics of Caregiving in Margaret Atwood's "Moral Disorder", **Contemporary Literature**, Vol. 52, No. 2, Summer 2011, s. 236.

¹⁷ A.e. , s. 239.

¹⁸ Sara Saleri, "On Nomadism : Interview with Rosi Braidotti." **European Alternatives**, 16th July 2011 (2010), s. 3.

Baba kız ilişkileri bağlamında böyle bir farklılığın varlığından bahsedilebilir. Buna göre yakın dönem içerisinde baba kız ilişkilerinden bahsetmek değişikliğe uğramıştır zira cinsiyet kategorilerinin kökten değişime uğradığı bir zaman diliminde yaşadığımız yadsınamaz. O nedenle annelik, babalık ve fallik işlevlerin alışılmış tanımlamaların değişimine tanık olmakta oluşumuz bir olgu olarak ortadadır. Baba ve kız ilişkileri yerine belki de ‘baba’ ve ‘kız’ eksenli bir açılım daha uygun düşecektir.¹⁹ Her ne kadar bu tez kapsamında cinsiyet rolleri değişimi konusunda karakterlerde farklı eğilimler gözlemlenmese de toplumsal cinsiyetin zihinlere yaptığı uyaranlar ebeveyn çocuk ilişkilerinin niteliğinin değişimine etki etmiştir.

Öte taraftan anneliğin değişiminden de söz edilir. Nitekim anneler artık profesyonelleşmiştir ve sundukları bakım ev dışında da çalışmanın doğal bir getirisi olarak duygusal soğukluğun izlerini taşımaktadır.²⁰ Zaten kapitalizm karşısında savunmasız kalan bireylerin ebeveynlerini ne içselleştirdikleri ne de onlara isyan edebildikleri görülür. Bu durum edilgen bir tutum takınmalarına neden olurken²¹ sadece annelik iktidarının savunulup babalık işlevinin reddedilmesinden da bir başka dengesizliğin oluşumuna işaret edilmektedir.²² Her ne kadar “örgütlenme biçimindeki farklılıklara rağmen birçok toplum tipi, cinsiyete özgü sosyalleştirme süreçlerinde ekonomik yapı farklılıkları ve beklentileri açısından çeşitlilik” gösterse de “kültürel sembolleştirme biçimleri ve değerler açısından... feminiteye özgü bir normatif yapı sunma noktasında homojen bir karakter” sergilenebildiği vurgulanmaktadır.²³ İncelenen **Eşik** ile **Antilop ve Flurya** romanları üzerinden vurgulanmak istenen de bu olmuştur. Yani farklı kültürel ve sosyo-ekonomik özelliklerine rağmen erkek ve kızların benzer sosyal süreçlerden geçerek toplumsallaştıkları, dişil olana dair beklentilerin aynı olmasına rağmen yadsınan dişillik boşluğunun yine dişil olana yaklaşarak telafi edilmeye çalışıldığı görülür.

Bu aşamada içimizdeki eril ve dişil olanı anlama adına ünlü İsveç kökenli psikiyatrist ve psikanalist Carl Jung’un fikirleri önemli hale gelir. Buna göre kişi yaşamına ya erkek ya da kadın olarak başlamaktadır fakat ruhsal olgunluğa erişebilmek için kendindeki öteki cinsiyeti konumlandırıp bütünleşebilmesi gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle erkek kendi içindeki *anima* ile, kadın da kendindeki *animus* ile bütünleşebildiğinde hedeflenen bu olgunluğa erebilir.²⁴

¹⁹ Harris, a.g.e. , s. 190.

²⁰ Jessica Benjamin, “Yetke ve Aileye Dönüş: Ya da Babaların Olmadığı Bir Dünya Mı?”, çev. Gülşat Aygen, **Defter**, sayı 21, Bahar 1994, s. 86.

²¹ A.e. , s. 74.

²² Julia Kristeva, “Kadınların Zamanı”, çev. İskender Savaşır, **Defter**, sayı 21, Bahar 1994, s. 24.

²³ Türkan Erdoğan, “Nancy Chodorow’un Düşüncesinde Toplumsal Cinsiyet Organizasyonunun Merkezi Unsuru Olarak Annelik”, **Aile ve Toplum**, Yıl:10, Cilt: 4, Sayı:14, Nisan-Mayıs-Haziran 2008, s. 81.

²⁴ Declan Kiberd, **Men and Feminism in Modern Literature**, Macmillan, 1985, s. 2.

Bu yaklaşımı destekleyen bir başka kavram da *androjenlik*dir. Androjen kişilik tipinde kadın ve erkeğin cinsiyet rollerinin olumlu özellikleri bir bütünsellik içerisinde düşünülür ve kişilik tipini oluşturduğu var sayılır.²⁵ Bu kişilik tipinin insanoğlunun sorunları açısından vaat ettiği olumlu katkılarının yanında önemli bir ayrıntı vardır ve dikkat edilmesi gerekenler şöylece ifade edilir;

‘Eril kültürün şekillendirdiği dünya, “dişil”i eril olmaya mecbur bırakmış; eril de bu değişimden etkile(n)miş ve az da olsa dişil yönde evrilmiştir. Görünen odur ki eril kültürün çatışmacı, hırslı, otoriter, kuralcı, katı, baskın tavrı ne doğaya, ne insanlara, ne de dünya barışına bir katkı sağlamıştır. Bu durumda, toplumlar eril kültürün tahakkümünden kurtulup androjene dönüşebilmenin mücadelesini mi vermelidirler, yoksa çare dişil kültürde midir?’²⁶

Bu soruya verilecek cevapta denge korunmalıdır. Kadın ve erkek arasındaki farkları ortadan kaldırmak suretiyle yapılacak hamlelerin dengeli bir androjenlik anlayışına zarar verme ihtimali vardır. Farklılığın olması içimizdeki ötekini anlamayı kolaylaştıracaktır.²⁷ Kişinin içindeki öteki cinsiyetin bir ayna işlevi gördüğü ve böylece androjen yaklaşımının kökeninde bulunan kendindeki öteki cinsiyeti kucaklama ihtiyacının karşılanabileceği öngörülür.²⁸ Zaten her iyi erkeğin içinde dişil bir yön²⁹ tespit edilebildiği gibi her iyi kadının içinde de eril bir özellik vardır. Tıpkı Atwood’un kahramanı Jimmy’i kurtaranın içinde taşıdığı dişil merhametin varlığı ile Zileli’nin Ayşe’sini kızına yaklaştıranın içindeki eril olanı başkaldırı suretiyle ortaya çıkarabilmesi ve kızının bununla özdeşim kurmasına yol açmış olması gibi.

Kısaca toparlanacak olursa androjen bir kişilik yapısı ile hem içimizdeki öteki ile iletişime geçmiş hem de mevcut cinsiyet özelliklerimizi zenginleştirmiş oluruz. Böylece ebeveynliğimiz üzerinden kendi cinsiyet rollerimizi ve özelliklerimizi korumakla birlikte aynı zamanda ötekini daha iyi anlayan bir benlik olarak bakım etiğine dâhil edeceğimiz sonraki neslin duygusal ihtiyaçlarını da daha kolay tespit edebiliriz. Bu yaklaşım formüle edildiğinde Türkan Erdoğan’ın önerdiği *simetrik ebeveynlik*³⁰ orta yolu bulan ve dengeyi çağrıştıran tanımıyla isabetli bir hamle olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşıma göre erkekler biyolojik anneliğin dışında kadınlar tarafından sürdürülen toplumsal ve kültürel rolleri” üstlenmeli ki, “cinsiyetçi sosyo-kültürel yapı ve cinsiyet hiyerarşisi varlığını” devam ettiremesin.

²⁵ Yasemin Sağlam & Fatma Ebru Özen, “Eril Kadın, Dişil Erkek ve Gezi Ruhu”, *Yaratıcı Drama Dergisi*, Cilt 9, Sayı 18, 2014, s. 96.

²⁶ A.e. , s. 97.

²⁷ Declan, a.g.e. , s. 225-226.

²⁸ A.e. , s. 223.

²⁹ A.e. , s. 28.

³⁰ Erdoğan, a.g.e. , s. 82.

Kadınların maruz kalacağı dezavantajlı toplumsallığın derecesinin azalması ile de sosyo-kültürel hayat cinsiyetçi tutum ve davranışlarından kısmen uzaklaşarak yetişecek neslin maddi ve manevi tatmin barındıran yaşam tecrübesine ulaşmasına hizmet edilmiş olunabilsin. Özellikle babaların ortaya koydukları ebeveynlik davranışları sayesinde çocuklarının yaşamında etkili olacaklarını fark ettiklerinde bakım etiğini daha çok benimsedikleri görülmüştür.³¹ Beri taraftan anneler de kendilerinin göstereceği kabul ve ilgiyi arttırıp kız ve erkek çocuklarının benlik algılarının çok daha olumlu etkilendiğini kavradıklarında sağlıklı bir toplumsallığa katkıda bulunmuş olacaktırlar.³² Simgeselde yer edinmiş duyarlı bakım etiği sergileyen bir annelik ile simgeselde dışıl olana yer açmış ve duyarlı bakım etiğini simetrik olarak paylaşan bir babalık erkek ve dişi öznelerin sağlıklı toplumsallaşmalarına ortak bir katkı yapmış olacaktırlar.

Sonuç

Bu çalışmanın temel amacı Irmak Zileli'nin **Eşik** adlı romanındaki baba kız ilişkisini Margaret Atwood'un **Antilop ve Flurya** adlı distopik romanındaki anne oğul ilişkisi ile karşılaştırmalı olarak ele almaktır. Karşılaştırmanın görünürde zıt dinamikler üzerinden yapılmış olması aslında insanın psiko-sosyal gelişiminin temel unsurlarının aynı kaynaktan beslendiği bulgusu ile ters düşmemektedir. Her ne kadar anne ve baba ebeveynlikte farklı cinsiyetçi özellikler gösterebilirler de onların ilgi ve bakımı ile şekillenen kız ve oğlan çocuklarının benzer ihtiyaçlar doğrultusunda varlık mücadelesi vermeye çalışmaları göstermektedir ki insanın özü benzer bir duygusal işleyişe sahiptir. Romanlarda incelenen kahramanların cinsiyetlerinin, yazınsal metinlerin türünün, yazarların kültürel ve coğrafi farklılıklarının ve kullanılan metin dilinin fazlaca zıtlıklar barındırması aslında bütünsel bir çalışma açısından ilk bakışta dezavantajlı bir algıya neden olsa da bir taraftan da bu çalışmaya daha geniş açılı bir perspektif kazandırmıştır. İncelenmiş ilişki dinamikleri tıpkı bir yapbozun uyumsuz görünümlü kenar parçaları misali birleştirildiğinde insanı anlamaya yarayacak netlikteki bir tablonun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

³¹ Özen, a.g.e. , s. 36.

³² A.e. , s. 34.

İnsanın ruhsallığının sevgi ve emek ile gelişmesi kültürleri, dilleri ve metinleri aşan boyutuyla bu çalışmayı arzu edilen noktaya taşımıştır.

Romanların her ikisinde hikâyenin merkezinde yer alan kız ve erkek kahramanlar üç ila beş yaş aralığındaki dönemde başladıkları hayat serüvenlerine genç yetişkin dönemlerine kadar anılarının eşlik ettiği bir anlatım dâhilinde yol almışlardır. Her iki romana bu anlamda bir Bildungsroman olma niteliği katan bu durum romanların incelenmesinde kullanılmış olan teori ve yaklaşımların örneklendirilmesinde faydalı bir zemin oluşturmuştur. Karşılaştırılan unsurların zıtlıklar içeriyor olması ele alınan teorilerin doğal olarak sayısını ve hacmini artırmıştır. Kız ve erkek bireylerin ruhsallıkta benzer ama gelişimsel olarak farklı dinamikleri bu teori çokluğunu gerekli kılmıştır. Farkların tespiti adına gereken inceleme malzemesi çokluğuna rağmen ulaşılan sonuçların benzerliği çalışmayı doğal bir sadeleşme konumuna getirmiştir ki ilerleyen satırlarda bu tespitler sırasıyla paylaşılmıştır. Aynı zamanda incelemenin hem psikolojik hem de sosyolojik boyutlarının oluşu tezin geniş bir inceleme sahasına yayılmasını beraberinde getirmiştir. İnsanın kendiliğini oluşturan bireyleşme ve toplumsallaşmayı yansıtan örnekler seçilen kurmaca romanlardaki olay örgüleri ve bilinç akışı anlatılarından süzülerek yazarların eril ve dişil öznelleşmeye verdikleri önemin ortaya çıkmasını sağlamış olmaktadır.

Tezin sacayakları oluşturulurken öncelikle psikolojik dinamikler ele alınmıştır. Psikolojik yaklaşımın beslendiği kaynak olan psikanaliz kısaca ele alınarak bu disiplinin çalışmanın kapsamı bakımından gerekli olan ilkeleri çeşitli başlıklar halinde sunulmuştur. Romanların anılar etrafında şekillenmesinden yola çıkarak psikanalizde anıların işlevi irdelenmiş ve sağlıklı bir kendiliğin oluşumunda kilit rolde oldukları tespit edilmiştir. İnsanın psiko-sosyal gelişimi açısından tanımlanmış belli basamaklardan olan fallik safha (5 yaş civarı) üzerinde durulmuş ve her iki roman başkahramanının önemli anılarının bu yaş dönemine ait olmasıyla özdeşleşilen ebeveynin karşı cinsiyetten oluşunun açılımlarına bakılmıştır. Bu yaş döneminde etkin olduğu bilinen oedipus karmaşasının öngördüğü ölçüde Eylül'ün babası ile özdeşim kurup annesinden uzaklaştığı görülmüştür. Benzer şekilde Jimmy de annesi ile daha yakın bir ilişki içinde betimlenmiştir. Dahası psikanalizde önemli bir konu olan bilinçdışının yansımalarının izi sürülerek **Eşik** romanında ön plana çıkan rüyalar ile **Antilop ve Flurya**'da ise kelime, dil oyunları ve şakalar üzerinden başkahramanların kendiliğini etkileyen bilinçdışı mekanizmasının olası yansımaları incelenmiştir. Rüyaların Eylül'ün babası ile yaşadığı ayrılık konusunda bir tür başa çıkma mekanizması olarak işlev yaptığı gözlemlenmiştir. Öte yandan Jimmy'nin annesi ile ilişkisinde oluşan sıkıntıları oyunlaştırıp kelimelerin gücüne sığınarak ve kaybettiği bütünselliği duygularını tekrardan yapılandırarak telafi etmeye çalıştığı anlaşılmıştır.

Psikanalizin bir başka ekolü olan nesne ilişkileri de bu çalışmada ele alınmıştır. Özellikle erken dönemde ilk bakım verenler ile girilen yakın ilişkilerin kendiliği belirlediği bu yaklaşımda içselleştirilmiş ve içe yansıtılmış nesnelerin varlığı önemli bir açılım sağlamıştır. Hem Eylül hem de Jimmy'nin annelerini içselleştirdikleri tespit edilmiştir. Her ikisinin de metinlerin sonuna doğru annelerinin varlığının kendiliklerinde tesir ettiğini ve ruhsallıklarına yerleştiği görülmüştür. Yine her iki kahraman içe yansıtılmış nesne seçimlerinde yine annelerini konumlandırmış ve iç yıkıcılıklarını onlara yansıtmışlardır. Hem Jimmy hem de Eylül romanların sonuna doğru annelerini bütünsel bir nesne olarak algılayarak onlarla olan zihinsel ve gerçek anlamdaki bağlarını iyileştirmişlerdir. Geçiş nesnesi seçimi konusunda Jimmy'nin belirlenmiş bir nesne seçimi varken Eylül'ün ise ait olmama duygusunu özdeşleşme yoluyla deneyimlediği bir hayvan seçimi vardır. Her iki romanda (**Eşik**'te Serseri-köpek ile **Antilop ve Flurya** 'da Katil-rakunk fakat Jimmy'nin annesi önermeseydi koyacağı isim Haydut olacaktı) evcil hayvanların isim seçiminde ana fikrin serserilik olması evcil hayvanlar ile kimi özellikler üzerinden özdeşim kurulduğu anlaşılmıştır.

Psikanaliz'de öznenin oluşumuna dair ortaya koyduğu yaklaşım ve bunun edebiyat sahasına uyarlanabilirliği nedeniyle Jacques Lacan'ın katkıları değerlendirilmiştir. Özne olma sürecinde bilinçdışı ve dilin benzer katkılar üzerinden kişinin toplumsallığını ve simgeseldeki konumunu belirlediğini savunan Lacan için ötekinin arzusu kendiliğimizin söylemi olur. Bu bağlamda Eylül'ün özne olma sürecinde babası Hasan'ın etkisi oldukça büyüktür. Eylül babasına ulaşmaya çalıştıkça Hasan'ın onu çok daha küçük yaşlardan itibaren simgeselde yer almaya doğru itmesi Eylül'ün ilk sevgi nesnelerinden olan babası ile erken ayrışmasına neden olmuş ve babasının kullandığı ayrıştırıcı dil ile de bu durum pekişmiştir. Eylül babasının arzusunun nesnesi olmaya gayret etmişse de bu çabası üzerinden istediği yakınlığı elde edememiştir. Jimmy ise annesinin arzusunun nesnesi olmaya çalışmış, sağlığında bunu deneyimleyemese de annesi öldükten sonra onu gururlandırmaya dönük eyleme geçmiş ve insanı hayatının merkezine koymuştur. Jimmy'nin annesi Sharon onun öznelliğinde önemli bir unsur olarak yer almıştır. Bu anlamda her iki kahramanın karşı cinsten ebeveyni simgesele yönlendirmede etkili olduysa da nihayetinde simgeselde dışıl nitelikli bir öznellik geliştirmişlerdir.

Her iki roman üzerinden baba ve anne işlevlerinin çeşitli dinamikleri ele alınmış ve ebeveynliğin yeterince temsil edilememesinin kahramanların özneleşmesi esnasında olumsuz etkilerinin olduğu görülmüştür. Baba işlevi bağlamında incelenen **Eşik** romanında Hasan'ın aslında tam olarak yetişkin olmayı başaramamış bir babalık ortaya koyduğu ifade edilebilir. Baba işlevinin sağlıklı sunumunda temel yapı taşları olan ilgi, koruma, sahip çıkma, varlığını

değerli tutma ve bakım ahlakının eksiklikler içermesi nedeniyle Eylül'ün değersizlik, onaylanmama ve dışlanmışlık hissetmesine sebep olunmuştur. Yine sağlıklı bir baba işlevi ile muhatap olamamış Eylül özgüven kaybı, yetersizlik ve suçluluk duygularının gölgesinde geçen bir süreç yaşamıştır. Hasan'ın bakım etiğini babalığında uygulayabildiği dönemde ise kızı ile daha yakınlaştığı fakat boşanma ile beraber bu etğin kapsama alanından tekrar uzaklaştığı görülür. Ayşe'nin de boşanma sonrası süreçte niteliğini zenginleştirdiği bakım etiği sayesinde kendisine karşı da sorumlu olduğunu ve özen göstermesi gerektiğini anlayarak abisi Atilla'nın eril duvarlarını delmeyi başarmış ve hem kendi hem de kızının hayatını ön plana almayı başarmıştır. Baba işlevinin niteliğini belirleyen bir unsurun da anne olduğu görülmüş ve annelerin kendi benliklerinin erkeklerin baba olma başarılarını etkilediği görülmüştür. Hasan ve Atilla'nın annelerinin oğullarının özsever tutumlarını beslediğini ve kendi eşlerini bu imgesel ilişkiye karıştırmamalarının oğullarının babalık yönünü zayıflatmış anlaşılmıştır. Ağırlıklı olarak dişilin himayesinde yetişen erkek çocuklarının narsistik yönleri annelerinin fazlaca kol kanat germesi ile kuvvetlenmiş ve hayatlarının ileri dönemlerinde kadınları benzer duyguları yaşatacak şekilde konumlandırmışlardır.

Anne işlevi kapsamında ele alınan öncelikli teori J. Kristeva'nın yabancı kavramı olmuştur. Kristeva bu yaklaşımı ile kişinin kendi içindeki yabancı ile barışarak dıştaki yabancı ya da ötekiyi kabullenmesinin ve anlamasının kolaylaştırıcı bir açılıma neden olduğunu savunmuştur. Hem Eylül hem de Jimmy yeterince değer görmemenin ve onaylanmamanın içsel yıkıcılığını deneyimlemiş ve bunun sonuçlarıyla baş etmeye çalışmışlardır. Her iki romanda kahramanların anıları üzerinden çıktıkları yolculuk ile içteki bu yıkıcılık ve içsel yabancılığa bir ayna tutmuş ve acı deneyimlerinden dıştaki yabancılık yaşadıkları ebeveynleriyle bir tür barışma yoluna gitmişlerdir. Her iki kahramanın da bu zihinsel yolculuktan artı kazanım ile çıktıkları ve sorumluluğu prensip edinerek bakım etiği ahlakını benimsedikleri gözlemlenmiştir. Bu anlamda yine Kristeva'nın önerdiği şekliyle bireyin öznelliğinin hayat boyu devam ettiğini de tecrübe etmişlerdir. Hem Eylül hem de Jimmy'nin annelerini ruhsal anlamda abjekt olarak konumlandıkları fakat kendi hayatlarına dair yaşadıkları bilinç sıçraması ile bu konumdan öteye geçtikleri görülmüştür. Abjekt olarak algılanan anneden ayrışma isteği Jimmy'de kendini kelimelere ve dile verdiği öneme yönlendirmişken Eylül'ün babasına kelimelere tutunarak mektup yoluyla ulaşmaya çabaladığı söylenebilir. Jimmy Kristeva'nın vurguladığı semiyotik boyutta ses ve imgelerle kendini rahatlamaya saldıgı anlarda Eylül de satır aralarına yüzünü dönerek kelimelerin gücüyle şekillenecek imgeleme ulaşmaya çalışmıştır. Jimmy'nin yeterince iyi olmayan annelikten öğrendiği ilişki modellemesini hayatına giren diğer kadınlarda aynen uyguladığı görülür. Yaralı ve

iyileştirilmeye ihtiyacı olan kadın imgesine sıkıca tutunduğundan bunu Antilop'ta açığa çıkarmaya çalıştığı ve bu yaklaşımı göremediği Flurya'nın Çocukları'ndaki kadınları da sırf bu nedenle itici bulduğu anlaşılmıştır. Yaşadığı bu yoksunluğun telafisi nedeniyle dışıl olana tutunan Jimmy'nin toplumsallaşmasının da eril anlayış tarafından hoş karşılanmadığı görülür.

Baba'nın yasasını değerli kılan anne işlevinin varlığı her iki romanda karşımıza çıkar. Sharon ve Ayşe eril olana destek vermişler ve hayatlarının bir bölümünü bu anlayış içerisinde geçirmişlerdir. Buna karşın Sharon eylemlerinin etik çıkmazları ile karşı karşıya kaldığında sistemi içerden biri olarak tehdit etmiş ve konumunu değiştirmiştir. Ayşe de ergen kızı ile birlikte özellikle Atilla'nın karşısında durarak Eylül'ün de babası karşısında daha dik durmasına yardımcı olmuştur. Bu anlamda romanlardaki annelerin ataerkilliğe hem yardım etmek hem de karşısında durmak ve içerden zayıflatmak gibi iki önemli güce sahip oldukları söylenebilir. Sharon ve Ayşe'nin simgesel düzen adına ideallerinin oluşu onların anneliğini çocuklarına narsistik bir içerikte sunmamalarına sebep olmuştur. Bu simgesel idealler J. Kristeva'nın seven/hayali baba konumunu dolduran içeriktedir. Annelerin simgesel adına idealleştirdikleri üzerinden anne işlevine ulaşan Jimmy ve Eylül böylece bireyleşme yerine çoğullaşmayı tecrübe ederek sorumluluklarını hatırlamışlardır. Ben olmak yerine daha çok biz olmayı zihinsel bir kazanım olarak karşılarında bulmuşlardır.

Ataerkilliğin kadınlar kadar erkeklerin de yaralanmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Jimmy'nin de böylesi bir toplum içerisinde ilişki, bağ ve yakınlık kurma isteklerine ket vurmak zorunda kaldığı gözlemlenmiştir. Annesine yakın olmayı seçmesi hem bu sistem tarafından hırpalanmasına hem de toplum düşmanı haline gelen annesi nedeniyle şüpheli konumda tutulmasına neden olmuştur. Sürekli eril bir atmosferde yaralanmış erkekliği nedeniyle çocuksu bir davranış modeli içinde kalan Jimmy sağlıklı bir ilişki biçimi deneyimleyememiştir. Sağlıklı bir toplumsallaşmanın bir diğer dinamiği olan anne üzerinden kurulacak diğer nesne ilişkilerinin varlığının da oldukça kısıtlı olduğunun gözlemlenmesi **Antilop ve Flurya**'daki sosyal boyuta dair bir başka sorundur zira çekirdek aile dışında yakın akrabaların var olmayışı bir başka olumsuzluk içerir. Modern toplumun sorunu olan anneye fazla yatkınlık bir taraftan da eksikliğinden ötürü distopik toplumun sorunsalı haline gelir. Aynı zamanda baba işlevinin de eksik olması nedeniyle anneye fazlaca bağlılığın ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Bu sorunun çözümü adına anne işlevine simgeselde yer açmanın gerekliliğini sağlamanın çocuğun bu bağımlılığını azaltırken dışıl olana bağlılık geliştirip olgunlaşmasına sebep olacağı düşünülmektedir.

Bu tez kapsamında romanların incelendiği bir başka alan da sosyolojik temellidir. G.H. Mead'in sembolik etkileşimcilik yaklaşımının temel alındığı bu inceleme ile benliğin özünün

toplumsallıkta yattığı ve bireyin jestlerinden/davranışlarından oluşan bir eylemsel bütünün diğerlerince anlamlandırılmasından yola çıkılarak şekillendiği varsayılır. Buna göre Jimmy'nin yakın ailesi ve çevresi ile olan ilişkileri irdelenmiş ve kendiliğinde tesir eden toplumsal dinamikler ele alınmıştır. Jimmy'nin içerisinde yaşadığı toplum ataerkil ve sermaye temelli bir yapı olarak bireyleri baskı altında tutmaktadır. Jimmy, ailesi ve yakınları bu baskı ortamı üzerinden benimsedikleri ve oynadıkları sosyal roller ile vardırırlar. Duygusal yakınlaşmanın felaket getirebildiği bu ortamda ebeveynler kendi işlevlerini sağlıklı sürdürememektedirler. Özne benlik temelli çıkışların bu toplumdaki nesne benlikleri derinden etkilediği fakat bastırılmak için de büyük çaba harcandığı görülmektedir. Bireylerin birbirlerine tuttuğu ayna benliklerde sonsuz güven ve bağlılığın yeşeremediği ve kapitalist sermaye ve teknoloji düzeninin insanların gerçek duygu ve düşüncelerini saklamaya yönlendirdiği görülmüştür. Özne benliğin bir yönü de davranış ve eylemlerin sorumluluğunun gözetilmeyişidir o nedenle Flurya'nın özne benliğinin etkisindeki bir bilim dâhisi olarak küresel boyutlu felaketlere neden olmuş olması sorunlu bir psikolojinin etkisindeki özne benlikler konusunda dikkatli olunması gerektiğini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Kendini ve çevresini nesne konumunda anlamlandıran bireylerin zihniyet değişimlerinin nesneler üzerindeki eylem biçimini geri dönülemeyecek anlamda değiştirmesi nedeniyle nesnede anlam değişimlerinin toplumsal felaketlere zemin hazırlayabildiği bu romanda kendine yer bulmuştur. O nedenle bireyin nesne ile ilişkisi ve ona olan bakış açısı ile meydana gelen toplumsal değişimlere dair davranış izdüşümlerinin izi sürülebilir olduğu halde Jimmy'nin Flurya'nın insan nesnesine yönelik anlam değişimini fark edemeyişi sona giden yolda başlangıcı oluşturmuştur.

Sembolik etkileşimcilik bağlamında **Eşik** romanında ön plana çıkan dinamiklere bakıldığında farklı anlamda da olsa toplumsal bir baskı döneminin varlığı söz konusudur. Darbe ve sıkıyönetim temelinde şekil almış bu toplumda bireylere baskı uygulandığı ve bunun sonucunda değişen sosyal rol ve kimlikler nedeniyle sosyal değişimler de beraberinde gelmiştir. Hasan'ın babalığının şekil almasında etkin olan idealleri, hayat görüşü ve darbenin bunlar üzerindeki yıkıcı etkisi babalığının niteliğini değiştirmiştir. Her ne kadar evliliğini idealist bir nedenle yapmış olsa da darbenin karanlık günlerinde saklanmak zorunda kalışı ile bir anlamda fikirlerini besleyen uğraşlarından ve kişilerden uzak kalması, entelektüel bir arayış içerisinde yaptığı yenilikçi okumalar olayları farklı değerlendirmesine ve dolayısıyla hayatındaki nesnelere farklı anlamlar yüklemesine sebep olmuştur. Tüm bu değişimi kendi hayatı içerisinde deneyimleyen Eylül de babası nazarında bir nesne olarak bundan nasibini almıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında Hasan'ın özne benliğinde etkin olan farklılık arayışı, yarınsız, rahat ve bağımsız yaşam sürme pratiklerinin nesne benliğini etkilemesi ve baskın olmasına neden

olmuştur. Bir çocuk olarak Eylül de küçük yaşlardan itibaren kendine yakın ötekiler üzerinden bakmış ve sosyal rollerini taklit ederek geliştirmiştir. Ancak ergenlik dönemine ulaştığında oluşan nesne benliğinde edindiği sosyal rollerin çevresindeki diğer rollerle olan dinamiğini keşfetmiştir. Babasının onu sürekli olarak toplumsal bir kendilik olarak yönlendirmesine uygun olarak şekil alan nesne benliğine bağlı rollerini benimsemiştir. Bunu başarmakla birlikte geçmişin travmatik anıları ile barışmış ve kendi başına yetkin bir genç kadın olarak babasının iyi yönlerini içselleştirmiştir. Bu anlamda Eylül de babasını farklı bir nesne konumunda değerlendirmiş ve değişim de bu kabulün akabinde gerçekleşmiştir. Kısaca denilebilir ki hem Eylül hem de Jimmy roman içerisinde travmatik kayıplarının yasını tutmuş ve yenilenmiş olarak okurun karşısına çıkmayı başarmışlardır.

Her iki romandaki aile yapıları karşılaştırıldığında çekirdek yapıda olmaları ve tek çocuklu bir nitelik gösterdikleri görülür. Kardeş dinamiğinin yer almaması yazarlar tarafından farklı bir şekilde ele alınmış ve yakın arkadaşların bir nevi akran etkisi göstererek kahramanları kendileri ile ilgili gerçekler konusunda farkındalık oluşturmalarına yardımcı oldukları görülmüştür. Yakın akraba dinamiklerinin kullanıldığı **Eşik**'te ise Atilla ve ailesinin Eylül için bir nevi ayna işlevi gösterdiği fark edilmiştir. Aslında yan ailelerin varlığı çekirdek aile adına bir sosyal destek sağlamaktadır ve bunun **Antilop ve Flurya**'daki aile yapılarında olmayışı baskıcı idarelerin yönettikleri toplumdaki aile yapıları üzerinde yalnızlaştırıcı ve zayıflatıcı etkilerinin olduğunu düşündürmüştür. Her iki romanda aile bireylerinin yönetim kaynaklı mevcut baskı ve olumsuzluklara bir aile çatısı altında maruz kaldıkları görülür. Toplumsal değişimler her iki aile üzerinde büyük değişime neden olarak kadın ile erkeğin ilişkilerini sağlıklı sürdürememelerine ve çiftlerin boşanmalarını netice vermiştir. Çocukların bu süreçte anneye yakın olanı seçmiş olmaları da ayrıca dikkat çekmektedir.

Yine her iki aile yapısında kadınların daha ikincil konumda oldukları gözlemlenmiştir. Distopik bir toplumda sistemin içerisinde yer alan dişil aktörlerin yeri geldiğinde sistem tarafından yalnızlaştırıldıkları açıkça görülür. Diğer taraftan daha geleneksel günümüz gerçeklerinden oluşan bir aile yapısında da benzer bir özellik tespit edilmiştir. **Eşik**'te betimlenen ailenin yetişkin bireyleri okumuş ve kültürel anlamda donanımlı olsalar da toplumsal cinsiyet temelli kadın yaklaşımlarını benimsemiş olarak yaşadıkları fark edilmiştir. Buna karşın eril anlayışın neden olduğu olumsuzlukları dişil olanın tamir ettiği ve sebep olunan kayıpların telafi edilmeye çalışıldığı da görülmüştür. Her iki romandaki kadınlar yerleşik performatif yaklaşımlarla bezeli kadınlık ve devamındaki annelik kimliklerini temsil etmeye gayret etseler de ancak eril düzenin acımasızlığı kabul edilemez bir biçimde kendini

dayattığında çıkış yolu aradıkları tespit edilmiştir. Bu anlamda kadınların ataerkil düzeni hem savunarak ama aynı zamanda yıkım getirerek etkileyebildikleri tespit edilmiştir.

Her iki roman kahramanının aileleri içerisinde özellikle karşı cinsiyetten ebeveyne yönelik yansıtamadıkları duygularını toplumsal hedefler koyarak telafi etmeye çalıştıkları görülmüştür. Bunun için gerekli olan duyarlılığı daha çok anneleri üzerinden öğrenen Eylül ve Jimmy bu yönleri ile de aslında ataerkil sistemin karşıtı davranış modelleri sergilemiş olmaktadır. Dişil olana yaptıkları bu yatırım her iki romanda ortak görülen bir motiftir. Öte yandan her iki romanda dişil olanı dışlayan eril anlayışın kahramanların hayatından dışlandığı anlaşılmıştır. **Antilop ve Flurya**'da görülen batı tipi aile yapısında çekirdek yapı temelli, yakın akrabaların eksik olduğu, aile bireyleri arasında hiyerarşinin ve yakınlığın olmadığı aile yapısına karşın **Eşik**'te geniş aile ile çevrelenmiş bir çekirdek aile olup kısmi bir hiyerarşi ve daha fazla yakınlığın bulunduğu ailevi benlik modeli olduğu anlaşılmıştır. Eylül'ün kendiliğinde bu çoklu ilişkilerin önemli bir payı olduğu söylenebilir. Bireyin daha yalnız bırakıldığı batı tipi ailede ailenin etkisi daha sınırlıyken ailevi benlik eksenli ilişkilerde ailenin birlikteliği yine de hissedilebilir. İki roman arasındaki önemli bir benzerlik ise benlik ve bireyleşme süreçleri toplum yapısına kıyasla farklılık gösterse de psikik ve duygusal süreçlerin benzer olmasıdır. Her iki kahraman için karşıt cinsiyetteki ebeveyni kimlik oluşumu sürecinde kilit noktada bulunmaktadır.

Romanlarda gözlemlenen aile işlevlerinde sıkıntılar olmakla beraber bu işlevlerin hala çok önemli olduğu aşîkârdır. Hem Eylül hem de Jimmy'nin teselli ve onarılmayı aile sınırları içerisinde bulmayı ummalarından bu tespitin yerindeliği anlaşılabılır. Bireyin aile üzerinden kontrolünün daha kolay sağlanması nedeniyle teknoloji ne denli gelişirse gelişsin aile kurumunun var olmaya devam edeceği öngörülmektedir. Özellikle Flurya'nın projesi olan yeni insan modellerinde her ne kadar bilinen anlamıyla aile anlayışı değişime uğratılmışsa da erkek ve kadınların en önemli işlevi çocuklara bakım vermektir. **Eşik**'te de aile kavramı önemli bir mesele olarak sunulmuştur. Manevi değerler anlamında daha esnek bir yaklaşım sergileyen Hasan bile aile kurmak, çocuk sahibi olmak ve çocuk yetiştirme konusunda daha geleneksel bir davranış biçimi tercih etmiştir. Darbe toplumu olmanın bir getirisi olarak bu süreçte ailelerin birbirlerine destek vererek ayakta kalmaya çalıştıkları ve iktidarın peşine düştüğü kimi aile bireylerini korumak adına hassas davrandıkları görülür. İlginçtir ki aileyi kutsal ve önemli addeden ataerkil toplum ve iktidarlar modelleri söz konusu kendi güvenlikleri olunca ailenin dağılmasının önüne geçmemektedirler.

Geleneksel toplumlarda kadının ev içerisinde anlamsal rol ile erkeğin araçsal rol üstlendikleri gerçeği bu iki romanda tersine çevrilmiş gibidir. **Eşik**'te Ayşe uzun bir süre ailenin

geçim ve idaresini sağlamaktayken Hasan ev içi anlamsal rolleri üstüne alır. Diğer yandan **Antilop ve Flurya**'da Sharon ve eşi araçsal rol konusunda eşdeğer konumlarda bulunmalarına karşın ev içi anlamsal rolün yetersiz bir performansla da olsa yine Sharon tarafından sürdürüldüğü görülür. Bu nedenle ataerkillik konusunda distopik toplumun daha sıkı sıkıya geleneksel modele bağlı olduğu iddia edilebilir. Daha sağlıklı bir toplum modeli için önerilen yaklaşımlardan en önemlisinin sorumluluk duyma konusunda hem anne hem de babanın eşit bir duygudaşlık içerisinde olmalarıdır. Zileli ve Atwood'un birey ve aile konusunda benzer hassasiyetler taşıdıkları, tecrübe edilen sosyal ortam nasıl olursa olsun ebeveyn çocuk ilişkilerinin öncelikli bir öneme sahip olduğunu anlatmaya çalıştıkları anlaşılmıştır. Bu nedenle bu tezin varmak istediği nokta ile yazarların hassasiyetleri örtüşmektedir.

Sağlıklı bireyleşme ve toplumsallaşma dışıl olanın daha görünür ve etkin olduğu, eril olanın dışıl olana yer açtığı, gelecek neslin yetiştirilmesi konusunda ortak sorumluluk içeren bir bakım etiği yaklaşımının benimsendiği, cinsiyet özelliklerinden bağımsız ortak bir ebeveynlik yerine her iki cinsiyetin olumlu rolleri ekseninde bireyin tüm farklılıklarıyla kucaklanarak yeterli sevgi ve ilgi sunulabildiği zaman gerçekleşebilecektir. Androjen bir ruhsallığın her iki cinsiyetin toplumsal cinsiyetine yapacağı katkı ve kadın etiği (sevgi çıkışlı) dinamiğinin özü sayesinde eril ve dışıl bireyler bakım ahlakının gerektirdiklerini kucaklayabilecek bir yaşam inşa edebileceklerdir. Bu yol kolay yürünecek bir güzergah olmamakla birlikte duygusal deneyim ve empati kazandırma konusunda öncülük edecek araçlar olan edebiyata ve edebiyatçılara kulak vermeyi sürdürmekten vaz geçmemek gerekecektir. Bu anlamda Irmak Zileli ve Margaret Atwood kendi seslerini yankılandırmaya devam ederek dışıl olanın görünürlüğüne yazdıklarıyla katkı sunmaya devam etmektedirler ki bu bile umut beslemek adına sevindirici bir olgudur. Yazarların bize ve zamanımıza tuttukları aynada görünen o ki umut hep var ve olmaya da devam edecek.

KAYNAKÇA

- Akşit, Elif: “Being a Girl in Ottoman Novels”, **Childhood in the Late Ottoman Empire and After**, Leiden, The Netherlands, Brill, 2016, s. 93-112.
- Alpman, Polat S. : “Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım”, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, vol. 21, no. 2, 2018, s. 1-28.
- Alver, Köksal: “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı”, **Edebiyat Sosyolojisi**, ed. Köksal Alver, 3.bs. , Hece Yayınları, 2012.
- Andwari, Amir: “The Return of the Abject: A Psychoanalytic Analysis of a Selection of William Shakespeare’s Plays in the Light of Julia Kristeva’s Theories of the Mind”, **Loughborough University**, doktora tezi, 2018.
- Ar, Yağmur: “Fallus ve Kastrasyon Kavramları Çerçevesinde Bir Anne-Oğul İlişkisi: “Kevin Hakkında Konuşmalıyız”, **AYNA Klinik Psikoloji Dergisi**, 1(1), 2014, s. 60-68.
- Argunşah, Hülya: **Kadın ve Edebiyat: Babasının Kızı Olmak**, İstanbul, Kesit Yayınları, 2016.
- Ataseven, Füsun Bilir: “Kadın Yazınını Çevirmek II”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 29, Aralık 2017, s. 91-100.
- Atça, Mülkiye: “Osmanlı Türk Modernleşmesi Sürecinde Kadın Duyarlılığının Edebiyata Dâhil Oluşu”, **HAFIZA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı 1, cilt 1, Aralık 2019, s. 3-12.
- Atwood, Margaret: **Başka Dünyalar: Bilimkurgu ve Hayal Gücü**, çev. Selin Sıral, 2.bs. , İstanbul, Kolektif Kitap, 2017.
- : **Antilop ve Flurya**, çev. Dost Körpe, İstanbul, Doğan Kitap, 2018.
- Aydın, Hilal: “Toplumsal Cinsiyet ve Estetik Özerklik Bağlamında Türk Edebiyatında Delilik ve Kadın”, **İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü**, doktora tezi, 2014.
- Aytaç, Gürsel: **Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi**, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2016.

- Bagley, Petra M. : “Somebody's Daughter: The Portrayal Of Daughter-Parent Relationships By Contemporary Women Writers From German-Speaking Countries”, **University of Sterling**, doktora tezi, 1993.
- Balsam, Rosemary H. : “The Embodied Mother: Commentary on Kristeva.” **Journal of the American Psychoanalytic Association**, vol. 62, no. 1, 2014, s. 87–100, doi:10.1177/0003065114523781.
- Banerjee Superna: “Towards 'Feminist Mothering': Oppositional Maternal Practice in Margaret Atwood's Oryx and Crake”, **Journal of International Women's Studies**, 14(1), 2013, s.236-247.
- Barclay, Fiona: “Kristeva's Stranger within: The Question of the Foreigner in Daniel Prévost's Le Passé Sous Silence.” , **Paragraph**, vol. 33, no. 1, 2010, s. 1–19, doi:10.3366/E0264833409000716.
- Barthes, Roland: **Mythologies**, haz. ve çev. Anette Lavers, USA, The Noonday Press, 1972.
- Barzilai, Shuli: “ ‘Tell My Story’: Remembrance and Revenge in Atwood's Oryx and Crake and Shakespeare's Hamlet”, **Critique: Studies in Contemporary Fiction**, 50:1, 2010, s. 87-110, doi: 10.3200/CRIT.50.1.87-110.
- Batson, C.D. & Adam A.P. : “Altruism and Prosocial Behavior”, **Handbook of Psychology: Volume 5 Personality and Social Psychology**, Vol. Ed. Theodore Millon & Melvin J. Lerner, Ed. i. Chief. Irving B. Weiner, John Wiley & Sons, Inc. , 2003, s. 463-484, doi:10.1007/978-3-319-11740-9_36.
- Bauman, Zygmunt: **Kimlik**, çev. Mesut Hazır, Ankara, Heretik Yayınları, 2017.
- : **Sosyolojik Düşünmek**, çev. Abdullah Yılmaz, 18.bs. , İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2018.

- Bayer, Nur: “Orhan Pamuk’un “Cevdet Bey ve Oğulları” ile Thomas Mann’ın “Buddenbrooks” adlı Romanlarında Aile ve Toplum Eleştirisi”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**, doktora tezi, 2010.
- Beardsworth, Sara: **Julia Kristeva: Psychoanalysis and Modernity**, USA, State University of New York Press, 2004.
- Benjamin, Jessica: “Yetke ve Aileye Dönüş: Ya da Babaların Olmadığı Bir Dünya Mı?”, çev. Gülşat Aygen, **Defter**, sayı 21, Bahar 1994, s. 71- 95.
- Berktaş, Fatmagül: “ ‘Kadın Hayatlarını Yazmak’: Farklılık, Fark Yaratır”, “Kadın Hayatlarını Yazmak” Uluslararası Konferansı, Yeditepe Üniversitesi ve Kadın Eserleri Kütüphanesi Girişimi, 19 Nisan 2014, Yeditepe Üniversitesi Rektörlük Binası, Açılış Konuşması.
- Bernstein, W. B. : “Jacques Lacan”, **Psikanaliz Temel Kitabı**, ed. G. O. Gabbard, B. E. Litowitz ve P. Williams, 1.bs. , İstanbul: Psikoterapi Enstitüsü, 2015.
- Beşpınar, Zeynep: “68 ve Düzene Karşı Çıkan Kadınlar: Kazanımlar, Kabullenişler ve Bedeller”, ed. Ömer Turan, **Toplumsal Tarih** ‘68 Özel Sayısı, sayı 293, Mayıs 2018, s. 114-123.
- Bloom, Harold: **Bloom’s Modern Critical Views: Margaret Atwood**, ed. H. Bloom, New York, Infobase Publishing, 2009.
- Blumer, Herbert: **George Herbert Mead and Human Conduct**, edited and introduced by Thomas J. Morriane, AltaMira Press, 2004.
- Bocock, Robert: **Freud and Modern Society: An Outline and Analysis of Freud’s Sociology**, Springer Science + Business Media Dordrecht, 1976.
- Bone, Jane: “Environmental Dystopias: Margaret Atwood and the Monstrous Child”, **Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education**, vol. 37, no. 5, 2016, s. 627–640.
- Booker, M. Keith: **Literature and Politics Today: The Political Nature of Modern Fiction, Poetry and Drama**, ed. M. Keith Booker, USA, ABC-CLIO, LLC, 2015.

- Bozkaya, İpek: “Yazarken insanın dili hep ağrıyan dişine gidiyor,” **IAN Edebiyat** Kasım 2015, (Çevrimiçi)
<http://www.irmakzileli.com.tr/2015/11/26/yazarken-insanin-dili-hep-agriyan-disine-gidiyor/>, 6 Temmuz 2020.
- Brooks, Peter: **Body Work: Objects of Desire in Modern Narrative**, Harvard University Press, 1993.
- : **Psikanaliz ve Hikâye Anlatıcılığı**, çev. Hivren Demir Atay ve Hakan Atay, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Brown, Lyn M.
& C. Gilligan: **Meeting at the Crossroads: Women's Psychology And Girls' Development**, Harvard University Press, 1992.
- Bruzelius, Margaret: “Mother's Pain, Mother's Voice: Gabriela Mistral, Julia Kristeva, and the Mater Dolorosa”, **Tulsa Studies in Women's Literature**, Vol. 18, No. 2, Autumn 1999, s. 215-233.
- Buccino, Daniel L. : “Lacan and Family Therapy?! Opening a Space for Lacan in American Clinical Practice”, **The Subject of Lacan: A Lacanian Reader for Psychologists**, ed. Kareen Ror Malone ve Stephen R. Friedlander New York, State University of New York Press, 2000.
- Bulut, Hatice Şeyma: “Kadın Öykü Yazarlarında Aile (1990-2000)”, **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, 2019, s.1.
- Butler, Ruth
& R. Shalit-Naggar: “Gender and Patterns of Concerned Responsiveness in Representations of the Mother–Daughter and Mother–Son Relationship”, **Child Development**, Volume 79, No: 4, July/August 2008, s. 836 – 851.
- Butler, Judith: **The Psychic Life of Power: Theories in Subjection**, Stanford University Press, 1997.

- : **Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi**, çev. Başak Ertür, 4. bs. , İstanbul, Metis Yayınları, 2014.
- Butler, R. &
Rachel Shalit-Naggar: “Gender and Patterns of Concerned Responsiveness in Representations of the Mother–Daughter and Mother–Son Relationship”, **Child Development**, Cilt: 79, No: 4, 2008, s. 836 – 851.
- Canbaz, Firdevs: “Türk Romanının Ütopik Metinlerinde Kadın Ve Aile”, **Ankara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı**, doktora tezi, 2009.
- Castanet, Hervé: **Lacan’ı Anlamak**, çev. Baturalp Aslan, İstanbul, Encore Yayınları, 2017.
- Cavell, Marcia: **Becoming a Subject: Reflections in Philosophy and Psychoanalysis**, New York, Oxford University Press, 2006.
- Cebeci, Oğuz: **Psikanalitik Edebiyat Kuramı: Tarih, Toplum, Kuram**, İstanbul, İthaki Yayınları, 2004.
- Chodorow, Nancy: **The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender**, University of California Press, 1978.
- Chodorow, Nancy J. : **Femininities Masculinities Sexualities - Freud and Beyond**, The University Press Of Kentucky, 1994.
- : **Duyguların Gücü: Psikanalizde, Cinsiyette ve Kültürde Kişisel Anlam**, İstanbul, Metis Yayınları, 2019.
- Christ, Carol P. : “Margaret Atwood: The Surfacing of Women's Spiritual Quest and Vision”, **Signs**, Vol. 2, No. 2, 1976, s. 316-330.
- Christodoulides, Nephie: “Out of the Cradle Endlessly Rocking: Sylvia Plath as Mother-Creator in Light of Julia Kristeva’s Theory of Subject Formation”, **University of Stirling**, doktora tezi, 2001.

- Chu, Judy Y. : **When Boys Become Boys, Development, Relationships, Masculinity**, New York, New York University Press, 2014.
- Claeys, Gregory: **Dystopia: A Natural History, A Study of Modern Despotism, its Antecedents, and its Literary Diffractions**, New York, Oxford University Press, 2017.
- Çetin, Nurullah: **Roman Çözümleme Yöntemi**, 15.bs. , Ankara, Akçağ Yayınları, 2015.
- Çoştı, Yakup: “Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik bir Değerlendirme”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, Cilt: IX. Sayı:3, 2009, s. 117-140.
- Da Silva, Filipe C. ed. : **G. H. Mead: A Reader**, Routledge Taylor & Francis Group, 2011.
- Defalco, Amelia: “Moral Obligation, Disordered Care: The Ethics of Caregiving in Margaret Atwood's "Moral Disorder", **Contemporary Literature**, Vol. 52, No. 2, Summer 2011, s. 236-263.
- Demir, Fethi & Abdulaziz Arvas: “An Example of U(y)stopian Discourse in the Global Novel: Margaret Atwood's **Antilop and Flurya**”, **International Journal of Languages' Education and Teaching**, Cilt 8, Sayı 3, 2020, s. 168-186.
- Desmet, Fran: “Female Perspectives in The Dystopian Novel”, **Ghent University Faculty of Arts and Philosophy, Yüksek Lisans Tezi**, 2010.
- Dunning, Stephen: “Margaret Atwood's **Oryx and Crake**: The Terror of the Therapeutic”, **Canadian Literature**, 186 /Autumn, 2005, s.86-101.
- Eagleton, Terry: **Edebiyat Kuramı: Giriş**, çev. Tuncay Birkan, 5.bs. , İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996.
- Ecevit, Yıldız: **Türk Romanında Postmodernist Açılımlar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- Eco, Umberto: **Beş Ahlak Yazısı**, çev. Kemal Atakay, 12.bs. , İstanbul, Can Yayınları, 2020.

- Erdem, Nilüfer: “Freud’un Kuramında Baba İşlevi”, **Baba İşlevi**, der. M.İşıl Ertüzün, 2.bs. , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Erdoğan, Türkan: “Nancy Chodorow’un Düşüncesinde Toplumsal Cinsiyet Organizasyonunun Merkezi Unsuru Olarak Annelik”, **Aile ve Toplum**, Yıl:10, Cilt: 4, Sayı:14, Nisan-Mayıs-Haziran 2008, s. 73-82.
- Erkol, Çimen Günay: **Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke**, Ankara, Ayizi Kitap, 2019.
- : “Osmanlı -Türk Romanından Çağdaş Türk Romanına Kadınlık: Değişim ve Dönüşüm”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 21/Güz, 2011, s. 147-173.
- : “Kültürel Bellekte Şiddet: Edebiyatta Darbeler ve Travma”, **Kültürel Bellek 2016**, haz. Pelin Şahin Tekinalp ve Gonca Gökcalp Alpaslan, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 169-179.
- : “Askerî darbeler ve tanıklık romanları”, **T24**, 15 Ağustos 2016, (Çevrimiçi) <https://t24.com.tr/k24/yazi/darbe-ve-taniklik,811> , 22 Haziran 2020.
- Erten, Yavuz: “ ‘Oğlan Dayıya, Kız Halaya...’ Aile Dinamikleri ve Nesne İlişkilerinde Dayının Yeri ve Rolü”, **Baba İşlevi**, der. M.İşıl Ertüzün, 2. bs. , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Esen, Nüket: “Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı**, doktora tezi, 1989.
- Ezber, S. Gökçen: “Fatherless Men and Homeless Love: Search for Community in Alan Hollinghurst’s Novels”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı**, doktora tezi, 2012.
- Fişek, Güler Okman: **İlişki İçinde “Ben: Kültür, Aile, Bireyselleşme ve Psikanalitik Arayışlar**, ed. Burçak Erdal, 1.bs. , İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

- Foust, Elisha: “A Theoretical Account of Female Ethical Responsibility: Emmanuel Levinas with Luce Irigaray and Julia Kristeva”, **Royal Holloway University of London** School of Modern Languages Literatures and Cultures, doktora tezi, 2011.
- Freud, Sigmund: “das Unheimlich, The Uncanny”, çev. A. Strachey, **On Creativity and the Unconscious; Papers on the Psychology of Art, Literature, Love, Religion**, yay. haz. B. Nelson, New York, Harper and Row Publishers, 1919.
- : **Uygarlığın Huzursuzluğu**, çev. Haluk Barışcan, İstanbul, Metis Ötekini Dinlemek, 2011.
- Gambaudo, S. A: “Subjectivity in the Work of Julia Kristeva: The Crisis of Identity in Contemporary Society”, **University of Durham**, Faculty of Social Sciences, Department of Sociology and Social Policy, doktora tezi, 2003.
- Gambaudo, Sylvie: “Is There Such A Thing As “Woman Writing”?”, **Angelaki**, 22:1, 2017. s. 23-33.
- Geçtan, Engin: **Psikanaliz ve Sonrası**, İstanbul, Metis Yayınları, 2011.
- Giddens, Anthony: **Sosyoloji**, haz. Hüseyin Özel, Ankara, Ayraç Yayınevi, 2000.
- Gilligan, Carol: **Kadının Farklı Sesi: Psikolojik Kuram ve Kadının Gelişimi**, çev. Duygu Dinçer, Fulden Arısan, Merve Elma, İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2017.
- Goffman, Erving: **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu**, çev. Barış Cezar, 3.bs. , İstanbul, Metis Yayınları, 2014.
- Guberman, R.M. ed. : **JULIA KRISTEVA Interviews**, Columbia University Press, 1996.
- Guignard, Florence: “Baba, Kimsin Sen? Baba İşlevi ve Ötekinin Keşfi”, **Baba İşlevi**, der. M.İşıl Ertüzün, 2.bs. , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

- Güneş, Emine: “Cumhuriyetten Günümüze Darbe Romanları ve Örnek Romanların Tahlili”, **Harran Üniversitesi** Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans tezi, 2019.
- Güntekin, Başak: “Sınırdaki Edebiyat: Bellek, Kötülük, Çöplük”, **İstanbul Bilgi Üniversitesi** Sosyal Bilimler Enstitüsü Karşılaştırmalı Edebiyat, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Gürbilek, Nurdan: **Vitrinde Yaşamak: 1980’lerin Kültürel İklimi**, 3.bs. , İstanbul, Metis Yayınları, 2001.
- : **Mağdurun Dili**, 5.bs. , İstanbul, Metis Yayınları, 2018.
- : **Ev Ödevi: Denemeler**, 7. bs. , İstanbul, Metis Yayınları, 2019.
- Habip Bella: “Psikanaliz Kuramlarında Babanın Yeri Paneli Açılış Konuşması”, **Baba İşlevi**, ed. M. Işıl Ertüzün, 2.bs. , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 3.
- Hall, Guy,
F. Hivernel & S. Morgan: **Theory And Practice In Child Psychoanalysis: An Introduction to the Work of Françoise Dolto**, KARNAC, 2009.
- Harris, Adrienne: “Fathers” and “Daughters”, **Heterosexual Masculinities: Contemporary Perspectives from Psychoanalytic Gender Theory**, ed. Bruce Reis & Robert Grossmark, Routledge, 2009.
- Heidarizadeh, Negin: “The Significant Role of Trauma in Literature and Psychoanalysis”, **Procedia Social and Behavioral Sciences**, 192, 2015, s. 788–795.
- Held, David: **Introduction to Critical Theory: Horkheimer to Habermass**, Polity Press, 1980.
- Hengen, Shannon &
Ashley Thomson: **Margaret Atwood: A Reference Guide 1988-2005**, USA, The Scarecrow Press, Inc. , 2007.
- Howells, Coral Ann: **The Cambridge Companion to Margaret Atwood** ed. C. A. Howells, New York, Cambridge University Press, 2006.

- Irigaray, Luce: **Ben Sen Biz: Farklılık Kültürüne Doğru**, çev. Sabri Büyükdüvenci ve Nilgün Tural, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006.
- İrzık, S. , J. Parla: “Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi?”, **Kadınlar Dile Düşünce**, der. İrzık ve Parla, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- İmşir, Şima Begüm: Aslı Erdoğan’ın Roman Ve Öykülerinin Julia Kristeva Teorileri Çerçevesinde İncelenmesi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- İzmir, Mutluhan: **Lacancı Psikanaliz ve Karakter Çözümleme**, Ankara, İmge Kitabevi, 2015.
- Jain, Naina: “Father-Daughter Attachment Pattern and its Influence on Daughter’s Development”, **The International Journal of Indian Psychology**, Volume 2, Issue 2, Jan-March 2015, s. 75-83.
- Kaya, Nihan: **İyi Toplum Yoktur: Günlük Hayatta Toplumun Bireyi İstismar Biçimleri**, İthaki Yayınları, 2019.
- Kınağ, Mustafa: “George Herbert Mead Düşüncesinde Sosyal Benliğin Oluşumu”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı**, doktora tezi, 2018.
- Kiberd, Declan: **Men and Feminism in Modern Literature**, Macmillan, 1985.
- Koca, Mehmet: “68 Öğrenci Olayları ve Üniversitelerde Politik Şiddet”, **Birey ve Toplum**, cilt 8, sayı 15, Bahar 2018, s. 87-109.
- Köse, Ayşe: “Türkiye’nin 68’inde Kadınlar”, ed. Ömer Turan, **Toplumsal Tarih** ‘68 Özel Sayısı, sayı 293, Mayıs 2018, s.108-113.
- Kristeva, Julia: **Strangers To Ourselves**, çev. Leon S. Roudiez, New York, Columbia Press, 1991.

- : “Kadınların Zamanı”, çev. İskender Savaşır, **Defter**, sayı 21, Bahar 1994, s. 7-29.
-: **Korkunun Güçleri: İğrençlik Üzerine Deneme**, çev. Nilgün Tatal, 3.bs. , İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Küçük, Büşra: "Metaforik Olarak Yazar Kendi Kendinin Psikanalistidir", **Biamag Cumartesi**, Temmuz 2018, (çevrimiçi), <http://www.m.bianet.org>, 5 Mayıs, 2019.
- Laurenson, Diana T. & Alan Swingewood: **The Sociology of Literature**, New York, Schocken Books, 1972.
- Lavigne, Carlen: **Cyberpunk Women, Feminism and Science Fiction**, McFarland & Company, Inc. , 2013.
- Leonard, Linda S. : **The Wounded Woman: Healing the Father-Daughter Relationship**, Swallow Press, 1982.
- Longmire, Becca: “‘**Handmaid’s Tale**’ Author Margaret Atwood Insists Everything In The Book ‘Happened In Real Life’”, **ET Canada**, 11 Jul 2018, (çevrimiçi), <http://www.etcanada.com/news>, 8 Kasım 2019.
- Luepnitz, Deborah A : “Thinking in the Space between Winnicott and Lacan.”, **International Journal of Psychoanalysis**, Oct. , 2009, s. 957–981.
- Lüküslü, Demet: **Türkiye’nin 68’i: Bir Kuşağın Sosyolojik Analizi**, Dipnot Yayınları, 2015.
- : “Kuşaklararası Uçurum ve Türkiye’de 68 Kuşağı”, ed. Ömer Turan, **Toplumsal Tarih** ‘68 Özel Sayısı, sayı 293, Mayıs 2018, s.66-70.
- Macpherson, Heidi S. : **The Cambridge Introduction to Margaret Atwood**, New York, Cambridge University Press, 2010.
- Mansfield, Nick: **Subjectivity: Theories of the Self from Freud to Haraway**, Malaysia, Allen-Unwin, 2000.
- Massoura, Kiriaki: “The Politics of Body and Language in the Writing of Margaret Atwood”, University of York Department of English and Related Literature, Doktora Tezi, 2001.

- Marx, Karl & Friedrich Engels: **Komünist Parti Manifestosu**, 1.bs. , Eriş Yayınları, 2003.
- Mead, Rebecca: “The Prophet of Dystopia”, **The New Yorker**, Nisan 2017, (Çevrimiçi)<https://www.newyorker.com/magazine/2017/04/17/margaret-atwood-the-prophet-of-dystopia>, 1 Nisan 2020.
- McCabe, Janet, & D. Holmes: “Reversing Kristeva’s First Instance of Abjection: The Formation of Self Reconsidered.” **Nursing Inquiry**, vol. 18, no. 1, 2011, s. 77–83, doi:10.1111/j.1440-1800.2010.00499.x.
- McAfee, Noëlle: **Julia Kristeva - Routledge Critical Thinkers**, Routledge Taylor & Francis Group, 2004.
- Miller, David L. : **The Individual and the Social Self: Unpublished Work of George Herbert Mead**, ed. David L. Miller, University of Chicago Press, 1982.
- Mitchell, S. , M. Black: **Freud ve Sonrası: Modern Psikanalitik Düşüncenin Tarihi**, çev. Ayhan Eğrilmez, 2.baskı, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Mitchell, Juliet & Jacqueline Rose, ed. : **Feminine Sexuality: Jacques Lacan & The Ecole Freudienne**, trans. J. Rose, Macmillan Press, 1983.
- Mitchell, Juliet: **Psychoanalysis and Feminism: A Radical Reassessment of Freudian Psychoanalysis**, New York, Basic Books, 2000.
- Morman, M.T. & M. Whitely: “An Exploratory Analysis of Critical Incidents of Closeness in the Mother/Son Relationship.” **Journal of Family Communication**, vol. 12, no. 1, 2012, s. 22–39, doi:10.1080/15267431.2011.629969.
- Nakıboğlu, Gülsün: “Türk Roman Kurgusunda İkili Kahramanlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı 4, Güz, 2014, s. 71-89.

- Naszkowska, Klara: “Living Mirror: The Representation of Doubling Identities in the British and Polish Women’s Literature (1846–1938)”, **The University of Edinburgh**, doktora tezi, 2012.
- Neydim, Necdet: **Türkiye’de Çeviri ve Telif Eserlerde Genç Kız Edebiyatı**, İstanbul, Bu Yayınevi, 2005.
- Nielsen, Linda: **Father–Daughter Relationships: Contemporary Research and Issues**, Routledge, 2010.
- Oktaç, Ahmet: “Siyasal Roman Üzerine”, **Hece Dergisi** Türk Romanı Özel Sayısı Cilt 1, sayı: 6, vol. 65-66–67, 2002, s. 5-540, doi:10.1017/CBO9781107415324.004.
- Oliver, Kelly: “Review : Kristeva’ s Imaginary Father and the Crisis in the Paternal Function” , **Diacritics**, vol. 21, No. 2/3, The Johns Hopkins University Press, 1991, s. 43-63.
- Özbek, Yılmaz: **Edebiyat ve Psikanaliz**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2007.
- Özen, Dilek Şirvanlı: “Ergenlerde Anneden Algılanan Kabul / İlgi ile Benlik Algısı Arasındaki İlişki: Babadan Algılanan Kabul / İlginin Aracı Rolü”, **Türk Psikoloji Yazıları**, vol. 12, no. 24, 2009, s. 28–38.
- Özer, Hanife: “12 Eylül 1980 Darbesi’nin Türk Romanına Yansıması”, **İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı**, doktora tezi, 2011.
- Özger, Mehmet: “12 Eylül Romanlarında Bellek, Özne ve İktidar Kavramlarının İncelenmesi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı**, doktora tezi, 2010.
- Öztürk, Emre: “George Herbert Mead’in Sosyal Davranışçılık Devrimi: Sosyolojizm ve Psikolojizm Kısacasında Bir “İlişkisel Faillik” Denemesi, **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, vol. 21, no. 2, 2018, s. 1–28.

- Öztürk, Mehtap: “Kadın Yazını ve “Dişil Yazın”ın İmkânları: Peride Celal’in Otobiyografisi **Kurtlar**”, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı**, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Pamuk, Orhan: **Babamın Bavulu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- Parla, Jale: **Don Kişot’tan Bugüne Roman**, 2.bs. , İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- Parlak, Betül: “Öznel ve Toplumsal Anlamlandırma Aracı Olarak Roman”, **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı Cilt 1**, yıl: 6, sayı: 65-66-67, 2002, s. 5-540, doi:10.1017/CBO9781107415324.004.
- Parman, Talat: “Jacques Lacan (1901-1981), Çağdaş Psikanalizin Avrupalı Yorumcusu”, ed. A. A. Köşkdere, **Psikanalitik Psikoterapiler**, 1.bs. , Ankara, Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları, 2011.
- Parsons, Talcott & Robert F. Bales: **Family: Socialization and Interaction Process**, Routledge, 1956.
- Pearce, Courtney D. : “Daughter-To-Father Attachment, Daughter-To-Mother Attachment and Emotion Regulation in College Females”, **Auburn University**, YL Tezi, 2009.
- Phillips, Adam: **Kaçırdıklarımız: Yaşanmamış Hayata Övgü**, çev. Selin Sıral, Metis Yayınları, 2015.
- : **Yasak Olmayan Hazlar**, çev. Saliha Nilüfer, Metis Yayınları, 2016.
- Poloma, Margaret: **Contemporary Sociological Theory**, Macmillan Publishing, 1979.
- Raymond, Jon: **The World Split Open: Great Authors on How and Why We Write**, New York, TinHouse Books, 2014.
- Rich, Adrienne: **On Lies, Secrets and Silence: Selected Prose, 1966-1978**, W.W.Norton & Company, 1979.

- Ryan, Michael: **Eleştiriye Giriş: Edebiyat, Sinema, Kültür**, çev. Emrah Suat Onat, De Ki Basım Yayım, 2012.
- Rye, Gill: “Reading Identities with Kristeva and Cixous in Christiane Baroque’s L’Hiver de Beauté .” **Paragraph**, vol. 19, no. 2, 1996, s. 98–113, doi:10.3366/para.1996.19.2.98.
- Sağlam, Yasemin & Fatma E. Özen: “Eril Kadın, Dişil Erkek ve Gezi Ruhu”, **Yaratıcı Drama Dergisi**, Cilt 9, Sayı 18, 2014, s. 87-100.
- Saleri, Sara: “On Nomadism: Interview with Rosi Braidotti.” **European Alternatives**, 16th July 2011 (2010), s. 1–5.
- Sayın, Önal: "Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlemesi", **Sosyoloji Dergisi**, 0-0, 1987, s.77-97, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosder/issue/40967/494748>.
- Scharff, David E. **Object Relations Theory and Practice: An Introduction**, Maryland USA, Rowman & Littlefield Publishers, 1996.
- Schram, Dick & Gerard Steen: **The Psychology and Sociology of Literature: In honor of Elrud Ibsch Utrecht Publications in General and Comparative Literature 35**, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 2001.
- Schwartzman, Gertrude: “The Subjectivity of the Mother in the Mother-Son Relationship: Attachment, Separation, and Autonomy”, **International Forum of Psychoanalysis**, 15, 2006, s. 226-232.
- Silverman, Kaja: “The Language of Care”, **Whose Freud? The Place of Psychoanalysis in Contemporary Culture**, ed. Peter Brooks & Alex Woloch, Yale University Press, 2000.
- Sipahioğlu, Sibel: “A Study Of Margaret Atwood's Dystopian Novels: The *Handmaid's Tale* and *Oryx and Crake*”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı**

- Amerikan Kùltürü ve Edebiyatı Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Spiegel, Michael: "Character in a Post-national World: Neomedievalism in Atwood's "Oryx and Crake"", **Mosaic: An Interdisciplinary Critical Journal**, Vol. 43, No. 3, September 2010, s. 119-134.
- Stone, Alison: "Against Matricide: Rethinking Subjectivity and the Maternal Body." **Hypatia**, vol. 27, no. 1, 2012, s. 118–38, doi:10.1111/j.1527-2001.2011.01169.x.
- Swingewood, Alan: **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, çev. Osman Akınhay, 4.bs. , İstanbul, agorakitaplığı, 2014.
- Şavkay, Canan: **Ethics, Self and the Other: A Levinasian Reading of the Postmodern Novel**, USA, Authorhouse, 2011.
- Tanık, S. Melis: "Yeminli Bakireler: Dişilin Reddi ve Baba İşlevi", **Baba İşlevi**, der. M.İşıl Ertüzün, 2.bs. , İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Tatar, Mustafa: "Aziz Nesin'in "Bizim Hemşeri" İsimli Hikâyesinin Sembolik Etkileşim Kuramı Açısından Değerlendirilmesi", **YYÜ Eğitim Fakùltesi Dergisi**, vol.15, no.1, 2018, s. 1419-143. doi:10.1017/CBO9781107415324.004.
- Tatar, Selçuk: "Feminist Distopyalarda Mekân ve Zaman", **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, 2015.
- Taymur, İ. , R. Boratav: "İçselleştirme, İçealım, İçeatım ve Özdeşim", **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 5 (3), 2013, s.330-342, (çevrimiçi), <http://www.cappsy.org/archives>, 9 Kasım 2019.
- Tolan, Fiona: "Connecting Theory and Fiction: Margaret Atwood's Novels and Second Wave Feminism", **Durham University**, doktora tezi, 2004.

- : **Margaret Atwood: Feminism and Fiction**, Costerus New series
170 Editörleri C.C. Barfoot, Theo D’haen ve Erik Kooper,
Netherlands, Rodopi B.V. , 2007.
- Tura, Saffet Murat: **Freud’dan Lacan’a Psikanaliz**, 4.bs. , İstanbul, Kanat Yayınları,
2004.
- : **Günümüzde Psikoterapi**, İstanbul, Metis Yayınları, 2005.
- Tuzgöl, Kamil: “Lacanyen Psikanalitik Kuram ve Öznenin Konumu”, **Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi**, C. I, no: I, Ocak 2018, s.41-53.
- Üçok, Akın: “Ailede Anne Baba Çocuk İletişimi Üzerine Sosyolojik bir Değerlendirme”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, 2014.
- Vamık, Volkan: **The Need to Have Enemies and Allies From Clinical Practice to International Relationships**, Northvale, Jason Aronson, 1988.
- Visker, Rudi: “The Strange(r) Within Me”, Ethical Perspectives, Journal of the European Ethics Network 12, **European Centre for Ethics**, K. U. Leuven, no. 4, 2005, 427-428.
- Vural, Engin: “Ütopya Ve Distopyalarda Sosyal Kontrol”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, 2011.
- Waugh, Patricia: **Feminine Fictions: Revisiting the Postmodern**, New York, Routledge, 1989.
- Webster, Bethany: “What’s Going On with Men? Mother Wound as Missing Link in Understanding Misogyny.” **Discharge Planning Update**, vol. 7, no. 1, 1986, s.23-26.
- Wilson, Mitchell: “Maternal Reliance: Commentary On Kristeva”, **Journal of the American Psychoanalytic Association**, vol 62, issue 1, 2014, s. 101-111.
- Winnicott, D.W. : **Oyun ve Gerçeklik**, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2013.

- : **Ebeveynlerle Sohbet**, 2.bs., İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Wolmark, Jenny: “Time and Identity in Feminist Science Fiction”, **A Companion to Science Fiction**, ed. David Seed, Blackwell Publishing, 2005.
- Woodward, Kath: **Psychosocial Studies: An Introduction**, New York, Routledge Taylor & Francis Group, 2015.
- Yener, Serdar: “Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Aile ve Girişimcilik İlişkisi” **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, vol. 6, no. 6, 2018, s. 869–878, doi:10.18506/anemon.401102.
- Yıldırım, Asuman: “Türkiye’de 68 Kuşağı’nın Din-Toplum İlişkilerine Bakışı”, **KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 23, 2014, s.183-210.
- Yılmaz, Meltem: “Irmak Zileli: “Birimizin hayatı binlercemize aittir,” **BirGün Pazar**, 2 Nisan, 2017, (Çevrimiçi) <http://www.birgun.net/haber/irmak-zileli-birimizin-hayati-binlercemize-aittir-153631>,
- Yikebali, Mutalipu: “Sembolik Etkileşimcilik ve Çağdaş Sosyal Teori: Topluma Yeni Bakışlar”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi**, 2018.
- Zileli, Irmak: **Eşik**, 3.bs. , İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.
- : @irmakzileli. “Politika bir Metnin Neresindedir?” **Instagram** Canlı Yayını, 8 Mayıs 2020, www.instagram.com/tv/B_9mTB3gJR/?igshid=1cgfnf90wrtnc
- : @irmakzileli. “Yazar Konusunu Nasıl Seçer?” **Instagram**, Mayıs 15, 2020, https://www.instagram.com/tv/CAN_BfWAMiY
- : @irmakzileli. “Yazar Konusunu Nasıl Seçer? Soru-Cevap Kısmı” **Instagram**, Mayıs 15, 2020, https://www.instagram.com/tv/CAOF_MpAxku/

ÖZGEÇMİŞ

Ferhan Öztürk lisans eğitimini 1997 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği bölümünde tamamladı. Araştırma görevlisi olarak çalışırken Prof.Dr Mohamed Bakari danışmanlığında yazdığı **The West as the 'Other' in *The Romantics* by Pankaj Mishra / Pankaj Mishra'nın *Romantikler* adlı romanında 'Öteki' olarak Batı medeniyeti** adlı yüksek lisans tezini 2002 yılında tamamlayarak İngiliz Dili ve Edebiyatı alanına geçiş yaptı. Uzun yıllar çeşitli yaş gruplarına yönelik olarak yurt içinde ve yurt dışında İngilizce öğretmeni olarak çalıştıktan sonra 2016 yılında İstanbul Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat bilim dalında doktora çalışmasına başlayan Ferhan Öztürk kendi alanında yazdığı makaleler, öğretmenlik alanında aldığı uluslararası yetkinlik eğitimi ve yazdığı ders kitaplarıyla çalışmalarını sürdürmeye devam etmektedir.